

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

**IMF -TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN
TARİHSEL GELİŞİMİ VE EKONOMİYE
ETKİLERİ**

Doktora Tezi

SEÇİL ŞENEL

İstanbul, 2012

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

**IMF -TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN
TARİHSEL GELİŞİMİ VE EKONOMİYE
ETKİLERİ**

Doktora Tezi

SEÇİL ŞENEL

Danışman: PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU

İstanbul, 2012

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi SEÇİL ŞENEL' nin IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE EKONOMİYE ETKİLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2012 tarih ve 2012-15/12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 27.06.2012

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. TİĞİNÇE OKTAR

3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. MUSTAFA ÇELEN

4) Jüri Üyesi : PROF.DR.TEVFİK GÜRAN

5) Jüri Üyesi : PROF.DR.AHMET KAL'A

İmza alanları ve imzalar:

TİĞİNÇE OKTAR

Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu

Doç. Dr. Mustafa Çelen

Prof. Dr. Tefik Güran

Prof. Dr. Ahmet Kal'a

ÖZET

IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE EKONOMİYE ETKİLERİ

Uluslararası Para Fonu, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve hemen ardından ortaya çıkan II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik tahribatları, ödemeler dengesi sorunlarını, uluslararası parasal sistemde ortaya çıkan dengesizlikleri ve dış ticaret daralmalarını aşmak için bir aracı olarak kurulmuştur. Ancak, dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak IMF'nin rolü de değişmekte ve 1980'li yıllar sonrasında yapısal uyum programları adı altındaki uygulamalarıyla IMF etkinliğini artırmakta, küreselleşmeyle birlikte yaşanan krizlerde önemli bir mercii durumuna gelmektedir.

Bu çalışmada, IMF-Türkiye ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve IMF'nin Türkiye ekonomisine etkileri ele alınmaktadır. Çalışma beş bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde IMF kurulmadan önceki dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisinin görünümü hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde IMF'nin tarihsel gelişim süreci incelenmiştir. Bu süreçte, öncelikle Bretton Woods öncesi para sistemi, Bretton Woods Konferansı, IMF'nin kuruluşu, temel amaçları, IMF üye ülke ilişkileri, kotalar, organizasyon yapısı, mali kaynakları, IMF'nin üyelerine sağladığı mali imkanlar ve gözetimler ele alınıp incelenmiştir. Üçüncü bölümde, IMF istikrar programları ve IMF istikrar programı uygulayan ülkelerden örnekler verilerek IMF programlarının başarısı araştırılmıştır. Dördüncü bölümde, IMF-Türkiye ilişkileri tarihi bir perspektif içerisinde anlatılmış, hangi koşulların Türkiye'yi IMF'ye götürdüğü ve IMF ile yapılan bütün anlaşmalar ışığında Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergeleri değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde ise IMF ile yapılan anlaşmalar sonucunda uygulanan istikrar programlarının Türkiye ekonomisine olan etkilerini ölçmek amacıyla VAR ekonometrik modeli ile IMF'den alınan kredilerin ödemeler dengesi, cari açık, büyüme, enflasyon üzerindeki etkisi incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde IMF ile anlaşma yapılan ve yapılmayan dönemlerde makroekonomik göstergelerde anlamlı bir fark olup olmadığı t testi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: IMF (Uluslararası Para Fonu), IMF-Türkiye ilişkileri, istikrar programları, makroekonomik göstergeler, VAR (Vektör Otoregresif Model).

ABSTRACT

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF IMF TURKEY RELATIONSHIPS AND ITS EFFECTS ON ECONOMY

International Money Fund has been established as an intermediary to overcome the 1929 World Economical Depression and economic destruction of World War II, balance of payment problems, imbalance of international monetary system and the shrink of international trade. However the role of the IMF has changed with the new developments in World economy, and after 1980 with its applications called “structural adjustment programme” IMF has increased its effectiveness and it has become an important authority on the crisis arisen with the globalization.

In this study the historical development of IMF and Turkey relationship and its effects on Turkish economy is discussed. This study consists of five parts. On the first part, the outlook of World economy and Turkish economy before IMF is summarized. On the second part, the historical development of IMF is analyzed. During this, initially the monetary system before Bretton Woods conference, establishment of IMF and its main purposes, relationship of IMF with its member countries, quotations, organizational structure of IMF, its financial resources, and the financial resources provided to member countries by IMF and the supervisions to member countries by IMF have been investigated and discussed. On the third part, IMF stability programmes and the countries followed IMF stability programmes are exemplified and the success of stability programmes is investigated. On the fourth section the relationship of IMF and Turkey is reviewed with a historical perspective. The economical conditions lead Turkey to apply IMF, and all of the agreements made between IMF and Turkey, and as a result of those, the macroeconomical parameters of Turkish economy are evaluated. On the fifth and last section, the effects of the IMF stability programmes on Turkish economy, applied by Turkey as a result of the agreements made with IMF are analyzed with VAR econometrical model. The effects of IMF loans on balance of payments, current account deficits, economical growth, inflation rates are analyzed. Besides on this part, the macroeconomical parameters are compared with T test, to find out if there are any meaningful difference on those parameters between the periods with agreements made with IMF, and the periods without any agreements.

Key words: IMF (International Money Fund), IMF Turkey relationships, Economical stability programmes, macroeconomical parameters, VAR (Vector Autoregressive Model).

ÖNSÖZ

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın ardından dönemin siyasal dönüşüm sürecinde, Batı dünyası ile daha samimi siyasal ve ekonomik ilişkilere yönelmiş ve bu çerçevede IMF ve Dünya Bankası'na 19 Şubat 1947 tarihinde resmen üye olmuştur. Türkiye, IMF'ye üye olduğu tarihten günümüze kadar karşılaştığı ekonomik krizlerden kurtulabilmek, yapısal değişimleri sağlayabilmek ve finansman sıkıntılarını giderebilmek amacıyla IMF ile 19 stand-by anlaşması imzalamış ve istikrar programları uygulamıştır. Türkiye, IMF ile en çok anlaşma yapan ülkeler ve IMF kaynaklarını en çok kullanan ülkeler arasında listenin başlarında yer almaktadır.

IMF-Türkiye ilişkilerinin önemi ve Türkiye'nin IMF'ye üye olduğu tarihten günümüze kadar alınan bütün kredilerin, uygulanan istikrar programlarının etkilerini bir bütün halinde araştıran, analiz eden başka çalışmanın olmayışı beni bu konu üzerinde çalışmaya teşvik etmiştir.

Doktora eğitimimin ve tezimin her aşamasında bilgisiyle, pozitif yaklaşımıyla bana destek ve rehber olan danışman hocam Prof.Dr. Ahmet TABAKOĞLU'na, her konuda danışma imkanı bulduğum ve deneyim ve katkılarından yararlandığım Prof.Dr.Tiğınçe OKTAR ve Doç.Dr.Mustafa ÇELEN'e; değerli bilgi birikimleriyle katkılarını esirgemeyen Prof.Dr.Tevfik GÜRAN ve Prof.Dr.Ahmet KAL'A'ya teşekkür eder, en samimi duygularıyla sevgi ve saygılarımı sunarım. Analiz konusundaki yardımlarından dolayı Prof.Dr. Cem SÜTÇÜ'ye şükranlarımı sunarım.

Tezimin oluşmasında katkıları olan başta yararlandığım kaynakların yazarları olmak üzere, doğrudan ve dolaylı olarak emeği geçen herkese en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca beni doktora yapmaya teşvik eden Doç.Dr. Osman YILDIRIM'a desteği için teşekkür ederim. Son olarak hayatımın her anında destek, sevgi ve anlayışlarıyla yanımda olan sevgili annem ve babama teşekkür ederim.

Seçil ŞENEL

İstanbul, 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
GRAFİK LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

IMF ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

1. IMF ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİ	5
1.1. I.DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ GENEL DÜNYA EKONOMİSİ.....	5
1.2. I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDE	
GELİŞMELER	6
1.2.1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi	6
2. IMF ÖNCESİ TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	9
2.1. 1923-1930 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	9
2.1.1. Cumhuriyet'in ilk Yıllarında Ekonomik Yapı	9
2.1.2. 1929 Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	11
2.1.3. 1923-1930 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler.....	12
2.2. 1930-1939 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	15
2.2.1. 1934 Sanayi Programı	17
2.2.2. 1930-1939 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler.....	19
2.3. 1939-1945 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	22
2.3.1. Savaş Yılları Ekonomisi ve Uygulanan Önlemler	22
2.3.2. Milli Korunma Kanunu.....	23
2.3.3. Varlık Vergisi.....	25
2.3.4. Toprak Mahsulleri Vergisi	26
2.3.5. 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	26
2.3.6. 1939-1945 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

IMF'İN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GENEL YAPISI

2. IMF'İN TARİHSEL GELİŞİMİ	30
2.1. ALTIN STANDARDI DÖNEMİ	30
2.1.1. Altın Standardı Sistemi Ve İşleyişi.....	30
2.1.2. Altın Standardı Sisteminin Dezavantajları.....	32
2.1.3. Altın Standardı Sisteminin Sona Ermesi.....	33
2.1.4. Altın Standardı Sistemi ve İki Dünya Savaşı Arasında Genel Durum	
.....	35

2.2. BRETTON WOODS SİSTEMİ.....	36
2.2.1.Keynes Planı	38
2.2.2.White Planı.....	40
2.2.3. Bretton Woods Para Sistemi	45
2.2.4.Bretton Woods Sisteminin Sorunları	47
2.2.5. Smithsonian Anlaşmaları ve Bretton Woods Sisteminin Sona Ermesi	49
2.2.6. Dünya Bankası	51
3. IMF’NİN GENEL YAPISI.....	52
3.1. IMF’NİN KURULUŞU	52
3.2. IMF’NİN TEMEL AMAÇLARI	53
3.3. IMF’YE ÜYELİK VE IMF ÜYE ÜLKE İLİŞKİLERİ.....	55
3.4. IMF’NİN ÖRGÜT YAPISI VE YÖNETİM ŞEKLİ.....	56
3.4.1. Guvernörler Kurulu.....	58
3.4.2. İcra Direktörleri Kurulu	59
3.4.3. IMF Başkanı ve Sekreteryası.....	60
3.4.4. Komiteler ve Gruplar	60
3.4.5. Danışma Organları	61
3.5.IMF’NİN MALİ KAYNAKLARI.....	62
3.5.1. Kota.....	62
3.5.2. Borçlanma	64
3.6. IMF HESAPLARININ YAPISI	65
3.6.1. Genel Kaynaklar Hesabı	66
3.6.2. Özel Tahsisler Hesabı	67
3.6.3. Özel Çekme Hakları (SDR)	67
3.7. IMF KAYNAKLARININ KULLANIMI VE KREDİ MEKANİZMASI. 70	
3.7.1. IMF’nin Üye Ülkenin Destek Sağlanması Başvurusu ve Değerlendirme.....	70
3.7.2. IMF İmkanlarının Kullanım Koşulları.....	71
3.7.3. Niyet Mektubu	72
3.7.4. Stand-By Düzenlemesi.....	72
3.7.5.Taksitlendirme	73
3.7.6. IMF’den Kaynak Kullanımı ve Geri Ödemenin Esasları	73
3.8. IMF’NİN SAĞLAMIS OLDUĞU KAYNAKLAR	74
3.8.1. Genel İmkanlar.....	74
3.8.1.1. Kredi Dilimleri Politikası ve Stand By (SBA).....	74
3.8.1.2. Genişletilmiş Fon Kolaylığı (Extended Fund Facility).....	75
3.8.1.3. Genişletilmiş Kullanım Politikası (Enlarged Access Policy).....	75
3.8.1.4. Esnek Kredi Hattı (Flexible Credit Line)	76
3.8.2. Özel İmkanlar.....	77
3.8.2.1. Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı (Compensatory and Contingency Financial Facility)	77
3.8.2.2. Tampon Stok Finansman Kolaylığı(Bufer Stock Financing Facility)	78
3.8.2.3. Ek Rezerv Kolaylığı (Supplemental Reserve Facility).....	78
3.8.3. Diğer İmkanlar	78
3.8.3.1. Acil Yardım (Emergency Assistance)	79

3.8.3.2. Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (Poverty Reduction and Growth Facility)	79
3.9. IMF GÖZETİMLERİ	79
3.9.1. Ülke Bazlı Gözetim (İki Yanlı Gözetim).....	80
3.9.2. Global Gözetim (Çok Taraflı Gözetim).....	80
3.9.3. Bölgesel Gözetim.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IMF İSTİKRAR PROGRAMLARI VE IMF DESTEKLİ İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAYAN ÜLKE ÖRNEKLERİ

3. IMF İSTİKRAR PROGRAMLARI.....	81
3.1. ORTODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI VE ÖZELLİKLERİ.....	82
3.2. HETEREDOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI VE ÖZELLİKLERİ	85
3.3.ORTODOKS VE HETERODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	87
3.4. IMF TİPİ İSTİKRAR PROGRAMLARI	88
4. IMF DESTEKLİ İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAYAN ÜLKE ÖRNEKLERİ.....	92
4.1 LATİN AMERİKA KRİZİ.....	94
4.1.1 Brezilya	95
4.1.1.1 Uygulanan IMF İstikrar Programları	95
4.1.2 Meksika.....	100
4.1.2.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları	101
4.1.3 Arjantin.....	104
4.1.3.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları	104
4.2.GÜNEYDOĞU ASYA KRİZİ	108
4.2.1 Tayland	110
4.2.1.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları	111
4.2.2. Endonezya	112
4.2.2.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları	113
4.2.3. Güney Kore.....	115
4.2.3.1. Uygulanan IMF İstikrar Politikaları	116
4.3.RUSYA.....	118
4.3.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları.....	119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

4.IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	122
4.1. 1946-1950 DÖNEMİ.....	122
4.1.1. 1946 Devalüasyonu.....	122
4.1.2. Türkiye'nin IMF'ye Üye Olma Süreci ve Statüsü	124
4.1.3. Truman Doktrini ve Marshall Planı	125
4.1.4. 1946-1950 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler.....	127
4.2.1950-1960 DÖNEMİ.....	130
4.2.1. Krize Yol Açan Gelişmeler.....	131
4.2.2. 1958 İstikrar Programının Amaç ve Kapsamı	132

4.2.3. Programın Genel Değerlendirmesi	133
4.2.4. 1950-1960 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler	134
4.3. 1960-1970 DÖNEMİ	139
4.3.1. IMF İle Yapılan Stand-By Anlaşmaları	139
4.3.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	141
4.3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Özellikleri.....	142
4.3.2.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Sonuçları.....	143
4.3.3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	144
4.3.4. 1960-1970 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler	145
4.4. 1970-1980 DÖNEMİ	149
4.4.1. 1970 İstikrar Programının Amacı ve Kapsamı	149
4.4.2. 1970 İstikrar Programının Değerlendirilmesi	150
4.4.3. 1978 İstikrar Programı	152
4.4.4. 1979 İstikrar Programı	154
4.4.5. 1970-1980 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler	155
4.5. 1980-1990 DÖNEMİ	160
4.5.1. 24 Ocak 1980 İstikrar Paketi.....	160
4.5.1.1. Amacı Ve Kapsamı	161
4.5.1.2. Alınan Önlemler ve Kararlar	162
4.5.1.3. 24 Ocak 1980 Kararların Sonuçları ve Değerlendirilmesi..	164
4.5.2. 1980-1990 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler	167
4.6. 1990-2000 DÖNEMİ	172
4.6.1. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları	174
4.6.1.1. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının Amacı ve Kapsamı	174
4.6.1.2. Programın Uygulama Sonuçları ve Değerlendirmesi	175
4.6.2. 1999 Aralık İstikrar Kararları	178
4.6.2.1. Programın Amaçları.....	180
4.6.2.2. 1999 İstikrar Programının Sonuçları.....	181
4.6.2.3. 1990-2000 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler..	182
4.7. 2000-2010 DÖNEMİ	186
4.7.1. Kasım 2000 Finansal Krizi	187
4.7.2. Şubat 2001 Krizi	188
4.7.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	189
4.7.3.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi ...	192
4.7.4. 2002 Stand-By Anlaşması.....	193
4.7.5. 2005 Stand-By Anlaşması.....	195
4.7.6. 2000-2010 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler	198

BEŞİNCİ BÖLÜM

IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN EKONOMİYE ETKİLERİ: AMPİRİK ÇALIŞMA

5. IMF DESTEKLİ İSTİKRAR PROGRAMLARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	205
5.1. IMF İSTİKRAR PROGRAMLARININ ETKİLERİNİ ÖLÇMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER.....	206
5.1.1. Öncesi Sonrası Yöntemi.....	207
5.1.1.1. Öncesi Sonrası Yönteminin Uygulama Sonuçları	207

5.1.2. Var Yok Yöntemi	209
5.1.2.1.Var Yok Yönteminin Uygulama Sonuçları	210
5.1.3. Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi	211
5.1.3.1Genelleştirilmiş Değerlendirme Yönteminin Uygulama Sonuçları	212
5.1.4. Gerçek Hedef Yöntemi.....	213
5.1.4.1.Gerçek Hedef Yönteminin Uygulama Sonuçları	214
5.1.5. Simülasyon Karşılaştırılması Yöntemi.....	215
5.1.5.1.Simülasyon Karşılaştırılması Yönteminin Uygulama Sonuçları	215
5.2.POLİTİKALARIN MAKROEKEONOMİK ETKİLERİ: ÜLKE ÇALIŞMALARI	216
5.3.LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALARIN SONUÇLARI	217
5.4.VERİLERİN TANIMLANMASI.....	220
5.5.YÖNTEM	221
5.6.IMF KREDİLERİNİN EKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN REGRESYON ANALİZİ	222
5.6.1. Grafikler	222
5.6.2 IMF Kredilerinin Büyüme Değişkeni Üzerindeki Etkisi	224
5.6.3. IMF Kredilerinin Cari Açık Değişkeni Üzerindeki Etkisi	226
5.6.4. IMF Kredilerinin Ödemeler Bilançosu Değişkeni Üzerindeki Etkisi	227
5.6.5. IMF Kredilerinin TÜFE Değişkeni Üzerindeki Etkisi.....	228
5.6.6. Korelasyon Matrisi.....	229
5.6.7. Serilerin Durağanlıklarının Sınanması ve Eşbütünleşme Analizi .	230
6. IMF ANLAŞMASI YAPILAN VE YAPILMAYAN DÖNEMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	242
6.1. T-TESTİ ANALİZLERİ.....	243
SONUÇ	248
KAYNAKÇA.....	259

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Yurtiçi Arzda Yerli Sermayenin Payı.....	10
Tablo 2: Temel Ekonomik Göstergeler (1923-1930).....	13
Tablo 3: 1923-1930 Dönemi GSMH Ve GSMH İçindeki Sektörel Paylar	14
Tablo 4: 1930-1939 Dönemi TEFE, GSMH ve Sektörel Büyüme Hızları	20
Tablo 5: 1930-1939 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Dolar).....	21
Tablo 6: 1939-1945 Dönemi Büyüme Hızı ve Enflasyon	28
Tablo 7: 1939-1945 Dış Ticaret Göstergeleri	29
Tablo 8: Yüksek Kotaya Sahip 11 Ülke ve Türkiye'nin Kotası	64
Tablo 9: Türkiye'nin Kota Artırımları (Bin)126	
Tablo 10: 1946-1950 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler	129
Tablo 11: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH.....	130
Tablo 12: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME.....	130
Tablo 13: 1950-1960 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler	136
Tablo 14: 1950-1960 Yılları Arası İç-Dış Borç Göstergeleri, GSMH.....	138
Tablo 15: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME.....	139
Tablo 16: 1961-1970 Dönemi Türkiye-IMF Stand By Düzenlemeleri (Milyon SDR)	142
Tablo17: 1960-1970 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	146
Tablo 18: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH	147
Tablo 19: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME.....	149
Tablo 20: 1970-1980 Dönemi Türkiye-IMF Stand By Düzenlemeleri (Milyon SDR)	156
Tablo 21: 1970-1980 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	157
Tablo 22: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU,	

DIŞ BORÇ STOKU, GSMH	159
Tablo 23: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME.....	160
Tablo 24: 1980-1990 Dönemi IMF’den Kullanılan Kredi (Milyon SDR)	167
Tablo 25: 1980-1990 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	169
Tablo 26: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH	170
Tablo 27: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME.....	171
Tablo 28: 1990-2000 Dönemi IMF’den Kullanılan Kredi (Milyon SDR)	183
Tablo 29: 1990-2000 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	184
Tablo 30: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH	185
Tablo 31: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME.....	186
Tablo 32: 2000-2010 Dönemi Türkiye-IMF Stand By Düzenlemeleri (Milyon SDR)	199
Tablo 33: Türkiye’nin Uluslararası Para Fonu’na Geri Ödeme Projeksiyonu (Milyon SDR)	199
Tablo 34: 2000-2010 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler.....	201
Tablo 35: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH	202
Tablo 36: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME.....	203
Tablo 37: IMF Politikalarının Etkileri Üzerine Yapılmış Çalışmalar	220
Tablo 38: IMF Kredilerinin Büyüme Değişkeni Üzerindeki Etkisi.....	226
Tablo 39: IMF Kredilerinin Cari Açık Değişkeni Üzerindeki Etkisi	228
Tablo 40: IMF Kredilerinin Ödemeler Bilançosu Değişkeni Üzerindeki Etkisi	229
Tablo 41: IMF Kredilerinin Ödemeler Bilançosu Değişkeni Üzerindeki Etkisi	230
Tablo 42: Korelasyon Matrisi Tablosu	231
Tablo 43: Birim Kök Testi Sonuçları Özet Tablosu	237
Tablo 44: LCARIAC1 ve LIMFKREDI1 Vektör Otoregresif Model Tablosu	240
Tablo 45: LCARIAC1 ve LIMFKREDI1 Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	240
Tablo 46: LTUFE1 ve LIMFKREDI1 Vektör Otoregresif Model Tablosu	241
Tablo 47: LTUFE1 ve LIMFKREDI1 Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	241

Tablo 48: IMF Kredi Anlaşması Öncesi ve Anlaşma Dönemi Ekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması	242
Tablo 49: 1947-1960 ve 1961-1971 Grup İstatistikleri	243
Tablo 50: 1947-1960 ve 1961-1971 T testi Sonuçları	244
Tablo 51: 1972-1977 ve 1978-1985 Grup İstatistikleri	244
Tablo 52: 1972-1977 ve 1978-1985 T testi Sonuçları	245
Tablo 53: 1986-1993 ve 1994-1996 Grup İstatistikleri	245
Tablo 54: 1986-1993 ve 1994-1996 T testi Sonuçları	246
Tablo 55: 1997-1999 ve 2000-2008 Grup İstatistikleri Grup İstatistikleri	246
Tablo 56: 1997-1999 ve 2000-2008 T testi Sonuçları	247

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1: 1929-1933 Yılları Arasındaki Dünya Ticareti	8
Şekil 2: IMF'nin Organizasyon Yapısı	57
Şekil 3: SDR'nin Değerini Belirleyen Para Birimleri ve Ağırlıkları	68

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 1: Serilerin düzey değerlerinin zaman yolu grafikleri	224
Grafik 2: Logaritmik serilerin zaman yolu grafikleri	225
Grafik 3: Şekillerin 1. ve 2. Farklarının Grafikleri.....	238

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGÜ	Az Gelişmiş Ülke
APEC	Asia-Pacific Economic Cooperation
BIS	Bank Of International Settlements
BM	Birleşmiş Milletler
C	Cilt
Çev.	Çeviren
DÇM	Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Dr.	Doktor
Edt.	Editör
GAP	Güney Doğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD	Uluslararası Kalkınma Bankası
IDA	Uluslararası Kalkınma Kurumu
IFC	Uluslararası Finans Kurumu
IMF	International Monetary Fund
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
POAŞ	Petrol Ofisi
PROF.	Profesör
s.	Sayfa
SBA	Stand By Anlaşması
SDR	Special Drawing Rights- Özel Çekme Hakları

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
THY	Türk Hava Yolları
TL	Türk Lirası
TSMF	Kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi
v.b.	ve benzeri
WB	World Bank
WIDER	World Institute for Development Economics Research
YTL	Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

1929 yılında Dünya Ekonomik Krizi'nin ve hemen ardından II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla beraber, uluslararası ekonomik ilişkiler tam bir dar boğaza girmiş, uluslararası ticarete, istihdam ve yaşam standartlarında büyük bir çöküş yaşanmıştır. Yaşanan bu olaylar yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması, bu sistem aracılığıyla döviz kurlarında istikrarın sağlanması, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası rezerv sorununun çözüme kavuşturulması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu ihtiyaçlara cevap verecek, uluslararası para sistemini oluşturmak amacıyla, Amerika ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin öncülüğünde 1944 yılında ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında bir konferans düzenlenmiştir. Bu çerçevede Bretton Woods sistemi oluşturulmuş, IMF'nin kurulması kararlaştırılmıştır. 1945 yılında uluslararası parasal ve mali bir kurum olarak kurulan IMF, aynı zamanda SDR adı verilen bir alternatif değer ölçüsü yarattığı için uluslararası likiditenin de başlıca yaratıcısı konumundadır.

IMF'nin temel kuruluş amacı, uluslararası para istikrarını sağlamak ve ülkelerin kısa dönemli borç ihtiyaçlarını karşılamaktır. IMF, geçici ödemeler dengesi sıkıntıları çeken ülkelerin bu sıkıntılar nedeniyle ithalat kısıtlamalarına gitmelerini önlemek için bu ülkelere destek vermek üzere tasarlanmıştır. Bu temel amacının yanı sıra, 1950'li yıllarda fon, sermaye ve mal hareketleri üzerine konan engellerin kaldırılması, piyasa güçlerinin işlevlerini yerine getirebilmeleri için gerekli serbestinin sağlanması, fiyat teşvikleri, sanayilerin korunması, devlet müdahalelerinin ortadan kaldırılması gibi amaçları da bulunmaktadır.

Ancak, dünya ekonomisinde yaşanan krizler nedeniyle IMF'nin klasik işlevlerinde zaman içinde farklılaşmaya gittiği görülmektedir. IMF gelişmiş ülkeleri yönlendiren danışma mekanizması özelliğinden çok, gelişme yolundaki ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için mali kaynak sağlayan bir kurum konumuna geçmiştir. IMF kredileri ekonomik istikrarsızlık yasayan ülkeler için önemli bir

finansman kaynağına dönüşmüştür. Ülkeler ekonomik istikrarın sağlanması ve finansal krizlerin çözülmesi amacıyla, ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde IMF destekli istikrar programları uygulamaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra oluşan krizler küresel olarak birçok ülkeyi etkilemiş, Brezilya, Meksika, Arjantin, Tayland, Endonezya, Güney Kore, Rusya gibi ülkeler IMF'nin kapısını çalmak zorunda kalmıştır.

Dünya ekonomisine yön veren bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye 1947 yılında IMF'ye üye olmuş, diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerini artırmaya başlamış ve dış dünyaya entegre olmuştur. Ancak ülkemiz de diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunları çözmek için uygulanan programlar çoğu kez IMF'nin desteği ile uygulanan programlar olmuştur.

Henüz gelişmekte olan bir ekonomik yapıya sahip olan Türkiye IMF'ye en çok başvuran ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye IMF'ye üye olduğu tarihten bugüne kadar geçen 65 yıllık süreçte, IMF ile 19 düzenleme yapmıştır ancak anlaşmaya varılan bu düzenlemelerin yarıya yakını Türkiye'nin borçlanma şartlarını yerine getirmemesi nedeniyle tamamlanamamıştır. Türkiye bu süreçte yaklaşık olarak 42.5 milyar dolar IMF kaynağından yararlanmıştır.

Bu çalışmada IMF'nin dünya ekonomisinde oynadığı rolü özellikle ülkemiz açısından değerlendirmek için, IMF-Türkiye ilişkileri sistematik bir bütün halinde ele alınıp analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, IMF'nin kuruluş sürecinden itibaren IMF ile sıkı ilişkiler içinde olan Türkiye'nin IMF ile olan ilişkilerinin tarihsel süreçte incelenmesi, Türkiye ekonomisinin IMF'den ne kadar yararlandığı, kullanılan kredilerin özellikle Türkiye ekonomisine olan etkilerini ekonomik büyüme, cari açık, enflasyon ve ödemeler dengesine olan etkisi ekseninde analiz etmektir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak IMF öncesi dünya ekonomisinden, IMF'nin oluşmasında etkili olan 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden söz edilmiştir. Ayrıca, IMF öncesi Türkiye ekonomisi dönemler itibarıyla

incelenmiş, Türkiye'nin IMF'ye üye olmadan önceki ekonomisi analiz edilmiştir. Bu bölümün amacı; IMF öncesi Dünya ve Türkiye ekonomisinin genel olarak çerçevesini çizmektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, IMF'nin tarihsel gelişimi ve IMF'nin oluşumunda etkili olan Bretton Woods Sistemi'nden söz edilmiştir. Daha sonra, IMF'nin genel yapısı, temel amaçları, IMF'ye üyelik, IMF üye ülke ilişkileri, IMF'nin örgüt yapısı, yönetim şekli, mali kaynakları, hesaplarının yapısı, kaynaklarının kullanımı, kredi mekanizması, sağladığı kaynaklar ve IMF gözetimleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümün amacı; IMF'nin kuruluş süreci ve IMF'nin organizasyon yapısı, işleyişi hakkında bilgi vermektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, IMF'nin ekonomik istikrarsızlık yaşayan ülkelere önerdiği istikrar programlarının özelliklerine yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde ekonomik istikrarsızlık yaşayan ve IMF'ye başvuran ülkelere örnekler verilmiştir. Bu bağlamda, Latin Amerika Krizi'nden etkilenen Brezilya, Meksika, Arjantin, Güneydoğu Asya Krizi'nden etkilenen Tayland, Endonezya, Güney Kore ve Rusya'nın IMF ilişkileri tarihsel süreçte incelenmiştir. Bu bölümün amacı; IMF istikrar programlarının özelliklerinin karşılaştırılmasının yapılması ve bu istikrar programlarını uygulayan çeşitli ülkelerin ekonomik olarak geldikleri noktanın anlatılmasıdır. IMF istikrar programlarının başarısının araştırılmasıdır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, IMF-Türkiye ilişkileri tarihsel süreçte ele alınmıştır. Türkiye'nin IMF ile ilişkilerinin başladığı tarihten başlayan bu bölümde on yıllık süreçlerde IMF Türkiye ilişkilerinin gelişimi konu edilmiştir. Türkiye ekonomisinin IMF'ye başvurmasının nedenleri üzerinde durulmuştur. IMF ile yapılan anlaşmalar ve uygulanan istikrar programlarının amaçları ve sonuçlarına yer verilmiştir. Uygulanan istikrar programları ve kullanılan krediler ışığında Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerindeki değişiklikler analiz edilmiştir. Bu bölümün amacı; IMF-Türkiye ilişkilerinin tarihsel süreçte kapsamlı olarak incelemek, uygulanan istikrar programlarının makroekonomik göstergelere yansımalarını göstermektir.

Çalışmanın son bölümü olan beşinci bölümde ise, IMF-Türkiye ilişkilerinin ekonomiye etkileri hakkında ampirik bir çalışma yapılmıştır. İlk önce IMF istikrar programlarının etkilerini ölçmede kullanılan beş yöntem açıklanmış ve bu beş yöntemle yapılan literatürdeki çalışmalara ve sonuçlarına yer verilmiştir. IMF istikrar programları kapsamında kullanılan kredilerin, Türkiye'nin ödemeler dengesi, büyüme, cari açık ve enflasyon göstergeleri üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla Vektör Otoregresif Model (VAR) yardımıyla analiz yapılmıştır. Ayrıca, Öncesi Sonrası Yöntemi ışığında, IMF istikrar programı uygulanan yıllar ile IMF istikrar programı uygulanmayan yıllardaki ödemeler dengesi, büyüme, cari açık ve enflasyon göstergeleri karşılaştırılmıştır. Verilerin analizinde, tabloların ve grafiklerin oluşturulmasında E-Views 7.1 ekonometrik analiz paket programı kullanılmıştır. Bu bölümün amacı ise, IMF istikrar programları ve kullanılan kredilerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini analiz etmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

IMF ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

1. IMF ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİ

1.1. I.DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ GENEL DÜNYA EKONOMİSİ

16.yüzyıldan başlayarak dünyada deniz ticaretinin hızla gelişmeye başlaması ve Avrupalı kâşiflerin yeni dünyaları keşfetmesi Avrupa'ya zenginliğin yolunu açmıştır. Sermaye birikiminde meydana gelen hızlı artış, sermayeyi kullanan yeni orta sınıfın büyüüp güçlenmesine neden olmuş ve bunun sonucunda da toplumsal yapıda alt-üst olmuştur. Eski baskıcı toplumsal yapıya karşı özgürleşmenin yolları açılmış, teknik buluşlara ve yeni üretici güçlere doğru gidiş hızlanmıştır. Bu süreçte Avrupa'ya para akışı başlamış ve zenginlik el değiştirme eğilimine girmiştir. Elde edilen bu değerler, Avrupa'daki sermaye birikiminin ve daha sonraki kapitalist düzenin asıl kaynağı olmuştur. Ticaret geliştikçe pazarlar ve kentler büyümüş, zenginlik artmıştır.¹

18. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen İngiltere'deki Sanayi Devrimi ve Fransa'daki büyük siyasi devrim toplumların sosyal yapılarında büyük değişimlere neden olmuştur.² Bu süreçle makineler icat edilmiş, buhar kuvveti keşfedilmiş, elektrik enerjisi, insanın kullanacağı şekilde dizginlenmiş, böylece makine sanayinin süratle gelişmesi, ellerinin ustalığıyla para kazanan sanatkar ve ustaların durumunu temelden sarsmıştır. Küçük atölyelerin yerini büyük işletmeler ve fabrikalar almıştır.

Sanayi Devrimi, önce İngiltere sonra da Batı Avrupa ekonomilerini, mamul mallarda ucuz ve kitlesel üreticiler haline getirmiştir. 19.yüzyılın ikinci çeyreğine gelindiğinde, önde gelen Avrupa ülkeleri, mamul pazarlar için pazarlar bulmaya, bol ve ucuz gıda, hammadde kaynakları sağlamaya çalışıyorlardı. Tarımsal mallarda uzmanlaşan çevre ülkelerin dünya ekonomisine katılmalarıyla birlikte ticaret hacminde

¹Sülker, Kemal. **Dünya'da ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998, s.11.

²Koray, Meryem. **Sosyal Politika**. 2. Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2005, s.37.

o güne kadar görülmemiş bir genişleme ve ticaretin bileşiminde de önemli bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Yüzyılın daha sonraki dönemlerinde deniz ulaştırımcılığında meydana gelen teknolojik devrim, ticaretteki bu eğilimlerin daha da hızlanmasına neden olmuştur. Ticaretin genişlemesiyle beraber merkez ülkelerinden çevre ülkelere sermaye ihracı başlamıştır. Yine çevre ülkelere büyük miktarda borç verilmiş, altyapı tesislerine yatırım yapılmıştır. Buna karşılık, tarım ve sanayi gibi doğrudan üretim faaliyetlerine yatırılan sermaye, I. Dünya Savaşı'na kadar sınırlı kalmıştır.³

1.2. I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dünya ekonomisinde de iyimser bir dönem başlamıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkeleri savaş yaralarını sararak yeniden ekonomik kalkınma sürecini başlatmayı hedeflemiştir. 1920 bunalımından hemen sonra 1922–1929 dönemi, Batı ülkelerinde gelişme ve refah dönemi olmuştur. Bu gelişme dönemi 1924 yılında ve 1927 yılında olmak üzere iki kez sekteye uğramasına karşı, ABD'de sınaî üretim %80 artmış, Fransa'da ise %100'den çok artış göstermiştir.⁴

1.2.1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi

1929 Dünya Ekonomik Krizi, dünya kapitalist düzeninin merkezi olan Wall Street Borsası'nın çöküşüyle başlamıştır. Kriz, kapitalist sistemin belli aralıklarla karşılaştığı bunalımlardan biriydi ve belki de en şiddetli ve yıkıcı olanıydı. 1929 Dünya Ekonomik krizinin patlak vereceği önceden tahmin edilmekteydi. ABD'de savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan iyimser tutum ve ekonomiye olan güvenin artması krizi tetikleyici rol oynamıştır. Sinemanın gelişmesi, radyonun yaygın bir şekilde kullanımı ABD'de 1920'li yıllarda iyimser bir tablonun oluşmasına neden olmuştur. 1920'li yılların sonlarına gelindiğinde ülkedeki toplam arz, piyasadaki toplam talebin çok

³ Pamuk, Şevket. **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**. 3. Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s.3.

⁴ Unay, Cafer. **Ekonomik Konjonktür (Analiz, Teori, Tahmin)**. 3. Basım. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 82.

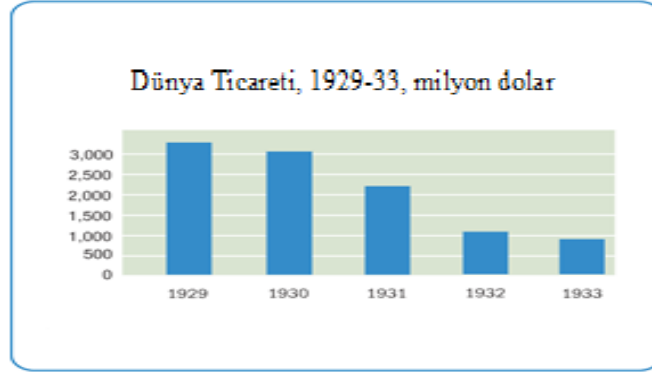
üzerindeydi ve şirketlerin ellerinde bulunan stoklar aşırı ölçüde artmıştı.⁵ Stoklar erilemeyince şirketler borçlarını ödemek için borsadaki hisselerini satmaya başladılar. Hisselerin yoğun bir şekilde satılması borsada paniğe neden olmuştur. Hisse senetleri hızla değerlerini yitirdiler, yok pahasına satıldılar ve şirketlerin iflas haberleri duyulmaya başladı. Chicago ve Buffalo Borsaları kapandı.⁶ Birçok işyeri kapandı ve işsizlik büyüdü. İşsiz kalanlar ve aileleri için sefalet gittikçe arttı. ABD tarihinin en büyük krizini yaşamaktaydı. Kapitalist ekonomi düşünürlerinin ‘üretilen her mal kendi talebini yaratır’ kuramı işlememişti.

1929 Dünya Ekonomik Krizinin ortaya çıkacağına ilişkin ilk işareti veren ünlü iktisatçı J.M. Keynes’tir. Keynes I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versailles anlaşmasındaki Almanya ve müttefiklerine yönelik ağır mali koşulların dünya ekonomisini sarsacağını iddia etmiştir. Keynes ‘Genel Teori’ adlı kitabında tüketimi üretimin önüne çıkarmıştır. Ona göre tüketim bir süreç içerisinde ekonomiyi canlandıracaktır. Bunun için de toplumda otonom yatırımlar olarak nitelendirilen ‘İlk Adım Yatırımlarının’ gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Otonom yatırımlarla verilen ücretlerin büyük bölümü piyasaya talep olarak dönecektir, bu talep belirli çarpan etkisiyle sürüp gidecektir.

1929 Dünya Ekonomik Krizinde uluslararası ekonomik ilişkiler tam bir darboğaza girmişti. Krizin yaratmış olduğu milli gelir ve istihdam düzeyleri üzerindeki daraltıcı etkiden kurtulmak ve mevcut konumlarını koruyabilmek için ülkeler bir yandan devalüasyon savaşına giriyor, diğer yandan da kendi pazarını dış rekabetten korumak için miktar kısıtlamalarına gidiyor ve gümrük tarifelerini yükseltiyordu. Bu uygulamaların sonucunda gözlemlenen durum, dünya ticaret ve üretiminin daha da daralması idi. Komşuyu fakirleştirme politikası adı verilen bu uygulamaları, her ülkenin kendi dışındaki ülkelere karşı yürürlüğe koyması başka bir sonuç veremezdi.

⁵ Bozdağ, İbrahim. **IMF’nin Ülkeler Üzerindeki Siyasal Etkisi**. Ankara: Aşama Matbaacılık, 1990, s.8.

⁶ Galbraith, John Kenneth. **Büyük Kriz 1929**. İstanbul: Pegasus Yayınları, çev. Özkan Özdem ve Elif Nihan Akbaş, 2009, s.178.

Şekil 1: 1929-1933 Yılları Arasındaki Dünya Ticareti.

Kaynak: Kindleberger, Charles P. **The World in Depression 1929-1939**, Berkeley: University of California Press, 1986, s.46.

Bu dönemde görülen diğer özellikler ise dünya ticaretinin serbest dövizle ticaret yerine kliring ve takas anlaşmalarıyla yapılan ticarete kaymış olmasıydı. Ayrıca bu dönemde rekabet azalırken monopoller ve karteller çok hızlı bir biçimde büyümüş ve işçi sendikalarının eylemleri artan bir şekilde siyasi hareketlere dönüşmüştü. Bu dönemde hakim olan durum ekonomik çıkmazdı.⁷

Krizden sonra işsizlik ve yoksulluk tüm ABD'yi sarmıştır. 1932 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti adayı olan F.D. Roosevelt başkan seçilmiştir. Roosevelt, 'New Deal' olarak adlandırılan ekonomik ve sosyal politikasını ilan etmiştir. Bu politika ile birlikte ABD geleneklerine ters düşen bir şekilde, devlet ekonomiyi müdahale ederek, Keynes'in kuramındaki gibi otonom yatırım sağladı. Başta 'Tennessee Walley' bölgesinde olmak üzere birçok enerji ve baraj yatırımlarına başlandı. Böylece piyasaya talep enjekte edildi. Böylece ABD krizin etkisinden uzaklaştı. Daha sonra ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı için uçak, tank, savaş gemisi gibi harcamalar ekonomiyi canlandırdı.⁸

⁷ Bozdağ, s.8.

⁸ Çavdar, Tevfik. **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2003, s.227.

2. IMF ÖNCESİ TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1. 1923-1930 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu ile olan ilişkilerinin başlaması ve devam etmesi süreçlerinde Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu durum ve kendi iç dinamikleri belirleyici rol oynamıştır.⁹

Türkiye'yi Uluslararası Para Fonu'na üye olmaya zorlayan etmenleri daha iyi anlamak için üyelik sözleşmesi öncesinde Türkiye'nin genel ekonomisinin ne durumda olduğunu bilmek gerekmektedir. Dönemler itibarıyla Türkiye ekonomisinin durumu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Cumhuriyet'in ilk Yıllarında Ekonomik Yapı

Bu dönem, cumhuriyetin kuruluş, ekonomik olarak toparlanma ve ulusal ekonomi politikasının doğuş yılları olan 1923-1930 dönemini kapsamaktadır. 50-60 bin insanın ölmesine ve milyonlarca dolarlık ekonomik kaynağın kullanılmasına yol açan Kurtuluş Savaşı, vergileme, el koyma, borçlanma ve dış kredi gibi kaynaklarla finanse edilmiştir. Bu durum yetersiz olan kaynakların daha da azalmasına yol açmıştır. Ayrıca savaş sonunda kazanılan zaferin sosyo-ekonomik alanda da gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kazanılan bağımsızlık mücadelesi, ekonomide yeniden yapılanma ile desteklenerek sağlam bir temel üzerinde inşa edilmek zorundadır.¹⁰

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle artık memleket bir bütündü ve karşılaşılan en büyük meselelerden biri ekonomik gelişmeyi bir an evvel sağlamaktı. Ancak yurt içinde genel olarak özel sermaye yoktu, yabancı sermaye de yurda girmek istemiyordu, çünkü sermayedarlar hem ileri sürülen şartları beğenmiyorlar hem de Türk devriminin Rus devriminden nasıl ayrıldığını pek anlayamıyorlardı. Ayrıca kapitülasyonlar

⁹ Uysal, Doğan. **IMF Politikaları Ve Türkiye**. 1. Basım. Konya: Çizgi Kitabevi, 2004, s.37.

¹⁰ Alpago, Hasan. **IMF Türkiye İlişkileri**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002, s.79.

unutulmadığından yabancılara karşı ekonomik sorumluluğu gerektirecek her şeyden şüpheleniliyordu. Ve nihayet rejimin temeli olarak kabul edilen milliyetçilik kendi görüşlerine uygun bir ekonomik siyaseti gerekli kılıyordu. Devletçilik bu çeşitli ekonomik, tarihsel ve siyasi şartlardan doğdu.

Başlangıçta devletçiliğin amacı memleketi yabancı sermayeye muhtaç olmaktan kurtarmak, yerli özel sanayiye devlet eliyle destekleyip geliştirmek böylece milli ekonomiyi kuvvetlendirmektir.¹¹

Tablo:1 Yurtiçi Arzda Yerli Sermayenin Payı

Yıllar	Demir- Çelik %	Çimento %	Kağıt %	Cam Ürünleri %	Pamuklu Dokuma %	Yünlü Dokuma %	Şeker %
1924	0	75	0	0	4	19	0
1927	0	42	0	0	13	19	7
1929	0	49	0	0	12	24	10

Kaynak: Çavdar, Tefvik. **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s.210.

Cumhuriyet yönetimi ilk olarak güçlü ve yeni bir ulusal ekonominin temellerini atma adına 17 Şubat 1923 tarihinde Türkiye İktisat Kongresi'ni toplamıştır. İzmir'de toplanan Kongre'de kurulacak olan Yeni Türk Devleti'nin izleyeceği iktisat politikası ve üzerine inşa edileceği iktisadi temeller belirlenmiştir.¹² Ülke ekonomisinin kapitalist bir üretim biçimine mümkün olduğu ölçüde hızla geçmesini sağlamak amacıyla sermaye birikiminin bu yönde desteklenmesi yönünde kararlar alınmıştır.¹³

Kongreyi takip eden yıllarda da bazı kararlar alınmaya devam edilmiştir. Tarımsal üretimin geliştirilmesi konusunda çiftçileri rahatlatmak amacıyla 1925 yılında "aşar vergisi" kaldırılmıştır. Böylece toplam devlet gelirlerinin yaklaşık %20'sini, vergi

¹¹ Karpat, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi**. 2. Basım. İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996, s.88.

¹² Uysal, s.38.

¹³ Yerasimos, Stefanos. **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye**. 3. Basım. Gözlem Yayınları, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, 1980, s.664.

gelirlerinin %33'ünü oluşturan bu vergiden köylü lehine vazgeçilmiştir.¹⁴ 1926 yılında ise yasalaşan Medeni Kanun ile köylüler işledikleri toprakları kendi adlarına tapuya kaydedebilme hakkını kazanmışlardır. Ayrıca çiftçiye verilen kredilerin düzenlenmesi amacıyla tarım kredi kooperatifleri kurulmuştur.

Bu dönemde kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel teşebbüsün teşvik ve kalkınması amaçlanmıştır. Bu kanun ile 1928 yılından itibaren kurulan sanayi tesisleri birçok ayrıcalıktan faydalanmıştır.¹⁵

Ulusal ekonomiye geçiş dönemi olan bu yıllar özellikle demiryolu taşımacılığına önem verilmiştir. Lozan Anlaşması'nın ilgili hükümleri uyarınca Türkiye Cumhuriyeti Devleti gümrük tarifelerini 1929 yılına kadar değiştirmemiş ve borç ödemeye devam etmiştir.

2.1.2. 1929 Krizi ve Türkiye Ekonomisine Etkileri

Ulusal Ekonominin temelleri atılıp, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar aşılmaya başlanmışken, tüm dünya ekonomilerini temelden sarsan 1929 Büyük Krizi patlak vermiştir. Bütün dünyayı sarsan kriz Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Bu dönemde krizin etkisiyle gümrük tarifelerinin yükseleceği düşüncesi ile ithalat aşırı derecede artmış, tarım ürünleri piyasasında talebin ve fiyatların hızla düşmesi sonucunda ise ihracat gelirleri büyük ölçüde azalmıştır. İthalattaki artış ve ihracat gelirlerindeki azalış nedeniyle dış ticaret dengesi açığı rekor düzeye ulaşmış ve Türk Lirası hızla değer kaybetmeye başlamıştır.

Türkiye'de 1929 Krizi'nin etkileri bütün boyutlarıyla hissedilmiş, tarım toplumu olan Türkiye Cumhuriyeti'nde meydana gelen olumsuz gelişmelerden en fazla çiftçiler etkilenmiştir. Krizin etkileri bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de piyasa ekonomisine ve özel girişimciliğe olan güveni sarsmıştır.¹⁶

¹⁴ Alkin, Erdoğan. **Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, s. 22.

¹⁵ Başol, Koray. **Türkiye Ekonomisi**. 7. Basım. İzmir: Anadolu Matbaası, 2001, s.62.

¹⁶ Tokgöz, Erdinç. **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**. 6 Basım. Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001, s.60.

1929 Krizi'nin etkisinden kurtulmak için bazı düzenlemelere gidilmiş, döviz v.b. tahvil alım satımını yasaklama ve Türk parasının kıymetini koruma hakkında önlemlere gidilmiştir. Merkez Bankası kurulması fikri ortaya çıkarken, Türk parasının değerini korumak için bazı kararname ve ekler yayınlanmıştır.¹⁷

Tüm bu yaşanan olumsuz gelişmelere ek olarak Lozan Anlaşması'nın alt hükümleri gereğince Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının ilk taksitinin vadesinin yine bu yıla rastlamasıyla beraber ciddi bir kambiyo krizi patlamıştır. Türkiye moratoryum ilan etmiş ve devletin dış itibarı sarsıntıya uğramıştır.¹⁸

2.1.3. 1923-1930 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

1923-1930 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik göstergelerine baktığımız zaman hızlı bir canlanma göze çarpmaktadır. Bu ekonomik canlanmanın başlıca iki sebebi vardı. Birinci sebep, I. Dünya Savaşı sonrasının ilk bunalımını atlatan dünya ekonomisindeki gelişim ve bu dışsal etkenlerin Türkiye ekonomisine de olumlu bir şekilde yansımastır. İkinci sebep ise, Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan Türkiye'nin yatırımlara ağırlık veren ekonomik politikalara ağırlık vermesidir.

¹⁷ Uysal, s.40.

¹⁸ Kazgan, Gülten. **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999, s.79.

Tablo:2 Temel Ekonomik Göstergeler (1923-1930)

Yıllar	TL/Dolar	TEFE Artış	GSMH Deflatörü	Kişi Başına GSMH (Dolar)	GSMH Büyüme Oranı	İhracat Milyon Dolar	İthalat Milyon Dolar	Dış Ticaret Açığı
1923	1.68	-	150.5	45	-	51	87	-36
1924	1.88	10.1	158.7	50	14.9	82	100	-22
1925	1.83	11.5	180.3	64	12.8	103	129	-26
1926	1.91	-8.2	168.1	65	18.2	96	121	-29
1927	1.94	2.2	164.9	56	-12.8	81	108	-27
1928	1.95	2.2	164.7	60	11.0	88	114	-26
1929	2.07	-24.2	180.3	71	21.6	75	124	-49
1930	2.12	-13.9	131.8	52	2.2	71	70	1

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 2’ye baktığımızda bu dönemde GSMH’nın çok kararsız, inişli-çıkışlı bir eğilim gösterdiği izlenmektedir. Bu durumun nedeni büyük ölçüde tarımsal üretimde meydana gelen değişimler, tarımsal ürün fiyatlarında iç ve dış piyasalarda oluşan dalgalanmalar ve Türk tarımının önemli ölçüde iklimsel değişikliklerin etkisi altında olmasından kaynaklanmaktadır. Tablo 3’de görüldüğü gibi 1923-1930 döneminde tarımsal üretimin durumu diğer sektörlerdeki gelişmelerde belirleyici faktör durumundadır. Tarımsal üretimin iyi olması diğer sektörlerde de üretimin artmasına neden olmuştur. Tarımsal gelirin toplam katkılı gelir içindeki oranı %40-50 civarındadır. Tarımdan sonra, ikinci sırada hizmetler sektörü gelmektedir. Hizmetler sektörü, ticareti de kapsadığında, hizmetlerin milli gelir içindeki oranının 1927’den sonra bazı dönemlerde tarımsal gelirden daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Tablo:3 1923-1930 Dönemi GSMH Ve GSMH İçindeki Sektörel Paylar

			TARIM		SANAYİ		HİZMET	
Yıllar	GSMH Değer	Büyüme Oranı (%)	Değer	Pay	Değer	Pay	Değer	Pay
1923	11431.4	-	4958.2	43.3	1529.0	13.4	4944.2	43.3
1924	13134.7	14.8	6313.2	48.1	1561.9	11.9	5259.6	40.0
1925	14811.8	12.9	6662.2	45.0	1902.0	12.8	6247.6	42.2
1926	17508.8	18.2	8799.7	50.3	2107.4	12.0	6601.7	37.7
1927	15362.2	-12.8	6150.6	40.0	2593.4	16.9	6618.2	43.1
1928	16948.1	11.0	7253.1	42.8	2636.7	15.6	7058.3	41.6
1929	20605.1	4.6	10318.9	50.1	2860.7	13.9	7425.0	36.0
1930	21058.0	2.2	9924.8	47.1	3131.0	14.9	8002.2	38.0

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1923-1930 döneminin sanayisinde anılmaya değer gelişim olmamıştır. Sanayi ürünlerinin arzı ithalata bağlıdır. Kağıt, cam, demir-çelik gibi ürünler tamamıyla yurtdışından getirilmektedir. Şeker şirketinin kuruluşu ve üretime geçmesi bu alt sektörde küçük, ancak yeterli olmayan bir kıvılcıktan meydana getirmiştir.

GSMH’da büyüme oranı 1924 yılında %14.9 iken 1930 yılında %2.2’ye düşmüştür. Bu durum 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran’ın etkisinden kaynaklanmaktadır.

Bu dönemde ekonominin hızlı canlanmasına paralel olarak, dış ticaretin ithalat lehine açık verdiği görülmektedir. 1930 yılına kadar Türkiye ekonomisi sürekli eksi (-) yönlü dış açık vermiştir. Bu durumun iki önemli nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, 1911-1922 yılları arasında yaşadığımız I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları ülkemizin üretim gücünü bir hayli zayıflatmıştır ve birçok mal yurtdışından ithalat yoluyla sağlanmıştır. İkinci olarak ise, Osmanlı Gümrük Tarifesi’nin yabancı malların ulusal piyasada yerli mallarımız karşısında rekabet edilemez şekilde girişine izin verilmesidir. Kapitülasyonlar olarak adı tarihe geçen ithalatı gümrükten muaf tutma veya düşük gümrük vergisi uygulaması 1923 yılında Lozan Anlaşması ile kaldırılmıştır. Bununla

birlikte bu dönemin dış ticaret açıkları savaş öncesi yıllara göre oldukça düşük seviyededir. Genel olarak baktığımızda dış ticaretimiz değer itibariyle dünya ticaretinden daha hızlı artmıştır.

Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ekonomisi dış ticaret yapısı açısından dışa açık ve bağımlı bir hammadde ekonomisinin bütün özelliklerini taşımaktaydı. 1929 Dünya ekonomik krizine kadar ihracat oranı ithalat oranının çok gerisinde kalmıştır.¹⁹

Bu dönemde enerji tüketimi oldukça düşük seviyededir. Mevcut sanayi tesislerinin hemen hemen hepsi İstanbul, İzmir ve Adana gibi büyük şehirlerde toplanmıştır. Anadolu da ise sınai üretim zanaatkarların elinde toplanmıştır. Her alandaki işletmelerde kullanılan üretim teknolojileri çok geridir. Verimlilik çok düşük seviyededir.²⁰

1923-1930 döneminde modern yaşam tarzının teşkil edilmesine katkıda bulunacak reform çabalarına girişilmiştir. Ekonomik faaliyetlere hiç bir şekilde müdahale söz konusu değildir ve dış ticaret serbestisi bulunmaktadır. Yabancı para ile ilgili gelişmelere hiçbir şekilde kısıtlama getirilmemiştir. Bu dönemde ülkede bir Merkez Bankası bulunmadığından faaliyetlere müdahale etmek gibi bir durum söz konusu değildir.²¹

2.2. 1930-1939 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ

1929 Krizi'nden Sovyet Rusya dışında kalan tüm ülke ekonomileri büyük yaralar almıştır. Krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki tahrip gücü de oldukça yüksek olmuş ve çok kısa süre içinde Türkiye ekonomisinde oluşturulan liberal yapı çökmüştür.

¹⁹ Alpago, s.84.

²⁰ Çavdar, s. 210.

²¹ Eşkinat, Rana. **Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:3, 2001, s.46.

Bunun üzerine korumacılık ve devletçiliğe dayanan iktisat politikaları benimsenmiştir.²² Bu dönemde devletçi iktisat politikasının rağbet görmesinin başlıca şu etkenlere bağlanmaktadır:

- 1923-1929 yılları arasında mevcut şartlara göre oldukça liberal bir politika izleyen iktisat politikalarının yeterince başarı getirmemesi,
- 1929 ekonomik krizinin tüm dünya ekonomilerini olduğu gibi Türk ekonomisini de etkilemesi,
- Sovyet Rusya’da uygulanmakta olan planlı iktisat politikalarının ilk sonuçlarının genel olarak başarılı bir tablo sergilemesi,
- Batı ülkelerinde de müdahaleci ekonomik anlayışın taraf bulması ve bu yönde gelişen iktisat politikalarının başarısı.²³

Bu dönemde daha hızlı bir şekilde kalkınmayı sağlamak ve global krizden korunmak için devlet, sermaye birikimini, gerekli teknik kadronun yetiştirilmesini, endüstrileşme hareketlerini kendisi üzerine alarak, başta temel endüstrileri kurmuş ve işletmiştir. Bu dönemde Türkiye Ekonomisi dışa kapanarak, devlet eliyle bir milli sanayileşme içine girmiştir. Devlet ekonomiyi liberalleşmeye yöneltmek için özellikle sanayi alt yapısını güçlendirmeyi amaçlamıştır.²⁴

Bu devletçi görüş çerçevesinde hazırlanan 1. Beş Yıllık Sanayi Planı, tüm ağırlığını ithal ikamesi uygulamasına vermiş ve bu çerçevede, öncelikle tüketim malları üretiminin yurt içinde yapılmasına, daha sonra da ara ve yatırım malları üretimine geçmeyi hedeflemiştir.²⁵

²² Tokgöz, s.66

²³ Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**. 1. Basım. Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998, s.29.

²⁴ Alpago, s.85-86.

²⁵ Uludağ, İlhan. **İzlenen Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi, Teori, Politika, Değerlendirme**. İstanbul: Bilmen Basım, 1990, s.64-65.

1930 sonrasında yabancı sermayeye karşı tutumda da değişme olmuş ve Türkiye’de faaliyette bulunan ve Osmanlı düzeninin kalıntısı olan yabancı yatırımların büyük bir bölümü millileştirilmiştir. İç ve dış piyasalar üzerinde önemli müdahaleler ve denetimler yapılmıştır. Tarımsal piyasalar üzerinde devlet denetimi çeşitli mekanizmalarla sağlamıştır. Bazı tarımsal hammaddeleri kullanan sanayinin büyük ölçüde devlete ait olması ile piyasaya devlet işletmeleri egemen olmuştur. Demir ve deniz yollarında, sanayi ve maden sektörlerinde devlet sürükleyici rol oynamıştır.²⁶ Bu dönemde özel sanayi, fiyat kontrolleri devlete verilen yetkilerle denetlenmiştir. Devlet dış ticaret ve kambiyo rejimlerini denetim altına almıştır.

1930’lu yıllarda çıkarılan çeşitli yasalarla devletçi yapı kurumsal hale dönüştürülmüştür. Devletçiliğin uygulandığı bu dönemde toprağı olmayan köylüye toprak verilmiştir. İç ticaret hadleri tarım kesiminin aleyhine gelişmeye devam ederken, kaldırılan aşar vergisinin yerini sınai ürün vergilendirilmesi almıştır.²⁷

2.2.1. 1934 Sanayi Programı

Sanayi kesiminde devletçi uygulamaların temel yapı taşını 1934 Sanayi Programı oluşturmaktadır. Temel amacı, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu sanayiye oluşturmak olan²⁸ planın dayandığı temel ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

- Temel hammaddeleri yurt içinde üretilen veya üretilecek olan sınai tesislere,
- Büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projelere,
- Kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulmasına, öncelik verilmiştir.

²⁶ Boratav, s. 53-54.

²⁷ Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994, s.63.

²⁸ Akgül, L. Hilal. **Ekonomide Kurtuluş Savaşı**. İstanbul: Altın Kitaplar, 2006, s.70.

Plan, bu temel ilkelere dayanılarak seçilmiş olan altı alt sanayi dalında fabrika kurma kararına uygun olarak düzenlenmiştir. Bu dallar, Kimya, Kağıt-Sellüloz, Madencilik, Tekstil, Seramik ve Demir-Çeliktir.

Plan çerçevesinde öngörülen fabrika sayısı 20, gerekli kaynak ise 45 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Planı yürütme ve koordinasyon sağlama görevi Sümerbank'a verilmiştir.²⁹

Sanayi planı çok hızlı bir tempoda uygulamaya konulmuş, iki yıl içinde 10'dan fazla büyük fabrikanın temelleri atılmış, bu fabrikalara nitelikli eleman yetiştirilmiş ve fabrikalar temel atıldıktan iki üç yıl gibi kısa süreler içinde üretime başlamışlardır.³⁰

Plan'da yatırımların gerçekleştirilmesi için ayrılan paranın %49,9'unun dokumacılığa, %26,9'unun madencilige, %21,1'nin kağıt ve selüloza, %5,3'ün kimya ve %4,6'sının da seramik sanayine tahsis edilmesi uygun görülmüştür. Geri kalan %1,2'lik kaynak teknik öğretim için yurtdışına öğrenci gönderilmesi için ayrılmıştır. Görülüyor ki, plan yürürlüğe girdiğinde demir-çelik fabrikası öngörülmemiştir. Zira Karabük Demir-Çelik Tesisleri Plan'ın son yıllarında İngiltere'den sağlanan bir dış krediyle kurulmuştur.

Devlet öncülüğünde, öz kaynaklara dayalı ve planlı sanayileşme döneminin başlaması tekstil alanında Kayseri ve Ereğli bez, Nazilli basma, Malatya Pamuklu Dokuma, Bursa Merinos Yünlü ve Gemlik İpekli Dokuma fabrikalarının temelinin atılmasıyla gerçekleşmiştir.

Devlet öncülüğünde planlı sanayileşme döneminde özel kesimce kurulan, fakat yönetim ve sermaye yetersizliği içine giren 4 şeker fabrikası bir çeşit devletleştirme işlemine tabii tutulmuştur. Bu tesisleri merkezden yönetmek ve kamu denetimi sağlamak için 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmuştur.³¹

²⁹ Tokgöz, s.75.

³⁰ Yenal, Oktay. **Cumhuriyetin İktisat Tarihi**. İstanbul: Homer Kitabevi, 2003, s.70.

³¹ Tokgöz, s.76.

Devletçi endüstrileşme sürecinin finansmanı sırasında ülkemizde iç ve dış borç yükü artırılmadığı gibi, istikrarlı bir para politikası izlenerek açık finansmanı yoluna gidilmemiştir. Finansmanın temel kaynağını tüketim malları üzerine konan vergiler oluşturmuştur.³²

Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı'nın öngörülen beş yılın yani 1938'in sonunda büyük ölçüde tamamlandığı görülmektedir. Hem yer seçimi hem de kapasite konusundaki yanlışlar nedeniyle ortaya çıkan iktisadi kayıplar, Türk sanayileşme sürecini olumsuz yönde etkileyen önemli sonuçlar getirmiştir. Selüloz, sülfirik asit, süperfosfat, kostik soda ve klor tesisleri de 1940 yılında tamamlanmıştır. Bakır madenciliği ve saflaştırma projesi 1938'de yürürlüğe konan İkinci Program'da yeniden ele alınmış, seramik projesi de 1939'da belirsiz bir tarihe ertelenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanması devam ederken 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarını yapmak üzere, Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın başkanlığında bir Sanayi Kongresi toplanmıştır. 1938 yılında Plan taslağında bazı değişiklikler yapılmış ve 4 yılı kapsayacak şekilde Plan yeniden düzenlenmiştir. Fakat II. Dünya Savaşı'nın çıkmasından üç ay önce İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan vazgeçilerek yerine İktisadi Savunma Planı konulmuştur. Çünkü, ülkenin bir savaşa girmesi ihtimaline göre öncelikler yeniden düzenlenmek zorunda kalınmıştır.³³

2.2.2. 1930-1939 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

1930-1939 yılları arasında yapılan yasal düzenlemeler ve devletçilik önderliğinde sanayileşme ve kalkınma politikasının uygulanması olumlu sonuçlar vermiş, bu dönemde sanayi üretimi %74 artmıştır. Yıllık ortalama büyüme hızı %5.6

³² Parasız, s.50.

³³ Karluk, s 217.

olmuştur. Ayrıca bu dönemdeki sanayileşme hamleleri önemli ölçüde yerli kaynaklar kullanılarak gerçekleştirilmiştir.³⁴

Tablo 4: 1930-1939 Dönemi TEFE, GSMH ve Sektörel Büyüme Hızları

Yıllar	TEFE	GSMH Milyon TL	GSMH Büyüme %	Tarım Sektörü	Tarım % Büyüme	Sanayi Sektörü	Sanayi % Büyüme
1930	76	5394	2.2	46.8	-3.9	10.0	12.7
1931	65	5866	8.7	49.2	14.3	10.5	14.2
1932	56	5235	-10.7	39.3	-28.8	13.9	17.8
1933	49	6064	15.8	41.4	22.1	14.2	19.0
1934	51	6430	6.0	40.1	2.7	15.3	13.8
1935	56	6234	-3.0	38.8	-6.1	15.7	-0.1
1936	62	7680	23,2	48.6	54.1	12.3	-3.4
1937	65	7798	1.5	46.2	-3.5	13.4	10.3
1938	61	8838	9.5	44.4	5.4	14.2	15.7
1939	62	8128	6.9	43.2	3.8	15.5	16.7

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Bu dönemde tarım sektöründeki büyüme 1930, 1932, 1937 yılları hariç artmıştır. Bu dönemde tarım sektöründe en fazla düşüş 1932 yılında, %-28.8 olarak gerçekleşmiştir. Büyük krizin etkisi olarak buğday fiyatları 1932’de 1929 yılına oranla %68 oranında azalmıştır. Böylece köylü nüfusun yaşam koşulları iyice daralmış ve zorlaşmıştır. Sanayi sektöründe meydana gelen artış ise tarım sektöründen daha yüksek düzeydedir.

1929 Krizi’nin etkisiyle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de deflasyonist baskılar yüzünden TEFE, 1935 yılına kadar genel olarak bir düşüş eğilimine girmiştir. Bu düşüş 1940’lı yılların başlarına kadar bu şekilde devam etmiştir.³⁵

³⁴ Gökdemir, Levent. **Milli İktisat’tan Küreselleşmeye:1923-1980 Dönemi Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Politikaları**. Ankara: Detay Yayıncılık, 2007, s.45.

³⁵ Uysal, s.46.

Tablo 5: 1930-1939 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Dolar)

Yıllar	TL / Dolar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi
1930	2.12	69.5	71.4	1.8
1931	2.11	59.9	60.2	0.3
1932	1.66	40.7	48.0	7.3
1933	1.26	45.1	58.0	13.0
1934	1.26	68.8	73.0	4.2
1935	1.26	70.6	76.2	5.6
1936	1.26	73.6	93.7	20.0
1937	1.26	90.5	109	18.7
1938	1.26	118.9	115	-3.7

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1930-1939 yılları arasında Türkiye Ekonomisi'nin dış ticaretteki performansını Tablo 5 yardımıyla değerlendirdiğimizde, 1930'ların başında ithalat ve ihracatta önemli daralmalar gözlenmektedir. Dış ticaret hacmi 1932 yılında en düşük seviyeye ulaştıktan sonra tekrar yükselmiştir. İhracat 1937'de, ithalat ise liberasyon uygulaması sonucunda, 1938 yılında 100 milyon dolar sınırını aşmıştır. 1938 yılındaki liberasyon uygulaması sonucunda dış ticaret dengesi açıkla kapanmıştır.³⁶ İthalatta tüketim mallarından çok zorunlu yatırım mallarına doğru bir eğilim gözlenmektedir. Bu eğilim kuşkusuz ekonomide 1929 Krizinden kaynaklanan içe kapanmanın bir sonucudur.³⁷

1930'lu yıllarda hakim olan görüş Türk parasının değerini korumak ve ekonomide fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu hedefe büyük ölçüde ulaşıldığını söylemek mümkündür. Bu dönemde TL ABD Doları karşısında istikrarlı bir seyir izlemiştir.³⁸

³⁶ Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**. Bursa: Ezgi Yayınları, 2000, s.64.

³⁷ Çavdar, s.285.

2.3. 1939-1945 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.3.1. Savaş Yılları Ekonomisi ve Uygulanan Önlemler

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ı başladığında ekonomik yapılanmasını tamamlamaya çalışan, kurumları henüz oturmamış on beş yıllık geçmişi olan yeni bir rejime sahipti. Devletin ekonomide öncülüğünü kabul edilmiş, bunu gerçekleştirmek için sanayi planları hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur. Savaş çıktığında Türkiye, I. Beş Yıllık Sanayi Planını başarı ile tamamlamanın rahatlığı içinde ikincisini yürürlüğe koymaya hazırlanıyordu. Ancak savaşın patlak vermesi, planın uygulanmasını engelleyerek farklı bir ekonomi politikasının uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu yeni politikanın yönünü, savaşın yarattığı ekonomik ve sosyal koşullar belirlemiştir. Bunun sonucunda 1939-1945 yıllarında ülkeye, savaş ekonomisinin getirdiği koşullar egemen olmuştur. Türkiye, savaş ekonomisinin getirdiği kurumsal yapıyı, ekonomi üzerindeki devletin ağırlığından dolayı hızla oluşturabilmiştir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na fiilen girmemekle beraber, savaş ekonomisi şartları içerisinde yaşamıştır. Bunun sebepleri açıktır, savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye yarı seferberlik havası içine girmiştir. Ordunun güçlendirilmesi için silah altına alınan asker sayısının artırılması ve savaşa hazır tutulması, savunma harcamalarının hiç olmadığı kadar yükselmesine neden olmuştur. Daha önceki dönemlerde ülke bütçe gelirlerinin yaklaşık %40'ı savunma harcamalarına ayrılırken savaşın başlaması ile birlikte savunma harcamaları bütçe harcamalarının yaklaşık % 60'ına yükselmiştir.³⁹

Bu olguların üzerine, savaşla birlikte ithalat hacminde meydana gelen hızlı daralmaların etkileri yüklenmiştir. Ülke içerisinde ara mallarda, yatırım ve tüketim mallarında meydana gelen darlık şartları, iç üretimi olumsuz etkilemiş, kamu gelirlerimiz içerisinde çok önemli bir yer tutan ithalattan alınan vergi ve resimleri önemli derecede düşürmüştür.

³⁹ Tezel, Yahya Sezai. **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 404.

Bu şartlar altında, üretimden çekilen önemli miktardaki faal nüfusun, dış ticaret yoluyla elde edilen üretim girdilerinde meydana gelen daralmanın ve ekonomik amaçlara ve üretken yatırımlara ayrılacak kamu fonlarındaki azalmanın, üretim düzeyi üzerinde olumsuz etkiler yaratması kaçınılmaz bir durumdur. Tarım ürünlerinin üretiminde de önemli miktarlarda azalmalar meydana gelmiştir. Böylece, kentli nüfusun ve ordunun beslenmesi önemli bir sorun haline gelmiştir. Tarım ürünlerinin, tüketim merkezlerine yönelmesini sağlayacak ekonomik mekanizmaların gereğince çalışmama durumu vardır. Daralan vergi gelirleri, klasik mali ilkelerle kamu giderlerinin finansmanını imkansız kılmaktadır.⁴⁰

Tarımda üretimin düşmesi zorunlu malların fiyatlarında artışa neden olmuştur. Spekülasyon, karaborsa gibi çeşitli yollarla ortaya çıkan yüksek kazançlar, ülkede aralarında derin bir uçurum olan iki toplumsal tabakanın oluşmasına da sebep olmuştur.⁴¹

Savaş döneminde Türkiye’de hükümetler belirli bir dönem yoğun bir şekilde ekonomiye müdahale edip tüm piyasalardaki fiyatların oluşumunun güdümlü bir şekilde belirlenmesini sağlamış, belirli bir dönemde de, bu müdahalenin derecesi azaltmış, kısmi olarak da olsa fiyat mekanizmasına işlerlik kazandırmışlardır.

2.3.2. Milli Korunma Kanunu

Bu dönemin sorunlarının başında tarımsal ürünlerin pazarlanamaması ve ithalatın daralması vardır. Savaş korkunç bir vurgunculuğu da beraberinde getirmiştir. Dar gelirliler artan fiyatlar karşısında açlıkla karşı karşıyaydılar, tacir ve sanayicilerin piyasadaki malları çekip depolara doldurmaları, bir başka deyişle stokçuluğa başlamaları yaşanan krizi daha da derinleştirmiştir. Hükümet bütün bu sorunlarla baş edebilmek amacıyla şiddetli tedbirlere yönelmek zorunluluğunu hissetmeye başlamıştır. Bu tedbirlerin en önemlisi hiç şüphesiz ki “*Milli Korunma Kanunu*” dur.

⁴⁰ Boratav, Korkut. **Türkiye’de Devletçilik**. Ankara: Savaş Yayınevi, 1982, s.217-218.

⁴¹ Çavdar, Tefik. **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995, s.370.

Milli Korunma Kanunu, bürokrasiye olağanüstü bir savaş ekonomisi yürütme imkanı vermiş; devleti, iktisadi konularda tam bir serbestlik içinde hareket edecek araçlarla donatmıştır. Bakanlar Kuruluna olağanüstü hallerde ekonomik ve ulusal güvenliği desteklemek için kanunda gösterilen şekil ve şartlarda yetkiler verilmiştir.⁴²

Milli Korunma Kanunu, sorunları katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemleri ile çözme yaklaşımının ana aracıydı.⁴³ Milli Korunma Kanunu bu politikanın temel dayanağıydı.⁴⁴ Milli Korunma Kanunu, savaş ekonomisinde hükümete en geniş yetkiyi veren esas kanun olma özelliğini bütün savaş boyunca sürdürmüştür.⁴⁵

Milli Korunma Kanunu'na bakılarak koyu bir devletçiliğe yönelindiğine hükmedilebilir. Kanun, devlet müdahalelerini geniş ölçüde artıracak, fakat bu müdahalelerini, özel teşebbüsü ciddiyle sarsmayacak biçimde yapacaktır.⁴⁶

Bu sistem, ne kusursuz işlemiştir; ne de tamamen iflas etmiştir. Asker ucuza beslenmiş ve giydirilmiştir; kentli nüfus gelir sınırları zorlanmadan ekmek ve kömür sağlayabilmiştir. Buna karşılık kontrol uygulanan her alanda karaborsa oluşumunun, istifçiliğin, fatura ticaretinin, hava parasının ve zorunlu olarak rüşvet ve nüfuz ticaretinin önüne geçilememiştir.⁴⁷

Milli Korunma Kanunu tam 13 defa değişikliğe uğrayarak 1960 yılına kadar yürürlükte kalmış ve 5/322 Sayı,16 Eylül 1960 tarihli kanunla kaldırılmıştır.

⁴² Yetkin, Çetin. **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1983, s.186.

⁴³ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**. s.65.

⁴⁴ Timur, Taner. **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 18-19.

⁴⁵ Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**. s.246.

⁴⁶ Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982, s. 464.

⁴⁷ Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**. s. 220.

2.3.3.Varlık Vergisi

Savaş ekonomisi koşullarında oluşan aşırı kazançların bir kısmını kamu sektörüne aktarmak yeni mükellefler ve mükellefiyetler yaratmaya yönelik olarak 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu Kasım 1942 yılında kabul edilmiştir. Varlık Vergisi Kanunu, temelde ticaret burjuvasını ikinci derecede çiftçi, esnaf ve ücretlileri içeren, belli komisyonlarca tarh edilerek bir defaya mahsus olmak üzere toplanan, itiraz hakkı bulunmayan olağanüstü bir vergiydi.⁴⁸

Varlık Vergisi gelirleri sayesinde kamu harcamaları için Merkez Bankası'ndan alınan avans 1942'den sonra artmadı ve banknot emisyonundaki artış da durdu.⁴⁹

Uygulandığı yıllarda Varlık Vergisine yöneltelen eleştiriler, vergide ölçü olmaması, vergi miktarlarının mahalli makamlar tarafından kişisel görüşlere göre saptanması, komisyonlara tanınan geniş yetkilerin kötüye kullanılması, buna karşı bir şikâyet ve itiraz hakkının olmaması ve gizli olarak saptanmaya çalışılan servet ve kazanç miktarlarının, veri yetersizliğinden dolayı doğru olarak saptanamaması noktalarında toplanmıştır.⁵⁰

Hükümet bütçe açığını varlık vergisi yoluyla elde ettiği ek gelirlerle kapatamayınca sıkı para politikasını bırakarak para basmaya girişti. Ülke böylece cumhuriyet döneminde ilk kez enflasyon süreciyle karşı karşıya kaldı.⁵¹

1942 yılında tarh edilen Varlık Vergisi, 463 milyon TL'sını bulmuştur. Bunun 218 milyon TL'si, 1942 ve 1943 yıllarında toplanmıştır. Varlık Vergisi 3873'ü yabancı olan 114.000 kişiden tahakkuk edilmiştir. Yükümlülerin %70'i İstanbul'dadır.⁵² Bu durum, özellikle İstanbul'da azınlıkların servetlerinin bir kısmının Müslüman-Türk işadamlarının eline geçmesine olanak vermiştir.

⁴⁸ Parasız, s.60.

⁴⁹ Yenal, s.75.

⁵⁰ Koçak, Cemil. "Siyasal Tarih (1923-1950) Türkiye Tarihi 4". **Çağdaş Türkiye 1908-1980**. Cilt: II, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s.369.

⁵¹ Tokgöz, s.115.

⁵² Karluk, Rıdvan. **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**. 11. Basım. İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s.219.

2.3.4. Toprak Mahsulleri Vergisi

Varlık Vergisi'nin kabulünden sonra tarım vergilenmesi gündeme gelmiştir. Aşar'ın kaldırılmasından sonra milli gelirin yarısına yakın bölümünü yaratan tarımdan vergi alınmamaktaydı. Oysa savaş yıllarında büyük kazançlar elde eden büyük toprak sahiplerinin gelirlerinin vergilendirilmesi gerekmekteydi. Toprak Mahsulleri Vergisi bu amaçla çıkarılmıştır.

Kanuna göre tüm tarım ürünleri vergiye tabidir. Vergi, vergiye tabi ürünün olgunlaşma dönemindeki sahibinden alınmaktadır. Ürün miktarı önceden tahmin edilir. Vergi miktarı %8 olup, aynen veya nakden ödenebilirdi. Ancak vergiden istenilen sonuç elde edilememiştir.

21 Mart 1944'te TBMM'ye yeni bir Toprak Mahsulleri Yasası sunulmuştur. Vergi oranları %8'den %10'a çıkarılmıştır.⁵³ İki yıl içinde bu vergiden 167 milyon TL toplanmıştır.

Varlık Vergisi boyutlarına ulaşmamakla birlikte Toprak Mahsulleri Vergisi aşarın kaldırılmasından sonra ilk kez tarım sektörüne yönelik büyük boyutlu ilk dolaysız vergidir. Ancak bu vergi piyasa için mal üretmeyen küçük köylü için bir yük oluşturmıştır.⁵⁴

2.3.5. 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Bu yasanın hazırlanışı savaşın son yıllarına rastlamaktadır. Dönemin ekonomisi üzerine yansımaları olmamıştır, buna karşın ülkenin çok partili yaşama geçmesinden sonra potansiyel muhalefetin yükselmesinde, Türkiye'nin serbest piyasa düzeni

⁵³ Çavdar, s.329.

⁵⁴ Parasız, s.65.

doğrultusunda yol almasında önemli bir rol oynamıştır. Yasa 14 Mayıs 1945’de TBMM’de görüşülmüştür.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gündeme gelen küçük çiftçileri ve topraksızları toprak sahibi yapma çabalarının son halkasıdır. Bu yasa, önemli bir adımdır, o günün koşulları içerisinde devrimci bir adımdır. Ancak yasa, birkaç küçük, zayıf, iz bırakmayan uygulamadan sonra rafa kaldırılmıştır.⁵⁵

2.3.6. 1939-1945 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler

Bu dönemde Türkiye ekonomisinin büyüme hızına baktığımızda, Cumhuriyet tarihinde ilk defa üç yıl üst üste negatif büyümenin gerçekleştiği dönemdir. 1942 yılının %5.6’lık büyüme hızı haricinde diğer yıllarda ekonomi küçülmüştür. Bu dönem ekonomiye birçok müdahale yapılmasına rağmen giderek devletçilik ilkesinden uzaklaşıp savaş dönemi politikaları uygulanmıştır.⁵⁶

Savaş sonrasında Türkiye ekonomisindeki verilere baktığımızda ise iç piyasada fiyatlardaki artışın durdurulamadığını görmekteyiz. 1939-1943 yılları arasında fiyatlar genel seviyesi % 450 yükselirken, para arzı da 307 milyondan 530 milyona kadar yükselmiştir. Diğer ülkeler arka arkaya devalüasyon uygulamasına giderken, Türkiye sabit döviz kuru politikasına devam etmiştir. Bu uygulama da devalüasyon uygulayan ülkeler ile Türk parası arasındaki farkı yükseltmiştir.⁵⁷

⁵⁵ Çavdar, s.331.

⁵⁶ Uysal, s.48.

⁵⁷ Uysal, s.50.

Tablo 6: 1939-1945 Dönemi Büyüme Hızı ve Enflasyon

Yıllar	Büyüme Hızı	Enflasyon
1939	6.9	4.8
1940	-4.9	22.7
1941	-10.3	40.7
1942	5.6	92.1
1943	-9.8	74.0
1944	-5.1	22.8
1945	-15.3	54.1

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Savaşın başladığı yıllardan itibaren bütün dünya ülkelerinde gözlemlendiği gibi Türkiye de uluslararası ticareti büyük güçlüklerle yürütebilmiştir. Savaşın dışında kalmasına rağmen Türkiye savaş koşullarından etkilenmiştir. 1940 yılında ihracat %19, ithalat ise %46 oranında azalmıştır. İhracat 100 milyon dolardan 81 milyon dolara, ithalat ise 93 milyon dolardan 50 milyon dolara düşmüştür. Ancak 1942 yılından itibaren ihracat ve ithalat yeniden canlanmıştır. İthalat ve ihracattaki azalmaya rağmen, dış ticaret sürekli fazla vermiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı hep 1'in üzerinde gerçekleşmiştir.⁵⁸

⁵⁸ Uysal, s.49.

Tablo 7: 1939-1945 Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat	İhracat % Değişim	İhracat/ GSMH	İthalat	İthalat % Değişim	İthalat/ GSMH	İhracat/ İthalat
1939	100		6.6	93		6.1	1.07
1940	81	-19	4.3	50	-46.2	2.6	1.62
1941	91	12.3	3.8	55	10	2.3	1.65
1942	126	38.4	2.6	11.3	105	2.3	1.11
1943	197	56.3	2.6	155	37.1	2.0	1.27
1944	179	-9.1	3.2	127	-18.0	2.2	1.40
1945	168	-6.1	3.6	97	-23.6	2.1	1.73

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1939-1945 dönemi aynı zamanda, ülkemizin uluslararası arenada alacağı konumu belirleyecek bir dönüşüm sürecine giriş evresi niteliğindedir. II. Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki ekonomik buhranlardan dersler çıkaran diğer ülkeler gibi Türkiye de ciddi ekonomik istikrar tedbirleri almaya girişmiştir. Alınacak tedbirler de Batılı devletlerin ekonomik sistemleri ile tam bir entegrasyon sağlaması ve yaşanabilecek kriz anlarında Batılı kuruluşlardan destek görebilmesi temeline dayandırılmaya çalışılmıştır.⁵⁹

⁵⁹ Alpago, s.89.

İKİNCİ BÖLÜM

IMF’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE GENEL YAPISI

2. IMF’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. ALTIN STANDARDI DÖNEMİ

Altın standardı dönemi, altın madeninin bol ve revaçta olduğu yaklaşık 44 yıllık (1870-1914) dönemi kapsamaktadır. Bu sistem, ticaretin ülkelerin istekleri doğrultusunda izleyecekleri göreceli serbestlik ve sınırsız uluslararası sermaye hareketleriyle tanımlanmaktadır.⁶⁰

2.1.1. Altın Standardı Sistemi Ve İşleyişi

1821 yılında İngiltere’nin, diğer Avrupa ülkelerinin de 1870’lerin başında altın standardına geçmesiyle uluslararası para sistemi kurulmuştur. Bu para sistemi bir takım farklılıklar göstermektedir. İngiltere, Almanya ve ABD gibi tam altın standardında bulunan üye ülkeler yanında aksak altın standardına bağlı olan Fransa, Belçika ve İsviçre’nin yanında uluslararası rezervlerinin bir kısmını döviz şeklinde tutmakla beraber, kısmen altına bağlı kalan Rusya, Avusturya, Norveç, İsveç, Güney Afrika, Avustralya gibi ülkeler de bu sistemin içinde yer almışlardır.⁶¹

I. Dünya Savaşı’ndan önce uluslararası ekonomik sistemde paranın altın, gümüş gibi kıymetli madenlere dayalı olduğu bilinmektedir. Özellikle ortaçağa gelindiğinde para sistemi gümüşe dayanmaktaydı. Çünkü bu dönemde ekonomik faaliyetler sönük, halkın gelir seviyesi düşüktü. Bu nedenle 18. Yüzyıla kadar altın hala nadir ve kıymetli bir maden olduğundan mübadele aracı olarak kullanılmamaktaydı. Altın sikkelerin kullanılması ilk çağlara uzanmasına rağmen 19. yüzyılın başında ilk olarak İngiltere’de altın standardı uygulanmıştır.

⁶⁰ Salvatore, Dominick. **Uluslararası İktisat, Teori ve Problemler**. Tamer İşgören (çev.), İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1986, s.170.

⁶¹ Turan, Gül Günver. **Uluslararası Para Sistemi Dünü ve Bugünü**. Ankara: Türkiye İş Bankası, 1980, s.38.

Altının genel kabul görmesi ve altına olan güven, bu maddenin özelliklerine bağlanabilir. Bu özelliklerin başında altının üretim maliyetinin yüksek olması ve bu nedenle arz esnekliğinin küçük olması ve diğer mallardaki fiyat dalgalanmaları altın için geçerli olmaması olarak sıralanabilir. Kıt olması, aşınmaması, bütün birimlerinin homojen olması gibi özelliklerinin yanı sıra taşıma ve muhafaza giderleri de düşüktür. Altının bu özellikleri, onun uluslararası ödeme aracı olarak kullanılmasına yol açmıştır.⁶²

Altın standardı sisteminde tam konvertibilite söz konusudur. Bir başka deyişle kağıt para altın üzerinden tanımlandığından, karşılığı olan altının alınması mümkündür. Örneğin; 1914 yılında 1 İngiliz Pound'u 0.257 ounce ve 1 ABD Doları 0.053 ounce altın olarak tanımlanmıştı. Çoğu ülkede ulusal kağıt paralar bu şekilde belirlenmiş pariteler üzerinden altına dönüştürülebiliyordu.⁶³

Altın standardı sisteminde farklı ulusal paralar arasındaki değişim oranları bu paraların içerdiği altın miktarı tarafından belirlenmiştir. Altın para kısıtlamalara bağlı olmaksızın tedavül edilmiş ve altın ihraç ve ithali serbest bırakılmıştır. Döviz kurları ise altının bir ülkeden diğerine nakli için gerekli masrafların belirlendiği sınırlar içinde değişebilmiştir. Altın standardına göre ödemeler dengesi açık veren ülkelerin ödemeler dengesi açıkları otomatik fiyat mekanizması yoluyla sağlanmıştır. Burada yapılan analizde tam istihdamın olduğu varsayılmıştır. Ayrıca fiyatlar esnek, ülke içi üretim faktörlerinin akışkanlığı yüksek, hasıla ve istihdam seviyesinin parasal değişkenlerden etkilenmediği varsayılmıştır.⁶⁴ Buna göre ödemeler dengesi açık veren ülkelere fazla veren ülkelere altın ihraç ediliyor ve böylece altın ihracatı ile para arzı daralıyor ve miktar teorisinin işlemesiyle fiyat seviyesi düşüyor. Ülkenin ödemeler dengesi fazla veriyor ise altın ithal ediliyor, altın ithalatı ile para arzı genişliyor ve fiyat seviyesi artıyor. Açık veren ülkede iç fiyatların düşmesi sonucu ihracat artıyor, fazla veren

⁶² Önerürk, Pınar. **Uluslararası Parasal Gelişmeler ve Türkiye**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1980, s.27.

⁶³ Lipsey, Steiner. ve Courant Purvis. **Macroeconomics**. 9th Edition. USA: Harper and Row Publishers, 1990, s.512.

⁶⁴ Turan, s.15.

ülkede ise iç fiyatların yükselmesi sonucu ihracat azalıyor ve sonuçta her iki ülkede de dış denge sağlanmış oluyordu.

Daha sonraları altın para standardında dış denge mekanizmasının işleyişi farklı bir açıklamaya kavuşturulmuştur. Bu açıklamaya göre dış denkleşmeyi faiz hareketleri sağlamaktadır. Açık veren ülkede para arzı azaldığı için faiz hadleri yükselmekte, fazla veren ülkede para arzı arttığı için faiz hadleri düşmekte ve bunun sonucunda dış dengesi fazla veren ülkeden açık veren ülkeye kısa vadeli sermaye transferi gerçekleşmektedir. Amacı yüksek faiz oranlarından yararlanmak olan sermaye akımları dış açıkların kapanmasına, dış fazlaların azalmasına katkıda bulunmaktadır.⁶⁵

2.1.2. Altın Standardı Sisteminin Dezavantajları

Uzun bir dönem egemen olmuş olan altın standardının, parasal büyümeyi denetim altında tutmak ve ulusal paraların birbirleriyle değiştirilmesine ölçü olmak (parite) gibi avantajlarının yanında bazı dezavantajları da bulunmaktadır:

- Dünya altın stokunun artış hızı, dünya ticaretinin gelişimindeki hıza ayak uyduramadığı için, uluslararası ödeme araçlarının gelişmesindeki sınırlılık dünya ticaretini de sınırlamaktaydı. Böylece uluslararası refahı artıracığı düşünülen uluslararası işbölümü ve dolayısıyla ticaret artışı belirli bir hıza kavuşamıyordu.
- Mevcut altın stokları sınırlı olduğu için altına karşı spekülasyon önlenemiyor ve bu spekülasyon ulusal paralar ve birbirleriyle olan pariteleri konusunda sıkıntılar yaratıyordu.⁶⁶

Altın standardı sistemi, uygulamada bir takım farklılıklar göstermiştir. Tam altın standardı sisteminin yanı sıra, aksak altın standardı gibi uygulamalara da rastlanmıştır.

⁶⁵ Alpar, Cem. ve Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Ekonomik Kuruluşlar**. 3. Basım. İstanbul: Evrim Yayınları, 1988, s.140.

⁶⁶ Eğilmez, A. Mahfi. **IMF Dünya Bankası ve Türkiye**. İstanbul: Creative Yayıncılık, 1997, s.17.

Bu dönemde altına büyük güven duyulmuş ve altının herkes tarafından kabul görmesiyle, altın sisteminin çekiciliği artmıştır. Bu dönemi kapsayan çalışmalarda genellikle Fransa, Almanya, İngiltere, Hollanda, Belçika gibi gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri üzerinde durulmuş, altına bağlanmış diğer ülkelerin sorunları pek ele alınmamıştır. Geniş kapsamlı mukayeseli araştırmaların yapılmamış olmasının nedenleri arasında, 1914 yılı öncesinde birçok ülkede merkez bankalarının bulunmayışı, buralarda yürütülmüş para siyasetleri, mali ve ticari işlemlerle ilgili bilgi ve verilerin bulunmayışı, birçok ülkede para ve sermaye piyasalarının teşekkül etmemiş olması ve sömürgelerin bulunması sayılabilir.⁶⁷ Güçlü ekonomilere sahip ülkelerde altın standardı sisteminin işlemesi diğer ülkelere göre daha kolay olmuştur. Bu dönemin en belirgin özelliği ise uluslararası ödeme ve ekonomik ilişkilerdeki dengenin devamlı olarak korunmuş olmasıdır.⁶⁸

Londra, altın standardı olarak kabul edilen 1870-1914 yılları arasında uluslararası ticaretin merkezi durumunda olup rezerv para olarak Sterlin kullanılmaktaydı. Bu dönemde Sterlin, rezerv para olarak altın para standardındaki bütün ülkeler tarafından kabul edilmekte olup sterlin rezervleri ödemeler dengesindeki dengesizlikleri gidermek için kullanılmaktaydı. Bütün ülkeler aynı uygulama içinde olduklarından sterlin uluslararası likiditenin önemli bir parçasıydı.⁶⁹ İngiltere'nin bu dönemde uluslararası düzeydeki yatırımcı pozisyonu dünyanın uzak köşelerine varmasını kolaylaştırmıştır. Bütün bunların sonucu Sterlin, uluslararası likiditenin kontrolü konusunda İngiltere'ye çok büyük avantaj sağlamıştır.⁷⁰

2.1.3. Altın Standardı Sisteminin Sona Ermesi

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Avrupa'daki birbirini izleyen mali krizler sonunda, en başta İngiltere olmak üzere, uluslararası altın standardını benimsemiş olan ülkeler giderek altın standardından kopmuşlardır. Bu sistemden ayrılma biçimi ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Kimi ülke uluslararası altın transferini kontrol altına almış,

⁶⁷ Turan, s.39.

⁶⁸ Tarlan, Selim. **Uluslararası Mali Kuruluşlar**. Ankara: Maliye Bakanlığı, 1979, s.34.

⁶⁹ Önerürk, s.29.

⁷⁰ Önen, Z. Sacit. **Uluslararası Mali Kuruluşlar**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1996, s. 18.

kimi kağıt paranın altın konvertibilitesini sınırlamış ya da tamamen kaldırmıştır. Bazıları ise çeşitli yöntemlerle fertlerin elindeki altın paraların resmi kanallara aktarılması sağlanmıştır. Amaç, rezervleri korumak ve istikrarlı kur uygulamalarının devamlılığını sağlamaktır.⁷¹

I.Dünya Savaşı boyunca altın standardı uygulamasına ara veren birçok ülke savaş sonrasında yeniden altın standardına geri dönmüşlerse de 1920'lerin sonundan itibaren yaygınlaşan ekonomik bunalım altın standardını yeniden terk etmeye yol açmıştır. Enflasyonun hiperenflasyona dönüşmesi kağıt paraya olan güveni tümüyle ortadan kaldırmış ve kağıt paranın karşılığı olan altının hükümetlerden talep edilmesi yaygınlaşmıştır. Buna dayanamayan hükümetler ise altın standardını tümüyle terk etmişler ve kağıt paralarını karşılıksız bırakma yolunu seçmek zorunda kalmışlardır.⁷²

Altın rezervinin kıt olması da beraberinde başka alternatifleri arama zorunluluğunu getirmiştir. Altın standardından vazgeçmenin önemli bir nedeni de dünyada doğal altın rezervlerinin önemli oranda tüketilmiş olmasıdır. Büyük altın madenlerinin bulunduğu Alaska ve Güney Afrika'da rezervlerin tamamına yakını tüketilmiştir. Böylece uluslararası piyasalarda altın kıtlığı yaşanmış, bu durum da altın fiyatlarının yükselmesini ve bununla birlikte yüksek enflasyonu getirmiştir.⁷³

I.Dünya Savaşı sırasında ABD'ye akın eden altın büyük boyutlara ulaşmıştır. 1914 yılında 1.5 milyar dolar olan altın stoku 1917 yılında 2.9 milyar dolara yükselmiştir. ABD'ye altın akımıyla birlikte, ülkeler arasında altın rezervlerinin dağılımı olumsuz yönde etkilenmiş ve altın standardı sisteminin çöküşünü hızlandırmıştır. Ayrıca bu dönemde Batı Avrupa Ülkelerinin altına çevrilmesi gereken kağıt para tutarı, kendilerinin sahip oldukları altın miktarını kat kat aşmıştır.⁷⁴

⁷¹ Turan, s.43.

⁷² Eğilmez, s.17.

⁷³ Mishkin, Frederic S. **The Economic Banking and Financial Markets**. 5 Basım, USA: Addison Wesley Yayınları, 1997, s.512.

⁷⁴ Bozdağ, s.4.

2.1.4. Altın Standardı Sistemi ve İki Dünya Savaşı Arasında Genel Durum

I.Dünya Savaşı'ndan ABD büyük güç olarak çıkmıştır. Savaş sırasında ABD mallarına büyük bir talep olmuş ve bunun sonucunda ABD ödemeler dengesi devamlı olarak fazla vermiştir. ABD savaşa girdiğinde borcun bir kısmı savaştan sonra ödenmesi koşuluyla ülkelere yoğun bir biçimde borç vermektedir. Fransa ve Almanya ekonomileri savaştan çok yıpranmış olarak çıktı.⁷⁵ Her iki ülkenin ekonomilerini yeniden inşa edebilmek için çok zamana ve paraya ihtiyaç duyulmakta idi.⁷⁶

Avrupa ülkelerinde savaş yıllarında başlayan enflasyon, savaştan sonra birkaç yıl içinde çok büyük boyutlara varmıştır ve fiyat artışları, devalüasyonlar birbirini takip etmiştir. Fiyatlar savaş sonu düzeyine göre Avusturya'da 14 bin, Macaristan'da 23 bin, Polonya'da 2.5 milyon, Sovyetler Birliğinde 4 milyon, Almanya'da da 1 trilyon kez yükselmiştir.⁷⁷

Almanya'da 1924 yılında 1trilyon marka eşit yeni bir para birimi getirilmiştir. Bu esnada görülen durum işsizlik ve üretimde hızlı düşüştür. Bu dönemde birçok ülke paralarını serbest dalgalanmaya bırakmış olup döviz kurları piyasa koşullarına göre belirlenmiştir. Oysa savaştan önceki sabit kurlara ve esasta altın sistemine dönüş, dünya ticaret sistemini oluşturan ülkelerin ortak isteğidir. Ayrıca uluslararası mal ve sermaye hareketlerine serbestlik kazandırmak da istenmiştir. 1925 yılında İngiliz parası dolara göre eski kurdan belirlenmiş ve Fransa 1927 yılında sabit kura geçmiştir.

Eski kurlara dönüş İngiltere'de olumsuz sonuçlar göstermiştir. İngiliz ihraç fiyatlarının yüksekliği ihracatta gerilemeye neden olmuş, ihraç fiyatlarını düşük tutabilmek için uygulanan düşük ücret politikası ise 1926'da genel greve yol açmış, efektif talebin azalması ile sonuçlanan gelişmeleri başlatmıştır.⁷⁸

⁷⁵ Önerürk, s.30.

⁷⁶ Önen, s.18.

⁷⁷ Doğan, Yalçın. **IMF Kışkırtıcı Türkiye**. İstanbul: Özyılmaz Matbaası, 1987, s.43.

⁷⁸ Türkcan, Ergun. "IMF'nin Kökenleri", Cevdet Erdost (Ed). **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye** içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982, s.1-54.

1928 yılında ülkeler altın standardına geri dönmüşlerdir. 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik krizde dünyada üretim büyük ölçüde düşmüş, dünya ticareti hızla daralmış, milli gelir ve istihdam düzeylerindeki gerilemeleri önlemek amacıyla müdahaleci devlet politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

1930-1943 yılları arasında, İngiltere'nin başında yer aldığı 'Sterlin Sahası', Fransa, İsviçre, Belçika ve Hollanda'nın devam ettirdikleri 'Altın Sahası' gibi para sistemleri gruplaşmaları oluşmuştur. Ancak ABD doları ve İsviçre Frangı dışında hiçbir ulusal para tam konvertibilitesini koruyamamıştır.⁷⁹

ABD ise serbest dalgalanmaya bıraktığı doların bir miktar değer yitirmesine izin verdikten sonra, 31 Ocak 1934'te 1 ons altın: 35 dolar olarak ayarlanmıştır.

Almanya'nın önderliğinde ve çoğu az gelişmiş ülkelerden oluşan, Türkiye'nin de dahil olduğu geniş bir grup ise kambiyo denetimi uygulamasına girişmiştir.⁸⁰

Uluslararası para sistemleri açısından 'buhran dönemi' olarak nitelendirilen bu dönem sonunda taraflar Bretton-Woods'da bir araya gelerek çözüm arayışlarına girmişlerdir.⁸¹

2.2. BRETTON WOODS SİSTEMİ

II. Dünya Savaşı uluslararası ekonomik ilişkilerde tam bir kopukluk yaratmıştır. İki savaş arasında güçlü itilaf devletleri çok kötü durumlara düşmüş; Macaristan'da enflasyon yüzde milyonlara erişmiş, sigara, çikolata ve kahve Alman Markından daha değerli duruma gelmiş ve milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca dış pazarlar

⁷⁹ Mishkin, s.512.

⁸⁰ Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**. Geliştirilmiş 16. Basım. İstanbul: Gizem Can Yayınları, 2007, s.748.

⁸¹ Mishkin, s.512.

daralmış, üretim güçleri azalmış, ithalat fazlalıkları nedeniyle ellerindeki altın para stokları erimiştir. Avrupa beklemeden çıkış yolu aramaya başlamıştır.⁸²

Gelişmiş ülkeler I.Dünya Savaşı sonunda olduğu gibi yüksek enflasyon, karşılıklı veya tek taraflı ithal sınırlamaları ve ülkeler arasında devalüasyon savaşı ile karşılaşmamak için bir takım tedbirlerin alınması gereğini bilmektedirler.

ABD ve İngiltere, iki dünya savaşı arasındaki ekonomik tecrübelerden faydalanarak, 1940'lerden itibaren uluslararası para sistemine sadece kendi aralarında değil, mümkün olduğu kadar diğer ülkeleri de kapsayacak şekilde yön vermeleri gerektiğini savunmaktadırlar.⁸³

I. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ödeme sisteminin yarattığı sorunlarla II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir daha karşılaşmamak arzusunda olan müttefikler önce birbirlerinden bağımsız olarak, daha sonra ise Bretton-Woods'da ortaklaşa bir uluslararası para sistemi projesi üzerinde çalışmaya başladılar.⁸⁴

ABD ve İngiltere'nin liderliğinde, Türkiye ve başta dönemin en güçlü devletlerinden biri olan SSCB dahil olmak üzere 44 ülke temsilcisi, ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında uluslararası bir konferans düzenlemişlerdir. Tarihe 'Bretton Woods Konferansı' olarak geçen toplantı sonucunda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve 1972 yılında Dünya Bankası (WB) adını alan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın temelleri atılmıştır.⁸⁵

Bretton Woods'ta geliştirilmek istenen uluslararası ekonomik düzenlemelerin baş mimarları ise; dönemin ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White ve İngiltere hükümetini temsilen katılan iktisatçı John Maynard Keynes'tir.⁸⁶

⁸² Mee, Charles L. **The Marshall Plan**. USA: Simon and Schuster Yayınları, 1984, s. 17.

⁸³ Bozdağ, s. 9.

⁸⁴ Alkin, s.76.

⁸⁵ Mullineux, A.W. **International Money and Banking**. İngiltere: Wheat Books, 1987, s.138.

⁸⁶ Alpago, s.23.

2.2.1.Keynes Planı

İngiltere, John Maynard Keynes'in planı ile II. Dünya Savaşı'ndan sonra zarar görmüş ülkelerin ekonomilerini en kısa sürede yeniden canlandırmayı hedeflemiş ve tam istihdam, uluslararası ödemelerde istikrar ve kalkınma için gerekli dış kredilerin temini sorunlarını çözmeye yönelmiştir. Bu nedenle plan uluslararası para sorunları üzerine inşa edilmiştir.⁸⁷

İngiltere, savaşın başından itibaren ABD'den önemli miktarda dış borç almış ve bu borçları henüz ödememişti. Ayrıca ülkenin sarsılan ekonomisini yeniden kuvvetli temeller üzerine inşa etmesi için dış kaynaklar da gerekliydi. Bu sebeplerden dolayı İngiltere, dış açık veren ülkelere otomatik olarak kredi sağlayabilecek bir mekanizmanın kurulması istegindeydi. Keynes'in hazırladığı bu plan, uluslararası denkleşmenin yükünün sadece dış açık veren ülkelere yüklenmemesi üzerine kurulmuştu. Çünkü bu durumda olan ülkeler uyguladıkları daraltıcı para ve maliye politikaları, ticari ve mali kısıtlamalar gibi önlemler ve sürekli devalüasyonlarla dış açıklarını önlemeye çalışacaklardı.

Bu uygulama dünya ekonomisini yeni bir durgunluğa sürükleyebilirdi. Bu nedenle Keynes'in Planında dış açık veren ülkeler kadar dış fazla veren ülkeler de denkleşmeye zorlanmalı görüşü ön plana çıkmalıydı.

Keynes Planı'na göre Uluslararası Kliring Birliği'nin kurulması öngörülüyordu. Bu kuruluş bütün dünyanın merkez bankası görevini üstlenecekti. Plana göre, Uluslararası Kliring Birliği'ne tüm dünya ticaretini sorunsuz olarak sağlayacak bir uluslararası para biriminin yönetimi bırakılacaktı. Bu para birimine ise Bancor adı verilmekteydi. Keynes Planına göre, bu para birimi tek yönlü bir konvertibilite özelliğine sahipti. Üye ülkelere altın karşılığında kurulacak birlikten Bancor alabilirken, bu birlikte bulunan Bancor alacaklarını altına çevirmeleri mümkün olmayacaktı. Tüm üye ülke merkez bankalarının bu birlikte birer Bancor hesabı bulunacak ve ülkeler arasındaki alacak borç ilişkileri bu hesaplar arasında yapılacak işlemler yardımıyla

⁸⁷ Tarlan, s.39.

düzenlenecekti. Böylece üye ülkelerin merkez bankaları birlik içerisinde bulundukları hesaplardan dönem dönem kendilerine ayrılan bancorları borçlu oldukları ülkelerin hesaplarına geçirerek açıklarını kısıtlayıcı önlemlere başvurmaksızın kapatabileceklerdi.⁸⁸

Keynes Planına göre, açık ve fazla veren ülkelere şu sınırlamalar getirilmişti;

- Açık veren ülkelerin bir sene içerisinde kullanabilecekleri bancor miktarı sınırlandırılmıştı. Açık veren ülkenin birlikteki pasif hesabı, kendisine tanınmış bancor tutarının yarısını aşmış ise Birlik Guvernörler Kurulu, ilgili ülkeden kurunu devalüe etmesini, sermaye hareketlerini sınırlayıcı önlemler almasını veya elindeki altın ya da konvertibilitesi olan yedeklerinin bir kısmını birliğe ödemesini isteyebilecekti.
- Birlik aynı şekilde, fazlası, kotasının yarısını aşan ülkelere gerekli ayarlamalarda bulunabilmeleri için öneriler yapabilecekti. Bu öneriler, ülke içi talebi arttırıcı ve kredi dağıtımını kolaylaştırıcı çözümlerle, kurun revalüe edilmesi, gümrük ve dış alım denetimlerinin kaldırılması, uluslararası yatırımların artırılmasından oluşmaktaydı.⁸⁹

Keynes Planı'ndaki en önemli özellik, herhangi bir ülkenin mal satışından kazandığı paralarla, diğer bir ülkeden mal satın almasını sağlamaktır.

Keynes, bancor yolu ile dolar egemenliğine son vermeyi amaçlamaktadır. Ancak Keynes'in hazırladığı plan genel kabul görmemiştir. Bunun başlıca nedeni ise Kliring Birliğinin merkez bankasının özgürlüğünü kısıtlayacak olmasıdır. Keynes Planı, ekonomik istikrarı ulusal paranın istikrarından önde tutarak gerektiğinde devalüasyon yapılmasını öne sürmektedir.⁹⁰

⁸⁸ Uysal, s.6.

⁸⁹ Turan, s.85.

⁹⁰ İhsan, Ersan. İhsan **Euro Pazarlar ve Türkiye**. İstanbul: Formül Matbaacılık, 1979, s.14.

2.2.2.White Planı

Bretton Woods Konferansı'nda sunulan planlardan biri olan ve ABD'nin görüşlerini resmen temsil eden White Planı, Harry Dexter White tarafından hazırlanmış olup, günümüz ödemeler sisteminin esaslarını teşkil etmektedir.

White Planı'nın giriş bölümünde, savaş ne kadar sürerse sürsün, kim kazanırsa kazansın şu üç sorunla karşı karşıya gelineceği belirtilmektedir; para-kredi sisteminin çökmesi ve uluslararası ödemelerin aksamasını önlemek, ticareti yeniden yapılandırmak ve dünyanın imarı ve iktisadi kalkınması için gerekecek büyük miktardaki sermayeyi sağlayabilmek. Bu üç sorun çözümlenemediği takdirde başıboş rekabet, bozuk bir para sistemi, depresyonlar ve siyasi kargaşalar ülkeleri tekrar yeni savaşlara sürükleyecektir.⁹¹

White Planı'na göre, yeni kurulan uluslararası para sisteminin istikrar unsuru taşınması için sabit kur sisteminin benimsenmesi gerektiği savunulmuştur. Bu planda, para birimini UNİTAS'lar oluşturacaktı. Unitas, üyelerin fona yatırmış oldukları altınların değerini ifade etmek üzere kullanılan bir para birimidir. 1Unitas =1 Dolar sayılmış ve başka fonksiyonları yerine getirmesi düşünülmemiştir. White Planı, altın kambiyo sistemine dayanmıştır. Bu sisteme göre üye ülkeler paralarının değerini altına ya da dolara bağlamışlardır.⁹²

Yeni oluşturulan para sistemi ABD'nin savunduğu White Planı'na göre şekillenmiştir. ABD'nin savaş sonrası elde ettiği ekonomik üstünlük yeni oluşan ekonomik sistemin liderliğini ABD'ye kazandırmıştır.⁹³

White Planında 'İstikrar Fonu' ki, IMF'nin prototipidir ve 'Dünya Bankası' olmak üzere iki kuruluştan söz edilmektedir.

⁹¹ Türkcan, s.11.

⁹² Uysal, s.7.

⁹³ Erdost, Cevdet. "Uluslararası Para Sistemi ve Doların Serüvenleri", Cevdet Erdost (Ed.). **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye** içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982, s. s.55-66.

İstikrar Fonu'nun amaçlarını şöyle sıralayabiliriz;

- Kurların İstikrarı: Uluslararası iktisadi ve mali işlemlerde istikrarlı kurların idamesi ticaretin riskini azalttığı gibi, kısa ve uzun vadeli sermaye akımlarını kolaylaştırarak, enflasyonu ve sermaye kaçışlarını önleyerek sermayenin en karlı olduğu ekonomilerde iş görmesini sağlayacaktır.
- Rezervlerin Serbest Bırakılması: Liberal ticaret politikalarına dönebilmek için ülkelerin rezervlerini bloke etmemeleri için İstikrar Fonu'nun yapabileceği yardımlar Fonun varlığını haklı kılacak en önemli nedenlerden biridir. Bunun için Fonun rezervlerin ve altın varlığının daha iyi dağılımı için bir mekanizma getirilmesi gerekir. Kur istikrarsızlıkları ve ödeme sınırları kaldırılınca uluslararası borç ve faizlerin ödenmesi kolaylaşacak, borçların yeniden düzenlenmesi mümkün olacaktır. Eğer Fon akıllıca kullanılabilirse ülkelerin iç fiyatlarındaki dalgalanmaların da istikrara kavuşması sağlanacaktır. Bu bakımdan sağlıklı bir para ve kredi politikası ve uygulaması konusunda Fonun üyelerine yardım edebileceği birçok yol mevcuttur. Fon, katlı kur uygulamalarını ve ikili kliring düzenlemelerini kaldıracak, ticaret engellerini azaltacak önlemler, politikalar ve mekanizmalar getirmektedir. Bunlardan biri, uluslararası para işlemleri için etkin bir 'Kliring House' kurulmasıdır.
- Fonun Yetkileri: Fon, altın, döviz, milli paralar ve her türlü kıymetli evrakı alıp satmakta ve bu tür işlemler için bir 'Kliring House' işlevi görmekte yetkili olacaktır. Fonun üyesi olan ülkeler, Fonda mevcut diğer üye ülkelerin paralarını satın alma ayrıcalığına sahiptirler. Her ülkenin satın alabileceği miktar o ülkenin fona olan katkısını geçemez. Ödemeler dengesi fazla veren ya da vereceği anlaşılan bir ülkenin, kotasının üstündeki miktarda kendi parasını Fona satma isteği, belli koşulların yerine getirilmesiyle üyelerin beşte dört çoğunluğu ile kabul edilir.

White açıklama bölümünde düşünülen uluslararası istikrar fonunun gerçekten yararlı bir rol oynayabilmesi için, ülkelerin uluslararası işbirliği lehine, ulusal egemenliklerin belli iktisadi elemanlarını kendi rızalarıyla askıya almaları gerektiğini yazmıştır. Bu mantıktan hareket ederek üye ülkelerin şu koşulları yerine getirmeleri öngörülmüştür:

- i) Fona katıldıktan sonra en geç bir yıl içinde, Fonun izin verdikleri dışında, kambiyo işlemlerindeki tüm kontrol ve kayıtları kaldırmak;
- ii) Fonun izni olmadan döviz kurlarını değiştirmemek; White, diğer kararlarda zenginliğe göre oy hakkı olan üye ülkelerin, böyle bir karar alınmasında her üyenin bir oyunun olması esasının getirilmesini temenni etmektedir. Kuşkusuz, küçük bir marj içinde döviz kurlarının oynanması bu kuralın dışında bırakılmıştır.
- iii) Her ülke, diğer ülkenin izni olmadan yatırım ve mevduat kabul etmeyecek ve başka ülkenin isteği üzerine, bu ülkeye makul sayılmayacak bir yük getirmeyen koşullarla, bu ülkeler tebasının kendisinde bulunan mevduat, yatırım ve senet biçimindeki tüm varlıklarını iade etmeyi kabul eder. Bu madde, döviz kurları ile ilgili spekülasyonları ve herhangi bir ülkedeki vergi ya da diğer mevzuat değişikliklerinden kaçmak isteyen sermaye hareketlerini önlemek için konmuştur. Yoksa sermaye hareketlerini yok etmek gibi bir amaç güdülmemiştir. Buradaki amaç, üye ülkelerin kendi vergi ve para politikalarını uygulamalarına etkenlik kazandırmak ve bir ülkenin menfaatlerine karşı olabilecek operasyonlara olanak vermemektir.
- iv) Fon üyelerinin üye olmayanlarla dahi ikili kliring anlaşmaları yapmamaları ve coğrafi esasa dayalı tercihli kurları kabul etmemeleri kuralının getirilmesi. Bu kural serbest ticaret doktrini gereğidir.
- v) Bir üye ülke, diğer üye ülkenin getireceği para, banka ya da fiyat politikası ya da önlemlerinin kendi ödemeler dengesinde ciddi dengesizliklere neden olacağına

dair bir karar alırsa, Fon oylarının beşte dördü ile bunları uygulamaktan vazgeçecektir. Ulusal egemenlikle çelişen böyle bir durumun diğer kuralların uygulanmasından daha büyük sorunlar çıkaracağı düşünülse de Fonun işlevini başarıyla sürdürebilmesi bakımından gerekli görülmüştür. Çünkü, bazı durumlarda bir ülkenin iç yapısından doğan ödeme dengesizlikleri, uluslararası bozukluklara neden olabilir.

vi) Üye ülkeler, Fon'a katıldıktan sonra bir yıl içinde mevcut ticaret engellerini ithalat vergi ve resimlerini, kotalarını ve idari engelleri kaldırmayı, ilerde de ithalat engelleri getirmemeyi taahhüt eder. Böyle bir yola girmek zorunda kaldığında Fonu ve üyeleri ikna etmelidir.

vii) Fonun rızası alınmadan doğrudan ya da dolaylı biçimde hiçbir mal ve hizmetin ihracatı desteklenmemelidir.

viii) Hiçbir hükümet ya da merkez bankası dış borçların tamamını veya bir kısmını, Fonun rızası olmadan ödememezlik yapamaz. Çünkü her ülke için ödemeler dengesi ve bütçe zorluklarını ileri sürerek borç erteleme yoluna gitmek kolay olsa da kısa vadeli bir kazanç yolu olan borç erteleme uzun vadede büyük kayıplara yol açar.

Bu sekiz koşulu yerine getiren ve getirmeyi kabul eden her ülke, iktisadi sistemi ne olursa olsun Fon üyesi olabilmelidir. White, Sovyetler Birliği'nin Fon dışında bırakılmasının büyük hata olacağını düşünmektedir. SSCB, sosyalist bir ekonomi olmasına rağmen Fona katılmakla hem kendisine hem de diğer ülkelere faydalı olacaktır.⁹⁴

White ve Keynes, güçlü bir şekilde sermaye kontrollerini savunmuşlardır. Böylece liberal bir dış ticaret düzenine öncelik verilerek ve finansal sistem ikinci plana

⁹⁴ Türkcan, s.12-15.

atılmıştır. Bu sermaye kontrolleri sadece ülkelerarası işbirliğiyle sağlanabilecekti.⁹⁵ Keynes ve White Planlarının her ikisi de uluslararası likiditeyi artırmayı amaçlamış, döviz kurlarının uluslararası bir kuruluş tarafından kontrolünü önermiş ve çok taraflı kliring mekanizmalarını öngörmesi açısından ortak özelliklere sahiptir.⁹⁶

Teknik ve yapısal konular bir kenara bırakıldığında, bu iki plan arasındaki üç fark özellikle önemlidir. Birincisi, White'ın planında yer alan IMF, Keynes'inkine göre daha küçüktür ve kıt kaynaklarını üyelerinin taleplerine dayanarak serbest bir biçimde tahsis etmektense seçici bir biçimde kullandırmaktan yanadır. İkincisi, White'ın planına göre IMF, Keynes'in banchör olarak adlandırdığı yeni uluslararası bir değer yaratmaktansa ulusal paraları ödünç verecektir. Üçüncüsü ise, White'ın planında yer alan IMF, Keynes'in planladığı gibi iki kurucu ülke tarafından tasarlanıp yönlendirilmesi yerine, daha çok taraflı bir kurum olarak hizmet verecektir.⁹⁷

Bu iki görüş iki ülke tarafından incelenmeye başlamıştır. Bu her iki plan, 1943 yılında basına açıklanmış ve bu konudaki tartışmalar daha da yoğunlaşmıştır. Bu görüşmeler sırasında ABD'nin ekonomik gücünün etkisiyle Keynes Planı'ndan vazgeçilmiştir. Daha sonra bir takım değişiklikler yapılsa bile, White Planı üzerinde çalışmalar yapılmasının nedeni ABD'nin ekonomik ve siyasal üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. ABD, %63 oranında altın ve %68 oranında da dolar fazlalığına sahipken, diğer ülkeler başta İngiltere olmak üzere, ödemeler dengesi açığıyla karşı karşıya bulunmaktaydı.⁹⁸

İki ülkenin ortak planı bir ortak bildiriyle 4 Nisan 1944 tarihinde açıklandı. Ortak bildiriyle Uluslararası Para Fonu ilk defa resmi ifadede yer aldı ve tarih sahnesine girmiş oldu.

⁹⁵ Helleiner, Eric. **Stage and Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990's**. USA: Ithaca Cornell University Press, 1994, s.38.

⁹⁶ Karluk, Rıdvan. **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1995, s.223,

⁹⁷ Boughton, James M. **Why White, Not Keynes?**, IMF Working Paper, No:52, 2002, s.3.

⁹⁸ Önen, s.23.

ABD Dışışleri Bakanlığı, 25 Mayıs 1944’de, 44 Hükümetin temsilcisini, ‘Uluslararası Para Fonu ve muhtemelen bir İmar ve Kalkınma Bankası için yapılmış önerileri formüle etmek amacıyla 1 Temmuz’da Bretton Woods’da toplanacak konferansa davet etti.⁹⁹

2.2.3. Bretton Woods Para Sistemi

1 Temmuz 1944’de 45 ülkenin delegelerinin (Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Mısır, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, İzlanda, Hindistan, İran, Irak, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Güney Afrika, SSCB, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuella, Yugoslavya), New England’ın tatil beldesi Bretton Woods’ta bir araya gelmiş ve yaptıkları konferansla, savaş sonrası küresel ekonomi için yeni bir çerçeve, ulusal bağımsızlığı güçlendirecek ve gelecekteki mali krizleri önleyerek istikrarlı, işbirliğine dayanan bir uluslararası para sistemi oluşturmayı amaçlamışlardır. Temel öneri, sabit döviz kuru sisteminin kurulmasıydı. Önceki on yılın bunalımı dikkate alındığında dalgalı kur sistemi artık istikrarsız ve ulusal kalkınma planları açısından zararlı bulunuyordu.¹⁰⁰

22 Temmuz 1944 Bretton Woods Konferansı sonucunda, II.Dünya Savaşı’ndan sonraki uluslararası para sisteminin esasları kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalanmıştır. Alınan kararlar neticesinde Bretton Woods Kuruluşları olarak tanınan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO)’nun temelleri atılmıştır.¹⁰¹ Yeni oluşturulan bu Uluslararası Para Sistemine ‘IMF Sistemi’, ‘Altın Kambiyo Sistemi’ adı verilmektedir.

⁹⁹ Türkcan, s.42.

¹⁰⁰ Ellwood, Wayne. **Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu**. Betül Dilan Genç (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s.27.

¹⁰¹ Gilpin, Robert. **The Political Economy Of International Relations**. USA: Prinçton University Press, 1987, s. 131.

Bretton Woods Anlaşması ile kurulan Uluslararası Para Sistemi'nin temel ilkelerini şunlar oluşturmaktadır:

- Doların değeri altına bağlanmış 1 Ons altın 35 Dolar ve ABD dışında Uluslararası Para Fonu'na üye tüm ülkelerin paralarının değeri Amerikan Doları cinsinden tanımlanmıştır. Ayrıca, ABD, yabancı Merkez Bankalarının ellerindeki dolarları istediği zaman resmi fiyattan altına çevirmeyi taahhüt etmiş bulunmaktaydı.
- Ulusal paraların IMF'ye bildirilen dolar paritelerinin (+) %1'i oranında bir bant içinde dalgalanması öngörülmüştür. Üye ülkelerin Merkez Bankaları döviz piyasalarına müdahale ederek, ulusal paranın dolar cinsinden değerinin bu sınırlar dışına çıkmasına engel olacaklardır. Bu amaçla yapılan müdahalelerde dolar kullanılacaktır.
- Dış ticaret serbestisi, paraların konvertibilitesi, ithalatta gümrük ve sınırlamaların kaldırılması, ihracatta prim ve sübvansiyonların verilmesi esastır.
- Sistem sabit kur esasına dayandığından, ödemeler bilançosu açık veren ülkeler için devalüasyon en son başvurulacak yol olmalıdır. Bilanço açığı ile karşılaşan ülkeler önce döviz rezervlerini kullanarak para ve maliye politikaları gibi yurtiçi önlemlerle toplam harcamaları kısıarak, ya da IMF'den kısa vadeli kredi sağlayarak bu açıkları kapatmaya çalışacaklardır. Bu önlemler açıkların kapatılmasında yeterli olmazsa devalüasyon yapılabilir ancak %10'dan daha yüksek bir devalüasyon için IMF'nin onayının alınması gerekir. IMF'nin onayı ise, söz konusu ülkenin ödemeler bilançolarındaki sürekli bir dengesizlik bulunması kaydına dayandırılmıştır.

Özetlemek gerekirse, dolar, altına, diğer paralar ise dolaylı olarak dolar sabit kuru üzerinden altına endekslenmiştir. IMF'ye üye ülkelerin paralarının dolar

karşısındaki sabit kur değerine ‘Dolar Paritesi’, altın değerine ise ‘Altın Paritesi’ denilmiştir.¹⁰²

Doların sistem içinde ayrıcalıklı durumda olması ABD’nin Dünya Merkez Bankası durumunda olması sağlamış ve kazançlar getirmiştir. “Emisyon Kazançları” olarak nitelendirilen ve sistemin adil olmayan bir yapıya sahip olduğu anlamına gelen bu kazançlar diğer ülkeler ve özellikle Fransa tarafından büyük eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu avantajın yanı sıra doların sistemde anahtar para konumunda olması ABD’ye bazı külfetler de getiriyordu. ABD’nin dış denge durumuna dikkat etmesi ve ödemeler bilançosunda açık verecek politikalardan kaçınması gerekiyordu. Çünkü ABD dış açıkları ve bunun sonucunda ortaya çıkabilecek “dolar bolluğu” paranın değerini düşürerek bir “güven sorunu” yaratabilirdi. Sistemin getirdiği diğer bir sınırlama da ABD’nin doları tek başına devalüe etme imkanı bulunmamasıydı.

Anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi 27 Aralık 1945’tir. Bu tarihte anlaşmayı ilk imzalayan 29 ülke şunlardır: Brezilya, Bolivya, Belçika, Kanada, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Çekoslovakya, Ekvator, Mısır, Etopya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Honduras, İzlanda, Hindistan, Irak, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Paraguay, Filipinler, Polonya, Güney Afrika Birliği, İngiltere, ABD, Uruguay, Yugoslavya. Ertesi gün, yani 28 Aralık günü anlaşmayı İran ve Dominik Cumhuriyeti, 31 Aralık günü de Şili, Küba, Meksika ve Peru imzalamışlardır.¹⁰³

2.2.4.Bretton Woods Sisteminin Sorunları

1944 yılında oluşturulan ve sabit kur sistemine dayanan Bretton Woods Sistemi, 20 yıl kadar büyük sorunlar yaratmadan uygulanmış ancak daha sonraları oluşan

¹⁰² Uysal, s.8-9.

¹⁰³ Doğan, s.46.

sorunlar nedeniyle 1973 yılının Mart ayında başlıca sanayileşmiş ülke paralarının dalgalanmaya bırakılmasıyla yıkılmıştır.¹⁰⁴

Sistemin anahtar para olarak dolara tanıdığı merkezi rolden ve dış denge mekanizmasının esnek bir biçimde işlememesinden kaynaklanan zaaflar uluslararası para sisteminde aksaklıklara neden olmuştur.

Uluslararası mali alanda beklenen ilk buhran 1960 yılında “altına hücum”la başladı. Amerika’nın giderek eriyen altın stokları karşısında spekülâtörler, doların er geç altına göre devalüe edileceğini tahmin ederek, başlıca altın borsası olan Londra’da yoğun şekilde altın satın alımlarına giriştiler.

Bu aşırı talep karşısında serbest piyasadaki altın fiyatlarını resmi fiyat düzeyinde tutabilmek için sekiz sanayileşmiş ülke (ABD, İngiltere, Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda ve İsviçre) bu tarihte “Londra Altın Fonu” adı verilen bir fon oluşturdular. Amaçları bu fon kanalıyla, altın fiyatlarını sabit tutmak üzere, İngiliz Merkez Bankası’na, piyasada yapacağı altın satışlarında destek olmaktı.

17 Mart 1968’de Altın Fonu üyeleri, bundan böyle serbest piyasada altın fiyatlarını desteklememe kararı aldılar. Merkez Bankaları arasındaki işlemlerde ise resmi altın fiyatı uygulaması sürdürülecekti. Böylece Altın Fonu dağılmış ve altın için ikili bir fiyat sistemi benimsenmiş oluyordu. Birisi serbest piyasada arz ve talebe göre oluşan fiyat, diğeri de merkez bankaları arasındaki işlemlerde geçerli olan resmi fiyat (ons başı 35 dolar). Serbest fiyatlar resmi fiyatın üzerinde yükseliyordu. İkili fiyat uygulaması gerçekte, altının parasal fonksiyonunda önemli bir gerileme demek idi.¹⁰⁵

Dönem içinde özellikle İngiliz Poundu çeşitli sarsıntılar geçirmiş ve devalüasyonlara maruz kalmıştır. 1968 yılına gelindiğinde 35 ABD Doları 1 Ounce altına eşdeğerdir. 1968 yılından itibaren ise ABD Doları üzerinde oluşan baskılar nedeniyle 1 Ounce altının ABD Doları olarak piyasa değeri, tanımlanan değerin oldukça

¹⁰⁴ Makinen, Gail E. **Money, Banking and Economic Activity**. USA: Acedemic Press, 1981, s.528.

¹⁰⁵ Seyidoğlu, s.753.

üzerine çıkmıştır. Bu gelişme yalnızca ABD açısından değil, ulusal paralarını ABD Doları üzerinden dolaylı şekilde altına bağlamış olan diğer gelişmiş ülkelerde de sorunlar yaratmış ve bu ülkelerde devalüasyonları kaçınılmaz hale getirmiştir.¹⁰⁶

Fransız frankı da baskı altında idi; mali fonlar kitleler halinde franktan kaçıp Alman markı gibi sağlam paralara yöneliyordu. Bunun üzerine, 1969 yılında frank devalüe edildi. Almanya ise bu tarihte markı ilk kez kısa bir süre için dalgalanmaya bıraktı. Frankın serbest piyasada bir miktar değer kazanmasından sonra resmi fiyatı yeniden belirlendi.¹⁰⁷

1969 yılında IMF, SDR (Special Drawing Rights-Özel Çekme Hakları) adı altında bir uluslararası likidite yaratmıştır. SDR'nin değeri tıpkı ABD Doları gibi 35 SDR=1 Ounce altın olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle SDR'a “kağıt altın” adı verilmiştir. IMF tarafından yaratılan bu ek uluslararası rezerv imkanı da uluslararası parasal sistemdeki sarsıntıyı yok etmeye yeterli olmamıştır.¹⁰⁸

2.2.5. Smithsonian Anlaşmaları ve Bretton Woods Sisteminin Sona Ermesi

1960'ların sonlarına gelindiğinde “sürekli istikrarsızlıklar” uluslararası mali düzenin başlıca özelliği durumuna gelmiştir. ABD ise bu koşullar altında Almanya ve Japonya gibi ödemeler bilançosu fazla veren ülkelere paralarını dolara göre revalue etmelerini istemiş fakat olumlu sonuç alamamıştır. Bunun nedeni ise ödemeler dengesi fazla veren ülkeler önemli bir ekonomik ve siyasal güç sağlamakta idi. Ayrıca ihracatçı firmalar ve çiftçiler revalüasyona gidilmemesi için hükümete baskı yapıyordu.

Dönemin Amerikan Devlet Başkanı Nixon, Batılı ülkeleri ve Japonya'yı revalüasyona zorlamak amacıyla, 1971 yılının Ağustosunda tüm ithalat üzerindeki gümrük vergilerini %10 arttırdı, yerli mallarının satın alınmasında vergi indirimi

¹⁰⁶ Eğilmez, s. 19.

¹⁰⁷ Seyidoğlu, s.753.

¹⁰⁸ Eğilmez, s. 19.

sağlandı. En önemlisi de yabancı merkez bankaları tarafından arz edilecek dolarları altına dönüştürme zorunluluğunun geçici kaydıyla kaldırılması idi.

1971 yılında, ABD, dolar üzerindeki spekülasyonları önlemek için doların altına olan konvertibilitesini kaldırmış ve doların değeri %7,9 oranında devalüe edilmiştir. ABD Dolarının devalüe edilmesi ve bu tarihten sonraki uluslararası parasal sistemin düzeni 1971 yılında başlayan ve 1972 yılında sonuçlandırılan “Onlar Grubu”nun Smithsonian Toplantıları sonucu ortaya çıkan plana dayandırılmıştır. Bu gelişme SDR’in değerinin altınla olan ilişkisinin kesilmesine ve önce 14 üye ülkenin daha sonra da 5 üye ülkenin ulusal paralarında oluşan bir sepete bağlı olarak tanımlanmasına yol açmıştır.¹⁰⁹

Doların altınla olan ilişkisinin kesilmesi uluslararası parasal sistemde ABD Dolarının tartışmasız üstünlüğüne dayalı bir “De Facto Dolar Sistemi” dönemine geçilmesine neden olmuştur. Bu dönem boyunca da sabit döviz kuru sistemi genel geçerliliğini korumuştur.¹¹⁰

Smithsonian düzenlemeleri, uluslararası para sisteminde çok az değişiklik yapmıştır. Ulusal paralar, daha yüksek kurlardan yine dolara bağlanmış, ancak dalgalanma marjları genişletilmiş ve sisteme biraz esneklik kazandırılmıştır.

Smithsonian Anlaşmaları’ndan sonra ilerde parasal birleşmeyi öngören AET ülkeleri 1972 Martında aldıkları bir kararla kendi paraları arasındaki dalgalanma marjını daha dar bir aralıkla sınırlandırdılar. Bu uygulamaya “tüneldeki yılan” adı verilmektedir.¹¹¹

Bu oluşumlara karşın ABD Dolarına karşı spekülasyonlar devam etmiş ve ABD Doları 1973 yılında bir kez daha %11 oranında devalüe edilmiştir.¹¹² Fakat yapılan kur ayarlamalarına ve alınan tüm önlemlere karşın uluslararası mali piyasalarda istikrar bir

¹⁰⁹ Seyidoğlu, s.754.

¹¹⁰ Eğilmez, s. 19.

¹¹¹ Seyidoğlu, s.754.

¹¹² Eğilmez, s.19-20.

türlü sağlanamamıştır. Bu karışık ortamında Japonya, Kanada, ve İskandinav ülkeleri paralarını dalgalanmaya bıraktılar. AET ülkeleri de 1973 yılının Mart ayının başında iki hafta süreyle döviz piyasalarını kapattılar. Yeniden piyasalarını açtıklarında ise ulusal paralarını dolar karşısında dalgalanmaya bıraktıklarını dünyaya açıkladılar. Böylece, belli başlı tüm sanayileşmiş ülkelerin paraları dalgalanmaya bırakılmış oluyordu. Bu da sabit kurlu Bretton Woods sisteminin yıkılması anlamına geliyor ve dünya uluslararası para sisteminde yeni bir dönem başlıyordu.¹¹³

2.2.6. Dünya Bankası

Bretton Woods Konferansı'nın temel hedeflerinden biri de II.Dünya Savaşı'nın harap ettiği ekonomileri yeniden inşa etmenin bir yolunu bulmaktır. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) bu çabaya öncülük etmek için kuruldu. Üyelerden toplanan aidatlar ve uluslararası sermaye piyasalarından alınan borçla finanse edilen banka, üyelerine ticari bankalardan daha düşük faizle kredi sağlamakla görevlendirilmişti. Başlangıçtaki amacı enerji santralleri, barajlar, yollar, hava meydanları, limanlar, tarımsal kalkınma ve eğitim sistemi projeleri gibi altyapı yatırımlarına kredi sağlamaktır.

Banka, II.Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi ve kalkınması için bölgeye para akışı sağlamıştır, ancak yeterli olmamıştır. Ayrıca, ABD hızla genişlemekte olan sanayileri için sağlıklı piyasalara ihtiyaç duymakta idi. Gerekli olan para kısa dönem için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan sağlansa da yeterli ve hızlı olmadı. ABD bu nedenle kendi Marshall Planı'nı oluşturdu ve çok daha gevşek koşulları olan bu plan çerçevesinde, Avrupa ülkelerine kredi yerine hibe şeklinde doğrudan para sağladı.¹¹⁴

1950'li yıllara gelindiğinde Avrupa yavaş yavaş toparlanınca, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ilgisini Üçüncü Dünya'nın bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelere yöneltti ve Dünya Bankası olarak anılmaya başlandı. Güney ülkeleri sanayi çağına geçmek istiyorlardı ve Dünya Bankası bölgede önemli bir etken haline gelmişti.

¹¹³ Seyidoğlu, s.755.

¹¹⁴ Dubro, Alec. **The World Bank**, France: Public Services International, 1998, s.5.

O dönemde popüler olan “büyüme aşamaları” teorisine göre, gelişmekte olan ülkelerin ekonomiyi “yerden kaldırmayı” başarabilmesi için sağlam bir altyapı, bir “kalkış pisti” şarttı. Bu altyapıyı kapasitesini oluşturmak, bankanın amaçlarının bir parçasıydı ve bu doğrultuda Dünya Bankası Latin Amerika, Asya ve Afrika’daki hidroelektrik santralleri ile otoyol sistemlerini finanse etmiştir.

Ancak, Dünya Bankası’nın indirimli faiz oranlarına rağmen, yoksul ülkelerin borç ödemelerinde zorlanacakları en başından belliydi. Bu nedenle Dünya Bankası 1950’lerin sonunda Uluslararası Kalkınma Kurumu’nu (IDA) kurmak zorunda kaldı. Bankanın bu kolu düşük veya sıfır faizli “kolay krediler” sağlayacak ve yeni Üçüncü Dünya ülkelerinin Bretton Woods kurumlarından ayrı olarak BM himayesinde faaliyet gösterecek bağımsız bir kredi kuruluşu oluşturma girişimlerini savuşturacaktı. Banka iki ayrı bölüm daha kurdu. Bankanın onayladığı projelere özel sektörün yatırım yapmasını destekleyen Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ve bankaya üye ülkelere birinde yatırım yapmaya karar veren yabancı şirket ve bireylere risk sigortası sağlayan Çok Taraflı Sigorta Garanti Kurumu.¹¹⁵

3. IMF’NİN GENEL YAPISI

3.1. IMF’NİN KURULUŞU

IMF, 27 Aralık 1945 tarihinde 29 ülkenin, Bretton Woods anlaşmasını imzalaması sonucunda doğmuş, mali anlamda çalışmalarına ise 1 Mart 1947 tarihinde başlamıştır.¹¹⁶ Fon kotasının %80’ni taahhüt etmiştir. IMF’nin bir Ana sözleşmesi (Articles of Agreement of International Monetary Fund) vardır. 31 madde ve çeşitli eklerden oluşan Ana sözleşme, Fon’un örgütlenmesinden işleyişine, üye ülkelerle ilişkilerden Fon personeline kadar çeşitli hükümleri kapsamaktadır. 1944 yılından bu yana IMF Anasözleşmesi, önemli değişikliklere uğramıştır. İlk değişiklik, 28 Temmuz 1969 tarihinde yürürlüğe girmiş ve böylece özel çekme hakları (SDR) yaratılmıştır. İkinci önemli değişiklik ise 1 Nisan 1978 tarihinde yapılmıştır. Bu değişiklikle altının

¹¹⁵ Ellwood, s.30.

¹¹⁶ Alpar ve Olgun, s.142.

Fon kaynakları içindeki payı azaltılmış ve SDR'nin önemli bir rezerv olması ile ilgili düzenlemeler getirilmiştir.¹¹⁷

3.2. IMF'NİN TEMEL AMAÇLARI

Bretton Woods Anlaşmasının Uluslararası Para Fonu ile ilgili kısmını oluşturan maddelerden 1. Madde'de IMF'nin amaçları şöyle ifade edilmiştir:

- Uluslararası parasal sorunlar üzerinde işbirliği ve danışmaya aracılık etmek ve sürekliliği olan bir kurum vasıtasıyla uluslararası parasal konularda işbirliğini teşvik etmek,
- Ekonomik politikanın temel amaçları olarak bütün üye ülkelerde üretken kaynakların geliştirilmesi ve yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde yaygınlaşmasına imkan sağlamak,
- Kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek, rekabetçi kambiyo ayarlamalarının önüne geçmek, rekabetçi devalüasyonları önlemek,
- Dünya ticaretinin büyümesine engel oluşturan kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldıracak ve üye ülkelerin karşılıklı ilişkilerini düzenlemek amacıyla birçok uluslu ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak,
- Ödemeler dengesinde oluşabilecek geçici bozulmaları gidermek amacıyla uluslararası ticaret ve karşılıklı refahı bozacak önlemlere başvurmalarını önlemek için, üye ülkelere fon kaynaklarını kullanabilme imkanı sağlamak,

¹¹⁷ Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**. 7. Basım. İstanbul: Beta Basım, 2003, s.539.

- Yukarıda sayılan amaçlara uygun olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengelerinde ortaya çıkabilecek bir takım mekanizmaların oluşmasını önlemek olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁸

Bu amaçlardan ilk ikisi, uluslararası parasal işbirliğinin teşvik edilmesi ve uluslararası ticaretin yaygınlaşması gibi genel nitelikteki konulardır. Ancak Fon'un asıl amacı 6. fıkra da belirtilmiştir. IMF, üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarını azaltmak, dış ödeme güçlüklerine yardımcı olmak için kaynak yardımında bulunacak (5.fıkra), döviz kurlarında istikrarı teşvik edecek, üyelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarına engel olacaktır (3. Fıkra). 4.fıkra da ise dünya ticaretinin gelişimine zarar vermemek için cari işlemler hesabındaki kalemlere uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üye ülkeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulmasıdır.

IMF, 1946'daki çizgisinden büyük ölçüde sapmış ve son yıllarda Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (Dünya Bankası: IBRD) gelişme yolunda olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması politikalarına destek vermek amacıyla diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte çaba harcamaya başlamıştır. Bu çerçevede IMF;

- Üye ülkelerde uygun makroekonomik ve yapısal politikaların uygulanmasını ve sürekli bir büyümenin sağlanmasını desteklemektedir,
- Üye ülkelerde gerçekleştirilen politika reformlarının yoksul kesimler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır,
- IMF programlarının yoksul kesim üzerinde olumsuz sonuçlar doğurması durumunda ise reform programlarına sosyal güvenlik sisteminin dahil edilmesi konusunda üye ülkelere katkıda bulunmaktadır,
- IMF'nin desteklediği programlar uygulansın veya uygulanmasın, üye ülkelerde sosyal güvencenin sağlanması konusunda teknik yardım sağlanmaktadır.¹¹⁹

¹¹⁸ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/aa01.htm> (12 Mart 2011).

3.3. IMF'YE ÜYELİK VE IMF ÜYE ÜLKE İLİŞKİLERİ

IMF'nin kuruluşunu ve işleyişini düzenleyen ana sözleşmeye göre, Fon'un üyeleri kurucu üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kurucu üyeler, Bretton Woods'daki konferansa katılan ve 31 Aralık 1945 tarihine kadar fon ana sözleşmesini kabul eden ülkelerden oluşmaktadır. Diğer üyeler ise kuruluş aşamasından sonra fona katılan ülkelerdir.¹²⁰

Her ülke IMF'ye üye olabilir. 45 ülke IMF'nin kurucu üyesi olup daha sonra katılan ülkelerle birlikte 2012 yılı itibarıyla 188 ülke IMF üyesidir.¹²¹ Özellikle eski SSCB'ye bağlı Cumhuriyetler, Yugoslavya'nın parçalanması ile ortaya çıkan devletler ve İsviçre'nin katılmasıyla birlikte 1990'ların başında Fon'un üye sayısında büyük artış olmuştur.¹²²

IMF'ye üye ülkeler aynı zamanda Dünya Bankası'na da üyedirler. Her iki kuruluşun merkezi de Washington D.C.'dedir.

IMF Ana Sözleşmesi'nin V/1. Maddesine göre her üye ülke Fon ile ilişkilerini Hazine, Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası veya Kambiyo İstikrar Fonu İdaresi ya da bunlardan hiç birinin mevcut olmaması durumunda ise bu nitelikteki görevlerle yükümlü bir kurumu aracılığıyla sürdürmek yükümlülüğündedir. Üye ülkenin fon ile ilişkilerini yürütmekle mükellef olan bu kurumuna ise "mali ajan" adı verilmektedir.

IMF Ana Sözleşmesi'nin XII/2. maddesine üye olan her ülke kendi parası cinsinden fon adına tutacağı yükümlülükleri ve ödenmemiş kota bölümüne ilişkin taahhüt belgesini (promissory note) saklamak üzere Merkez Bankası veya benzeri bir kurumunu "muhafaza kurumu" (depository) olarak belirlemek zorunluluğundadır. Bazı ülkeler Hazine ve Maliye Bakanlığını mali ajan ve Merkez Bankası'nı da muhafaza

¹¹⁹ Karluk, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, s.540.

¹²⁰ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/aa02.htm#1> (12 Mart 2011).

¹²¹

¹²² Alpago, s.34.

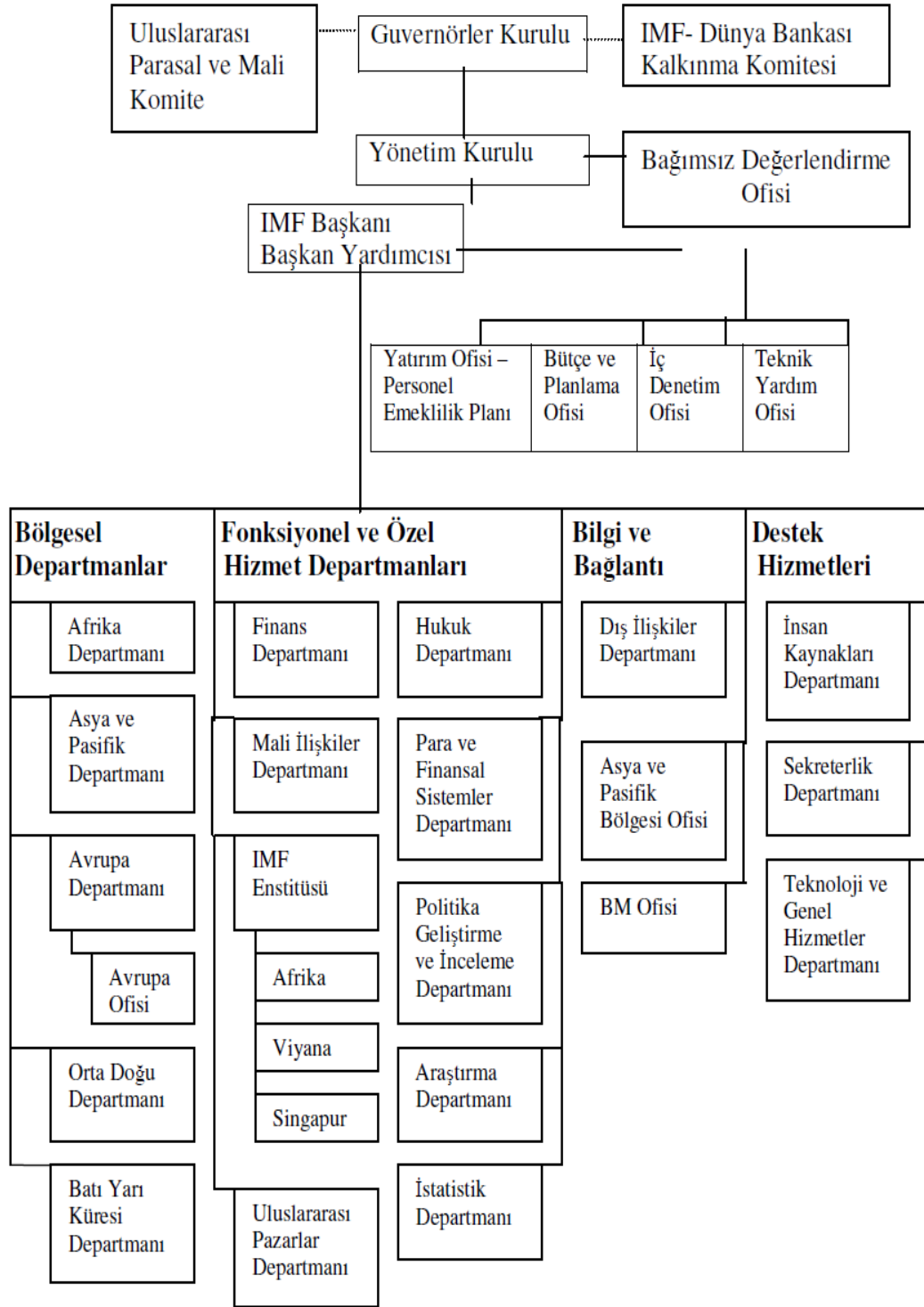
kurumu olarak belirlerken, bazıları da aynı kurumu her iki fonksiyonu da görmek üzere görevlendirmektedirler.¹²³

3.4. IMF’NİN ÖRGÜT YAPISI VE YÖNETİM ŞEKLİ

Bretton Woods Anlaşması’nın 12. Maddesinde IMF’nin yönetim şekli ve organizasyon yapısı ele alınmıştır. Buna göre Fon Gubernörler Kurulu, Yürütme Kurulu, Başkan ve Sekreteryası, Komiteler ve gruplar ve Danışma Kurulu’ndan oluşmaktadır.¹²⁴

¹²³ Eğilmez, s.23.

¹²⁴ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/aa12.htm> (12 Mart 2011).

Şekil 2: IMF'nin Organizasyon Yapısı

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/obp/orgcht.htm>. (12Mart 2011)

3.4.1. Guvernörler Kurulu

IMF'nin en yetkili organı Guvernörler Kurulu'dur. Her üye ülke, dilediği bir şekilde guvernörle yedek temsilcisini atar. Her bir guvernör ve yedek temsilcisi, ait oldukları ülkenin tercihinine bağlı olarak 5 yıl için görevlendirilmektedir ve tekrar bu üyeler göreve atanabilirler. Guvernörler Kurulu başkanını ve iki senede bir de yürütme kurulu üyelerini seçmektedir.¹²⁵ Bu kurul üye ülkelerin maliye bakanları, merkez bankası başkanlarından oluşur. Guvernörler Kurulu yetkilerinin bir kısmını Yürütme Kuruluna devredebilir. Bazı yetkilerin devredilmesi ise mümkün değildir.¹²⁶ Devredilmeyen yetkilerinin başlıcaları;

- Fona üye kabulü ve bunun belirlenmesi,
- Özel Çekme Hakları (SDR) dağıtımı,
- Fonun net gelirlerinin dağıtımı,
- Fonun Yürütme Kurulu'nun Fon Ana Sözleşmesiyle ilgili yorumlarına itirazların karara bağlanması olarak özetlenebilir.¹²⁷

Guvernörler ve guvernör vekilinin atanma süreleri yoktur. Üye ülke istediği zaman Guvernör veya guvernör vekilini değiştirebilir. Guvernörler Kurulu, aralarından bir guvernörü, Guvernörler Kurulu Başkanlığına seçebilir.

Guvernörler Kurulu, yılda bir kez, Dünya Bankası Guvernörler Kurulu ile birlikte, Eylül ve Ekim aylarında yıllık ortak genel toplantısında bir araya gelirler. Yıllık toplantılar iki yıl üst üste Washington D.C.'de, üçüncü yıl ise başka bir ülkede gerçekleştirilir. Bu olağan toplantıların yanı sıra Guvernörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu'nun daveti veya en az 15 Guvernör ya da toplam oy gücünün en az %25'ini

¹²⁵ Bozdağ, s.15.

¹²⁶ Alpar ve Ongun, s.151.

¹²⁷ Karluk, *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*, s.505.

temsil eden üye ülke guvernörlerinin çağrısı üzerine olağanüstü toplanması da olasıdır.¹²⁸

Guvernörler Kurulunda alınan kararlarda her üye ülkenin oyu, sabit bir temel oyuyla, sermayeye ve katılımıyla değişen ilave oy sayısına göre değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte, üye ülkeler fon sermayesini kullandıkları ölçüde oy kaybetmekte ve fondan paraları çekilmiş üyeler de o ölçüde oy kazanmaktadır.¹²⁹

3.4.2. İcra Direktörleri Kurulu

İcra Direktörleri Kurulu, fonun işleyişini ve günlük işlerini yürütmekle yükümlüdür.¹³⁰ Bu kurul, fonda en yüksek kotaya sahip olan 5 ülkenin (ABD, Almanya, Japonya, Fransa ve İngiltere) atadıkları birer atanmış icra direktörü, kurulda tek başına temsil edilen Suudi Arabistan, Çin ve Rusya'nın direktörleri ile diğer ülkelerin oluşturdukları 16 adet ülke grubunun seçtikleri birer seçilmiş icra direktörlerinden meydana gelen 24 kişilik bir kuruldur.

Atanmış olan İcra Direktörlerinin belirli bir hizmet süresi yoktur, ilgili ülke yeni bir atama yapıncaya kadar görev yaparlar. Seçilmiş İcra Direktörlerinin görev süresi 2 yıldır. Her İcra Direktörü kendisine bir icra direktör vekili atar. İcra Direktör vekilleri icra direktörleri kurulu toplantılarına katılır ancak vekili oldukları icra direktörünün yokluğu halinde oy kullanabilir. İcra Direktörleri Kurulu, kararlarını, toplam oy gücünün en az yarısı ile almak zorunluluğundadır. İcra Direktörleri Kuruluna IMF Başkanı başkanlık etmektedir.¹³¹

¹²⁸ Eğilmez, s.24.

¹²⁹ Bozdağ, s.16.

¹³⁰ <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/eds.aspx> (16 Mart 2011).

¹³¹ Eğilmez, s.24.

3.4.3. IMF Başkanı ve Sekreteryası

IMF Başkanı, Fon Yönetim Kurulu tarafından beş yıllık dönemler için atanmakta ve oy hakkı olmaksızın İcra Direktörleri Kurulu toplantılarına başkanlık etmektedir. Başkan sadece oylardaki eşitlik durumunda oy kullanmaktadır. Başkan, Fon'u İcra Direktörleri Kurulu'nun kararları doğrultusunda yönetmekle yükümlüdür. IMF Başkanının 3 yardımcısı bulunmaktadır. IMF İcra Direktörleri Kurulu, Guvernör ve İcra Direktörü olmayan bir kişiyi IMF Başkanlığına atar. Geleneklere göre IMF Başkanı da Avrupa ülkelerinden seçilmektedir.¹³²

IMF Başkanı, IMF personelinin yöneticisidir. IMF, bünyesinde Başkan'ın yükümlülüğünde 2600'e yakın personel barındırmaktadır. Başkan aynı zamanda Yürütme Kurulu'nun başkanıdır.

Uluslararası Fon Personeli (Sekreteryası), 122 ülkenin özellikle ekonomist, istatistikçi, araştırmacı akademisyenler, kamu maliyesi ve finansal sistem uzmanları, merkez bankası yöneticileri, yazar-editörlerden oluşmaktadır. Personelin büyük bir kısmı Washington'daki ana büroda çalışmakla beraber Paris, Cenevre, Tokyo, New York'ta ve daha başka birçok üye ülkede bürolar bulunmaktadır.¹³³

3.4.4. Komiteler ve Gruplar

IMF'nin ana organları dışında iki önemli komite (Geçici Komite ve Kalkınma Komitesi) ve 5'ler 10'lar ve 24'ler gibi değişik gruplar bulunmaktadır.

Geçici Komite, 1974 yılında kurulmuştur ve Uluslararası Para Sistemi ile ilgili konularda çalışma yapmaktadır.¹³⁴ Geçici Komite, Guvernörler Kurulu'na üç alanda yardımcı olur. Bunlar; uluslararası parasal sistemin gidişatını kontrol etmek, uluslararası likidite gelişmelerini izleyerek az gelişmiş ülkelere yönelik kaynak transferlerini

¹³² Uysal, s.15.

¹³³ Sugözü, İbrahim Halil. **Devlet Borçları IMF-Dünya Bankası Ve Türkiye**. Ankara: Nobel Yayınevi, 2010, s.266.

¹³⁴ Sugözü, s.266

değerlendirmek, uluslararası parasal sistemi etkileyecek sorunlarla ilgili önlemler hazırlamak ve IMF'nin Ana sözleşmesinde yapılacak değişiklikler hakkında görüş oluşturmaktır.

İkinci Komite, Kalkınma Komitesi'dir. IMF ve Dünya Bankası'nın ortak Bakanlar Komitesi'dir. 24 üyeden oluşmaktadır. Genelde Maliye Bakanları veya benzer görev yapan bakanlardan oluşmaktadır. Amacı, az gelişmiş ülkelere reel kaynak transferi ile ilgili çalışmalar yapmak ve bu konuda hazırlanan raporları IMF ve Dünya Bankası'na sunmaktır.¹³⁵

10'lar Grubu, 1962 yılında imzalanan "Ödünç Alma Genel Anlaşması" çerçevesince, Fona ihtiyaç duyulduğunda kendi paraları cinsinden ödünç vermeyi kabul eden 10 gelişmiş ülkeyi (ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Japonya, İtalya, İsveç ve yeni üye İsviçre) kapsamaktadır. Ayrıca bu ülkelerden beşini içine alan (ABD, Japonya, İngiltere, Almanya, Fransa) 5'ler grubu (G-5) ve yedisini içini alan (5'ler Grubu+İtalya ve Kanada) 7'ler Grubu da (G-7) gelişmiş, sanayileşmiş ülkeler olarak, devlet veya hükümet başkanları düzeyinde toplantılar yaparak, uluslararası iktisadi konularda ortak tutum ve politikalar belirlerler.¹³⁶

3.4.5. Danışma Organları

İlk danışma organı, Uluslararası Para ve Finans Komitesidir. Uluslararası Para ve Finans Komitesi, uluslararası para sisteminin yönetimi ile ilgilidir. Hazırlanıp Yönetim Kurulu'na sunulan raporlarda, uluslararası sistem hakkında bilgiler, kaynak transfer politikalarının değerlendirilmesi ve uluslararası parasal sistemi etkileyecek sorunlar ve buna ilişkin önlemler yer almaktadır.¹³⁷

¹³⁵ Karluk, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, s.547.

¹³⁶ Güran, Nevzat ve İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, 4.Basım. Isparta: Tuğra Ofset, 1999, s.42.

¹³⁷ Sugözü, s.267.

IMF'nin bir diğer danışma organı olan Kalkınma Komitesi genellikle Uluslararası Para ve Finans Komitesi ile birlikte çalışmaktadır. Kalkınma Komitesinin faaliyet alanı az gelişmiş ülkelere yönelik mali kaynak transferidir.¹³⁸

3.5. IMF'NİN MALİ KAYNAKLARI

3.5.1. Kota

IMF'ye üye olan her ülkenin SDR cinsinden belirlenmiş bir kotası vardır. Kotalar, ülkelerin ekonomik koşullarına göre belirlenmektedir. Ülkenin milli geliri, ihracatı ve dış rezervlerine ilişkin göstergeler ve çeşitli değerler, ülkenin kotasının belirlenmesinde önemli faktörlerdir. Ekonomik yönden güçlü olan ülkelerin kotaları, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır. Toplam miktarı 237,357.8 SDR olan kotalar, IMF gelir kaynaklarının önemli kısmını oluşturmaktadır.¹³⁹ Kotaların çeşitli yönlerden önemi bulunmaktadır. IMF üyelerinin oy hakkı kotalarına göre belirlenmektedir. Kota, ülkenin IMF'den sağlayacağı mali olanakların sınırını göstermektedir. Ayrıca kota, ülkelere tahsis edilecek SDR miktarını da ortaya koyar.¹⁴⁰

Önceleri üye ülkeler kotalarının %25'ini altınla, geri kalan %75'i ise kendi ulusal paralarıyla ödüyorlardı. IMF'ye fon denmesinin nedeni de çeşitli ülkelerin paralarını bu şekilde bünyesine toplamış olmasından gelmektedir. Üye ülkelerin kotalarının altınla ödenen kısmına “altın tranşı” deniyordu. Ancak günümüzde altınla ödeme zorunluluğu kaldırılmıştır. Bu uygulamanın yerini sağlam dövizlerin ki bunlar genellikle SDR kapsamındaki ulusal paralardır, ödenmesi kabul edilmiştir. Dolayısıyla altın tranşının ismi de “rezerv tranşı” olarak değiştirilmiştir.¹⁴¹

1963 yılından itibaren yeni üyeler için kota belirlenmesinde ve ülkelerin kota artışlarında IMF tarafından belirlenen 5 tane formül bulunmaktadır. Bu formüllerde GSYH, Cari işlemler bilançosu, resmi rezervlerdeki değişimlerle ilgili üyelerin

¹³⁸ Seyidoğlu, s.330.

¹³⁹ <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx> (22 Nisan 2011).

¹⁴⁰ Özbek, Dilek. **Uluslararası Para Sistemi Teori ve Politika**. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1999, s. 68-69.

¹⁴¹ Seyidoğlu, s.638.

ekonomilerinin nispi büyüklüğü ve güçlerini yansıtan veriler yer almaktadır. Bu beş formülden en küçük değer veren 2 tanesi üye ülkelerin kotasının belirlenmesinde temel alınmıştır. Bu formüllerden bir tanesi ‘İndirgenmiş Bretton Woods Formülü’dür. Formülde yer alan katsayılar her kota artırımındaki verilerdeki değişikliklere göre tekrar ayarlanmaktadır.

$$\text{Kota} = (0,014Y+0,025R+0,05P+0,02276VC)*(1+C/Y)$$

- Y, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla;
- R, Yıllık Ortalama Rezervler;
- P, Beş Yıllık Dönemdeki Cari Dış Ödemelerin Yıllık Ortalaması;
- VC, Beş Yıllık Dönemdeki Hareketli Ortalamadan Standart Sapma Olarak Hesaplanmış Cari Dış Gelirlerdeki Değişme;
- C, Beş Yıllık Dönemdeki Cari Dış Gelirlerin Yıllık Ortalama Değerini göstermektedir.¹⁴²

¹⁴² Sugözü, s. 287-288.

Tablo 8: Yüksek Kotaya Sahip 11 Ülke ve Türkiye'nin Kotası

Üye Ülke	Kota Milyon SDR	Kota Toplamındaki Payı (%)	Oy Sayısı	Oy Payı (%)
ABD	42,122.4	17.75	421,963	16.80
Japonya	15,628.5	6.58	157,024	6.25
Almanya	14,565.5	6.14	146,394	5.83
Fransa	10,738.5	4.52	108,124	4.30
İngiltere	10,738.5	4.52	108,124	4.30
Çin	9,525.9	4.01	95,998	3.82
İtalya	7,882.3	3.32	79,562	3.17
S.Arabistan	6,985.5	2.94	70,594	2.81
Kanada	6,369.2	2.68	64,431	2.57
Rusya	5,945.4	2.50	60,193	2.40
Hindistan	5,821.5	2.45	58,954	2.35
TOPLAM				
Türkiye	1,191.3	0.50	12,652	0.50

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>. (25 Mayıs 2011).

3.5.2. Borçlanma

Fonun bir diğer finansman kaynağı ise çeşitli ülke hükümetlerinden, merkez bankalarından ve BIS gibi uluslararası kuruluşlardan yapılan borçlanmalardır. Bunlar arasında IMF ile 10'lar Grubu olarak bilinen sanayileşmiş ülkeler (ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Japonya, İtalya, İsveç, İsviçre) arasında 1962 yılında "Ödünç Alma Düzenlemeleri" adıyla sağlanan krediler önemli bir yer tutmaktadır. 1964 yılından günümüze kadar yapılan düzenlemeler çerçevesinde sağlanan fonlar için SDR faizine eşit bir faiz ödenmekte ve krediler 5 yıl içinde geri dönmektedir.¹⁴³

¹⁴³ Güran ve Aktürk, s.59.

Bu büyük boyutlu borçlanmalar IMF'nin bir borç alma verme kurumu görünümü kazanmasına yol açmıştır. Ancak, 1982 yılında yapılan bir düzenleme ile borçlanılan kaynakların kotaların toplam değerlerinin %60'ını geçemeyeceği şeklinde bir sınırlandırma getirilerek bu durumun daha ileri boyutlar kazanması önlenmiştir.¹⁴⁴

IMF'nin üye ülkelere sağladığı imkanlar kredi niteliğinden çok destek imkanı şeklinde olduğu için IMF'nin bu imkanlar karşılığında yüksek faiz veya diğer masraf karşılıklarını alması söz konusu değildir. Bu nedenle IMF'nin bir yandan piyasa koşullarına göre düşük faiz ve masraf karşılıkları ile üye ülkelere mali imkan sağlayıp diğer yandan piyasa koşullarına uygun faiz ve masraf karşılıklarını ödeyerek bu imkanları finanse etmesi mümkün değildir. Bu nedenle IMF'nin borçlanmasının belirli sınırları aşmaması için maliyetsiz kaynak olan kotalarla maliyetli kaynak olan borçlanmanın uygun bir karışımının yaratılması gerekmektedir. Buna “kaynak karışımı” (mixing) denilmektedir.

IMF'nin borçlanma zorunluluğunun bazı nedenleri bulunmaktadır. Fon'un mevcut kaynak yapısı, Fon'a yönelik destek taleplerini karşılamakta yetersiz kalmışsa, borçlanma yoluyla ek bir kaynak yaratmak gereklidir. Fon'un temel kaynağı olan kotalar her 5 yılda bir artırıma tabi olduğundan Fon'un kaynakları zaman içinde yetersizlik göstermekte, bu nedenle de ek kaynak yaratmak zorunluluk haline gelmektedir.¹⁴⁵

3.6. IMF HESAPLARININ YAPISI

Uluslararası Para Fonu'nun, üye ülkelerin ödemeler dengesinde karşılaştıkları sorunlara yardım etmek için finansman temin etme gibi bazı hizmetleri vardır. Bu yardımlar kredi şeklinde sağlanmaktadır. IMF, üye ülkelerin dış ödeme açıklarının finansmanı amacıyla kısa vadeli krediler vermektedir. Ancak bazı durumlarda dış dengesizliği gidermek amacıyla orta vadeli krediler de vermektedir.

¹⁴⁴ Driscoll, David. D. **What is The International Monetary Fund**, Washington D.C.: IMF Publications, 1992, s, 14.

¹⁴⁵ Eğilmez, s.29.

3.6.1. Genel Kaynaklar Hesabı

IMF kredileri genellikle kısa vadeli kredilerdir. Üye ülkelerin dış ödeme açığının giderilmesi konusunda ekonomide yapısal bir değişimin gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğu durumlarda krediler 3-5 yıl sürelerle orta vadeli krediler olarak da verilmektedir.

IMF kredilerinden yararlanabilmenin birinci koşulu, üyelerin ödemeler dengesi açığına sahip olmasıdır. Fon'dan borçlanma, ulusal para karşılığında başka bir ülkenin parasının satın alınması şeklinde yapılmaktadır. Ayrıca ülkeler SDR şeklinde de borçlanabilmektedir. Borçlanma, ülkenin kendi ulusal parasının başka bir ulusal para ile değiştirilmesi şeklinde tanımlanabilir.

Fon'dan borçlanma, üye ülke ile IMF arasında bir anlaşma yapılmasıyla gerçekleşir. Bu anlaşmada fona üye ülke belirlenen süre için yatırdığı ulusal parasını borç kapsamındaki döviz ödemek suretiyle süre sonunda geri almayı taahhüt eder.

Kredi dilimi her ülkenin kota payları üzerindeki çekmeleri içermektedir. Kredi dilimlerinin her biri kota paylarının $\frac{1}{4}$ 'üne eşit olmak üzere 4 tanedir. Fon tarafından belirlenen prensibe göre bir devlete bir yıl içinde izin verilecek olan çekme izni ülkenin kotasının %25'ini aşabilecektir. Çekmeler sonucunda bir ülkenin Fon'da birikecek ulusal parası kotasının %200'ünü aşamaz. Fakat yöneticiler kısıtlamaların birini veya diğerini görmezden gelebilirler. Ödünç alan ülkenin kendisine vereceği açıklamalarla yetinmektedirler.

Diğer dilimler için, Fon, 1952 yılından itibaren "Stand-by" anlaşmaları adı verilen süreci işletmeye başlamıştır. Buna göre kredi isteyen ülkeler IMF'ye bir niyet mektubuyla başvurmak zorundadır. Bu mektup kredi ihtiyacının sebeplerini ve sağlanacak kaynakların nasıl kullanılacağını ortaya koymaktadır. IMF ile üye ülke arasında yapılan iki yanlı anlaşma, destekleme anlaşması (Stand-by Agreement) olarak bilinir ve üye ülkenin kaynakların kullanımını sırasında izlemek zorunda olduğu istikrar programını kapsamaktadır. Dolayısıyla Fon kaynakları, koşulsuz ve otomatik olarak

sağlanabilen Genel Kaynaklar Hesabı, ilk kredi dilimi haricinde, bir istikrar programına bağlı olarak belli bir takvim içinde kullanılabilir.¹⁴⁶

3.6.2. Özel Tahsisler Hesabı

Fonun Genel Departmanında yer alan bir hesaptır. Bu hesap ayrı tutulmakta ve yönetilmektedir. IMF bu hesaptaki fonları, üye ülkelerin ve mali kuruluşların gelir getiren menkul değerlerine yatırabilir. Bu hesap, Fon'un alacağı %70 oy çoğunluğu kararı ile sona erdirilebilir.

3.6.3. Özel Çekme Hakları (SDR)

Doların gücünü kaybetmeye başlamasıyla beraber 1960'larda IMF çalışmaya başlamış ve 1967 yılında Rio'da toplanan Guvernörler Kurulu, Özel Çekme Hakları adını taşıyan yeni bir ödeme birimi oluşturma kararı almış, bu karar 1969 yılında IMF tarafından onaylanmış ve Fon Ana Sözleşmesinde değişiklikler yapılmasıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁷

Kısaca SDR olarak bilinen Özel Çekme Hakları, IMF kararı ile kağıt üzerinde yaratılan ve karşılığı olmayan bir uluslararası rezervdir. "Kağıt Altın" olarak da adlandırılmaktadır. En önemli özelliği karşılığının olmaması ve ödeme aracı olarak gücünü IMF üyelerinin onu kabul etmek isteğinden olmasıdır. SDR'nin zamanla Uluslararası Para Sisteminin ana rezervi durumuna getirilmesi Fon'un amaçlarından biri olmuştur.¹⁴⁸

SDR başlangıçta 0.888671 gram saf altına eşitken, 1 SDR= 1ABD Doları iken, 5 yıl sonra Bretton Woods Sistemi çökmüş ve önemli para birimleri dalgalı kur uygulamasına geçmiş ve 1974 yılı Temmuz ayında SDR değeri "para sepeti" yöntemiyle belirlenmeye başlamıştır. 1 Ocak 1981 yılında SDR değerinin belirlenmesine konu olan ulusal para sayısı beşe (Amerikan Doları, Alman Markı,

¹⁴⁶ Sugözü, s.269.

¹⁴⁷ Alpar ve Ogun, s.163-165.

¹⁴⁸ Özbek, s.69.

Fransız Frangı, Japon Yeni ve İngiliz Sterlini) indirilmiştir. Böylece SDR dünya ticaretinde en büyük paya sahip olan ülkelerin ekonomik gücünü yansıtacak biçimde düzenlenmiştir. Ancak son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinin para birimi olarak Euro'ya geçmesi üzerine Alman Markı ve Fransız Frangı yerini Euro'ya bırakmıştır. Artık SDR değerinin belirlenmesinde dört para birimi geçerlidir.¹⁴⁹

Para Birimi	Başlangıç Ağırlığı	Örnek Para Miktarı	Döviz Kuru 30.12.2010	ABD Dolar Eşdeğeri
Euro	37.4	0.4230	1.32500	0.560475
Japon Yeni	9.4	12.1000	81.63000	0.148230
Pound Sterlin	11.3	0.1110	1.54350	0.171329
ABD Doları	41.9	0.6600	1.00000	0.660000
SDR1 = US\$				1.54003

Şekil 3. SDR'nin Değerini Belirleyen Para Birimleri ve Ağırlıkları,(30 Aralık 2010)

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/tre/sdr/sdrbasket.htm> (25 Mayıs 2011).

İlk olarak Ocak 1970'te 3,4 milyar dolarlık bir SDR'nin oluşumuyla ve üye ülkelerin tahsisıyla beraber uygulanmaya başlanmıştır.¹⁵⁰ IMF, 1974'ten itibaren faaliyetlerinde dolar yerine SDR'yi bir değer birimi olarak kullanmaya başlamıştır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Sugözü, s.270.

¹⁵⁰ Güran ve Aktürk, 1992, s.84.

Normal çekme haklarından farklı bir statüye sahip olan SDR üye ülkelerin likidite sıkıntısının giderilmesi amacıyla alışlagelmiş çekme hakları ötesinde kaynak sağlama özelliğine sahiptir. SDR genelde, bir hükümetin diğer bir ülkenin merkez bankasından bu ülkenin ulusal parasını çekmesine imkan veren bir haktır. Rezerv talebindeki artışa bağlı olarak her beş yılda bir ihtiyaç doğrultusunda arz edilmektedir.

Yaratılan yeni SDR'nin üye ülkelerin kotaları göz önüne alınarak dağılımı gerçekleştirilir. SDR karşılıksız olarak yaratılan rezervlerdir. Bu nedenle altın ve döviz kaynaklarının varlığına ihtiyaç duyulmamaktadır. SDR'ler bir kez çıkarıldıktan sonra sürekli olarak varlıklarını sürdürürler.¹⁵²

SDR'yi yasal değişim aracı, para ya da kredi olarak tanımlamak mümkün değildir. SDR, kendine özgü bir rezerv aracıdır. Başında özel kelimesinin yer almasının bir nedeni de budur.¹⁵³

SDR, bir “rezerv aracı” olarak yaratıldığı için yasal olarak değişim aracı, para ve kredi aracı olarak kullanılması mümkün değildir. Özel çekme hakları, elinde bulunduranlar için bir varlık olmasına rağmen kimse için bir yükümlülük değildir ve kendi başına bir değeri yoktur. Bir çeşit açık kredidir. Bu açık kredi, fon üyeleri arasında birbirlerine olan borçlarının mahsup edilmesinde kullanılmaktadır. Bu imkandan yararlanan üye ülke, diğer üyeler yerine IMF'ye SDR cinsinden borçlanmaktadır.¹⁵⁴

28 Ağustos ve 9 Eylül 2009'da alınan bir kararla IMF 21,4 Milyar olan SDR miktarı 204 Milyar SDR 'ye çıkarmıştır.¹⁵⁵

¹⁵¹ Salvatore, Dominick, “Ideas For Future of The International Monetary System”, **International Monetary and Financial Arrangements: Present and Future**. Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 1998, s.12.

¹⁵² Özbek, s.74.

¹⁵³ Eğilmez, s.34.

¹⁵⁴ Gray, H. Peter. **International Economic Problems and Policies**. USA, 1987, s.385.

¹⁵⁵ <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm> (27 Mayıs 2011).

3.7. IMF KAYNAKLARININ KULLANIMI VE KREDİ MEKANİZMASI

3.7.1. IMF'nin Üye Ülkenin Destek Sağlanması Başvurusu ve Değerlendirme

IMF mali kaynaklarını, üye ülkelere çeşitli politika ve kolaylıklar şeklinde kullandırmaya hazırdır. Bu kullandırma bütün üye ülkelere aynı şekilde ve aynı koşullar altında gerçekleşir. Buna “eşit kabul hakkı” adı verilmektedir.¹⁵⁶

IMF üye ülkelere geçici dış ödeme açıklarının giderilmesi için kredi imkanları sunmaktadır. Krediler genellikle kısa vadeli, ancak üye ülke ekonomisinin ihtiyacına göre gerektiğinde orta vadeli kredi de olabilmektedir. Yapısal değişimin söz konusu olduğu ülkelerde ekonominin dış dengesini sağlamadaki zorunluluğu ve zorluğu orta vadeli kredilerin verilmesinde etkili olmaktadır.¹⁵⁷

Fon'dan borçlanacak ülkenin, stand-by veya benzer anlaşmalarla alacağı kaynakları dış açığını gidermek için kullanacağını ve bir istikrar programı izleyeceğini taahhüt etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde Fon kredi verdiği ülkeyi, izlediği politikaları yeniden gözden geçirmesi konusunda uyarır ve o ülkenin ekonomisini denetlemesi için belirli aralıklarda uzmanlarını görevlendirir. Denetim sonucunda anlaşmaya uyulmadığına karar verilirse Fon kredileri iptal eder.¹⁵⁸

IMF'ye üye olan ülkenin Fon'un genel kaynaklarından yararlanabilmesi için izlemesi gereken politikalar, koşulluluk olarak tanımlanmaktadır. IMF Ana Sözleşmesinin 5. Maddesine “Fon kaynakları üye ülkelere, ödemeler dengesinde karşılaştıkları sorunları gidermek amacıyla belli koşullar altında geçici bir süre dahilinde” verilmektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Eğilmez, s.38.

¹⁵⁷ Seyidoğlu, s.687.

¹⁵⁸ Karluk, Rıdvan, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*. s.231.

¹⁵⁹ Esen, Oğuz. *Türkiye’de Uygulanan IMF Destekli Yapısal Programlar Kriz ve IMF Politikaları*, İstanbul: Alkım Yayıncılık, 2002, s. 5.

3.7.2. IMF İmkanlarının Kullanım Koşulları

IMF imkanlarının kullanımı, kredi kullanımına göre farklı bazı koşullara tabiidir. IMF'nin şartlılık konusuna ilişkin önemli ilkeleri şu şekildedir:

- IMF, üyelerinin dış denge sorunlarının giderilmesine yönelik programların oluşturulmasında, bu ülkelerin sosyal ve politik amaçlarıyla, ekonomik öncelikleri dikkate alınmalıdır.
- Bazı şartlarda, ilgili üye ülkelerin IMF ile bir stand-by düzenlemesine gitmeden önce, istikrar programının etkin olarak yürütülmesi için bazı ekonomik önlemleri almaları gerekebilir.
- Stand-by düzenlemeleriyle destekli istikrar programları, Yürütme Kurulu'na, belirli dönemlerde gözden geçirilmelidir.
- Performans kriterleri ilk kredi dilimine ilişkin stand-by düzenlemelerini kapsamamalı, diğer kredi dilimlerine ilişkin düzenlemelerde uygulanmalıdır.
- İstikrar ve dış denkleme programlarının bir yılda tamamlanamaması durumunda stand-by düzenlemelerinin süresi 3 yıla çıkartılır.
- Stand-by düzenlemeleri uluslararası anlaşmalar değildir. Bu tür düzenlemelerde sözleşme dili kullanılmalıdır. Buna göre, program hedeflerine ulaşılmaması, borçlanan ülkeler için uluslararası bir yükümlülük doğurmaz.
- Üye ülkelerin istikrar programları bir yılı aşarsa veya bir yıllık program dönemine rağmen, söz konusu üyeler bütün döneme ilişkin performans kriterlerini önceden oluşturamamışlarsa, program etkin dönemi konusunda ortak bir anlayışa ulaşmada durumun gözden geçirilmesi gerekir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Alpar ve Ongun, s.159-160.

3.7.3. Niyet Mektubu

Kredi alan ülkenin Fon’a uygulamayı taahhüt ettiği iktisadi program, üye ülkenin Fon kriterleri içinde nasıl önlemler aldığını ve bu önlemleri ne şekilde uygulayacağını göstermektedir ve buna “niyet mektubu” adı verilmektedir. Fon, üye ülkenin izlemeyi taahhüt ettiği ekonomik programı uzmanları aracılığıyla denetler ve uygun olduğuna karar verirse üye ülke ile fon arasında stand-by anlaşması imzalanır.¹⁶¹

Niyet Mektubu üye ülke adına ilgili Bakanın (genellikle Maliye Bakanı) veya Merkez Bankası Başkanı’nın imzasını taşır.

Niyet mektubu Stand-by düzenlemesi ile birlikte IMF İcra Direktörleri Kurulu’na sunulur ve kurul tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer.¹⁶²

3.7.4. Stand-By Düzenlemesi

Stand-By düzenlemesi, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarını çözmek amacıyla IMF ile anlaşmaya vardığı konuları gösteren bir düzenlemedir. Stand-By düzenlemeleri tam olarak bir anlaşma değildir. Stand-By düzenlemesinin anlaşmadan en önemli farkı, içinde yer alan performans kriterleri veya diğer uyulması zorunlu olan koşulların üye ülke tarafından önceden belirlenen süre içinde yerine getirilmemesi halinde, IMF tek taraflı olarak kredi kullanımını sonlandırabilmesidir.

Stand-By düzenlemesi bir veya istisnai durumlarda iki yıllık süreyi kapsar. 14 ay veya 16 ay gibi bir sürenin de belirlenmesi mümkündür. Bir yıllık stand-by düzenlemesi ile üye ülkenin sorunlarının çözümlenmesinin mümkün olmadığı anlaşılırsa üç yılı kapsayan bir “süresi uzatılmış düzenleme” ile IMF desteğinde uygulanan programın üç yıla yayılarak gerçekleştirilmesi söz konusudur.¹⁶³

¹⁶¹ Alpagu, s.50.

¹⁶² Eğilmez, s.39.

¹⁶³ Eğilmez, s.40.

3.7.5.Taksitlendirme

IMF imkanlarının bir bölümü üye ülkenin bir defada kullanımı şeklindedir. IMF imkanlarının stand-by veya süresi uzatılmış düzenlemelere bağlı olarak kullandırılan bölümü ise üye ülkeye genellikle üçer aylık taksitler halinde kullandırılır. Buna IMF literatüründe taksitlendirme adı verilmektedir. Böylece IMF, üye ülkenin ekonomik programında başarılı olup olmadığını denetleyebilir.¹⁶⁴

Performans kriterleri taksitlendirme uygulaması için önemlidir. IMF, üye ülkeye her bir taksiti kullanırken stand-by veya süresi uzatılmış düzenlemede öngörülen performans kriterlerinin, nicelik ve nitelik olarak gerçekleştirilip gerçekleştirmediğini gözden geçirir. Başarısızlık durumlarında, kullanım zamanı gelen taksitin kullandırılmaması söz konusudur.¹⁶⁵

3.7.6. IMF’den Kaynak Kullanımı ve Geri Ödemenin Esasları

IMF’den kaynak kullanımı bir kredi olarak işlem görmemektedir. Bu sebeple IMF imkanlarına kredi yerine “imkan”, “kolaylık” denilmektedir. IMF’den imkan kullanımı üye ülkenin kendi parası karşılığında başka bir üye ülke parasının kullanımına yönelik bir “varlık değişimi” olarak kabul edilir. Bu nedenle imkan kullanımına “satın alma” deyimini uygun görülmektedir.¹⁶⁶

IMF kredi programları genellikle, “işlem oranı” olarak adlandırılan piyasaya bağlı faiz oranına tabidir, yüksek kredilere ek işlem oranı uygulanmaktadır. İşlem oranı, uluslararası finansal piyasalardaki kısa vadeli faiz oranlarında meydana gelen değişiklikleri yansıtabilmesi için her hafta gözden geçirilen SDR faiz oranına bağlıdır. Bir ülkenin IMF’den kullanabileceği kredi miktarı (kullanım limiti) kredinin türüne

¹⁶⁴ Eğilmez, s.41.

¹⁶⁵ Sugözü, s.274.

¹⁶⁶ Eğilmez, s.40.

göre değişiklik göstermekle birlikte genellikle o ülkenin IMF kotasının on katıdır. Bu limit bazı istisnai durumlarda yirmi katına kadar çıkabilmektedir.¹⁶⁷

3.8. IMF’NİN SAĞLAMİŞ OLDUĞU KAYNAKLAR

IMF, çeşitli politikalar ve kolaylıklar ile üye ülkelere ihtiyacı olduğunda finansman sağlamaktadır. Bu kredilerin geri ödenmesi ve faiz oranları kredi mekanizmasına göre farklılık göstermektedir.

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz IMF kredilerine olan talebin artmasına yol açmış, IMF kaynaklarının da artırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda, 2 Nisan 2009’da Londra’da toplanan G-20 Liderler Zirvesi’nde finansal krizle mücadele için IMF kaynak kapasitesinin 250 milyar dolardan 750 milyar dolara çıkarılmasına onay verilmiştir.¹⁶⁸

3.8.1. Genel İmkanlar

Genel İmkanlar, Kredi Dilimleri Politikası ve Stand By (SBA), Genişletilmiş Fon Kolaylığı, Genişletilmiş Kullanım Politikası ve Esnek Kredi Hattı’ndan oluşmaktadır.

3.8.1.1. Kredi Dilimleri Politikası ve Stand By (SBA)

1952 yılından itibaren kredi dilimlerinden yararlanılması stand-by anlaşmalarına bağlanmıştır. Geçici ya da konjonktürel olarak ödeme dengesi açık veren ülkelere verilmektedir. Bu kredilendirme üye ülkelere genellikle 12-18 aylık bir süre içinde kısa dönemli ödemeler dengesi sorunlarını çözmek amacıyla belirli bir miktar kredi

¹⁶⁷ Sugözü, s.272.

¹⁶⁸ Weeks-Brown, Rhoda. “The IMF’s Response to The Global Financial Crisis”, Annual International Summer Conference, **Towards New International and European Financial Architectures**. 2009.

sağlanmasıdır. Borç alan ülkenin ödeyeceği faiz oranı ise kısa dönem piyasa faiz oranlarına göre belirlenmekte ve ödeme beş yıl içinde yapılmaktadır.¹⁶⁹

3.8.1.2. Genişletilmiş Fon Kolaylığı (Extended Fund Facility)

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik durgunluk, IMF’nin kısa vadeli mali yardımlardan orta ve uzun vadeli yardım uygulamasına geçmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda 1974 yılında yapısal nedenlere dayanan ödemeler dengesi problemleri yaşayan ülkelere orta vadeli finansal destek sağlanması amacıyla Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı oluşturulmuştur.¹⁷⁰

Süresi üç yıl olan bu fondan yararlanmak isteyen ülkelerin IMF ile genişletilmiş fon kolaylığı anlaşması imzalaması gerekmektedir. Stand-by uygulamasına benzer olarak performans kriterlerine bağlı olarak taksitlendirme yapılmaktadır. Bu kredilerin geri ödeme süreleri 4-7 yıl olarak belirlenmiştir. Bu sürenin 10 yıla kadar uzatılması mümkündür. Genişletilmiş Fon Kolaylığı’nın maksimum miktarı üye ülkenin kotasının % 300’ü kadardır.¹⁷¹

3.8.1.3. Genişletilmiş Kullanım Politikası (Enlarged Access Policy)

Genişletilmiş Kullanım Politikası 7 Mayıs 1981 tarihinde Suudi Arabistan para ajansı ile yapılan orta vadeli borç anlaşmasıyla elde edilen kaynakla kurulmuştur.¹⁷² Destekleme ve uzatılmış fon kaynaklarından finanse edilen ve Fon’un büyük desteğini gerektiren programlara ek kaynak sağlamak için kullanılmaktadır. Ülkelerin bu olanaktan yararlanabilmesi ve dış dengesizliklerin giderilebilmesi için gerekli süre bir

¹⁶⁹ Joyce, P. Joseph. “Time Present and Time Past: A Duration Analysis of IMF Programs Spells”. **Federal Reserve Bank of Boston Working Paper**, 2003, s.1.-2.

¹⁷⁰ Vreeland, James R. “The Effect of IMF Programs on Economic Growth”, **Journal of Development Economics**, 62, 2000, s.385.

¹⁷¹ Öztürk, Nazım ve Yüksel Bayraktar. **IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri**. Ankara: Palme Yayıncılık, 2010, s.45.

¹⁷² Sugözü, s.277.

yıldan uzun olmamalı, üye ülkenin gereksinim duyduğu ek finansman miktarı, kredi tranşlarını ya da genişletilmiş fondan sağlayabileceği tutarın üzerinde olmamalıdır.¹⁷³

Bu imkanla üye ülke kotasının bir yıl için %90-110'u, üç yıl için %270-333'ü, kümülatif olarak ise %400-450'si kadar kaynak kullanabilmektedir. Bu krediden fazla yararlanabilmek için üye ülkenin dış dengesizliğinin boyutu büyük olmalı ve açığın kapanması için üye ülkenin çaba göstermesi gerekmektedir. Geri ödeme ise kaynağın kullanılmasından 3,5-7 yıl içinde altışar aylık taksitlerle yapılmaktadır.¹⁷⁴

3.8.1.4. Esnek Kredi Hattı (Flexible Credit Line)

Esnek kredi hattı, güçlü ekonomik temellere ve geçmişten gelen sürdürülebilir ekonomi politikalarına sahip ülkelerde krizleri önlemek amacıyla tasarlanmıştır.¹⁷⁵ Esnek Kredi Hattı yarı dönem denetimiyle birlikte 6 ay ile 1 yıllık süre için kullanılabilen olup geri ödeme süresi 3 ile 5 yıl arasında değişmektedir. Esnek Kredi Hattı kapsamında kredi kullanımı normal limitlere tabi olmayıp ülkenin durumuna göre belirlenmekte ve taksitlendirme yerine tek ödeme şeklinde gerçekleştirilebilmektedir.

Esnek Kredi Hattı imkanından yararlanmak için gerekli kriterler IMF tarafından şu şekilde belirlenmiştir:

- Sürdürülebilir dış denge,
- Özel sermaye girişlerinin baskın olduğu sermaye yapısı,
- Uluslararası sermaye piyasalarına olumlu şartlarda ulaşım imkanının bulunması,
- Sağlam rezerv pozisyonu,
- Sürdürülebilir kamu borç pozisyonunu içeren kamu finansmanının sağlamlığı,
- Sağlam bir para ve kur politikası çerçevesinde düşük ve istikrarlı enflasyon,

¹⁷³ Öztürk ve Bayraktar, s.45.

¹⁷⁴ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, s.493.

¹⁷⁵ Sugözü, s.278.

- Bankacılık sisteminde sistematik bir bankacılık krizine dönüşme riski yaratacak şekilde ödeme güçlüklerinin olmaması,
- Finans sektörünün etkin denetimi,
- Verilerde şeffaflık ve güvenilirlik.

Yukarıdaki kriterleri sağlayarak Nisan 2009 tarihinde IMF'nin Esnek Kredi Hattı imkanından yararlanan ilk ülke Meksika olmuştur. Meksika'nın yanı sıra Polonya ve Kolombiya da bu kısa vadeli kredi imkanından yararlanmıştır.¹⁷⁶

3.8.2. Özel İmkanlar

Özel imkanlar, Telif Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı, Tampon Stok Finansman Kolaylığı, Ek Rezerv Kolaylığı'ndan oluşmaktadır.

3.8.2.1. Telif Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı (Compensatory and Contingency Financial Facility)

1988 yılında oluşturulan Telif edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı az gelişmiş ülkelerin ek finansman gereksinimi de göz önünde bulundurarak, tarımsal ürün ihracatına dayalı geleneksel az gelişmiş ülke ekonomilerinin dış etkenlerden dolayı ihracat gelirlerinde azalmaya bağlı olarak meydana çıkan ödemeler dengesi sorunu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.¹⁷⁷

Üye ülkelerin bu olanaklardan faydalanabilmeleri için iki koşul aranmaktadır. Bunlardan ilki dış dengesizlik sorununun kısa vadeli olmasıdır, ikincisi ise bu dış dengesizliğin ülkenin denetimi dışında oluşmasıdır. Bu kredinin geri ödeme süresi 3-5 yıl arasında değişmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/fcl.htm> (28 Haziran 2011).

¹⁷⁷ <http://www.imf.org/external/np/ccffbsff/review/index.htm> (15 Temmuz 2011)

¹⁷⁸ Öztürk ve Bayraktar, s.46.

3.8.2.2. Tampon Stok Finansman Kolaylığı (Bufer Stock Financing Facility)

Tampon Stok Finansman Kolaylığı, ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını etkileme olasılığı bulunan hammadde fiyatlarındaki dalgalanmaları önlemek amacıyla oluşturulan bir imkandır. Bu olanakla, çeşitli maden ve hammadde ihraç eden azgelişmiş ülkelerin ihracat gelirlerinde istikrar sağlanması hedeflenmektedir. 25 Haziran 1969'da yürürlüğe giren kolaylığın amacı hammadde stoklama, stok harcamalarını finanse etme ve fiyat düşüşlerini önleyerek ülkelerin gelir kaybına uğramalarını önlemektir. Bu olanak, üye ülkenin kotasının %35'i kadar olup, geri ödemeler 3-5 yıl arasında değişmektedir.¹⁷⁹

3.8.2.3. Ek Rezerv Kolaylığı (Supplemental Reserve Facility)

Bu kolaylıktan yararlanabilmek için üye ülkenin piyasalarında kısa süreli sermaye akımıyla birlikte ani güven kaybı oluşması ve uluslararası rezervlerinde ani bir düşüşün oluşması gerekmektedir. Ek rezerv kolaylığı çok kısa dönemde normal çekme haklarının üzerinde kullanılabilen ve borçlanma yolu ile finanse edilen bir kaynaktır. IMF normal kaynaklarına ek olarak bu finansman kaynağını sunmaktadır.

Bu imkan Asya krizinden sonra yaratılmıştır. Maksimum geri ödeme süresi 2,5 yıldır. Bu imkan %3-5 arasında bir ek faiz yükü taşımaktadır.¹⁸⁰

3.8.3. Diğer İmkanlar

Diğer imkanlar, Acil Yardım, Yapısal Uyum Kolaylığı ve Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı'ndan oluşmaktadır.

¹⁷⁹ Öztürk ve Bayraktar, s.46.

¹⁸⁰ Sugözü, s.279.

3.8.3.1. Acil Yardım (Emergency Assistance)

1962 yılında uygulamaya konan IMF'nin sel, deprem, kasırga, kuraklık gibi doğal afetlere maruz kalmış ülkelere sağladığı imkandır. Acil Yardım, üye ülkenin kotasının % 25'i ile sınırlıdır. Ancak istisnai durumlarda bu tutar kotanın %50'sine çıkabilmektedir. Acil Yardım için IMF, basit faiz oranı uygulamaktadır ve 3¼ - 5 yıl içinde geri ödeme beklemektedir.¹⁸¹

3.8.3.2. Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı (Poverty Reduction and Growth Facility)

1999 yılında Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı'nın yerine oluşturulan Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı Fonu ile fakir ülkelere düşük faizli krediler sunularak bu ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmaların sağlanması hedeflenmiştir.¹⁸² En az gelirli AGÜ'lere IMF ve Dünya Bankası işbirliği ile sağlanan ayrıcalıklı bir kolaylıktır. AGÜ'lerin kendi yoksulluk düşürme programlarına dayanan ve ulusal desteği ön plana çıkaran bir uygulamadır.¹⁸³

Bu kolaylıktan yararlanabilmek için kişi başına düşen milli gelirin belirli değerlerin altında olması gerekmektedir. IMF ile yapılan üç yıllık bir Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Kolaylığı düzenlemesiyle üye ülke kotasının %140, ve olağanüstü durumlarda ise %185'i kadar kaynaktan yararlanabilir. Geri ödeme ise 5-10 yıl içinde 6 aylık taksitlerle yapılmakta ve 0,5 faiz uygulanmaktadır.¹⁸⁴

3.9. IMF GÖZETİMLERİ

IMF, üye ülkelerde ve global seviyede genel ekonomik durum, büyüme trendi ve diğer ekonomik konuları inceleyerek üye ülkelere tavsiyelerde bulunmaktadır. IMF bu gözetim sürecini üç şekilde yapmaktadır.

¹⁸¹ <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/conflict.htm> (15 Temmuz 2011).

¹⁸² Hayaloğlu, Pınar ve Seyfettin Artan. "Küresel Ekonomik Krizlerde IMF'nin Değişen Rolü", *International Journal of Economic and Administrative Studies*. Year 3, Number 6, Winter 2011, s.15.

¹⁸³ Ceylan, Servet. *Uluslararası Para Fonu*. <http://www.kaum.ktu.edu.tr/A/imfweb.htm>. (18. Temmuz 2011).

¹⁸⁴ Sugözü, s.282.

3.9.1. Ülke Bazlı Gözetim (İki Yanlı Gözetim)

IMF, üye ülkelerin büyük bir bölümüne yılda bir defa ekonomi uzmanlarından oluşan bir grup göndererek o ülke ekonomisi hakkında bilgiler toplamaktadır. Bu amaçla ülkeye giden grup, ülke ekonomisi ile ilgili finansal ve ekonomik veriler toplayarak hükümet ve merkez bankası yetkileriyle ekonomide uygulanan politikalar ve son gelişmeler hakkında görüş alışverişinde bulunmaktadır. Bu görüşmeler sonucunda oluşturulan bir rapor IMF yönetim kuruluna sunularak burada tartışılır. Kurulun görüşleri IMF başkanı tarafından özet bir şekilde üye ülkenin hükümetine gönderilmektedir. Bu özette, ülkenin uygulamış olduğu politikalar hakkında üye ülkeye tavsiye niteliğindeki bilgiler yer almaktadır.

3.9.2. Global Gözetim (Çok Taraflı Gözetim)

IMF yürütme kurulunca yılda iki defa dünya ekonomisindeki gelişme seyri hakkında tartışmalar yapmak üzere toplantılar yapılır. Bu toplantılar sonucunda dünya ekonomisindeki gelişmeler çok yönlü bir bakış açısı ile değerlendirilerek World Economic Report adı altında Uluslararası Para ve Finans komitesinin yarı yıl toplantısı öncesinde yayınlanır.

3.9.3. Bölgesel Gözetim

IMF, Avrupa Birliği, Euro Bölgesi, Batı Afrika Ekonomi ve Para birliği, Orta Afrika Ekonomi ve Para birliği gibi birliklerdeki politika düzenlemeleri konularında çalışmalar ve incelemeler yapmaktadır. Bunların dışında IMF yönetimi ve personeli G-7 ve APEC ülke grupları ile ilgili incelemeler de yapmaktadır.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Ceylan, (18 Temmuz 2011).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IMF İSTİKRAR PROGRAMLARI VE IMF DESTEKLİ İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAYAN ÜLKE ÖRNEKLERİ

3. IMF İSTİKRAR PROGRAMLARI

İstikrar Programları ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan politikalara verilen genel isimdir. Başlıca ekonomik istikrarsızlık şekilleri enflasyon, işsizlik ve ödemeler dengesi açıklarıdır. İstikrar programlarının amacı da ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonla mücadele, işsizliği önleme ve dış açığın giderilmesi şeklinde ifade edilmektedir.

İstikrar programları, sürdürülebilir ödemeler bilançosu pozisyonu, düşük enflasyon oranı ve reel gelirde artış gibi kapsamlı makroekonomik hedeflere ulaşmak üzere dizayn edilen ekonomik program önlemleri şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁸⁶

İstikrar programları ödemeler dengesi açıkları ve fiyat yükselmelerine karşın geliştirilen ekonomide toplam arz ve toplam talep arasındaki dengesizlikleri gidermek amacıyla düzenlenmiş programlar paketidir. Dolayısıyla bir istikrar programının temel amacı “kaynakların kullanılabilirliği ile yurtiçi fiyat düzeyi üzerinde minimum baskıya yol açan ve arzulanan ödemeler dengesi sonuçlarını sağlayan araçlar arasında uygun bir ilişkiyi” bulmaktır.¹⁸⁷

1970’lerin başında dünya çapında meydana gelen enflasyon, ödemeler dengesi açığı gibi problemleri aşmaya yönelik olarak istikrar programlarının uygulanması gündeme gelmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Cook, Paul ve Colin Kirkpatrick. **Macroeconomics For Developing Countries**, New York: Harvester Wheatsheaf, 1990, s.170.

¹⁸⁷ Khan, Muhsin S.ve Malcolm D. Knight, “Stabilization Programs in Developing Countries: A Formal Framework”, **IMF Staff Papers**, Vol:28, No:1, 1981, s2.

¹⁸⁸ Köksel, Bilge. “Heterodoks İstikrar Programları ve İsrail Deneyimi”, **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl:13, Sayı:146, 1998, s.39.

İstikrar programları sorunlara bakış açıları ve bu sorunların tedavi yöntemleri bakımından Ortodoks ve Heterodoks nitelikli olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir.¹⁸⁹

3.1. ORTODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI VE ÖZELLİKLERİ

Ortodoks istikrar programları; ödemeler bilançosu açıklarının iyileştirilmesini ve enflasyonun düşürülmesini amaçlayan, sıkı maliye ve para politikaları içeren, parasalcı görüşe dayanan programlardır. Bu programlarda sıkı para ve maliye politikaları ile ekonomide daralma yaratılarak talebin ve sonrasında enflasyonun düşürülmesi ve kamu kesimi açıklarının kapatılması amaçlanmaktadır. Ortodoks istikrar programlarında, reel ve parasal dengenin sağlanması sonucu makroekonomik dengenin kurulması hedeflenmektedir. Bu durum başka bir ifadeyle reel denge ile birlikte parasal dengenin sağlanması, fiyat (kur, ücret, faiz vs.) istikrarının sağlanması anlamına gelmektedir. Ayrıca ortodoks nitelikli programlar, ticaretin serbestleştirilmesini ve sabit döviz kuru uygulamalarını da içermektedir.

Ortodoks programlar, talep ve arz yanlı politikalar şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulabilir. Talep yanlı politikalar; para arzı büyüme oranının kısıtlanmasını, yüksek faiz oranlarını, piyasa mekanizmasına güvenin sağlanmasını, kamu harcamalarının azaltılmasını ve vergilerin artırılmasını kapsar. Arz yanlı politikalar ise; sübvansiyonların kaldırılmasını, kapasite kullanımının artırılmasını, yatırım ve tasarruf teşviklerini içermektedir.¹⁹⁰

Kronik enflasyon yaşayan ülkeler, enflasyonu düşürmek amacıyla ortodoks programlarla birlikte nominal çıpa uygulamalarına gitmektedir. Buradaki temel varsayım, seçilen çıpanın artış hızının, enflasyon oranının altında sabit tutulmasıyla ileriki dönemlerde enflasyon oranının bu orana yaklaşacağıdır. İstikrar programlarında, döviz

¹⁸⁹ Aydın, Bahadır. “İstikrar Politikaları, Yapısal Uyum Programları: İktisat Politikaları”, **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl:3, Sayı:146, Mayıs 1998, s.54.

¹⁹⁰ Parasız, İlker. **Enflasyon Kriz Ayarlamalar**. Bursa: Ezgi Yayınları, 2001, s.127.

kuru nominal çıpa olarak seçilmişse ‘kura dayalı istikrar programları’, para arzı nominal çıpa olarak seçilmişse ‘paraya dayalı istikrar programları’ olarak adlandırılmaktadır. Kura dayalı ve paraya dayalı istikrar programları daha çok ortodoks programlarda kullanılmaktadır.

Para arzı seviyesinin ya da artış oranının enflasyonu düşürmek amacıyla sabit tutulduğu programlar, paraya dayalı istikrar programlarıdır. Bu programlar “Para Kurulu” ve “Para Arzının Kontrolü” gibi çeşitli uygulamaları içermektedir. Paraya dayalı istikrar programlarında, enflasyon para arzının büyüme oranına kura dayalı istikrar programlarına göre daha yavaş bir şekilde yaklaşmaktadır. Bu sürecin ilk başlarında reel faiz oranları yükselmekte, ulusal parada reel değerlenme görülmektedir. Dış ticaret dengesi reel kurun negatif, daralan iç talebin pozitif etkisine göre belirlenmektedir. Programın ilk başlarında ekonomik faaliyetlerde daralma gerçekleşmektedir. Reel GSYİH’de, tüketimde ve yatırımlarda kısa süreli ve keskin düşüşler yaşanmaktadır. Genel olarak kronik enflasyon yaşayan ülkeler, parasal büyüklüklere dayalı programları kura dayalı programlara göre daha az tercih etmektedirler. Bunun nedeni kura dayalı programların seçilmesinin daha avantajlı olarak görülmesidir.¹⁹¹

Kura dayalı istikrar programları ise, kur artış oranının sıfırlanması ya da kurun sabitlenmesine dayanan istikrar programlarıdır. Bu programlarda döviz kurları bir çıpa görevi görmektedir. Ekonomideki fiyatların, özellikle mal fiyatlarının kurlara uyum sağlaması amacıyla kamu maliyesi ve para politikası alanlarında tedbirlerin alınmasını içerir.

Bu programlarda kamu maliyesi alanında genellikle bütçe dengesini sağlamaya ya da bütçe fazlası vermeye yönelik önlemler alınmaktadır. Para politikası alanında ise, para arzındaki değişimin uluslararası rezervlerdeki değişime endekslenmesi yaygın bir uygulamadır.¹⁹²

¹⁹¹ Calvo, Guillermo ve Carlos Végh, “Inflation Stabilization and BOB Crises in Developing Countries”, **NBER Working Papers**. No: 6925, February 1999, s.43.

¹⁹² İnan, Emre Alpan. “Dezenflasyon Programının Türk Bankacılık Sistemine Olası Etkileri”, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, **Bankacılar Dergisi**. Sayı 32, 2000, s.2.

Kura dayalı istikrar programının uygulanması ile birlikte ilk başlarda ekonomik genişleme görülmektedir. Tüketim artmakta, reel ücretler yükselmekte, işsizlik oranı düşmekte, reel varlık piyasalarında canlanma yaşanmaktadır. Ticari sektördeki üretim ekonomik trende göre azalmaktadır. Kura dayalı istikrar programlarında paranın reel olarak değerlendirilmesi sonucu dış ticaret dengesi ve cari hesap dengesi açık vermektedir. Yatırımlar artmakla birlikte, bu artış tüketimde görülen sürekli artışa göre düşük seviyede kalmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde ilk başlarda görülen büyümeyi, daha sonra daralma izlemektedir.

Ortodoks istikrar programı uygulayan ülkelerde, yüksek enflasyonun düşürülememesi nedeniyle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren özellikle de Latin Amerika'da daha farklı istikrar programları uygulanmaya konulmuştur.¹⁹³ Çünkü, yüksek kronik enflasyon durumunda uygulamaya konulan şok tedavinin etkileri, sert bir mali ve parasal reforma ek olarak bir de enflasyonun kırılması gereken direnci olduğu için hiperenflasyon durumundan daha karmaşık bir süreçtir.¹⁹⁴

Ortodoks politikalar, uluslararası finansal kesimler tarafından genel kabul gören politikalar olarak öne çıkmaktadırlar. Ortodoks politikalar, reel dengenin kurulmasında ve bütçe açıklarının kapatılmasında başarılı olurken, ücret, fiyat, kur ve faiz arasındaki dengenin kurulmasındaki başarıları ise tartışılmaktadır. Dolayısıyla ücret ve fiyat politikaları gündeme gelmekte ve bu politikaların nispi fiyat dengesinin kurulmasına yönelik eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır.¹⁹⁵

¹⁹³ Oktar, Suat. "Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**. Yıl:31, Temmuz 1994, s.36.

¹⁹⁴ Bruno, Micheal. **Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform**. Zülfü Dicleli (çev.), 1. Basım. İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları, 1994, s.28.

¹⁹⁵ Bahçeci, Sema. **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Ankara: DPT, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ekonomik Modeller Dairesi Başkanlığı, 1997, s.5.

3.2. HETEREDOKS İSTİKRAR PROGRAMLARI VE ÖZELLİKLERİ

Enflasyonu düşürmek amacıyla uygulanan ortodoks politikalar her zaman başarılı olamamaktadır. Çünkü kamu açığının azaltılması ve mali dengenin sağlanmasına yönelik uygulamalar enflasyonu düşürmede tek başına etkin bir çözüm değildir. Ekonomide geriye yönelik endeksleme mekanizmasının çalışması, ileriye dönük enflasyonist beklentiler, önceki istikrar girişimlerinin başarısız olması, önlemlerin uzun dönem devam ettirilemeyeceği yönündeki güven kaybı gibi nedenlerden dolayı enflasyon düşürülemeyebilir. Bu noktada fiyat ve ücretlerin bir anda dondurulması suretiyle uygulanan heteredoks programlar ile enflasyon kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir.¹⁹⁶

Heteredoks istikrar programları, sıkı para ve maliye politikaları yanında gelirler politikasını içermektedir. Gelirler politikası fiyatların, ücretlerin ve döviz kurlarının dondurulmasıdır. Uygulamada şok tedavi yöntemleri seçildiği için, programlar “Heteredoks Şok” olarak da adlandırılmaktadır. Heteredoks istikrar programlarının; fiyat ve ücretlerin dondurulması, sabit döviz kuru, mali disiplin ve parasal reformlar olarak dört dayanağı vardır. Fiyat ve ücretin dondurulması enflasyon beklentilerinin kısa dönemde kırılmasını sağlamakta ve fiyat-ücret sarmalını durdurmakta, kamuoyu üzerindeki istikrar programına olan güveni artırmaktadır. Sabit döviz kuru uygulamasıyla programın başlangıç aşamasında döviz kurunun değer kaybı beklentisinin kırılması ve enflasyonun kontrol altına alınması amaçlanmaktadır. Heteredoks istikrar programlarında, ücret ve fiyatların sabit tutulduğu çıpa uygulamaları kullanılmaktadır.¹⁹⁷

Ortodoks istikrar programlarından farklı olarak heterodoks istikrar programlarının amacı, üretim ve istihdam düzeyinde bir daralma meydana gelmeksizin, enflasyonu kısa zamanda aşağıya çekmektir. Ortodoks istikrar programlarında ise, enflasyona karşı aşamalı ve daha uzun zamana yayılmış uygulamalara yer

¹⁹⁶ Bahçeci, s.6.

¹⁹⁷ Cin, M. Fatih. Bilge Köksal Yalçın ve M Kemal Doğru. “Heteredoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2000-2001, No: 23-24, s.1-2.

verilmektedir. Bununla birlikte heterodoks programlar, hiçbir zaman Ortodoks programlardan bağımsız bir şekilde uygulanmamıştır.

Heterodoks istikrar programlarında geçici olarak ücretlerin, fiyatların ve döviz kurunun dondurulmasını içeren gelirler politikasına yer verilmesinin nedeni, şok bir biçimde geçmiş dönem enflasyonu ile bugünkü enflasyon arasında bağı kopartılarak enflasyon ataletinin ortaya çıkmasını engellemektir. Enflasyon ataletinin varlığı uygulanacak politikaların etkinliği açısından oldukça önemlidir. Uzun süren enflasyon deneyimi ve başarısız istikrar politikaları geçmişine sahip olan bir ülkede olumsuz beklentiler uygulanan politikanın başarısını etkilemektedir.¹⁹⁸

Heterodoks yaklaşımlarda, ulusal fiyatlar üzerinde meydana gelen talep baskısı, enflasyonun en önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şok politikadaki temel dayanağın talep yönetimi politikaları olmasının temel nedeni budur. Şok politikalara heterodoks unsurların dahil edilmesinin nedeni, geçmiş ve bugünkü enflasyon arasındaki bağı kesilmesi suretiyle enflyonist beklentilerin aşılması yolundaki çabalaradır.¹⁹⁹

Heterodoks programlar çerçevesinde gelirler politikası uygulayarak enflasyonu önlemek amaçlanırken, sabit döviz kuru politikası ile buna destek sağlamak gerekmektedir. Sabit döviz kuru politikasının ulusal paranın aşırı değerlenmesi, dolayısıyla ihracatın ve dış ticaret dengesinin bozulması gibi olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Bu olumsuzlukları gidermek amacıyla döviz kurlarını sabitleştirmeden önce yüksek oranlı devalüasyona başvurulmaktadır. Gelirler politikasına gelen bir diğer eleştiri noktası ise, bu politikaların ekonomik daralmaya ve üretimde düşmeye yol açabileceğidir. Gelirler politikası, diğer politikalarla desteklenmezse başlangıçta meydana gelen fiyat düşüşleri yerini fiyat artışlarına ve durgunluğa bırakabilmektedir. Bu olumsuzluğu gidermek için heterodoks programlarda gelirler politikasının uygulandığı başlangıç dönemlerinde ılımlı bir para politikası

¹⁹⁸ Köksel, s.38-41.

¹⁹⁹ Telatar, Erdiç. "İstikrar Programlarında Nominal Çıpa Seçimi ve Uygulama Sonuçları", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt:18, Sayı:2, 2000, s.466.

izlenmektedir. Gelirler politikası ücret ve fiyat dondurulması ya da kontrolünü içerirken, bu politikaların programda öngörülen süreler içinde uygulanabilirliği ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.²⁰⁰

Gelirler politikasına düşük enflasyon yaşayan ülkelerde sınırlı bir biçimde başvurulmaktadır. Gelirler politikası kısa dönemde etkin sonuçlar verebilmektedir. Ancak, sıkı maliye politikası gibi destekleyici önlemler izlenmedikçe, elde edilmiş olan düşük enflasyon oranının devam ettirilebilmesi mümkün olmamaktadır. Gelirler politikasının kısa dönemin dışında zaman diliminde uygulanması kaynak dağılımında bozulma, karaborsa gibi bazı olumsuzluklara neden olabilmektedir.²⁰¹

Heterodoks program uygulamalarında politikanın sürekliliğini sağlamak zordur. Başlangıçta programın başarısı konusunda tahmin yürütmek oldukça zordur. Fiyatların piyasa yapısı dışında belirlendiği bir ortamda programın başarılı işleyip işlemediğini ölçmek oldukça zor bir süreçtir. Ayrıca ücret ve fiyat kontrollerinin bir kez uygulandıktan sonra kaldırılması da oldukça zordur.²⁰²

3.3.ORTODOKS VE HETERODOKS İSTİKRAR PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Ortodoks ve heterodoks istikrar programları arasında para ve maliye politikasının yönü, döviz kurlarının rolü ve gelirler politikasına yönelik uygulama açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Heterodoks programlarda kamu gelirlerinin artırılması, Ortodoks programlarda ise kamu harcamalarının kısılmasına yönelik programlar uygulanmaktadır.²⁰³

Heterodoks istikrar programlarını, Ortodoks istikrar programlarından ayıran önemli bir özellik, gelirler politikasının geçici olarak uygulanmasıdır. Heterodoks

²⁰⁰ Aydın, Bahadır. “Heterodoks ve Ortodoks İstikrar Programları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**. Cilt:XIX, Sayı:185, 1995, s.8-9.

²⁰¹ Köksel, 41.

²⁰² Bahçeci, s.6-8.

²⁰³ Aydın, “İstikrar Politikaları, Yapısal Uyum Programları: İktisat Politikaları”. s.54-55.

istikrar programları, enflasyonun düşürülmesi konusunda Ortodoks istikrar programlarından daha başarılı sonuçlar vermektedir. Enflasyon, heterodoks istikrar programlarının uygulanmasıyla birlikte hızlı bir şekilde düşerken, Ortodoks istikrar programlarında ise yavaş yavaş düşmektedir.²⁰⁴

Heterodoks istikrar programlarının önemli bir avantajı, üretim ve istihdam üzerindeki başlangıç maliyetlerinin düşük olmasıdır.²⁰⁵ Kur politikaları heterodoks programlarda fiyat istikrarını sağlamak için uygulanırken, Ortodoks programlarda ödemeler dengesi yönelik olarak uygulanmaktadır. Enflasyonun parasal genişlemeden kaynaklandığını düşüncesi üzerine kurulmuş olan Ortodoks istikrar programlarının temelini sıkı para politikası meydana getirmektedir. Diğer taraftan, heterodoks programlarda bütçe disiplini sağlanırken sıkı para politikası terk edilerek, gevşek para politikası uygulanmaktadır. Çelişkili olarak görünen bu durum şok politikayla enflasyonun düşmesi durumunda tersine dönen para ikamesini karşılamak fikrinden kaynaklanmaktadır. Bu konudaki yapılan çalışmalar şok programlar uygulandığında enflasyon oranındaki düşüşün sıkı para politikası ile birlikte ortaya çıkmadığını ortaya koymaktadır.²⁰⁶

Tek başlarına uygulandıklarında programların başarı şansı azalmaktadır. Bu nedenle Heterodoks istikrar programları 1980 sonrasındaki uygulamalarda Ortodoks istikrar programlarıyla birlikte uygulanmıştır. Ortodoks programlarla reel dengelerin kurulması ve mali disiplin sağlanması hedeflenirken, heterodoks programlarla fiyatlar arasındaki dengesizliğin giderilmesi hedeflenmektedir.²⁰⁷

3.4. IMF TİPİ İSTİKRAR PROGRAMLARI

1970’li yıllarda yaşanan petrol şokları az gelişmiş ülkeleri dış piyasalardan borçlanmaya yöneltmiştir. Başlangıçta bu fon alışverişi sorun yaratmamıştır. Ancak ekonomik koşulların olumsuzluğu nedeniyle fonlar vade bitiminde geri dönmeyince,

²⁰⁴ Bahçeci, s.5-6.

²⁰⁵ Köksel, s.43.

²⁰⁶ Aydın, “İstikrar Politikaları, Yapısal Uyum Programları: İktisat Politikaları”. s. 7-8.

²⁰⁷ Bahçeci, s.5-6.

lkeler ve finans kurumları arasında borç ilişkilerinin düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. IMF bu ülkelerin ekonomilerini kontrol altında tutarak, borçlarını zamanında ve eksiksiz demelerine yönelik politikalar üretmeye başlamıştır.

IMF tipi istikrar programları, krize giren ülkelere performans kriterleri karşılığında dış kaynak kullandırma amaçlı programlardır. Kredi talep eden lkeler Stand-by düzenlemeleri çerçevesinde IMF'ye, borçluluk süresi boyunca alacakları önlemleri niyet mektubu şeklinde sunmaktadır. IMF ye ülkenin uygulayacağı istikrar programlarını uygun bulduğunda, krediler takvime bağlanmaktadır. Bu düzenlemeler genellikle bir yıllık programlar şeklinde olmakla birlikte, gerekli görüldüğünde bu süre üç yıllık da olabilmektedir.

IMF için temel konu, demeler dengesinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Bu temel amacın yanı sıra, fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon oranının düşürülmesi diğer amaçlardır. Bu amaçlara ulaşmak için IMF bütçe açığının ve bunun sonucu olan parasal emisyonun azaltılmasını önermektedir.²⁰⁸

IMF ye ülkelere yönelik yapısal uyum programlarında, aşırı parasal ve mali genişlemeden kaçınılarak, sıkı para ve maliye politikasının uygulanmasını önermektedir.²⁰⁹

IMF tipi istikrar programlarında genel olarak cari açık veren ülkenin devalüasyon yapması, kamu harcamalarının kısılması, yüksek faiz oranlarının uygulanması, reel ücretlerin düşürülmesi, fiyat kontrollerinin kaldırılması, ihracata dayalı büyüme stratejisi izlenmesi, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, i piyasaların dereglasyonunun sağlanması, özelleştirmelere ağırlık verilmesi gibi politikalara yer verilmektedir.²¹⁰

²⁰⁸ Pastor, Manuel. "The Effects of IMF Programs in the Third World: Debate and Evidence from Latin America", **World Development**. Vol 15, No 2, 1987, s.250.

²⁰⁹ Frankel, A. Jeffrey ve Shang-Jin Wei, "Managing Macroeconomic Crises", **NBER Working Paper Series**. No:10907, November-2004, s.4-5.

²¹⁰ Soyak, Alkan ve Cengiz Bahçekapılı; "İktisadi Krizler-IMF Politikaları İlişkisi ve Finance and Development Dergisindeki Yansımaları", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Sayı 144, 1998, s.53.

IMF'ye göre dış dengesizlik geçici ve temelli olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İkisi arasındaki temel fark ise, kur ayarlamasının gerekli olup olmadığı ile ilgilidir. IMF'ye yapılan her kredi talebi, devalüasyon isteği olarak geri dönecektir. Bu politika önerisinin teorik temeli, fiyat değişimleri yoluyla ödemeler bilançosu denkleğinin sağlanacağını ileri süren klasik görüşe dayanmaktadır. IMF'ye göre dış dengesizlik, iç fiyatlarla dış fiyatlar arasındaki farktan kaynaklanmaktadır.

IMF tipi istikrar programları genellikle Ortodoks yaklaşım çerçevesinde hazırlanmaktadır. Ülkenin dış ekonomik dengesini düzenlemek amacıyla hazırlanan bu programlar, maliye, para ve kur politikalarından oluşmakta, neoklasik ve moneterist yaklaşımlarla birlikte şekillenmektedir.²¹¹

IMF programlarının uygulanması ile birlikte ilgili ülke, finansal piyasalardan ödünç alma olanağı bulmaktadır. IMF programı resmileştiğı zaman, ilgili ülkenin merkez bankasına kredi açarak programın belirlenen performans hedefine ulaşma koşulu sağlanmaktadır. Kaynak dengesini sağlamayı amaçlayan IMF tipi programların, ihracatın teşviki için nispi fiyatların değiştirilmesi ve ithal talebinin ve ihraç edilecek mal ve hizmetlere yönelik talebin kısılması için toplam talebin azaltılması gibi iki ana amacı bulunmaktadır. IMF tipi istikrar programlarının başlıca araçları şunlardır:

- a) **Devalüasyon:** IMF'ye göre geçici ve sürekli olmak üzere iki dış dengesizlik vardır. Bu iki dengesizlik arasındaki en önemli fark, kur ayarlamasına gerek olup olmadığıdır. Bu kritere göre, az gelişmiş ülkelerdeki dengesizlikler tamamen sürekli dengesizlikler olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, bu ülkelerin her kredi talebi, IMF'nin devalüasyon talebini gündeme getirmektedir.
- b) **Sıkı Para Politikası:** Para politikasının amacı, yurtiçi enflasyonun kontrolü ve toplam talebin azaltılmasıdır. Özellikle de IMF destekli istikrar programları ekonomide toplam banka kredi arzını azaltmayı hedeflemektedir. Bununla

²¹¹ Bahçeci, s.10.

birlikte, özel sektöre yönelik kredilerin kamu sektörüne yönelik kredilerden daha az düşürülmesini de öngörmektedir.

- c) **Kamu Sektörü Harcamalarının Azaltılması:** Kamu harcamaları toplam talep baskısına katkı yapmakta ve genellikle para yaratılmasıyla finanse edilmektedir. Para yaratımı fiyat düzeyini yükseltmekte ve ithal malların fiyatlarını daha fazla, ihraç edilecek malların fiyatlarını daha az rekabetçi yapmaktadır. IMF destekli istikrar programları kamu sektörü açıklarının finansmanını para yaratımı yerine özel finansal piyasalara kaydırmaktadır. IMF tipi istikrar programları kamu açıklarına sınır getirmeye de çalışmaktadır.
- d) **Kamu Sektörü Gelirlerinin Artırılması:** IMF tipi programlar vergileri artırarak, sübvansiyonları keserek ve kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırarak kamu sektörü gelirlerinde artış sağlamayı amaçlamaktadır. IMF tipi istikrar programları toplam talebi düşürüp kamunun borçlanma gereğini de azaltmayı hedeflemektedir. IMF, fiyat sisteminde sapmalara neden olduğu için vergi yapısının dolaylı vergilerden doğrudan vergilere doğru değiştirilmesini savunurken, IMF programlarının hızlı sonuç vermesini istediği için vergi gelir yapısının dolaylı vergiler yönünde değiştirmektedir.
- e) **Piyasa Faiz Oranlarının Yükseltilmesi:** Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesinin amacı tasarrufun teşvik edilmesi, dolayısıyla toplam talebin azaltılması, sermayenin dışı kaçmasının önüne geçilmesi ve kredi kullanımının rasyonelleştirilmesidir.
- f) **Ücretlerin Kontrolü:** Ücretlerin kontrolüyle hem toplam talep üzerindeki baskının azaltılması, hem de üretim maliyetlerinin hafifletilmesi, ülkede üretilen mal ve hizmetlerin uluslararası düzeyde daha rekabetçi olması hedeflenmektedir. Bu durum, ayrıca hükümetin ücretlerle ilişkili harcamalarının da kontrolünü sağlamaktadır. IMF tipi istikrar programlarında özel sektörde ücretlerin sınırlandırılmasına yönelik önlemler de bulunmaktadır.

g) **Ticaretin Liberalleşmesi:** Ticaretin liberalleşmesi tarifelerin, ihracat sübvansiyonlarının ve miktar kısıtlamalarının azaltılmasını içermektedir. Buradaki temel amaç ulusal üreticileri dış rekabete sokarak etkinliği artırmak ve yerli üreticilerin yabancı girdileri daha düşük maliyetle kullanmasını sağlamaktır.

h) **Fiyat Kontrollerinin Kaldırılması:** Amaç, kamu sübvansiyonlarının azaltılması, kamu iktisadi kuruluşlarının finansal açıdan sağlamlaştırılması ve ekonomik sistemin işleyişinin rasyonelleşmesidir. Ayrıca, fiyatları kontrollü mallardan alınan vergiler fiyat kontrolleri kaldırılınca artacaktır.²¹²

Bunların dışında ilgili ülke IMF programında kantitatif özel makroekonomik performans hedefleri de koyabilmektedir.²¹³

4. IMF DESTEKLİ İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAYAN ÜLKE ÖRNEKLERİ

1970’li yılların ortalarına kadar en ileri ve en liberal sayılan kapitalist ekonomilerde bile dışa kapalı olan kapılar, 1974’den sonra ve 1981’den itibaren ivme kazanan bir tempoda değişikliğe uğramıştır. 1973 Ocak ve 1980 Aralık döneminde petrol fiyatlarının yaklaşık 3 dolardan 41 dolara kadar fırlaması kaçınılmaz olarak dünya çapında bir ekonomik deprem yaratmıştır. Dolayısıyla şok fiyatlar, zaten Bretton Woods sisteminin yıkılması ile zayıflayan dünya çapındaki mali yapıyı daha da bozdu. Öyle ki, bir tarafta büyük bir petrol geliri yığılması, öbür tarafta büyük bir sermaye açığı meydana geldi. Petro-dolar adı verilen, petrol ihraç eden ülkelerin (OPEC) satışlarından elde edilmiş gelirler hızla arttı ve bu ülkelerin cari işlem fazlaları yükseldi. Öte yandan, petrol ithal eden ülkelerin cari açıkları da aynı hızda artış göstermiştir.

1974 ve 1979 yıllarında yaşanan iki petrol şoku dünya ekonomilerinin enflasyon ve işsizliğin birlikte görüldüğü bir durgunluk dönemine girmesine neden olmuştur. Sanayileşmiş ülkeler bu durgunluk döneminde az gelişmiş ülkelere sattıkları ürünlerin

²¹² Parasız, Enflasyon Kriz Ayarlamalar s.148.

²¹³ Parasız, Enflasyon Kriz Ayarlamalar s.149.

fiyatlarını artırarak bir şekilde enflasyonu bu ülkelere ihraç ettiler. Azgelişmiş ülkeler ise, zorunlu ithalatlarını gerçekleştirmek için, artan petrol fiyatları nedeniyle yüksek miktarlarda dolara ihtiyaç duymaya başladılar. İhtiyaç duyulan parayı bulamayınca gelişmiş ülkelerden satın aldıkları son ve ara malların ülkelere girişi durma noktasına geldi.

Bu çıkmazdan çıkmak amacıyla sermayenin dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması için öncelikle ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya’da, daha sonra da ağır petrol faturaları ve ciddi sermaye kıtlığı karşısında dış borç alma ihtiyacı duyan pek çok azgelişmiş ülkede bankacılık sisteminin, para ve kambiyo sisteminin serbestleştirilmesine (liberalizasyon) ve mevzuatın ayıklanmasına (deregülasyon) başlandı. Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başladığı ve bunun bilgi-işlem ve iletişim teknolojisinde yapılan büyük gelişmelerle desteklendiği bu süreçte globalleşme ya da küreselleşme adı verildi. Küreselleşen dünyada, dünyanın bir ucundaki banka şubesinden öbür ucundaki şubesine fonlar saniyelerle ifade edilebilecek sürelerde transfer edilmeye başladı.

Bu süreçte, Batılı bankaların elde ettiği petro-dolarlar, büyük bir sermaye darlığına düşen azgelişmiş ülkelere özel bankalar kanalıyla borç olarak akıtılıyordu. IMF de bu süreçte etkin bir rol üstleniyordu. Çünkü, azgelişmiş ülkeler borçlarını ödeyemez duruma düştüklerinde, bunlara IMF tarafından uygulanılacak programlar, borç verenler açısından bir güvence yaratıyordu. IMF’nin azgelişmiş ülkeler için öngördüğü yeni programlar, sermayenin uluslararasılaşmasının gereklerine uygun bir biçimde, konvertibiliteye geçiş ve finansal serbestleşme unsurlarını içeriyordu.²¹⁴

Bretton Woods sistemi işlerken IMF, gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki parasal mekanizmanın koordinasyonu ve danışmanlığını yürütmüştü. Ancak, 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren artan spekülasyon sermaye hareketleri ile birlikte paritelerin piyasalar tarafından belirlenmesi, IMF’nin en önemli danışma işlevini yitirmesine yol açmıştır. IMF’nin sanayileşmiş ülkelerin ödemeler dengesi sorunları ile ilgisi bu tarihten sonra genelde kesildi. Fon’un finansal desteğinin odağı bundan sonra

²¹⁴ Meltzer, Allan H. **The IMF and Its Critics: Reform of Global Financial Architecture**. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.

azgelişmiş ülkelerin üzerine kaydı. Böylece IMF, gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu uluslararası parasal danışmanlık görevini bırakıp azgelişmiş ülkeler için kriz yöneticisi ve finansör rolüne geçmiş oldu.²¹⁵

4.1 LATİN AMERİKA KRİZİ

1980’li yılların başlarında Latin Amerika ülkelerinin finansal gelişmişlik seviyesinin ülkeden ülkeye büyük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay gibi ülkelerde bankacılık sektöründe önemli derecede dengesizlikler olmasına rağmen biraz daha gelişmiş durumdaydı. Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Nikaragua, Peru ve Venezüella’da finansal sektör tam anlamıyla baskı altındaydı. Bu ülkelerde finansal baskı politikaları, faiz oranlarının kontrol edilmesi, kredi tesisinin devlet tarafından yapılması, menkul kıymet borsalarının ve yeni mali kurumların kurulmasının engellenmesi, sermaye hareketlerine sınır getirilmesi sonucunu doğurmuştur. Finansal baskı politikaları Latin Amerika ülkelerinde finansal sektörün daralmasıyla sonuçlanmıştır.

1980 yılı öncesinde Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda görülen yüksek enflasyon ve aşırı değerlenmiş ulusal paralar, kişilerin tasarruflarını değişik finansal aktifler arasında paylaştırmak yerine, döviz cinsinden tutmaya sevk etmiştir. Ayrıca mevduat munzam karşılıklarının çok yüksek oranlarda olması ticari bankaların özel sektörün yatırımlarını finanse etmesini engellemiştir. Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda menkul kıymet borsaları da 1980 öncesinde bürokratik engellemeler nedeniyle gelişememiş ve 1980’li yılların ortalarına kadar hisse senetlerinin piyasa değerindeki düşüş sürmüştür.²¹⁶

1960’lar ile 1970’lerde, başta Brezilya, Arjantin ve Meksika olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesi, endüstrileşmek ve özellikle altyapı programları için uluslararası

²¹⁵ Akalın, Gülsüm ve Ayhan Uçak, “Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve IMF’nin Kriz Yönetimi”, **Öneri**. Haziran 2007, s.255-262.

²¹⁶ Güloğlu, Bülent ve A. Ender Altunoğlu. “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:27, Ekim 2002, s.5.

kurumlardan büyük miktarda borç aldılar. Bu ülkelerin ekonomileri geliştikçe uluslararası kredi kurumları borç vermeye devam ettiler. 1975 yılında, Latin Amerika ülkelerinin ticari bankalara olan borcu 75 milyar Dolarken 1982 yılına gelindiğinde borç 315 milyar Dolara ulaşmıştı. Uluslararası sermaye piyasaları Latin Amerika ülkelerinin borçlarını ödeyemeyeceklerini anladılar ve böylece borç krizi başlamış oldu.²¹⁷

4.1.1 Brezilya

IMF etkisinin, ABD'nin yoğun varlığı nedeniyle, en çok görüldüğü yer Latin Amerika ülkeleridir. Bu ülkeler arasında Brezilya'nın durumu bütün ülkelere örnek olabilecek niteliktedir.²¹⁸

Dünyanın en büyük ekonomileri içinde yer alan Brezilya zengin doğal kaynakları, geniş yüzölçümü, nüfusu ve gelişen büyük iç pazarı ile dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Ancak tüm bunların yanı sıra dış borç ve enflasyon hızındaki artışla da ilk sıralarda olmuştur.

Brezilya'da yüksek enflasyon 1950'lerin ikinci yarısında başlatılan endüstrileşme programları ve başkent Brazil'in inşası için ağır kamu yatırımlarına gidilmesiyle başlamıştır. Ayrıca Brezilya'daki enflasyon sürecinin hızlanmasında 1959-1964 yılları arasında yaşanan bütçe açıklarının da önemli rolü bulunmaktadır.²¹⁹

4.1.1.1 Uygulanan IMF İstikrar Programları

IMF ile Mayıs 1964 yılında başlatılan istikrar programıyla aşamalı bir politika tercih edilmekte ve ücretlerin bastırılmasında arz yönlü politikalara yer verilmektedir. Bu istikrar programında üç yılı kapsayan bir mali konsolidasyon ve gelirler politikası uygulanmıştır. Mali konsolidasyon sonrasında 1963'de %4.2 olan bütçe açığı/GSMH oranı, 1966 yılında %1'e düşmüştür. 1964 programının en önemli özelliği anti-

²¹⁷ Ballı, Selçuk ve Ahmet Büyükşalvarcı. **Finansal Krizler Tarihi**, İstanbul: Çatı Kitapları, 2011, s.138.

²¹⁸ Bozdağ, s.51.

²¹⁹ Öztürk ve Bayraktar, s.72.

enflasyonist politikalar içermesidir. Enflasyon, programın uygulandığı 1964 yılında %144 iken, 1966 yılına gelindiğinde %38'e düşmüştür. Enflasyon oranı düşürülürken, geçmiş ve cari enflasyon arasındaki ilişkinin kırılmasına önem verilmiştir.²²⁰ 1967-1973 yılları arasında Brezilya'nın dış borçları 3.5 milyar dolardan, 12.5 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde ithalatın artışıyla beraber, dış ticaret dengesi bozulmuş, bu durum dış borçlanma ile giderilmeye çalışılmıştır.²²¹

1970'lerin ortalarına gelindiğinde Brezilya dışa bağımlılığı azaltmak için kamu yatırımlarına hız vermiştir, ihracat hacminde artışa gitmiştir. Dışarıdan sağlanan dövizlerle yurt içinde yeni kapasite yaratılmaya çalışılmıştır. Ücretler ve döviz kuru ile birlikte finansal işlemler de endekslenmiştir. 1974 yılında enflasyon % 35, 1975 yılında ise % 30 olmuştur. 1976 yılında % 40'lara ulaşan enflasyonun 1977'de kontrol altına alınması için uygulanan önlemler ülkede protesto edilmiştir.

Brezilya, 1974 yılından itibaren petrol fiyatlarının çok artmasına rağmen, ithalatını kısa vadeli borçlanarak sürdürmüştür. 1974-1978 yılları arasındaki dönemde GSMH ortalama artış hızı %6.5'dir. 1978 yılına gelindiğinde ülkenin dış borcu 41 milyar dolardır. Dış borcun GSMH'ya oranı 1979 yılına gelindiğinde, 1970 yılına göre 2.5 kat artmıştır.

İthalatın finansmanı için kısa vadeli borçlanmalara gidilmiştir. Bu sayede ülke bu dönemde IMF'ye başvurmak zorunda kalmamıştır. 1979 yılında uygulanmak istenen politika sanayide üretim artışından çok, tarımda üretim artışına öncelik vermektir. Bu dönemde iç pazar için üretim yapılarak, enflasyonu sınırlamak amaçlanmıştır. Bunun için de ithalat kısıtlamaları gevşetilmiş, ihracatı teşvik önlemleri azaltılmıştır. Ancak bütün bu uygulamalara karşın enflasyon 1980 yılında % 110 olmuştur.

Bu yıllarda tasarruf oranlarında da azalmalar görülmektedir. Bunun nedeni ise, faiz oranlarının enflasyon oranının altında kalmasından kaynaklanmaktadır. Brezilya'da

²²⁰ Öztürk ve Bayraktar, s.73.

²²¹ Yalman, Galip. "Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları Bazı Latin Amerika Ülkelerinin Deneyimleri Üzerine Gözlemler", Der: Çağlar Keyder ve diğerleri, **Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, 1984, s.117.

1981 yılında büyüme hızı negatif olmuştur. Bu yıllarda krediler pahalılaşmış, faizler serbest bırakılmış, devalüasyonlar, enflasyon oranlarının üzerinde yapılmaya başlanmış, sanayi alanında üretim düşmüş ve bunun sonucunda işten çıkarmalar yoğunlaşmıştır. Tüm bu alınan önlemlere karşılık enflasyon %95 olarak gerçekleşmiştir. Giderek büyüyen dış borç, ödemeler dengesinde sorunlara neden olmuştur.

Dış ticaret açığını kapatmak için ihracatı artırmak ithalatı ise azaltmak gerekiyordu. Brezilya’da ithalat 1981 yılında 22 milyar dolar, 1982 yılında ise 19.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat ise 1981 yılında 23 milyar dolar iken 1982 yılında 20 milyardır. Bu dönemde dış ticaret açığı verilmemişti ancak enflasyon % 100’ün üzerindeydi.

1982 yılına gelindiğinde, Brezilya’nın dış borcu 80 milyar doları aşmaktaydı. Ülke uluslararası bankalara olan borcunu ertelemek ve yeni kredi bulabilmek için IMF ile görüşmelere başladı ve 1983 yılı Şubat ayında anlaşma gerçekleşti.

IMF ile yapılan anlaşma sonucunda, Brezilya’ya 3 yıllık bir sürede 4.5 milyar dolar kredi verilecekti. Ayrıca, 1983 yılında özel ve yabancı bankalar, 4.4 milyar dolar kredi verecekler ve aynı yıl içerisinde vadesi gelen 4 milyar dolarlık borç ertelenecekti. Brezilya ise kredi ve borç erteleme karşılığı olarak 6 milyar dolarlık dış ticaret fazlalığı sağlamayı taahhüt etmekteydi. Bunu gerçekleştirmek için %30 oranında devalüasyona gidildi. Böylece özel sektörün dış borç yükü büyümüş ve birçok kuruluş iflas etmiştir. Enflasyon ise %200’lere ulaşmıştı. Bu arada temel tüketim maddelerinde sübvansiyonlar kaldırılmıştır. Alınan bu önlemler ülkede sosyal ve siyasal huzursuzluğuna neden olmuştur.²²² 1981-1984 yılları arasında kabul edilen ortodoks istikrar politikaları, enflasyonun yönünü belirlemek açısından çok az etkiye sahip olmaktadır.

1986 yılında uygulamaya konan “Cruzado Planı” ile parasal reform yapılmış ve bütçe açıklarının azaltılmasını öngören heterodoks bir maliye politikası uygulanmıştır.

²²² Bozdağ, s.64-65.

Program, enflasyonun düşürülmesinde kısa dönemde başarı sağlamıştır ancak uzun dönemde daraltıcı maliye politikaları başlangıçta kamu açıklarını azaltmasına rağmen bir süre sonra açıkların artmasına yol açmıştır.

Cruzado Planı'nın başarısız olmasından sonra 1987 yılında "Bresser Planı" olarak adlandırılan ve heterodoks nitelik taşıyan bir plan uygulamaya koymuştur. %11'lik bir devalüasyon yapılmış ve her üç ayda bir gerekli ayarlamaların yapılması şartıyla ücretler ve fiyatlar sabitlenmiştir.²²³ Kamu açıklarının artmasına paralel olarak enflasyon oranının artması planın başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde artan faiz oranları ve aşırı değerlenmiş yerel para, bütçe açıkları üzerindeki baskıyı arttırmış, bütçe açıkları dış borçlanma yerine iç borçlanma ile karşılanmaya başlamıştır. Artan iç borçlanma merkez bankası üzerindeki yükü arttırmıştır.²²⁴ Bunun üzerine "Collar Planı" ile enflasyonun azaltılması, bütçe açıklarının düşürülmesi ve kamu mali dengesini sağlanması amaçlanmıştır ve heterodoks politikalar uygulanmıştır. 1991-94 dönemi boyunca kamu mali dengesinde %8 oranında açıktan %2.9 oranında fazlaya ulaşılmış, para stoku azalmış, enflasyonist beklentiler kırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu kısmi başarı kısa sürmüş, 1994 yılından itibaren Brezilya yeni bir istikrarsızlık sürecine girmiştir.

1994 yılında uygulanan "Real Planı" ile enflasyonist baskı azaltılmaya ve milli paranın değeri korunmaya çalışılmıştır. İlk kez "Para Kurulu" uygulaması benimsenerek piyasaya likidite sunumunu sınırlayıcı ve likidite artışını engelleyici bir kurumsal düzenleme ile enflasyonist baskılar hafifletilmek istenmiştir. Bu program ile 1990'ların sonlarına doğru enflasyon oranı % 2500'lerden %1.3'e düşmüştür, daraltıcı maliye politikalarına rağmen ekonomik büyüme hızı %4 civarına yükselmiştir. Ancak kısa dönemde sağlanan başarıya rağmen bir süre sonra enflasyon oranı ve kamu açıkları yükselmiştir. Harcamalar, uluslararası sermaye piyasalarından gelen sıcak para akımları ile karşılanmış, sonuçta kamu-özel borçlanma artmış, mali açıklar yükselmiştir. Merkez

²²³ Yılmaz, Kamil. "Yüksek Enflasyon Sürecinde Siyasi Elitlerin Rolü: Arjantin, Brezilya, İsrail ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırılmalı Bir Analizi", **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl:16, Sayı:183, Haziran 2001, s.15-36.

²²⁴ Bruno, Michael. **Crisis, Stabilization and Economic Reform**, Oxford: Clarendon Press, 1993, s.186.

bankası, parasal genişlemeyi engellemek için açık piyasa işlemleri yoluyla bu sermaye girişlerini sterilize etmeye çalışarak dalgalı döviz kurunu benimsemiştir. Ancak bu uygulamalar faiz oranlarının artmasına ve kamu borç servisinin maliyetinin yükselmesine yol açmıştır. Dalgalı kura ek olarak yükselen faiz oranları sermaye girişini artırmış, finansal piyasaların yapısını daha da bozmuştur.

Brezilya ekonomisi 1998 Asya krizinden önemli ölçüde etkilenmiştir. 1999 Haziranında Merkez Bankası enflasyon hedeflemesi yoluyla enflasyonist baskıları azaltmayı hedeflemiş ve sürüklenen döviz kuru yerine esnek döviz kurunu kabul etmiştir. Bu çerçevede Realin ABD doları karşısında değer kaybı bir haftada %31'e ulaşmıştır.

Brezilya'nın tekrar kriz ortamına girmesi, bütçe açıklarının azaltılması konusundaki tedbirlerin yeterince uygulanamamasından kaynaklanmaktadır. Toplam borç stoku yaklaşık 400 milyar dolara ulaşan Brezilya, bir yandan yüksek borç servisini yerine getirebilmek diğer yandan da sabit kuru koruyabilmek amacıyla yüksek faiz politikasını uygulamak zorunda kalmıştır. Bu politika da ekonomiyi daha derin bir resesyon ortamına sokmuştur. Ve tekrar IMF ile anlaşma yapılmıştır.

1998'de Rusya'da çıkan krizin Brezilya'yı etkisi altına alması uzun sürmemiştir. 2000'li yıllarda Türkiye ve Arjantin'le birlikte Brezilya'da kriz dönemini yaşamıştır. Son girilen krizin ardından 2002'de Brezilya yine IMF ile bir istikrar programı anlaşması imzalamıştır.

Brezilya, uyguladığı başarılı ekonomik program sonucunda, 2005 sonunda, IMF'ye olan 15,5 milyar dolarlık borcunu tamamıyla kapatmış, bundan böyle IMF'den kredi almayacağını ilan etmiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise Brezilya IMF'ye 4.8 milyar dolar kredi vererek, IMF tarafından kredi veren ülke statüsüne yükselmiştir.

4.1.2 Meksika

1970'lere kadar Meksika oldukça düşük enflasyon oranlarına ve yüksek büyüme oranlarına sahip olan bir ülkedir. 1973-1981 döneminde enflasyon oranı ortalama olarak %22 civarındadır. Enflasyon 1982 yılına kadar %30'ların üzerine çıkmamıştır. Bu dönem öncesinde uygulanan istikrar programlarında 1954, 1976 ve 1982'de büyük devalüasyonlar yapılmıştır. 1954 ve 1976 yılında uygulanan istikrar programları ortodoks nitelik taşıırken, 1984 istikrar programı heterodoks bir nitelik taşımaktadır.

1954 yılında uygulanan istikrar programıyla, Meksika devalüasyondan 3 yıl sonra enflasyonu %20'nin altına düşürmeyi başarmıştır. 1976 istikrar programı ile ise bütçe açıkları ılımlı bir şekilde azalmıştır. Bu iki istikrar programında da enflasyonla mücadelenin maliyeti olarak üretimin azalması beklenirken, enflasyondaki düşmeyle beraber üretim de artmıştır.

Ancak 1975 sonrasında petrol ihracatının düşmesi, kamu dış borçlarının artması gibi olgulara bağlı olarak Meksika ekonomisi dışsal şoklara karşı daha duyarlı hale gelmiştir. 1982 yılında Peso-Dolar kuru sırasıyla %458 ve %262 devalüe edilmiştir. Yapılan bu devalüasyonlar krizin başlamasına yol açan yoğun sermaye kaçışlarının nedeni olarak görülmektedir. 1982 yılı ile birlikte Meksika'nın dış borçlanmaya gitmesi imkansız hale gelmiştir. Ağustos 1982'de Meksika, kreditorlere dış borç anapara ve faiz ödemelerini yapamayacağını ilan ederek moratoryum ilan etmiştir.²²⁵

Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceğini ilan ettiği tarih, uluslararası borç krizinin başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir. Çünkü kısa bir süre sonra 14 ülkenin daha Meksika ile aynı durumda olduğu anlaşılmıştır. Yaşanan bu krizin Latin Amerika krizi olarak değerlendirilmesinin nedeni ise, bankalara olan toplam borçlar içinde Latin Amerika ülkelerinin payının yüksek olmasıdır.²²⁶

²²⁵ Altuğ, Nuray. *İstikrar Politikaları ve Ülke Örnekleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2001, 211-215.

²²⁶ Sakallı, Gülay. "İç Borçlanmada Latin Amerika Örneği", *Ekonomik Yaklaşım*. Cilt 9, Sayı:29, 1998, s.38.

4.1.2.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları

1982 seçimleri sonrasında bozulan ekonomik dengeler karşısında enflasyonu düşürmek, işsizlik artışını engellemek, firma iflaslarını önlemek ve mali açığı kapatmak için öncelikleri olan sıkı parasal ve mali tedbirleri barındıran, ortodoks niteliği ağır basan IMF destekli bir istikrar programı uygulanmıştır. Program, ticarete dışa açılma, tarife oranlarının düşürülmesi ve KİT reformu gibi unsurları içermektedir. Sıkı tedbirlerin uygulandığı bu program, enflasyonun kalıcı bir biçimde düşmesini sağlayamamıştır. Mali hedefleri tutturamayan Meksika, baskılara dayanamayarak 1985’de özel sektöre açılan kredileri arttırmış ve bunun sonrasında da IMF’nin programa verdiği destek kesilmiştir.

1986 yılında yapılan devalüasyon sonrasında enflasyonun %136’ya çıkmasıyla birlikte “Ekonomik Dayanışma Paktı” olarak isimlendirilen bir program uygulanmaya başlanmıştır. Bu program, harcamaların kısılması, vergilerin, enerji ve hizmet fiyatlarının artırılması, kredi tavanının belirlenmesi gibi sıkı maliye ve para politikaları içermektedir. Hükümet, toplumsal kesimlerle anlaştıktan sonra ücret, fiyat ve döviz kurunu dondurma yoluna gitmiştir. Ayrıca bu istikrar programı, ticaretin liberalleşmesinin hızlanması, özelleşme programının uygulanmaya konması, mali dengenin sağlanması ve ekonomik aktivitenin yeniden yapılandırılması gibi yapısal reformlara öncelik vermiştir.²²⁷

1987’de “Pacto Planı” adı verilen yeni bir programla yüksek enflasyonun düşürülmesi hedeflenmiştir. İlk defa ücret ve fiyatların dondurulmasını içeren bir gelirler politikası uygulanmıştır. Faiz dışı fazla verilmesi için vergi reformu ve kamu harcamalarında kısıntıya gidilmiştir. Program 1988 sonuna kadar başarılı olarak görülse de, rezervlerin düşmesi ve dış finansman ihtiyacının belirmesi sonucunda yeni bir program uygulanmaya başlanmıştır.

²²⁷ Bahçeci, s.46-50.

1989-1994 döneminde uygulanan programla ücretler, kurlar ve KİT mallarının fiyatları yeniden belirlenmiştir. Bu programda öncelik enflasyon yerine büyümeye verilmiştir. Bu programla birlikte faizlerin serbest bırakılması ve açık piyasa işlemleri gibi uygulamalar da gündeme gelmiştir. Dış borçların yeni bir ödeme programına bağlanması, yapısal reformlara bağlı kalınması ekonomide güven oluşmasına yardımcı olmuştur.

1989-1994 yılları arasında, GSYİH sabit fiyatlarla yılda ortalama %4 büyümüş ve 1993 yılı sonunda enflasyon oranı yirmi yıldan beri ilk kez %10'nun altına inmiştir. Bu istikrarlı büyüme Meksika'nın o güne kadar görmediği kadar çok yabancı sermaye çekmesini sağlamıştır. Ancak hızlı sermaye hareketleri toplam talebin aşırı derecede artmasına, hisse senetlerinin ve gayrimenkul fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.²²⁸

Meksika'da uygulanan programla enflasyon düşüyordu; fakat enflasyonun yavaşlaması döviz kurundaki istikrarın gerisinde kalmıştı. Böylece pezo devamlı değer kazanıyordu. Bu nedenle de ülkenin dış ticaretteki rekabet gücü sürekli olarak düşüyordu. 1990'da 7.5 milyar dolar olan cari açık, 1994'de 29.5 milyar dolara ulaşarak GSMH'nin %7'si gibi tehlikeli bir orana yükseldi. Dış borç/ ihracat oranı 1994 yılında 1993'e göre %20 oranında artmıştı.

Kırılganlığın arttığı ülkede olumsuzluklar finansal piyasalardaki görünümlere yansımaya başladı. Şubat ayında ABD'nin faiz oranlarını yükseltmesinin de etkisiyle sıcak para girişleri ABD'ye doğru yön değiştirdi. 1994 yılı içinde Meksika'yı terk eden sıcak para miktarı 20 milyar dolara ulaştı.

Sıcak para çıkışının gittikçe hızlanması ve döviz rezervlerinin tükenme noktasına gelmesiyle devalüasyon yapılmıştır ancak %15 oranında devalüe edilen pezo piyasalarca hala aşırı değerliydi. Reel faizler astronomik düzeylerde seyrediyor ve bir türlü inmiyordu. En ürkütücü şey ise krizin Meksika'yla sınırlı kalmaması oldu. “Tekila

²²⁸ Güloğlu ve Altunoğlu, s.6.

etkisi” dñnyanın pek çok yerine, özellikle de zaten zor durumda olan Arjantin’e ve diğler Latin Amerika ÷lkelerine yayıldı.²²⁹

Meksika hükümeti inanılmaz faiz oranlarına daha fazla dayanamayarak Ekim 1994’de pezoyu dalgalanmaya bıraktı. Pezo kısa bir sürede kriz öncesi değlerinin yarısına düştü, menkul kıymet borsası çöktü. Ülkenin de ihtiyaç duyduğı şey dolardı ve bu yüzden IMF’nin kapısı bir kez daha çaldı. Yeni programlar karşılığında direkt olarak ABD’den Meksika’ya 50 milyar dolarlık olağanüstü bir kredi açıldı.

Meksika krizinden sonra ülkenin ulusal bankacılık sektörünün toplam aktifleri önemli ölçüde azalmıştır. Toplam aktiflerin GSYİH içindeki payı 1994 yılında %55 iken, 2000 yılında %37’ye gerilemiştir. Bir diğler gelişme ise özel sektöre açılan kredilerin toplam aktifler içindeki payı aynı dönem itibariyle %78’den %22’ye gerilemiştir. Sektördeki daralma ancak 2000 yılının ikinci yarısından itibaren durmuş ve 2001 yılı sonlarında ise iyileşme başlamıştır. Diğler yandan ÷lkedeki en büyük beş banka ya da banka grubunun toplam aktifler içindeki payı 1994’te %65 iken bu oran 2000 yılında % 76’ya yükselmiştir.

Meksika kriziyle birlikte sabit kura dayalı istikrar programlarının ilk etkileri olumlu olsa da, zaman ilerledikçe aşırı değlerlenen ulusal paralar cari açıkları kritik düzeylere taşıdığı gör÷lm÷ştür. Büyüyen cari açıklar spekülative sıcak para girişleri ile finanse etmek geçici rahatlamalar sağlamakta ise de sermaye çıkışları her an ÷lkeleri krize sürükleyebilmektedir. Küresel alanda bir finans bağımlılığı olduğundan kriz her an başka ÷lkelere de yayılabilmektedir. Ayrıca IMF ve diğler finans kuruluşlarının krizi önceden görme konusunda başarısız kalabildiğı anlaşılmıştır.²³⁰

Sonuç olarak, Meksika deneyimi, uluslararası sermaye girişlerinin yüksek olduğ÷ ÷lkelerde, politik yapının sağlam olmasının, bankacılık sektörünün

²²⁹ Akalın ve Uçak, s.258.

²³⁰ Akalın ve Uçak, s.259.

kırılganlığının düşük olmasının ve beklentilerin yönetilebilmesinin önemini ortaya koymuştur.²³¹

4.1.3 Arjantin

Arjantin, zengin doğal kaynakları, ihracata yönelik tarım sektörü, çeşitli endüstriyel alt yapısıyla, donanımlı bir ülkedir. Ayrıca, petrol üreten bir ülke olması da Arjantin ekonomisi için bir avantajdır. Bu pozitif faktörlere rağmen Arjantin ekonomisi uzun bir dönemden beri ekonomide istikrarı sağlamada zorluklar çekmiş bir ülkedir. Özellikle Güneydoğu Asya krizini takip eden dönem içerisinde Arjantin'in makroekonomik göstergelerinde önemli bozulmalar ortaya çıkmıştır.

4.1.3.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları

1980'li yılları diğer Latin Amerika ülkeleri gibi hiperenflasyon ve döviz krizleri ile geçiren ve sayısız istikrar programları uygulayan Arjantin²³² IMF ile de 1985-1991 tarihleri arasında 6 adet istikrar programı uygulamıştır.

1984 yılında %500'lere ulaşan enflasyonu önlemek amacıyla IMF ile uygulamaya konulan "Austral Planı", ücret ve fiyatların kontrolünü, döviz kuru yönetiminin yanı sıra ortodoks para ve maliye politikalarını da içeren heterodoks bir nitelik taşımaktadır. Austral Planı'na göre;

- Kamu mallarının fiyatlarında artışa gidilmiş ve vergi gelirlerini artırmaya yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.
- Peso yeni para birimi "Austral" ile değiştirilmiş, 1000 eski Peso=1 Austral ve 1 \$= 0.8 Austral şeklinde belirlenmiştir.²³³

²³¹ Öztürk ve Bayraktar. s.84.

²³² Özel, Saruhan. **Global Finansal Krizler**. İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, 2005, s.185.

²³³ Altuğ, s.187.

- 1985'in Nisan-Haziran ayları arasında Arjantin Pesosu, ABD Doları karşısında %34 devalüe edilmiştir.
- Fiyatlar 12 Haziran öncesi düzey için dondurulmuş ve işçi sendikalarının aşırı tepkilerini hafifletmek amacıyla plan uygulanmadan kısa bir süre önce %23 oranında artırılmıştır.²³⁴

Austral Planına ek olarak IMF ile yeni bir anlaşma imzalanmış ve dış borçlarda konsolidasyona gidilmiştir.²³⁵

Austral Planı, başlangıçta enflasyon oranının düşmesinde bütçe açığının azalmasında etkili olmuşsa da bütçe harcamaları için aynı durum söz konusu olmamıştır. Programın ikinci aşamasında ücret ve fiyat kontrolleri bırakılıp, sıkı maliye politikası gevşetilince enflasyon tekrar yükselme trendine girmiştir. 1987 yılı sonunda enflasyon %132'ye çıkmıştır.

1987 yılının ortalarında, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, Austral'in devalüe edilmesi, vergilerin artırılması ve kamu kuruluşlarında fiyat ayarlamasına gidilmesi gibi önlemleri içeren "İkinci Austral Planı" uygulamaya konmuştur. Alınan önlemlere rağmen enflasyonda istenen kalıcı başarı sağlanamamıştır.²³⁶

Ağustos 1988'de "Primavera Planı" uygulamaya konulmuş ve ekonomik dengenin sağlanması için plana köktenci politikalar ilave edilmiştir. Austral önce %10 devalue edilmiş, sonrasında aylık %4 devalüasyon oranı üzerinden işleme tutulmuştur. Daha önceki planla dondurulan kamusal malların fiyatları serbest bırakılmıştır.²³⁷

1989 yılı %3000'lik enflasyonun yaşandığı bir hiperenflasyon yılıdır. Bu dönemde yine temel problem mali açıklar ve dış borçlar üzerindeki faiz problemidir.

²³⁴ Kalaycı, İrfan. "IMF Kısıcında Arjantin Ekonomisi: Bir Çöküşün Arka Planı ve Türkiye İçin Bazı Dersler", **İktisat İşletme ve Finans**. Şubat 2003, s. 70.

²³⁵ Öztürk ve Bayraktar, s.86.

²³⁶ Şen, Hüseyin ve Erdal Demirhan. "Arjantin Gerçeği: Mucizeden Felakete Sürükleniş", **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar**. Sayı: 487, Ekim 2004, s. 70-80.

²³⁷ Kalaycı, s.71.

Nisan 1991’de para sistemine geçişi barındıran “Konvertibilite Planı” uygulamaya konulmuştur. Konvertibilite Planı’nın temel hedefi Arjantin’in güçlü bir paraya sahip olması ve bu yolla yıllardır hüküm süren ekonomik ve finansal istikrarsızlığa son verilmesiydi.²³⁸1989 yılındaki enflasyon sorununu ortadan kaldırabilmek, enflasyon beklentilerini kırabilmek ve yabancı sermayenin risk algısını azaltarak ülkeye sermaye girişi sağlamak için 1 Peso 1\$’a eşitlenmiş ve konvertible sabit kur paritesi uygulanmıştır. Bu çerçevede Konvertibilite Planı’nın çerçevesini para kurulu ve döviz kuru çıpası oluşturmuştur. 1989-1992 döneminde 51 kamu işletmesi özelleştirilerek 5.6 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Yine bu dönemde kamunun yeniden yapılanması, liberalizasyon, finansal reformlar, emek piyasasının esnekliği, sosyal güvenlik sisteminin yapılandırılması gibi reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar IMF ile imzalanan stand-by anlaşması çerçevesince 780 milyon SDR yardımı ile desteklenmiştir.

Uygulanan istikrar programları sonucunda enflasyon oranı 1991’de %172’ye, 1992’de %25’e sonraki yıllarda sıfıra doğru gerilemiştir. Sabit sermaye yatırımları %45 düzeyinde artış göstermiş, istihdam artmış, işsizlik düzeyinde %5.3 düzeyinde azalma meydana gelmiştir.²³⁹

1998 yılına kadar büyüme performansı gösteren ekonomi, yıl sonu itibariyle düşüş eğilimine girmiş, mali dengeler bozulmuş ve ülkenin borçlanma eğilimi artmıştır. 1998 yılında başlayan ve Arjantin krizi için bir başlangıç olarak nitelendirilen sermaye çıkışları Arjantin’de özellikle 1999 Brezilya devalüasyonu sonrasında kalıcı ve şiddetli hale gelmiştir.

Cari durumun daha fazla sürdürülemeyeceğine olan inanç beraberinde ülkeyi çözüm olarak IMF ile masaya oturma aşamasına getirmiş ve 3 yıllık bir stand-by anlaşması yapılmış ve bu kapsamda 14 Şubat 2000 tarihinde sunulan niyet mektubunun üç önemli amacı vardır:

²³⁸ Mussa, Michael. **Arjantin ve IMF Zafinden Trajediye**. İ.Halit Elçi (çev.), İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2003, s.11.

²³⁹ Kalaycı, s.72.

- Kamu maliyesinin düzelmesi,
- Bankacılık kesimine yönelik denetim ve gözetim faaliyetlerinin artırılması,
- İstihdamın artırılarak ekonominin canlandırılması.

Uygulamada sadece birinci amaca yönelik tedbirler uygulanmış, IMF'nin 11 milyar dolarlık finansal desteğini içeren program yeterli olmamış ve 30 Ağustos 2001 tarihinde yeni bir niyet mektubuyla Arjantin IMF'den yeni bir 3 yıllık stand-by programı ve 6 milyar dolarlık finansal kaynak sağlamıştır.²⁴⁰ Yapılan stand-by anlaşması ile;

- Pesonun eskisi gibi dolara değil, Dolar ve Euro'dan oluşan bir sepete bağlanması öngörülmüştür. Burada amaç Dolar karşısında önemli ölçüde değer kaybeden Euro'nun sepete katılmasıyla gizli bir devalüasyon gerçekleştirmektir. Bu devalüasyon kadar ihracatçıya destek ödenecek ve ithalatçıdan kesilecektir.
- 29.5 milyar dolarlık kamu tahvilinin takasa tabi tutularak vadelerinin 1-5 yıl arası değişen sürelerle uzatılması sağlanmıştır.
- Hızlanan mevduat çekilişleri paralelinde vadeli mevduat için munzam karşılık oranları %21'den %20'ye çekilerek bankacılık sistemine yaklaşık 1 milyar dolarlık imkan sağlanmıştır.
- Hane halkına yönelik vergi muafiyetleri genişletilmiş, tarım mamullerinde KDV oranı indirilmiştir. Ulaşım ve iletişim hizmetlerinde KDV oranı yükseltilmiştir.

Bu canlandırıcı önlemler yeterli olmamış ve Kasım 2001-Şubat 2002 arasındaki dönemde kriz çok ciddi bir sosyal boyut kazanarak şiddet eylemlerine dönüşmüştür. 24 Aralık 2001 tarihinde Arjantin moratoryum ilan etmiştir.²⁴¹

²⁴⁰ Apak, Sudi ve Ayhan Aytaç, “Küresel Krizler Kronolojik Değerlendirme ve Analiz”, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2009, s. 99.

²⁴¹ Apak ve Aytaç, s. 100.

Uluslararası rezervler 2001 yılının ilk yedi ayında yaklaşık %40 düşmüş ve sadece Temmuz ayındaki azalış %25'e ulaşmıştır. Otoriteler yurt içi kredi piyasasından borçlanma imkanı kalmadığını görmüşlerdir. Fon transferini önlemek için hükümet vadesi gelen bonolarını ve kısa dönem borçlarını yüksek faiz oranlı yeni uzun dönem enstrümanlarla takas etmiştir. 2000-2001 yıllarında Arjantin'in kamu borcu/GSYİH'ya oranı yaklaşık %50 olmuş ve bu oranın sürekli artışı mali açıdan sürdürülebilirliği ortadan kaldırmıştır. 2001'den 2005'e kadar olan her bir yıl için planlanan finansman ihtiyacı yaklaşık 22 milyar dolardır. 2000 yılı sonuna kadar Arjantin, tüm varlığının %20'den fazlası tutarındaki ödenmemiş borcuyla, uluslararası alanda en büyük piyasa borçlusuydu.²⁴²

Tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamakta olan Arjantin'de 2003 başında IMF ile görüşmeler yeniden başlamıştır. 24 Ocak'ta IMF, Ocak-Ağustos 2003 döneminde vadeleri dolacak olan 6.78 milyar dolar tutarındaki kredilerin, 17 Ocak'ta gerçekleştirilen 1 milyar dolar tutarındaki borç geri ödemesinin ardından yeniden yapılandırıldığını açıklamıştır. Buna göre, toplam 3.8 milyar dolarlık kredi dilimlerinin vadesi 1 yıl süre ile uzatılırken, 2.98 milyar dolarlık kısmın orijinal vadelerinde geri ödenebilmesini teminen, 3,5-5 yıl vadeli yeni bir geçici stand-by kredisi verilmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşmanın temel koşulu faiz dışı fazla/GSYİH oranının %2.5 olmasıdır. Bankaların yeniden yapılandırılması ya da özel dış yatırımcılarla görüşmelerin başlaması gibi önemli hedefler ise bulunmamaktadır. Bu karar, 1 senedir askıya alınmış olan Arjantin-IMF görüşmelerinin tekrar başlaması açısından oldukça önemli olmuştur.²⁴³

4.2. GÜNEYDOĞU ASYA KRİZİ

Güneydoğu Asya ülkeleri Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Tayland'da 1997 yılında yaşanan krizden önceki son on yılın GSMH büyümesi ortalaması %8'e yakındır. Sergiledikleri gelişmeler "mucize" olarak nitelendiriliyor, bu ülkelere Asya Kaplanları deniyordu. İhracata yönelik sanayileşen Asya ülkelerinde

²⁴² Mussa, s.65.

²⁴³ Çakıcı, Umut. "Arjantin: Son Gelişmeler", **Garanti Dergisi**, Şubat 2003, s. 1-2.

krizden önceki otuz yıl içinde kişi başına gelir; G.Kore’de 10 kat, Tayland’da 5 kat ve Malezya’da 4 kat artmıştır. Asya’nın diğer ülkeleri Hong Kong ve Singapur’da kişi başına gelir gelişmiş ülkelerinkini bile aşmıştı. Asya Kaplanları, IMF ve Dünya Bankası tarafından kapitalist kalkınma modeline örnek gösterilen ülkelerdi. 1990’larda Asya ekonomileri, yükselen piyasalara akan toplam sermayenin neredeyse yarısını kendine çekiyordu. Sadece 1996 yılında bu ülkelere giren sıcak para 100 milyar doları aşmıştı.

Yabancı fonlar, Asya’daki ulusal menkul kıymet borsalarından ölçüyü kaçıracak boyutlarda hisse senedi ve yüksek faizli tahvil satın alıyorlardı. Çünkü Asya ülkeleri yabancı sermayeyi çekebilmek için faiz oranlarını ABD ve diğer finans merkezlerindeki faiz oranlarının üzerinde tutmuşlardı. Asya’da yurtiçi faizlerin yurtdışından yüksek olması özel kesime yabancı para ile daha elverişli borçlanma imkanı vermekteydi. Bu yüzden özel sektörün yurtdışından borçlanma girişimleri arttı. Tayland’ın başkenti Bangkok’ta kurulan Uluslararası Bankacılığı Kolaylaştırma Merkezi, üç yıl içinde 50 milyar dolara ulaşan dış borcu ülkesine aktardı. Böylece, 1989’da 21 milyar dolar olan ülke dış borcu 1996 sonunda 89 milyar dolara yükseldi. Artan borçlanmalara bakıldığında kısa vadeli olanların oranında çok hızlı bir yükseliş görülmüştür. 1997 başında toplam dış borçlar içindeki payı %29’a ulaşan kısa vadeli borçları ile Güneydoğu Asya bölgesi, bu yönüyle Latin Amerika bölgesinden bile iki kat daha fazla kısa vadeli borç oranına sahipti.²⁴⁴

Uluslararası bankalardan sağlanan kısa vadeli kredilerin çoğu üretken faaliyetler yerine menkul kıymet borsalarına ve emlak piyasalarına kanalize edildi. Ekonomik faaliyetler yozlaşmaya başlamıştı. Öte yandan, Asya bölgesi dışından elde edilen nispeten düşük maliyetli krediler bankalarca yurtiçi krediler olarak da kullanıldı. Artan harcama olanakları ithalat talebini de körükledi ve sonuçta artan cari açıklarda önemli bir rol üstlenmiş oldu.²⁴⁵

Asya krizinin başlamasında ve derinleşmesinde bu ülkelerin paralarına yönelik spekülasyon atakların önemli rol oynadığını düşüncesi de yaygındır. Ülke paralarının

²⁴⁴ Akalın ve Uçak, s.259.

²⁴⁵ Akalın ve Uçak, s.259.

değerinin düşürüleceği beklentisi, ülke paralarına yönelik spekülasyon ataklara neden olmuş ve fonlar hızla ülkeleri terk etmiştir.

Asya krizi ilk olarak 1997 yılında Tayland ulusal parasından kaçış ile başlamış ve sonrasında ulusal para birimi dalgalanmaya bırakılmıştır. İkinci olarak, Filipinler’de ulusal para biriminin dalgalanma marjı genişletilmiştir. Sonraki dönemde, Malezya, Endonezya ve Güney Kore paraları da değer kaybetmiştir. 1997 sonunda kredi derecelendirme kuruluşları tarafından krizin yaşandığı ülkelerin kredi notunun düşürülmesi IMF’nin hazırladığı yardım paketlerini gündeme getirmiştir.²⁴⁶

4.2.1 Tayland

Asya krizinin başladığı ülke olan Tayland 60 milyon nüfusa, 1996 yılı itibariyle 177 milyar dolar GSMH değerine sahip ve kişi başına düşen gelirin 3000 doların üstünde olduğu bir ülkedir. Ülkenin reel GSMH değeri 1975 yılından itibaren her yıl yüksek oranlarla büyümüştür. 1995 yılında reel GSMH, bir önceki yıla göre %8.8 oranında artmış, 1996 yılında ise büyüme oranı bir önceki yıla nazaran düşüş göstermiş ve %5.5 olarak gerçekleşmiştir.

Tayland’da enflasyon oranı 1995 ve 1996 yıllarında %6 civarındadır. Kamu kesiminde GSMH’nın %1.6’sı düzeyinde bir fazla söz konusudur. Toplam tasarrufların GSMH’daki oranı da yüksek düzeydedir. 1996 yılı itibariyle bu oran %33.1 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin ödemeler bilançosuna baktığımızda ise 1995 yılında ödemeler bilançosunun GSMH’nın %7.8’i, 1996 yılında ise %7.9’u kadar açık verdiği görülmektedir.²⁴⁷

Tayland’ın dış borçlarına ilişkin verilerden, dış borç stoğunun her yıl artış gösterdiği izlenmektedir. 1990 yılında 28 milyar dolar olan toplam dış borç stoğu yıllar itibariyle artmış ve 1996 yılında 90 milyar dolara çıkmıştır.

²⁴⁶ Ener, Meliha ve Esra Demircan. **Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye**, Ankara: Roma Yayınları, 2004, s.73.

²⁴⁷ Demir, Gülten. **Asya Krizi ve IMF**. İstanbul: Der Yayınları, 1999, s.86.

1996 yılı itibari ile yapılan anapara ve faiz ödemeleri toplamı alınan toplam borcun %87'sine yükselmiştir. Böylece alınan borçların sadece %13'ü ülkeye transfer edilebilmiştir.

Tayland Merkez Bankası toplam varlıkları içinde vadeli sözleşmelerle bağlı olmayan, serbest kullanabileceği döviz rezervlerinin azalması nedeniyle, kısa vadeli dış yükümlülüklerini 1997 ilkbaharına ertelemek zorunda kalmıştır. Yurtiçi ve yurtdışı spekülâtörler bu durumu Baht'ın değerinin düşürüleceğinin işareti olarak değerlendirdiler. Tayland Merkez Bankası, Baht'ın değerini 1 dolar=25 Baht olarak sabit tutmayı denedi. Ancak spekülasyondan kar sağlamak isteyen yabancı yatırımcılarla başa çıkamadı. 2 Temmuz 1997 tarihinde Baht'ın değerini serbest bıraktı. Baht kısa sürede önemli ölçüde değer kaybetti. Bu durum zincirleme reaksiyona neden oldu.²⁴⁸

4.2.1.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları

Tayland'ın 28 Temmuz 1997 tarihinde IMF'den yardım istemesiyle, 2.9 Milyar SDR tutarında yardım paketi alınmıştır. Bu finansal yardımlar karşılığında Tayland için öngörülen reformlarda;

- Para politikası için yeni bir çerçeve ve yeni bir sistem getirilmesi,
- Kamu kesimi reformu ve özelleştirme uygulamalarıyla Tayland ekonomisinde özel sektörün rolünün artırılması, dışa yönelik gelişimin güçlendirilmesi ve ülkeye yabancı sermayenin çekilmesiyle etkinliğin artırılması,

²⁴⁸ Demir, s.139.

- Finans sektöründe yapısal reformun çerçevesinde yaşama şansı bulunmayan finans kurumlarının belirlenip kapatılması ve zayıf bankalara müdahale edilerek banka sisteminde sermaye artırımına gidilmesi,
- Mali önlemlerle GSYİH'nın %3'ü civarındaki kamu sektörü açığının 1997-1998 mali yılı için %1 fazla vermeye çevrilmesi gibi ana unsurları barındırmaktadır.

Uygulamaya konan reform programından sonra Tayland parası Baht beklenmedik bir biçimde değer kaybetmiş, daha önce görülmemiş ölçüde konjonktür gerilemesi ve olumsuz ekonomik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da IMF'ye yeni bir niyet mektubu ile başvurulmuş ve programda yeniden düzenlemelere gidilmiştir.

Bu çerçevede, kamu kesimi fazlasının GSYİH'nın %1'i düzeyinde tutulması için ek önlemler alınması gerektiği ve finans sektöründe değişim vurgulanmıştır. Bir önceki programdan farklı olarak getirilen yeni önlemler arasında, zayıf toplumsal kesimlere yönelik koruma programı uygulanması gereği de bulunmaktadır. Ancak bu değişiklikler de yeterli olmamış, Şubat ve Mayıs 1998'de yeni önlemler gündeme gelmiştir.²⁴⁹

IMF'nin Tayland'dan uygulaması isteği politikaların esas olarak ülkenin dış ödeme yeteneğinin sürdürülmesi ve uluslararası finans piyasalarına güvenin yeniden sağlanmasına yönelik olduğu görülmektedir. Finans piyasalarına ilişkin reform önerileri üzerinde ağırlıkla durulması da uluslararası finans piyasalarının Tayland'a yeniden güveninin sağlanması için gerekli görülmektedir.²⁵⁰

4.2.2. Endonezya

Bağımsızlığını 1945 yılında kazanmış olan Endonezya, 2. Dünya Savaşı'nın ardından 1950-1960 yılları arasında yaşadığı ekonomik problemlerden sonra iktisadi

²⁴⁹ Demir, s.195.

²⁵⁰ Demir, s.196.

hedeflerini 5 yıllık kalkınma planları ile belirlemeye başlamıştır. Uygulanan bu programlar sayesinde ülke istikrarlı bir büyüme ivmesi kazanmıştır.

Gerçekleştirilen büyüme oranları 1970-1996 döneminde yıllık %6'nın üzerinde seyretmiştir. 1960'larda fakir ülkeler sınıfında yer alan Endonezya 1996 yılına gelindiğinde 1150 dolar kişi başına gelirle orta gelirli ülkeler sınıfına girmiştir. Zengin doğal kaynaklara, 245 milyon nüfusa sahip olan Endonezya gösterdiği büyüme performansı ile Uzak Doğu'nun dikkat çeken ülkeleri arasındadır.

4.2.2.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları

Temmuz 1997'de Tayland'da ortaya çıkan mali kriz, Endonezya'ya da yayılmış ve hem ekonomik hem de politik krize neden olmuştur.²⁵¹ Özellikle Endonezya'nın banka sisteminde sorunlar bulunması ve özel kesimin kısa vadeli dış borçlarının yüksek olması krizin ülkede etkili olmasının başlıca nedenleridir.

Kasım 1997'de IMF ile yapılan ekonomik reform programına göre;

- Sıkı para politikası ile Endonezya para birimi olan Rupî'nin istikrarının sağlanması,
- Finans sektöründe, ayakta kalma şansı olmayan kurumların kapatılması, kamu bankalarının birleştirilmesi, geriye kalan zayıf kurumların bir plan dahilinde rehabilite edilmesi ve finans sistemine ilişkin kurumsal, hukuksal koşulların düzeltilmesi,
- Yapısal reformlar çerçevesinde dış ticaret ve yabancı yatırımların liberalleştirilmesi, yurtiçi monopollerin önlenmesi ve özelleştirme programlarının genişletilmesi öngörülmüştür.

²⁵¹ Apak ve Ataç, s.162.

Ancak, Endonezya ekonomisinde güven kaybı devam etmesi ve Rupî'nin değerindeki düşüşün hızlanmasıyla Ocak 1998'de IMF ile yeni bir anlaşmaya gidilmiştir. Yapılan anlaşma ile alınan önlemlerle de Rupî'nin istikrarı sağlanamamış, enflasyon hızla yükselmiş ve ekonomik koşullar kötüleşmeye devam etmiştir. Nisan ve Haziran 1998'de IMF tarafından yeni önlemler getirilmiştir.²⁵²

1998 yılında GSMH %13 oranında gerilerken, imalat sanayi üretimi %34'lük bir küçülme yaşadı; enflasyon oranı ise %6'dan %59'a fırladı. Bu büyük iktisadî daralmaya toplumsal alanda kaygı verici gelişmeler eşlik etti. İşsizlik oranı artıp reel ücretler düşerken yoksulluk oranı iki katına çıktı. Halkın yaşam koşullarındaki bu ciddi bozulmaya tepki olarak düzenlenen gösteriler kısa sürede ülkenin dört bir yanına yayıldı.²⁵³

Endonezya'nın kriz sonrası büyüme performansına baktığımızda, Güneydoğu Asya krizine yakalanan diğer ülkelerden daha zayıf olduğunu görebiliriz. Gerek Güneydoğu Asya, gerekse diğer gelişmekte olan ülkelerde gözlenen bir olgu; eğer krize bir de bankacılık krizi eşlik ediyorsa, milli gelirin kriz öncesi düzeyini bulmak için yaklaşık üç yıl geçmesi gerektiğidir.

Endonezya açısından bu süre daha da uzun olmuştur. 2000 yılı milli gelir düzeyi kriz yılı olan 1997 yılı milli gelir düzeyinden reel olarak %8 oranında daha küçüktür. Bir başka deyişle 2000 yılı sonunda Endonezya halen krizin milli gelir üzerinde yarattığı tahribatı gidermeyi başaramamış durumdadır. Buna karşın Filipinler bir, Kore ve Malezya ise iki yılda eski milli gelir düzeylerine ulaşmışlardır. Krizin esas çıktığı ülke olan Tayland ise, Endonezya ile benzer bir performans göstermiş ve 2000 yılı sonunda kriz öncesi milli gelir düzeyine ulaşamamıştır.

²⁵² Demir, s.199.

²⁵³ Koyuncu, Murat ve Fikret Şenses. "Kısa Dönem Krizlerin Sosyo-ekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri", **ERC Working Papers in Economics**. 04/13 Ağustos 2004, s.6.

Endonezya’da büyümenin yavaş kalmasında finansal kesimden kaynaklanan sorunların en önemlilerinden biri ise bankalara yönelik gözetim-denetim faaliyetinin ihmal edilmiş olması ve bu durumun kriz başladıktan sonra, bankacılık sistemindeki sorunun teşhisini ve çözümünü zorlaştırmış olmasıdır. Bankacılık sisteminin aktif kalitesi çok düşük iken gerçekleşen finansal kriz bankaları üç açıdan vurmuştur. Hem batık kredilerin oranı hızla yükselmiş, hem kur artışı açık pozisyonlardan dolayı bankalara zarar vermiş, hem de hızla artan faiz hadleri yüzünden bankaların bono stoğunun değeri düşmüştür. Böyle bir durumda bankacılık sistemi yeni risk alarak ekonomik büyümeyi finanse etmekten uzak kalmıştır. Zaten bankaların uğradığı zararlar, krizden kısa bir süre sonra bankalardan kaynak çekilmesine neden olmuştur.²⁵⁴

4.2.3. Güney Kore

Kişi başına düşen milli gelirin son 30 yılda 10 kat arttığı Güney Kore, %8’lik büyüme hızıyla dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olmuş ve OECD üyeliğine kabul edilmiştir. Ancak Asya krizinden en çok etkilenen ülke olarak sarsıntı geçirmiş ve IMF’nin en büyük kurtarma operasyonuna maruz kalmıştır.

Güney Kore’de devletin ekonomideki rolü ağırlıklı olarak hissedilmektedir. Ekonomide yabancı sermaye üzerinde bazı kısıtlamaların olduğu, büyük holdinglerin üretime ve piyasaya hakimiyeti açıkça hissedilmektedir.²⁵⁵

Devletin kalkınmadaki rolüne karşın kamu kesimi açıkları sınırlı düzeyde tutulmuş ve kamu borç stoğunun artması engellenmiştir. Banka aktiflerinin GSYİH’ye oranı 1997’de baş gösteren kriz dönemine kadar %130-150 arasında seyretmiştir, bu sermaye derinliğinin olumlu anlamda yüksekliğini göstermektedir.

Güney Kore'nin krizden çok fazla etkilenmesinin altında uygun olmayan şartlarda alınan kısa vadeli krediler yatmaktadır. Hızlı büyümenin gerektirdiği

²⁵⁴ İnan, Emre Alpan. “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, 2002, s.57.

²⁵⁵ Apak ve Ataç, s.184.

tasarrufların önemli bir kısmının dışarıdan karşılanması ve dış borçlanmanın önemli bir kısmının, dolar faizinin Güney Kore para birimi olan Won faizinden daha düşük olması sebebiyle dolar cinsinden yapılması krizin oluşmasında etkili olmuştur. Güney Kore'nin uygun olmayan şartlarda kredilere başvurması ve kredilerin kısa vadeli olması sıkıntıyı artırmıştır. 1995 yılı ortalarında başlayan doların değer kazanması, Güney Kore'nin ihracatını diğer Güneydoğu Asya ülkeleri gibi olumsuz yönde etkilemiştir.

4.2.3.1. Uygulanan IMF İstikrar Politikaları

1996 yılında Won'un dalgalanmaya bırakılması sonucunda değer kaybetmesi Güney Kore'yi sıkıntıya sokmuş ve 1997 yılında dört büyük holding iflas etme noktasına gelmiştir. Bu durum üzerine IMF, bu ülkeye 57 milyar dolarlık kredi taahhüdünde bulunmuştur. Bu kredinin 21 milyar doları IMF'nin kaynaklarından, 10 milyar doları Dünya Bankası'ndan, 5 milyar doları Asya Kalkınma Bankası'ndan sağlanacaktır. En büyük katkı taahhüdünde, 10 milyar dolar ile Japonya bulunmuştur. Güney Kore IMF ile anlaşarak IMF reçetelerini uygulamayı kabul etmiştir.²⁵⁶

Programın içerdiği konuların başlıcaları:

- Finans sektöründe kapsamlı bir yapısal değişimin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede zayıf finans kurumlarının tasfiye edilmesi, sermayesi yetersiz bankalara sermaye aktarımı, bankaların daha sıkı denetimi ve Merkez Bankasına bağımlılıkların azaltılması gibi düzenlemeler getirilmiştir.
- Mali önlemler ve vergi tabanının genişletilmesiyle GSYİH'nin %2'si düzeyinde tasarruf sağlanması hedeflenmiştir.

²⁵⁶ Karluk, Rıdvan, Özgür Tonus ve Nazım Çatalbaş. *Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye*. <http://www.econturk.org/tonus.pdf>, 03 Eylül 2011.

- Ekonomide, devlet, bankalar ve iş dünyası arasındaki şeffaf ve etkin olmayan ilişkilerin düzenlenmesi, bunun için de raporlama standardı ve dışsal denetim mekanizması getirilecektir.
- Dış ticaretin liberalleşmesine yönelik önlemler alınacaktır. Bu önlemler dış ticarete sübvansiyonların süreç içinde kaldırılması ve ithalatta liberasyona ve çeşitlenmeye gidilmesi olarak belirtilmiştir.
- İşgücü piyasası reformu ile işgücünün yer değiştirmesi kolaylaştırılacak, istihdam koşullarında esneklik sağlanacaktır.
- Ekonomiye ve finans sistemine ilişkin verilerin artırılması ve açıklanması sağlanacaktır.²⁵⁷

Güney Kore'nin IMF ile yaptığı stand-by anlaşmasına bağlı olarak uyguladığı ekonomik reform programı, 1999'un sonuna kadar yürürlükte kalmıştır. Temmuz 1998'in ardından, uygulanan ekonomik programların dolaylı bir sonucu olarak Güney Kore para birimi Won, ABD Doları karşısında değer kazanmıştır. Bu politika sonucunda faiz oranları kriz öncesi dönemlerdeki düzeylerine çekilmiştir.

Güney Kore, Aralık 1997'deki programın uygulanmaya başlanmasıyla birlikte aldığı dış borçları ödemeye devam etmiştir. Bu olumlu gelişmelerin sonucunda tüketici fiyatları enflasyonunun 1999'da %0.7'ye gerilediği, buna karşın işsizlik oranının, %7 olarak gerçekleştiği görülmektedir.²⁵⁸ 1997 yılı sonu itibarıyla Güney Kore'nin toplam dış yükümlülükleri IMF tanımlaması altında 68,4 milyar kısa, 86 milyar doları uzun vadeli olmak üzere 154,4 milyar dolardır. 1998 yılında dış borçlar 1997'ye göre %3 oranında gerileyerek 149,3 milyar dolar olarak, 1999 yılında ise bir önceki yıla göre %8,4 azalarak 136,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılında cari işlemlerin 40 milyar dolar fazla vermesi, 1997'de IMF'den sağlanan borçlanmaya rağmen, dış borç toplamının düşmesini mümkün kılmıştır. 1999 yılında cari işlemler fazlası azalarak 24

²⁵⁷ Demir, s.199.

²⁵⁸ http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/99turkce/rapor99_1.html. erişim (04.Eylül 2011).

milyar dolar olmuştur. 1999'da ekonomi %10,9 oranında bir büyüme performansı sergilerken, enflasyon %0,8'e gerilemiştir. 2000 yılında ise, GSYİH %9,3 oranında büyürken, enflasyon %2,3 oranında gerçekleşmiştir.

Böylece, Güney Kore ekonomisi, krizin ardından 2004 yılına kadar uzun dönemli bir büyüme yaşamıştır. Güney Kore'de 2003 yılının ilk yarısında büyüme aniden durmuşsa da, yılın ikinci yarısında ilerleme kaydedilmiş ve 2003 yılı, %3,1'lik GSYİH büyüme hızı ile kapatılmıştır.

Bununla beraber, uygulanan politikalar sonucunda enflasyon ve faizler düşürülmüştür. Krizin etkisinin şiddetle hissedildiği Kasım 1997'de 8,8 milyar dolara gerileyen kullanılabilir döviz rezervleri, 1999 yılı sonunda 81,1 milyar dolara yükselmiştir. 2003 yılı itibarıyla bu rakam, 155 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Güney Kore'de, krizin etkisiyle 1998 yılında %7'ye yükselen işsizlik ise, alınan önlemler sonucunda 1999'da azalmaya başlamış (%6,4), 2002 yılında %3,1'e geriletilmiştir.²⁵⁹

4.3. RUSYA

31 Aralık 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan Rusya²⁶⁰, 1992-1998 yılları arasında ekonomisini yeniden yapılandırma kapsamında, fiyatların serbest bırakılması, bütçenin denkleştirilmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, dış ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi politikalar izlemiştir.

Dış ticaretin liberalleştirilmesi ve enflasyon oranlarının düşürülmesinde sağlanan gelişmelere rağmen ekonomide üretim küçülmekte ve yüksek bütçe açıklarının finansmanında güçlükler yaşanmaktaydı. Bütçe açıklarının nedenleri; kayıt dışı ekonominin yaygınlığı nedeniyle devletin vergi toplamada zorluklar yaşaması, 1991

²⁵⁹ Doğan, Seyhun ve Halil Özekicioğlu. "Güney Kore ve Türkiye'de Uygulanan IMF Politikaları", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2005, s. 167.

²⁶⁰ Öztürk ve Bayraktar, s.107.

öncesi dönemden kalma sosyal güvenlik sisteminin genişliği, maden işçilerinin ve ordu mensuplarının sayılarının fazlalığı ile bu kesime aktarılan para hacminin yüksek olmasıydı. Bütün bunlara ilave olarak Rusya'nın en önemli döviz kalemleri olan petrol, kereste, altın başta olmak üzere dünya emtia fiyatlarındaki düşüşle beraber Rusya'nın gelir kaynaklarında önemli azalmalar olmuştur.

4.3.1. Uygulanan IMF İstikrar Programları

1 Temmuz 1993 tarihinde Rusya ekonomisine destek sağlamak amacıyla IMF'den 1.5 Milyar Dolar tutarında destek kredisi almıştır.²⁶¹ Uygulanan istikrar programıyla bütçe dışı ithalat desteklerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı 1993'ün ilk yarısında %11 iken, 1993 sonunda %8.5'e düşmüştür. Enflasyon da %17'den %8'e gerilemiştir.

Uygulanmakta olan IMF destekli istikrar programı ilk başlarda başarılı sonuçlar vermiştir. Rusya Merkez Bankası'nın borç verme faizi 1993 Mayıs'ında %100 iken, Temmuz'da %170 değerindeydi ki bu değer piyasa oranlarına yakın bir değerdı. Ruble birkaç ay içinde ABD Doları karşısında %10'un üzerinde değer kazandı. Fakat 1993'ün ikinci yarısında belirlenen hedeflerden büyük ölçüde sapıldı. Aylık enflasyon %20'lere dayandı. Ruble, merkez bankasının piyasaya sürekli müdahale etmesine karşın, yeniden değer kaybetmeye başladı. Sorun büyük ölçüde programın halkın yaşam standardını düşürme yönlü etkisine karşı oluşan tepkiler sonucu hükümetin başlarda attığı adımların devamını getirmemesinden kaynaklandı.

Ekonomide istikrarsızlığın sürmesi sonucunda 20 Nisan 1994'te IMF ile yeniden anlaşma yapıldı. İstenilen destek miktarı yine 1,5 milyar dolardı. Programla; fiyat istikrarı ve piyasaların liberizasyonu yönünde devletin adımlar atması, 1994 sonuna kadar aylık enflasyon oranının %7 düzeyine çekilebilmesi hedeflenmekteydi.

²⁶¹ Cata- Hernandez, Ernesto. "Russia and the IMF", **Problems of Post-Communism**. Mayıs/Haziran 95, c. 42, Sayı: 3, 1995, s. 19 – 27.

1994 yılının ilk yarısında kısmen yürütülebilen program, yılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan zorlanmalardan ötürü sürdürülememeye başladı. Uluslararası rezervler tekrar düşmeye başladı ve ruble 1994 yılının Ekim ayında dolar karşısında %20'nin üzerinde değer kaybetti. Bütün dengelerin altüst olduğu kriz Rusya'nın SSCB sonrasında yaşadığı ilk ciddi krizdi.

1995 yılının Nisan ayında ise, Rusya'ya krizden kurtulabilmesi amacıyla IMF tarafından 6.8 milyar dolar kredi sağlandı. Bu krizin etkileri 1996 yılına kadar ülkede istikrarlı bir ekonomik ortam yakalanmasını engelledi. Bu rakam, o güne kadar IMF tarafından bir ülkeye sağlanmış en büyük ikinci kredi dilimiydi. Yardım etkisini hemen gösterdi ve enflasyon düşmeye başladı. Ancak IMF artık ülkeyi daha yakından izliyordu. Artık ekonomik gerekliliklerin denetlendiği gözlemler üç ayda bir değil ayda bir yapılmaktaydı.

Ekonomik göstergelerin iyiye gitmesiyle 1996 yılının Mart ayında çok daha büyük bir kredi dilimi Rusya için IMF tarafından, aylık temelde verilmek üzere, serbest bırakıldı. Bu yeni krediyle bütçe açığının 1996'da GSYİH'nın %4'üne, 1998'deyse %2'sine indirilmesi, yıl sonuna kadar enflasyon oranının aylık %1 düzeyine düşürülmesi amaçlanmaktaydı. Ayrıca yapısal reformların gerçekleştirilmesi, özelleştirme sürecinin hızlandırılması, tarımsal alandaki reformlara hız verilmesi, bankacılıkta reform yapılması gibi IMF istekleri de söz konusuydu. İhracat vergileri neredeyse sıfırlanacaktı. Vergi toplamada köklü yenileştirmeler talep ediliyordu. 1996 Nisan'ında Rusya'nın 162 ülkeye olan 38.7 milyar dolarlık borcu yeniden yapılandırıldı.

1997 yılı, SSCB sonrası süreçte Rusya'nın en yüksek ekonomik performans gösterdiği yıldır. Üretimde %0.8 oranında artış gözlenmiş, borsa gelişimini sürdürmüş, bütçe açığı %7 düzeyinde durmuş, Rusya'nın IMF'ye olan bağımlılığının sona ereceğine yönelik tahminler artmaya başlamıştır.

Ne var ki, 1997 yılının Eylül ayından itibaren baş gösteren Doğu Asya ekonomik krizi Rusya'yı da Ruble'yi koruma altına almak zorunda bırakmış, faiz oranları hayli

artırılmıştı. Bu durum, bütçe gelirleri dengesini olumsuz etkiledi. Gelirler 1998 yılında yıllık bazda %36 düştü ve ülkede ciddi bir ekonomik kriz baş gösterdi. IMF 11.2 milyar dolar ek fon desteği sağlamayı kabul etti. Dünya Bankası'nın da katkısıyla rakam 17.1 milyar dolara ulaşacaktı. 17 Ağustos 1998'de Ruble %34 oranında devalüe edildi ve Rusya moratoryum ilan ederek iç ve dış borçlarını 3 ay erteledi. Bu olayla başlayan Rusya krizi, dünya ekonomisini ve borsaları olumsuz yönde etkilemiştir.

1998 yılında yaşanan krizden sonraki dönemde özellikle doğal gaz ve petrol gibi hammadde ürünlerinin dünya piyasalarında sürekli değerinin artması küçülen Rusya ekonomisine büyük bir ivme kazandırmış ve Rusya ciddi bir toparlanma sürecine girmiştir. Söz konusu hammaddelerin ihracatı Rusya'nın ihracatı içindeki payının % 70-75'lik kısma tekabül etmesi ekonominin toparlanmasındaki durumu ortaya koymaktadır. 1999 yılından başlayarak ülkede sağlanan reel gelir artışı uluslararası likiditeyi oluşturan altın ve döviz rezervlerinin sürekli artması ve dış ödemelerin borç takvimine uygun bir biçimde düzenli olarak gerçekleştirilmesi sonucu uluslararası reyting kuruluşları bu ülkeye bakış açılarını değiştirmiştir.²⁶²

²⁶² Apak ve Ataç, s.87.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE UYGULANAN İSTİKRAR PROGRAMLARI

4.IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1. 1946-1950 DÖNEMİ

Türkiye bu dönemde çok önemli toplumsal ve ekonomik değişimlere sahne olmuştur. Tek partili yaşamdan çok partili yaşama geçilmiştir. Batı dünyası ile entegre olmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti yaptığı pek çok anlaşmayla Batı Dünyası ile yakınlaşmıştır. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de devletçilik politikalarının kısmen daha yumuşamasıdır. Özel teşebbüs, yeni yatırımlar yaparak ülkenin ihtiyacı olan sanayi hamlesine bir ölçüde katılmaya çalışmıştır. Fakat bunun tek başına yapılamayacağı anlaşıncı Marshall Yardımı kullanılmıştır.²⁶³

4.1.1. 1946 Devalüasyonu

II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye, yeterli derecede döviz rezervine sahiptir ancak iç piyasada fiyatlardaki artış durdurulamamıştır. Diğer ülkelerin arka arkaya devalüasyon uygulamasına gitmesine karşın, Türkiye sabit döviz kuru politikasına devam etmiştir. Sabit döviz kuru politikası da devalüasyon uygulayan ülkeler ile Türk parası arasındaki farkı yükseltmiştir. Uluslararası Para Fonu'nun ödemeler dengesi sorunu olan ülkelere yardım ediyor olması, o dönemde ekonomide yaşanan sıkıntıların da etkisiyle Türkiye'nin Fon'a üye olma sürecini çabuklaştırmıştır. Üyelik için Türk parası ile diğer paralar arasındaki farkın azaltılması düşüncesi hakim olmuştur ve

²⁶³ Uysal, s.53.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa 7 Eylül 1946 yılında bir devalüasyon uygulaması yapılmıştır.²⁶⁴

1946 Devalüasyonunun yapılmasının en önemli nedenleri:

- Devalüasyonun caydırıcı etkisinden yararlanılarak ihracatta büyük bir artış gerçekleşeceğinin düşünülmesidir.
- Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na üye olabilmek adına Ödünç Verme ve Kiralama anlaşmasının onanması hakkındaki yasanın kabul edilmesidir. Bunun altında yatan nedenlere baktığımızda Gümrük tarifelerinin indirilmesi, uluslararası ticarete her türlü farklı işlemlerin sonlandırılması, yurtiçinde ve uluslararası düzeyde gerekli önlemlerin alınarak tüm ulusların özgürlük ve refahının maddi temellerini oluşturan üretim, iş ve malların değişim ve tüketimlerinin artırılmasının sağlanmasıdır.²⁶⁵
- Devalüasyonun önemli nedenlerinden biri de, o yıllarda IMF'ye girildiği takdirde devalüasyon yetkisinin sınırlanacak olmasıydı. IMF o yıllarda ülkelerin tek başlarına %10'un üzerinde devalüasyon yapmalarını izne bağlamıştı.

Enflasyondaki hızlı artışı dizginlemek ve ihracatı olumsuz yönde etkileyen büyük iç ve dış fiyat farkını gidermek amacıyla 7 Eylül 1946'da Türk lirasının değeri 1.28TL=1 Dolardan 2.80=1 Dolara devalüe edildi. Bunu izleyerek Türk lirasına güveni artırmak için Merkez Bankası altın satışlarını serbest bıraktı. İthalatta kota sistemi gevşetildi.²⁶⁶ Serbest dövizle ithal edilebilecek malların listesi genişletilmiş ve listeye giren malların sipariş ve ithalinde miktar sınırlamaları kaldırılmıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ Uysal, s.51.

²⁶⁵ Kepenek, Yakup. **Türkiye Ekonomisi**. Ankara: Savaş Yayınları, 1984, s. 123.

²⁶⁶ Kazgan, s.98.

²⁶⁷ Yaşa, Memduh. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**. İstanbul: Akbank Kültür Yayını, 1980, s.90.

Yapılan bu devalüasyon, ihraç malları arzının ve ithal malları talebinin elastik olmaması nedeniyle başarılı sonuçlar vermemiştir.²⁶⁸ Var olan ihraç malları hızla tükenmiş ve sanayi malları ithalatı yerine tüketim malları ithalatı artmış ve elde edilen döviz kazancı da israf edilmiştir.²⁶⁹ İthalatta liberalizasyona gidilmesi de sanayinin gelişimini olumsuz etkilemiştir.²⁷⁰

4.1.2. Türkiye'nin IMF'ye Üye Olma Süreci ve Statüsü

II. Dünya Savaşı'nın ardından dönemin siyasal dönüşüm sürecinde Türkiye, Batı dünyası ile daha samimi siyasal ve ekonomik ilişkilere yönelmiştir. Yeni oluşturulan uluslararası örgütlere üye olmaya başlamış ve Batı Dünyası içinde kendine bir yer edinmeye çalışmıştır.²⁷¹ Bu çerçevede Türkiye IMF ve Dünya Bankası'na 19 Şubat 1947'de TBMM'de kabul edilen ve 5016 sayılı yasa ile resmen üye olmuştur.²⁷² Türkiye IMF'ye 43 milyon dolarlık kotayla üye olmuştur. IMF ilkeleri gereğince kotanın 10 milyon 750 bin doları altın olarak teslim edilmiş, kalan %75'e karşılık olan 32 milyon 250 bin doların karşılığı 90 milyon 300 bin lira da T.C. Merkez Bankası'nda Fon adına açılan özel bir hesaba yatırılmıştır.²⁷³

IMF ana sözleşmesinin 4. Maddesi çerçevesinde, yani kambiyo kısıtlamaları uygulayan ülke konumunda üye olan Türkiye, bugün IMF ana sözleşmesinin 8. maddesi statüsünde, yani sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke statüsünde üye durumunda bulunmaktadır. Türkiye, bu statüye Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 sayılı kararı yürürlüğe soktuktan sonra geçmiştir. Türkiye'nin bu statü değişikliği 3 Nisan 1990'da IMF tarafından dünyaya duyurulmuştur.

Türkiye'nin ödemeler dengesi sorunlarıyla karşılaşması veya bu tür sorunlara yol açabilecek makro ekonomik dengesizlikler içine girmesi durumunda. IMF'den

²⁶⁸ Alkin, Erdoğan. *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2389, 1978, s.4.

²⁶⁹ İTO, *Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul, Yayın No:1989-1, 1989, s. 27.

²⁷⁰ Alpago, s.91.

²⁷¹ Uysal, s.50.

²⁷² Öner, Oğuz. *Türkiye'yi Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara Üye Yapan Anlaşmalar*, Ankara Üniversitesi: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:376, s.99.

²⁷³ Alpago, s.65.

teorik olarak kullanabileceği imkanlar şunlardır. Rezerv Dilim Pozisyonu, destekleme düzenlemesine bağlı olarak Kredi Dilimlerinin Kullanım İmkanı, süresi uzatılmış düzenlemeye bağlı olarak Genişletilmiş Fon Kolaylığı, Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı ile geçici imkanlar arasında yer alan Petrol Kolaylığıdır.²⁷⁴

Tablo 9: Türkiye'nin Kota Artırımları (Bin)

TARİH	SDR
30.04.1973 Öncesi	151.000
21.04.1978	200.000
24.12.1980	300.000
28.12.1983	429.000
09.12.1992	642.000
18.02.1999	964.000
01.11.2006	1.191.300
08.06.2011	1.455.800

Kaynak:[http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exquota.aspx?memberKey1=980&date1key=2011-10-31, 04.12.2011](http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exquota.aspx?memberKey1=980&date1key=2011-10-31,04.12.2011).

4.1.3. Truman Doktrini ve Marshall Planı

Türkiye'nin Batı Bloğu ile özellikle bu dönemde Batı'nın lideri pozisyonuna geçen ABD ile ilişkilerinin yoğunlaşması, Truman doktrini ve Marshall yardımı programları çerçevesinde Türkiye'ye gelen uzmanların uygulanmakta olan devletin müdahaleci ekonomi politikasını eleştirmeleri üzerine, Türkiye uygulamakta olduğu iktisat politikasında değişikliğine gitmiştir. Bunun üzerine 1946-1950 dönemi Türkiye'nin iktisat politikasında esaslı bir dönüşümün gerçekleştirildiği yıllar olmuştur.²⁷⁵

²⁷⁴ Erdinç, Zeynep. "Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:18, 2007, s.19.

²⁷⁵ Şahin, s.99-101.

Truman Doktrini: II. Dünya Savaşı sonrasında, dönemin ABD Başkanı Harry S. Truman'ın Avrupa'daki SSCB etkisini dengelemek amacıyla Batı Avrupa ülkelerine yardım yapılmasına ilişkin görüşü olarak tarihe geçmiş bir programdır. ABD Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947 yılında yürürlüğe koyduğu bu plan, özellikle gelişmekte olan ve stratejik konumu itibariyle de ABD çıkarları açısından güvenlikleri önemli olan Türkiye ve Yunanistan gibi müttefik ülkelerin güvenlik sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁷⁶

Başkan Truman, 12 Mart 1947'deki konuşmasında Kongre'den 3 istekte bulundu. Bu istekler:

- Türkiye ve Yunanistan'a yardım amacıyla 30 Haziran 1948'e kadar geçerli olmak şartıyla 400 milyon \$ bütçe,
- Yunanistan ve Türkiye'ye sivil ve askeri Amerikan personelinin gönderilmesi,
- Seçilecek Türk ve Yunan personelin Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitilmesiydi.²⁷⁷

ABD kongresinde kabul edilen planla, doğu bloğu baskısı altında bulunan Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapılmasına karar verilmiştir. Bu yardımın 100 milyon doları Türkiye'ye, 300 milyon dolarlık kısmı ise Yunanistan'a verilmiştir. Ayrıca, bu ülkelerin sivil ve askeri personelinin ABD'de eğitim görmesi ve teknik donanım ile desteklemesi de alınan kararlar arasında yer almaktadır.

Marshall Planı: II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Haziran 1947 tarihinde ABD'nin bazı Batı Avrupa ülkelerine yaptığı ve ABD'nin o dönemdeki Dışişleri Bakanı George Marshall'ın adıyla anılan yardım programına verilen addır. Bu program, siyasal açıdan Truman Doktrini'nin bir uzantısı özelliğini taşımaktadır. Marshall Planı çerçevesinde verilen yardımların hemen hemen hepsi mal, özellikle de askeri araç ve gereç biçiminde olmuştur.

²⁷⁶ Alpago, s.91

²⁷⁷ Ertem, Barış. "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 12, Sayı: 21, Haziran 2009, s.377-397.

Esas itibariyle Marshall Planı, II. Dünya Savaşında büyük bir yıkım yaşayan Avrupa ülkelerinin ekonomilerini güçlendirmeye yönelik bir destekleme programıdır. Çünkü, Avrupa'nın yeniden imarı ve kalkınması konusunda Dünya Bankası ve IMF kredileri yeterli olamamıştır. Türkiye ise, savaşa katılmadığı halde stratejik konumu ve özellikle de Rusya baskısı karşısında yalnız bırakılmaması açısından yardım alan ülkelere dahil edilmiştir. 4 Temmuz 1948 yılında Ankara'da ABD ve Türkiye yetkilileri arasında imzalanan anlaşmayla Türkiye payına düşen ekonomik yardımı almaya başlamıştır.²⁷⁸

4.1.4. 1946-1950 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

1946 yılının sonunda Türkiye'nin uzun vadeli borçları ciddi bir artış göstermiştir. Bu artışın en önemli sebebi yapılan devalüasyondur. Devalüasyonu takip eden 1947 yılından itibaren dış ticaret açığı ortaya çıkmış ve kronik bir hal almıştır. Bu dönemdeki dış ticaret açığı, savaş yıllarında biriktirilen altın ve döviz rezervleri ile 1948 sonrası Marshall yardımı çerçevesinde ülkeye giren yabancı kaynaklarla karşılanmaya çalışılmıştır.²⁷⁹

²⁷⁸ Alpago, s.92.

²⁷⁹ Demircan, Esra Siverekli ve Meliha Ener. "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", **Yönetim Bilimleri Dergisi**. T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:1, Sayı:1-2, s.83.

Tablo 10: 1946-1950 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TL/\$	İTHALAT (BİN \$)	İHRACAT (BİN \$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYON \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	DIŞ TİCARET HACMİ (MİLYON \$)
1946	1,88	118889	214580	95,7	180,5	333,5
1947	2,80	244644	223301	-21,3	91,3	467,9
1948	2,80	275053	196799	-78,3	71,5	471,9
1949	2,80	290220	247825	-42,4	85,4	538
1950	2,80	285664	263424	-22,2	92,2	549,1

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Bu dönemde kalkınma amacıyla iç borçlanmaya da başvurulmuştur. 1946 yılında elde edilen gelirler kalkınma amacıyla harcanmak üzere, “Kalkınma İstikrazına” ayrılmıştır. 1947 yılında ise, önceki yıllarda çıkarılmış olan hazine bonolarının konsolidasyonu amacıyla “1947 Hazine Tahvilleri” çıkarılmıştır. Ayrıca 1947 yılında 11 Haziran 1945 tarih ve 4735 sayılı Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nda kamulaştırılan toprakların bedelleri karşılığında verilmesi taahhüt edilmiş olan “Toprak Tahvilleri” çıkarılmıştır. Bu tarihten sonra artan bütçe açıklarına paralel olarak iç borçlanma politikasına sıklıkla başvurulmuştur.²⁸⁰

²⁸⁰ Kanlıgöz, Cihan. “Kamu Borçlanma (İstikraz) Sözleşmeleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:52, Sayı:1, s.339-357.

Tablo 11: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH

YILLAR	İSTİHDAM EDİLENLER	İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON \$)	GSMH (Cari Fiyatlarla) (MİLYON TL)
1946	8073	1,1	268	6858
1947	8267	1	257	7543
1948	8312	1,6	303	9493
1949	8560	1,4	249	9054
1950	8790	1,8	277	9694

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Cumhuriyet dönemindeki dış borca dayalı kalkınma stratejileri, çok partili döneme geçişi de simgeleyen yıllarla paralellik göstermektedir. Bu dönem Cumhuriyetin başından beri dış borçların en fazla arttığı yıllardır.

Tablo 12: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME

YILLAR	TÜFE (%)	ÖDEMELER BİLANÇOSU	CARİ AÇIK	BÜYÜME
1946	-3,8	10	7	31,9
1947	1,5	18	-14	4,2
1948	1,4	28	-149	4,2
1949	7,5	30	-93	-5,0
1950	-4,3	42	-50	9,4

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1946 yılında yaşanan büyüme büyük ölçüde, savaş yıllarını kapsayan altı yıllık bir gerilemenin telafisi niteliğindedir. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, 1939'daki düzeyinin üzerine 1948'de çıkabilmiştir.²⁸¹ 1946-1948 yıllarının ortalama büyüme hızı %18'e ulaşmıştır.

²⁸¹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007. s. 101.

22- 27 Kasım 1948 tarihinde İkinci İktisat Kongresi'nde alınan kararlarda devlet, özel girişimcinin alt yapısını kuran ve hazırlayan aynı zamanda ihtiyaç duyulan alanlarda da koruma politikaları üreten bir kurum olarak gösterilmiş, döviz ve sermaye kaynaklarının darlığı karşısında hızlı bir yeniden yapılandırma sağlamak amacıyla yabancı sermayenin anormal imtiyazlara sahip olmamak şartıyla, Türk ekonomisine katılmasını ve bu amaçla gereken tedbir ve kararların alınmasını öngörmüştür.²⁸²

4.2.1950-1960 DÖNEMİ

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonucunda Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Yeni iktidarın ilk üç yılı oldukça parlak bir dönem olarak tarihte yerini almıştır. Bir taraftan Kore Savaşı'nın yarattığı olumlu konjonktür, bir taraftan da savaş döneminde birikmiş olan döviz rezervleri ve tarımda yaşanan iyi hasat yılları yeni iktidara kalkınma hamlesi yapabilmesi için uygun koşulları bir araya getirmiştir. Ayrıca, Batı Dünyası ile gelişen olumlu ilişkiler sonucu sağlanan dış yardımlar öngörülen kalkınma hamlesi için uygun koşullar sağlamıştır.²⁸³

Bu dönemde Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu iki defa değiştirilerek yabancı sermayenin yurtiçine çekilmesi anlamında daha liberal bir ortam oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özel sektöre devredilmesi yani özelleştirilmesi konu olmuştur. Ancak bu düşünce aşamasında kalmış ve hiçbir KİT özel sektöre devredilmemiştir.²⁸⁴

1950'de başlatılan kalkınma hamlesi, 1954 yılına gelindiğinde gerilemeye başlamıştır. 1954 yılından itibaren IMF sürekli olarak devreye girmiştir. IMF ile olan ilk temasların başladığı bu dönemde 1954 seçimlerinden önce bir heyet ile Ankara'ya gelen

²⁸² Kazgan, Haydar, Toktamış Ateş, Oğuz Tekin, Murat Koraltürk, Alkan Soyak, Nadir Eroğlu ve Zeynep Kaban, **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Cilt 2, 1999, s. 386.

²⁸³ Berksoy, Taner. **Türkiye'de İstikrar Arayışları ve IMF, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**. Ankara: Savaş Yayınları, 1982, s.147-148.

²⁸⁴ Şahin, s. 103-104.

IMF uzmanları bir dizi İstikrar Programı uygulanmasını istemiştir. Dönemin hükümeti bu uygulamaları geri çevirmiştir.²⁸⁵

4.2.1. Krize Yol Açan Gelişmeler

1954 yılıyla birlikte ortaya çıkan iç ve dış açıklar ekonomideki istikrarsızlığı bunalıma sürüklemiştir. Ayrıca konjonktürel gelişmeler ve ekonomideki uygulamalar istikrarsızlığı artırıcı etkenler olmuştur. Bu dönemdeki en önemli konjonktürel gelişme tarım üretimindeki düşüş, ihracatın geleneksel tarım ürünlerine dayalı olmasından dolayı da dış ticaret açıklarının daha da artmasıdır. Bu dönemde uygulanan ithalatı kısımcı politikalara ve ithal ikameci sanayi politikalarına karşın 1950'lerin sonlarına doğru ciddi ödemeler dengesi sorunları ile karşı karşıya kalınmıştır.²⁸⁶

Dış ticarete oluşan döviz açığı önce kısa vadeli kredilerle geçiştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu imkan ortadan kalkınca, ithalatı kısma yoluna gidilmek zorunda kalınmıştır. 1958 yılına gelindiğinde ise döviz sıkıntısı büyük boyutlara ulaşmıştır. Döviz sıkıntısı yüzünden sanayi için gerekli girdiler ithal edilemediği gibi döviz bütçesi de birkaç haftalık ithalatı karşılayabilecek düzeye kadar azalmıştır.²⁸⁷

Bu olumsuz gelişmelere karşılık IMF önerileri reddedilmiştir. Milli Korunma Kanunu çıkarılarak duruma çare bulunmaya çalışılmıştır. Döviz imkanları kısıtlandıkça ithalata yasaklamalar getirilmiştir. Ekonomideki durgunluğa çare olması amacıyla kamu yatırımları artırılmıştır. 1956 yılına gelindiğinde ise hükümet devalüasyon ile yüz yüze kalmış ve IMF ile Viyana'da görüşmeler yapılmış ve Doların 5.20 olmasına karar verilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin dış borçlarının ertelenmesine ve 230 milyon dolarlık ek kredi almasına karar verilmiştir. Ancak yapılan bu anlaşma Adnan Menderes tarafından partisine kabul ettirilemediği için gerçekleşmemiştir. Anlaşmanın gerçekleşmemesi IMF ile Türkiye arasında kriz yaratmıştır. Bu krizle birlikte dönemin Maliye Bakanı istifa etmiş ve Hasan Polatkan Maliye Bakanı olmuştur. Ancak bu dönemde

²⁸⁵ Berksoy, s.148.

²⁸⁶ Sönmez, Mustafa. "IMF ile 51 Yılın Bilançosu", **75 Yılda Paranın Serüveni**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.257.

²⁸⁷ Berksoy, 1982, s.150.

piyasalardaki belirsizlik yüzünden dolar 18 TL'ye çıkmış ve IMF ile masaya oturulmak zorunda kalınmıştır.²⁸⁸

4.2.2. 1958 İstikrar Programının Amaç ve Kapsamı

Yapılan görüşmeler sonucunda Türk Hükümeti ilk Niyet Mektubunu IMF'ye sunmuştur. Bu niyet mektubu, Temmuz 1958'de IMF Yönetim Kurulu tarafından onaylanmış ve ilk istikrar paketi 4 Ağustos 1958'de yürürlüğe girmiştir.²⁸⁹

Yapılan istikrar programı kapsamında;

- İstikrar programı çerçevesinde emisyon ve bütçe harcamalarının kısıtlanmasına karar verilmiştir. Bu kararlar kamu harcamaları kontrol altına alınarak bütçe dengliği sağlanmak istenmiştir. Para arzını kontrol altına almak için de Merkez Bankası ve diğer bankaların kredileri 30 Haziran 1958 tarihinde ulaşılmış oldukları düzeyde dondurulmuştur.²⁹⁰
- KİT ürünlerine yüksek zamlar yapılarak ve zarar yapmayacak şekilde çalışması kabul edilmiştir.
- İthalat yeniden serbest bırakılmış ve üçer aylık programlara bağlanmıştır. İhracat ve ithalat izni ile ilgili işlemlerde kolaylığa gidilmiştir. Ara ve yatırım malları ithalatına önem verilmiştir.
- Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasasında değişikliğe gidilerek yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile yurtdışına döviz transferi yasaklanmıştır.
- Türk Lirası %322 oranında devalüe edilerek 2.80 TL'den 9 TL'ye çıkarılmıştır.

²⁸⁸ Şanlı, Ufuk. **Borç Kapanı: IMF**, İstanbul: Selis Yayınları, 2002, s. 92-93.

²⁸⁹ Mutlu, Servet. "Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları", **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl: 18, Haziran 2003, s.15-16.

²⁹⁰ Çelebi, Kemal. **Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**. Manisa: Emek Matbaacılık, 1998, s.129.

Alınan tüm bu kararların altında yatan temel düşüncüyü, Türkiye Ekonomisini dış etkenlerden koruyarak sistemli ve sürdürülebilir bir büyüme hızına ulaştırmak olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun için de Türkiye'nin 420 Milyon Dolar civarındaki borcu ertelenerek 359 Milyon Dolar civarında yeni bir kredi sağlanmıştır.²⁹¹

4.2.3. Programın Genel Değerlendirmesi

IMF ile Türkiye arasında yapılan ilk istikrar programı olma niteliğini taşıyan 1958 yılı istikrar programı ile parasal anlamda oldukça fazla sınırlamalar getirilmiş ve yüksek oranda devalüasyona gidilmiştir. Ancak hedeflenen amaçlara ulaşılamamıştır. Yapılan devalüasyon ithal mallarının fiyatlarını artırmış, kamu kurum ve kuruluşlarının ürettikleri mal ve hizmetlere uygulanan zamlar da maliyetlerin ve fiyatların artmasına neden olmuştur.²⁹²

TL'nin aşırı değerlenmesinin sonucu olarak Türkiye yurtdışına mal satamaz duruma gelmiştir. Kredilerin kesilmesi sonucunda döviz dar boğazına giren Türk Ekonomisinde ithalat hacmi de daralmıştır. Ortaya çıkan bu olumsuz tablo fiyatlar üzerindeki baskıyı da arttırmıştır.

Oysa 1958 İstikrar Programı ile sıkı para ve maliye politikası ile iç tüketimin kısılarak enflasyonun kontrol altına alınması ve devalüasyonla birlikte ithalatın pahalı ve ihracatın ucuz hale getirilmesi ile dış açığın azaltılması hedeflenmiştir. Burada dış dengesizlik sadece iç fiyatların dış fiyatlardan yüksek olması şeklinde bir fiyat sorunu olarak kabul edilmiştir.²⁹³

İstikrar tedbirlerinin uygulanması ile dış ekonomik ilişkilerdeki tikanıklık giderilmeye çalışılmıştır. IMF, OECD ve ABD ile yapılan anlaşmalar sonucunda 600

²⁹¹ Kazgan, Tanzimat'tan XXI.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. s.10.

²⁹² Berksoy, 1982, s.152.

²⁹³ Çelebi, s.129.

milyon dolarlık dış borç ertelenirken, 359 milyon dolarlık yeni bir kredi sağlanmıştır.²⁹⁴

1958 devalüasyonundan sonra ekonomide uzun soluklu bir duraklama dönemine girilmiştir. İktisadi alanda yaşanan bu duraklama döneminin yanında Türkiye’de sosyal ve siyasi alanda da sıkıntılar yaşanmıştır. İstikrarın sağlanması anlamında yapılan çalışmalar bir sonuca ulaşamayınca 1960 yılının Mayıs ayında yapılan askeri müdahale sonucu yönetim değişerek yeni bir dönem başlamıştır.

4 Ağustos 1958 yılında alınan kararların büyük bir bölümünün uygulanması 1960 müdahalesinden sonraki döneme bırakılmıştır. Kararların uygulanmasını değerlendirmek değişen politik ortam nedeniyle bu dönemden sonra çok net olmamaktadır. Ancak IMF tarafından uygulanan önlemlerden hedeflenen sonuçlara ulaşamadığı görülmektedir.²⁹⁵

4.2.4. 1950-1960 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

1956 yılından itibaren dış ticaret hacmi daralmaya başlamıştır. İç fiyatlar ile dış fiyatlar arasındaki farkın açılması sonucu TL aşırı değerlenmiştir. TL’nin aşırı değerlenmesi sonucunda Türkiye yurt dışına mal satamaz hale gelmiştir. Dış yardım alınabilecek çevreler de Türkiye’yi istikrar tedbirlerini almaya yönelik olarak kredilerini kesmişlerdir. Döviz darboğazına giren Türk ekonomisinde ithalat hacmi de daralmıştır.

²⁹⁴ İTO, Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış, s.37.

²⁹⁵ Karluk, Türkiye Ekonomisi, s.381.

Tablo 13: 1950-1960 Dönemi Temel Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TL/\$	İTHALAT (BİN \$)	İHRACAT (BİN \$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYON \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	DIŞ TİCARET HACMİ (MİLYON \$)
1950	2,80	285664	263424	-22,2	92,2	549,1
1951	2,80	402086	314082	-88	78,1	716,2
1952	2,80	555920	362914	-193	65,3	918,8
1953	2,80	532533	396061	-136,5	74,4	928,6
1954	2,80	478359	334924	-143,4	70	813,3
1955	2,80	497637	313346	-184,3	63	811
1956	2,80	407340	304990	-102,4	74,9	712,3
1957	2,80	397125	345217	-51,9	86,9	742,3
1958	2,80	315098	247271	-67,8	78,5	562,4
1959	2,80	469982	353799	-116,2	75,3	823,8
1960	4,73	468186	320731	-147,5	68,5	788,9

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Zamanla oluşan sermaye birikimi ve hızlı kentleşme ile birlikte iç pazar dönem itibari ile genişlemeye başlamıştır. 1950 yılında ithalatta büyük ölçüde serbestleşmeye gidilmiş, bunun sonucu olarak da bazı ihracat kısıtlamaları kaldırılmıştır. Değişen tüketim kalıpları hem ithal lüks ürünlere olan talebi hem de yurt içi üretimi desteklemiştir.²⁹⁶ 1950’de %92.2 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 1952’de %63’e gerilemesi ve dış ticaret açığının GSMH’ye oranının %4’e yükselmesine neden olmuş ve ticaret kısıtlamaları yeniden gündeme gelmiştir. Dış ticaret açığı giderek artarak

²⁹⁶ Kepenek ve Yentürk, s.81.

1952’de 193 milyon dolara yükselince, kısıtlamalar tekrar gündeme gelmiş ve 1953’de serbest ithalat usulü tamamen kaldırılmıştır.²⁹⁷

1958 İstikrar Tedbirleri, tipik IMF reçetelerini yansıtmaktadır. Bu istikrar tedbirleri sayesinde sağlanan dış kaynak, dış ödeme sıkıntılarını kısa bir süre ertelemiştir. Fiyat artışları bu dönemde denetim altına alınmıştır. Buna karşılık ciddi bir ekonomik durgunluk baş göstermiştir. Çünkü devalüasyon IMF’nin beklediği başarıyı göstermemiştir. 1959-1960 yıllarındaki ihracat rakamları, 1952-1953 dönemine ait ihracat rakamlarına göre gerileme gösterdiği için dış ticaret açığı artmıştır. Bu durum ise IMF reçetelerinin beklenmeyen bir sonucudur.²⁹⁸

1958 istikrar politikalarından beklenen bir sonuç da, fiyat artışlarının durdurulmasıdır. Ancak IMF patentli politika paketinin temel aletleri, genellikle fiyat artışını besleyecek niteliktedir. Devalüasyon, ithal mallarının fiyatında bir artışa neden olurken, kamu kuruluşlarının uyguladıkları zamlar da, yine maliyetlerin ve fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. 1958 politikaları da, bu özelliğini göstermekte gecikmedi. 1958 Ağustosunu izleyen aylarda da fiyat artışları sürdü.²⁹⁹

1958 yılında hem ithalatta hem de ihracatta büyük düşüşler ortaya çıkmıştır. Ancak hemen ardından 1959 yılında tekrar ithalatta ve ihracatta artışlar meydana gelmiştir. Buna rağmen ithalatın ihracattan fazla yükselmesi nedeniyle, dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %73’lük bir artış göstermiştir. Dönem içinde yaşanan bu olumsuz gelişmeler ihracatın ithalatı karşılama oranını da % 86,9’dan %68,5’e düşürmüştür.

²⁹⁷ Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu, M. Fatih İlgin. **Türkiye’de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007)**. Ankara: Detay Yayıncılık, 2009, s.22.

²⁹⁸ Öztürk ve Bayraktar, s. 131.

²⁹⁹ Erdost, s.152.

Tablo 14: 1950-1960 Yılları Arası İç-Dış Borç Göstergeleri, GSMH.

YILLAR	İSTİHDAM EDİLENLER	İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON \$)	GSMH (Cari Fiyatlarla) (MİLYON TL)
1950	8790	1,8	277	9694
1951	9117	2	268	11644
1952	9520	2,1	294	13389
1953	9896	2,3	269	15607
1954	10199	2,4	304	15915
1955	10482	2,6	346	19117
1956	10613	2,7	420	22047
1957	10845	3,2	430	29310
1958	11771	3,6	426	35000
1959	11164	3,6	489	43670
1960	11945	4,3	558	46664

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Bu dönemde işgücü piyasası ile ilgili olarak bu konuda günün gerekleri doğrultusunda yasal düzenlemelerin yapılması ve bu çerçevede grev hakkı, ücretli izin, yaşam seviyesinin yükseltilmesi gibi politikalara ağırlık verilmiştir.³⁰⁰

Fiyatlar genel seviyesi TÜFE bazında ilk yıl düşmüş ancak sonraki yıllarda düzenli bir artış göstermiştir. 1950'den sonra ekonominin dinamizmini artıran genişletici politikalar bu dönemden sonra ihracatın duraklaması ve yeterli finans kaynaklarının bulunmaması nedeniyle enflasyonu hızlandırmıştır.³⁰¹ Özellikle 1954 yılında kötü hava şartları nedeniyle tarımsal üretimin azalması ve daha sonra değişen dış ticaret rejimi ile ithalatın azalması sonucu reel gelirde önemli bir azalma meydana

³⁰⁰ Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu, M. Fatih İlgin. s.16.

³⁰¹ Coşar, Nevin. "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Sayı:60, 2005, s.36.

gelmesine rağmen; bütçe açıkları, hazine avansları ve fiyat destekleme politikaları nedeniyle parasal genişleme devam etmiştir. 1954-1957 döneminde TÜFE ortalama yıllık %11.2 oranında artış göstermiştir. 1957-1960 yılları arasında ise ortaya çıkan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık fiyatlar genel seviyesini olumsuz etkilemiş ve TÜFE’de yıllık ortalama %14,55 olarak gerçekleşmiştir.³⁰²

Tablo 15: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME

YILLAR	TÜFE (%)	ÖDEMELER BİLANÇOSU	CARİ AÇIK	BÜYÜME
1950	-4,3	42	-50	9.4
1951	-1,1	32	-94	12.8
1952	5,1	-42	-198	11.9
1953	4,8	1	-164	11.2
1954	9	6	-177	-3.0
1955	11,9	-11	-177	7.9
1956	11,5	98	-75	3.2
1957	12,5	64	-64	7.8
1958	15,7	72	-64	4.5
1959	22,6	26	-145	4.1
1960	7,4	-10	-139	3.4

Kaynak: TÜİK, DPT, T.C. Merkez Bankası verilerinden oluşturulmuştur.

1950-54 yıllarına ait ödemeler bilançosu verileri incelendiğinde, cari işlemler dengesinin dış ticaret açığı nedeniyle her yıl açık verdiği görülmektedir. İlgili dönemde cari işlemler açığı miktar olarak en yüksek değerine 198 milyon dolar ile 1952 yılında ulaşmıştır. 1954-57 yılları arasında enflasyon oranında yaşanan düşüşe rağmen, enflasyon oranının hala yüksek seviyelerde olması ve tüketim mallarında darlık yaşanması, hammadde tedarikinde problemler yaşanması nedeniyle sanayi üretimi olumsuz etkilenmiştir. Yürürlüğe konulan tedbirler dış ticaret açığını 1957-1958

³⁰² Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu, M. Fatih İlgin, s.45.

yıllarında 64 milyon dolara kadar geriletmiştir. Ancak 1959 ve 1960 yılında tekrar cari açıkta artış yaşanmıştır.³⁰³

4.3. 1960-1970 DÖNEMİ

Bu dönem ithal ikameci sanayileşmenin ve planlı kalkınmanın sürdürüldüğü bir dönemdir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planlaması ile sanayileşme konusunda önemli adımlar atılmıştır. Fakat dışa bağımlılık istenilen düzeyde azaltılamamıştır.

4.3.1. IMF İle Yapılan Stand-By Anlaşmaları

1950’li yıllarda başlayan, 1960’larda ve 1970’li yıllarda artan bir ivme ile devam eden Türkiye’nin ithal ikameci modeli, dış etkilerden olabildiğince uzak tutulmaya çalışılan bir iç pazar, sabit döviz kuru politikası, düşük faiz oranları ve yoğun devlet destekli dayanıklı-dayanıksız tüketim malları üretme ağırlıklı bir sanayileşme politikasının üzerinde yükselmiştir. Ticaretten sanayiye geçiş yapan yerli firmaların, yabancı sermaye ile işbirliği temeline dayanarak başlattıkları sanayileşme bu modelin omurgasını oluşturmuş, KİT’ler de bu sanayiye başta düşük fiyatlı girdi olmak üzere destek vermişlerdir.

Bu birikim modelinin sorunu, döviz kurunun sabit tutulmasının etkisiyle ihracatı kulak arkası etmesi ve girdi, araç-gereç yönünden ithalata bağımlı olmasıydı. Bu her yıl artan oranlarla dış açık verilmesi anlamına geliyordu. Dış açık, işçi dövizleri ve tarım ürünleri ihracatıyla kapatılamayınca dış borçlanma kaçınılmaz olmuş ancak dış borç ödeme kabiliyetinin azalması sonucunda da birikim modelinin kendini yenileme şansı azalmıştır. Bu birikim modelindeki tıkanıkları aşmak için Türkiye IMF’li tarihindeki stand-by düzenlemelerinin 10 tanesini bu dönemde gerçekleştirmiştir.³⁰⁴

IMF ile 1 Ocak 1961 tarihinde bir yıl süren ilk stand-by anlaşması gerçekleştirilmiştir. 30 Mart 1962’de IMF ile yeni bir düzenlemeye giden Türkiye’nin

³⁰³ Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu, M. Fatih İlgün, s.37.

³⁰⁴ Sönmez, s. 102.

bu anlaşması bir yıldan daha az sürerek 31 Aralık 1962’de bitmiştir. 15 Şubat 1963’te imzalanan üçüncü stand-by anlaşması yaklaşık dokuz ay sürmüştür. Dördüncü stand-by anlaşması ise 15 Şubat 1964 tarihinde başlarken, bu anlaşma da 31 Aralık 1964’de bitmiştir. Türkiye, 1961 yılından, 1970 yılına kadar her yıl, IMF ile bir stand-by gerçekleştirmiştir. Anlaşmalar genellikle bir yıl dolmadan sona ermiştir. Bu düzenlemeler döviz gelirlerini olumlu etkilemekle beraber döviz harcamaları daralmadığı için IMF’den beklenen net sonuç yine sağlanamamıştır.

1961-1970 yılları arasında IMF ile toplam 10 adet anlaşma imzalanmış, ancak bunlar arasında 1963, 1967, 1968 ve 1970 yıllarında yapılan anlaşmalardaki şartlar yerine getirilmiş ve tahsis edilen 1.4 milyar SDR’lik kaynağın tamamı kullanılmıştır. 1961, 1962 ve 1965 yıllarında yapılan anlaşmalar sırasında, beklentilerin üzerinde gerçekleşen sermaye girişi, azalan ithalat talebi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi nedeniyle tahsis edilen kaynakların tamamının kullanılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. 1964 yılında yapılan stand-by düzenlemesi iki defa revize edildikten sonra ve 1969 yılında yapılan stand-by düzenlemesi de yeni gelen hükümetin izlediği ekonomik model sonrası kredinin tamamı kullanılmadan iptal edilmiştir.

Bu tarihlerde IMF Türkiye ilişkilerine baktığımızda, 1964 yılına kadar hükümetin isteği üzerine denetim, IMF heyetinin Türkiye’ye gelmesinden ziyade, Türk heyetinin Washington’a gitmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yıllarda IMF’nin ilişkiyi pasif yöntemlerle sürdürmesinin nedeni, o dönemlerde ülkede yaşanan siyasi huzursuzluktur.

Türkiye’de 1965 seçimleriyle koalisyon dönemi sona erdi ve tek parti iktidara geldi. Bu seçimlerden sonra 1966 yılında IMF tekrar devalüasyon talebi ile devreye girmiştir. Ancak, bu dönemde devalüasyon sonrasında ihracatı artıracak herhangi bir ihraç ürününün olmaması ve 1958 devalüasyonunda meydana gelen siyasal gelişmeler nedeniyle bu talep reddedilmiştir. Bu dönemde IMF, denetimi yaygınlaştırmış ve uygulanan iktisat politikaları gözlemlenmiştir. Ayrıca, kamu ve özel kesimin piyasa ekonomisine uyum gösterecek şekilde düzenlenmesini öngören temel yasaların çıkartılması için çaba sarf etmiştir.

1968 yılında IMF ile yapılan görüşmeler neticesinde, yine devalüasyon yapılması isteği gündeme gelmiştir. Ancak IMF'nin devalüasyon talebi dönemin başbakanı tarafından gelecek sene konunun ele alınabileceği şeklinde cevaplanmıştır. 1969 yılına gelindiğinde ise IMF tarafından devalüasyon isteği tekrar gündeme gelmiştir. Ancak bu yıl da seçimlerin olması nedeniyle istek geri çevrilmiştir.³⁰⁵

1961 yılından itibaren her yıl ihtiyaç duyulan, Türkiye'nin IMF ile yaptığı stand-by anlaşmaları Tablo 16'da görülmektedir.

Tablo 16: 1961-1970 Dönemi Türkiye-IMF Stand By Düzenlemeleri (Milyon SDR)

Anlaşmanın Başlama Tarihi	Bitiş veya İptal Tarihi	Anlaşmanın Süresi	Onaylanan Miktar	Çekilen Tutar (SDR)
1 Ocak 1961	31 Aralık 1961	12	37.50	16.00
30 Mart 1962	31 Aralık 1962	9	31.00	15.00
15 Şubat 1963	31 Aralık 1963	11	21.50	21.50
15 Şubat 1964	31 Aralık 1964	11	21.50	19.00
1 Şubat 1965	31 Aralık 1965	12	21.50	-
1 Şubat 1966	31 Aralık 1966	12	21.50	21.50
15 Şubat 1967	31 Aralık 1967	11	27.00	27.00
1 Nisan 1968	31 Aralık 1968	9	27.00	27.00
1 Temmuz 1969	30 Haziran 1969	12	27.00	10.00
17 Ağustos 1970	16 Ağustos 1971	12	90.00	90.00

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, Supplement on Fund Accounts, 1982, s.146.

4.3.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Türkiye ekonomisi 1961 Anayasası ile yeni bir sürece girmiştir. Devlet, “İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır” hükmü ile kalkınma planları

³⁰⁵ Bozdağ, s.81.

yapmakla görevlendirilmiştir. Nitekim 30 Eylül 1960 tarihinde yürürlüğe giren 91 sayılı kanunla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) devletin bu planlama fonksiyonunu üstlenmiştir. Böylece, 1923 yılından beri hedeflenen sanayileşme çabalarına 5 yıllık planlarla hız verilmeye çalışılmıştır.

Beş Yıllık Kalkınma Planlarının ana hedefleri ise şunlardır.³⁰⁶

- Yıllık %7 büyüme hızı sağlanması,
- İstihdam sorununun çözülmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlanması.

Türkiye böylece, 1960'lı yıllarla birlikte yürürlüğe koyduğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yeni bir süreç olan “planlı dönem”e girmiştir. Bu yeni dönem; bir yandan kamu harcamalarına disiplin ve perspektif getirme, bir yandan da ithal ikamesi politikasını uzun vadeli akılcı temellere dayandırma girişimidir.

4.3.2.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Özellikleri

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sektörel anlamda dengeli gelişme modeli uygulanmıştır. Planda her uzun dönemde gelişmenin sanayileşmeye yönelik olduğu belirtiliyorsa da, tarımın halen temel üretken sektör oluşu, ihracatta birincil sektör oluşu ve kaynak transferi gerekliliği, ilk planda tarım sektörünün önem kazanmasına neden olmaktadır.

Bölgesel nitelikli dışa açılmayı sağlamaya yönelik iki anlaşma da bu dönemde imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan birincisi Avrupa Ekonomik Topluluğu ile 1963 yılında imzalanan sınai ürünlerde gümrük birliği anlaşmasıdır. Bu anlaşma 1986 yılından itibaren işgücünün serbest dolaşımını içeren ve 1990'lı yıllarda tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ile gümrük birliğinin tamamlanacağı belirtilen Ankara Anlaşması'dır. İkincisi

³⁰⁶ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.33.

ise; 1964 yılında Türkiye, İran ve Pakistan arasında imzalanan Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Örgütü anlaşmasıdır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının en büyük projesi Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) olmuştur. 1965 yılında Keban Barajı'nın inşaatı başlamıştır. Yine dönemin en önemli gelişimi işçi dövizlerinin yarattığı cari işlemler açığının kapatılmasındaki olumlu havadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, 1950'lerde tarıma verilen önceliğin aksine tarım ile sanayi arasında dengeli bir gelişmenin sağlanması, kırsal kesimde yaratılacak istihdam olanakları ile kente göçün kontrolü ve sanayileşmede ithal ikamesi yaklaşımının sürdürülmesi amaçlanmıştır. Planda ayrıca, ekonomik kalkınmanın sosyal adalet ilkeleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesine, gelir dağılımının düzeltilmesine, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılmasına, fırsat eşitliğinin sağlanmasına, bölgelerarası ekonomik ve sosyal dengesizliklerin giderilmesine önem verilmiştir.³⁰⁷

4.3.2.2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Sonuçları

Plan hedeflerindeki % 7'lik hız, % 6,6 olarak gerçekleşmiş ve ortalama % 5 düzeyinde bir enflasyon düzeyi yakalanmıştır. Planda, 1950'li yılların hızlı kentleşme olgusunu da dikkate alacak şekilde nüfus planlamasına yer verilmiştir.

Ekonomi bu dönemde hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmede yatırımlarda görülen büyük artışların önemli rolü vardır. DPT verilerine göre; 1962–1966 döneminde GSMH yılda ortalama %6.5 artarak 1962 yılında 61,9 milyardan 1966 yılında 79.5 milyar liraya yükselmiştir. Böylece dört yılda %28.5 milyarlık bir artış sağlanmıştır. Bunun temel nedeni, tarım sektöründe hava şartlarının elverişliliği dolayısıyla %4.2 olarak planlanan artış hızının %7,6 olarak gerçekleşmesidir. Tarım sektöründeki bu gelişmeye rağmen diğer sektörlerden, özellikle sanayi sektörü, Plan hedefinin oldukça altında bir artış göstermiştir. Sanayi sektöründe bu geri kalış özellikle ekonomide oluşan

³⁰⁷ Temel, Adil, Ercan Boyar ve Şeref Saygılı. “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)”, **Planlama Dergisi**. Özel Sayı, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, s.53.

enflasyonist baskıları ortadan kaldırmak amacıyla alınan ekonomik faaliyeti daraltıcı tedbirler sonucunda genel talep seviyesinin düşmesinin de rolü büyük olmuştur. Bu durum belirli malların satışlarının azalmasına ve dolayısıyla üretim kapasitesinin tam olarak kullanılmamasına yol açmıştır.³⁰⁸

4.3.3. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yılları arasında uygulamaya konmuştur. İkinci planda da birinci plandaki esasların ve reformların yürütülmesi kabul edilmişse de bazı hususlar farklılık göstermektedir.

Plan; özel sektör ve özel yatırımlar için yatırım indirimi, çeşitli vergi masrafları, özel fon tahsisleri veya kamu fon ve kaynaklarından transfer yapılması gibi çeşitli teşvik tedbirlerinin hazırlanması, denk bütçe esası, fiyat istikrarının sağlanması, tarım reformuna önem verilmesi, kaynak dağılımının etkin bir şekilde kullanılması gibi esasları içermektedir.

Bu dönemde bu planda belirtilen hedeflerin önemli bir kısmı gerçekleştirilememiştir. Ekonomi geniş ölçüde tarımın etkisi altında kalmıştır. Bir taraftan verimsizlik diğer taraftan finansman kaynaklarının yetersiz olmasından dolayı Türkiye ekonomisi arzu edilen hedeflere ulaşamamıştır.

Bununla birlikte İkinci Kalkınma Planı Döneminde bazı gelişmelerin sağlanması da mümkün olmuştur. Eski yıllara oranla büyüme hızının planlarda hedeflenen düzeylere oldukça yaklaştığı görülmüştür. Bütçe açıklarına rağmen, kredi arzı artışlarının kontrol altına alınması fiyatlar genel seviyesindeki yükselmelere engel olmuştur. Sanayileşmede de gelişmeler sağlanmıştır. Sanayi sektörünün milli gelir içindeki payı yükselmiştir. Bu arada sanayi mallarının çeşitleri ve kalitesi artmıştır.

³⁰⁸ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**. Ankara, 1967, s.8.

Bu dönemde çözülemeyen en önemli sorun dış ticaret açığıdır. Ödemeler bilançosu açıklarının devam etmesi, ithal ihtiyacının artması ve dış yardımların azalması ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.³⁰⁹

4.3.4. 1960-1970 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

1960-1970 yılları arasında ihracat ve ithalat ile ilgili göstergelere baktığımızda, ihracatın ithalatı karşılama oranı artmasına rağmen dış ticaret açığı artış göstermiştir. Dönemin başında 1961 yılında 507 milyar olan ithalat 1970'lere gelindiğinde 947 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat rakamları ise 347 milyar dolardan 588 milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo17: 1960-1970 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TL/\$	İTHALAT (BİN \$)	İHRACAT (BİN \$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYON \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	DIŞ TCARET HACMİ (MİLYON \$)
1960	4,73	468186	320731	-147,5	68,5	788,9
1961	9,04	507205	346740	-160,5	68,4	853,9
1962	9,04	619447	381197	-238,3	61,5	1000,6
1963	9,04	687616	368087	-319,5	53,5	1055,7
1964	9,08	537229	410771	-126,5	76,5	948
1965	9,08	571953	463738	-108,2	81,1	1035,7
1966	9,08	718269	490508	-227,8	68,3	1208,8
1967	9,08	684669	522334	-162,3	76,3	1207
1968	9,08	763659	496419	-267,2	65	1260,1
1969	9,08	801236	536834	-264,4	67	1338,1
1970	9,08	947604	588476	-359,1	62,1	1536,1

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Planlı Dönemle birlikte dış ticaret giderek daha ayrıntılı biçimde programlanmaya çalışılmış, ancak enflasyonla birlikte Türk Lirası aşırı değerlenmiş

³⁰⁹ Ülgen, Gülden. **Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği**. İstanbul: Derin Yayınları, 2005, s.69-72.

hale gelmiştir. Bu durumun ithalatı uyarma etkisini hafifletebilmek için, yeni bir kur ayarlamasına gidilmemiş ve miktar kısıtlamaları yanında, ithalattan %5 oranında yeni bir damga resminin alınmasına, dış gezilere %50 prim uygulamasına karar verilmiştir. Damga resmi 1967 yılında %10'a çıkarılmış ve deniz yoluyla yapılan ithalata %5 rıhtım resmi konmuştur. İthalatta teminat oranları %125 oranına varıncaya kadar yükseltilmiş ve uygulama sertleştirilmiştir. Yerli mamul kullanılması için ithalatta yine ön izin alınması zorunluluğu yaratılmıştır.

Aşırı değerlenmiş liranın ihracat üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek üzere de 1963 yılında vergi iadesi sistemi oluşturulmuş ve uygulama giderek genişletilmiştir. 1964 yılından başlayarak işçi dövizlerine, 1967 yılından başlayarak da turist dövizlerine prim ödenmeye başlanmıştır.³¹⁰

Tablo 18: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH

YILLAR	İSTİHDAM EDİLENLER	İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON \$)	GSMH (Cari Fiyatlarla) (MİLYON TL)
1960	11945	4,3	558	46664
1961	12088	8,9	611	49536
1962	12219	10,1	732	57593
1963	12365	11,3	659	66801
1964	12573	11,8	856	71313
1965	12761	12,5	1434	76726
1966	13014	15,9	1597	91419
1967	13174	18,2	1710	101481
1968	13396	20,5	1883	163893
1969	13537	22,6	2052	183356
1970	13768	24,9	2297	207815

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

³¹⁰ Alkin, Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi. s.115.

Planlı Dönem uygulamalarının başladığı 1963 yılından itibaren dış borçlar, kalkınma planlarına ve bu planların yıllık uygulama dilimlerini oluşturan programlara bağlı olarak artmıştır.³¹¹ Dış borçlara paralel olarak dönemde iç borç rakamları da ciddi artışlar göstermiştir.

1960-1970 döneminde nispi bir refah artışı görülmesine rağmen dış kredi ihtiyacı sürekli olarak artmıştır. Bu dönem içinde IMF ile her yıl stand-by anlaşması imzalanmıştır. Dolayısıyla IMF denetiminin ekonomi üzerinde süreklilik kazandığı bir dönem olmuştur. 1960-1970 yılları arasında Türkiye 2.7 milyar dolar dış kredi sağlamıştır. Ancak sağlanmış olan bu kredinin 1.4 milyar doları önceki dönemlerden kaynaklanan borçların ödemelerine harcanmıştır.³¹²

1961 Anayasası sosyal devlet ilkesinden hareket ederek çalışmayı herkesin hakkı ve ödevi olarak kabul etmiştir. Birinci Kalkınma Planı'nda hedef olarak istihdam üzerinde durulurken, İkinci Kalkınma Planı'nda istihdam konusunda bir hedef konmamış, ekonomik gelişmeyle birlikte bu problemin kendiliğinden çözüleceği öngörülmüştür.³¹³

³¹¹ Tüğen, Kamil. "Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri", **Maliye Yazıları**. Mart-Nisan 1991, Sayı:29, s. 64.

³¹² Açıba, Sait. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Dış Borçlanma-II", **İktisat ve Maliye**. Haziran 1989, Sayı:6, Cilt XXXVI, s. 232-235.

³¹³ Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu ve M. Fatih İlgin, s.77.

Tablo 19: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME

YILLAR	TÜFE (%)	ÖDEMELER BİLANÇOSU	CARİ AÇIK	BÜYÜME
1960	7,4	-10	-139	3,4
1961	1.3	11	-170	2.0
1962	3.8	-43	-242	6.2
1963	6.5	-49	-300	9.7
1964	0.8	18	-109	4.1
1965	6.7	68	-78	3.1
1966	5.5	-14	-164	12.0
1967	6.3	60	-115	4.2
1968	4.1	11	-224	6.7
1969	5.7	37	-220	4.1
1970	11.8	242	-171	3.2

Kaynak: TÜİK, DPT, T.C. Merkez Bankası verilerinden oluşturulmuştur.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanması ile birlikte büyüme oranının 1962 yılında %6,2 olduğu 1963 yılında ise %9,7'lik bir seviyeye geldiği görülmektedir. Sonraki 2 yılda ise tarımsal üretimde artışın olmaması ve özel sektör yatırımlarında görülen düşüş nedeniyle yıllık büyüme oranı azalmıştır. 1966 yılında ise %12'lik bir büyüme sağlanmış ancak sonraki yıllarda tekrar büyüme oranları azalma göstermiştir.

1961-1964 döneminde fiyat artışları yıllık ortalama TÜFE'de %3,82 olarak gerçekleşmiştir. 1965 yılında ise ekonominin genelinde durgunluğun aşılması için uygulanan genişletici politikalar sonucunda yıllık enflasyon TÜFE'de %6,7 seviyesine yükselmiştir.³¹⁴ 1965-1969 yılları arasında TÜFE'deki değişim %5-6 aralığında iken, 1970 yılına gelindiğinde artış oranı %11,8'e yükselmiştir.³¹⁵

³¹⁴ Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu ve M. Fatih İlgün, s.79.

³¹⁵ Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu ve M. Fatih İlgün, s.103.

4.4. 1970-1980 DÖNEMİ

1970-1980 dönemi Türkiye ekonomisi açısından büyük güçlüklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ülkede yaşanan hem siyasal istikrarsızlıklar, hem de 1973 Petrol Krizi ekonomik yapıyı derinden etkilemiştir.

4.4.1. 1970 İstikrar Programının Amacı ve Kapsamı

1970 istikrar programının temel amacı, dış açığın önlenmesidir. Döviz rezervlerinin tükenmesi ve artan dış borçlar bu istikrar programının uygulanmasını gerekli kılmıştır. Aynı zamanda, ekonomide iç dengenin sağlanması için iç fiyatlarda ayarlamalara gidilmiş, faiz ve iskonto oranları yükseltilmiştir. Alınan bu önlemlerle enflasyonun da kontrol altına alınması amaçlanmıştır.³¹⁶

Alınan istikrar tedbirleri gereğince, 10 Ağustos 1970 tarihinde 1 Dolar 9TL'den 15 TL'ye çıkarılarak, Türk parası yabancı paralar karşılığında %66.7 oranında devalüe edilmiştir.³¹⁷ Böylece TL 12 yıl sonra tekrar devalüe edilmiştir. Ancak teknik nedenlerle bazı istisnai durumlar da söz konusu olmuştur:

- Türkiye'ye gelen dövizlere %33.5 oranında faiz verildiği için yurt dışındaki işçilerin gönderdiği dövizlere 1 Dolar = 11.25 TL döviz kuru uygulanacaktı.
- Dış seyahat harcamalarından alınan vergi nedeniyle 1 Dolar=10 TL olarak belirlenmişti.
- Pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm, kuru incir, zeytinyağı gibi geleneksel tarımsal ihraç ürünlerinden sağlanacak dövizlere 1Dolar = 12 TL kuru uygulanacaktı.³¹⁸

³¹⁶ Şahin, s.171.

³¹⁷ Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, İstanbul: Kitabevi, 2009, s.103.

³¹⁸ Parasız, Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, s.142.

Yapılan devalüasyonun sonucunda 950 milyon dolar taze para bulunmuş ve IMF'den sağlanan kredinin ilk dilimi 11 Ağustos 1970'de kullanıma hazır hale gelmiştir.³¹⁹

1970 istikrar tedbirleri gereği, ithalatın kısıtlanması amacıyla ithalat rejiminde bazı değişiklikler yapılmış ve ithalatta miktar kısıtlamaları artırılmıştır. Kamu kesiminin yapacağı ithalatta Maliye Bakanlığının ön izin şartı getirilmiştir.

4.4.2. 1970 İstikrar Programının Değerlendirilmesi

1970 yılının alınan devalüasyon kararının içeriği, dış ekonomik istikrarın sağlanması ve yurtiçi ekonomik istikrarın sağlanmasına ilişkin önlemler olarak değerlendirilebilir. Dış ekonomik istikrara ilişkin önlemler Türk Lirasının paritesinin değiştirilmesi ve dış ticaret sisteminin tekrar gözden geçirilmesi şeklindedir. Yurt içi ekonomik istikrarın sağlanmasına ilişkin önlemler de para politikası ile ilgili uygulanan program ve bütçe dengesi ile ilgili alınan tedbirlerden oluşmaktadır.

1970 devalüasyonunun en olumlu etkisi işçi dövizleri üzerindedir. 1970 yılı ve sonraki dört yılda işçi dövizleri çok önemli miktarda artmıştır. 1969 yılında 141 Milyon Dolar olan işçi dövizleri 1970 yılında 270 Milyon Dolara yükselmiş, sonraki yıllarda da artan oranda büyüyen bu döviz gelirleri 1974 yılında 1.5 Milyar Dolara yaklaşmıştır.³²⁰ İşçi dövizlerinde beklenenin ötesinde gerçekleşen bu artış sonucu cari işlem bilançosu 1973 yılında fazla vermiştir.³²¹

İstikrar programıyla ihracatta katlı kur uygulamasına devam edilmiş, ithal teminat oranları azaltılmış, kotalar sınırlandırılmış, faizler ve vergiler yükseltilmiş, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ürettiği mal ve hizmetlere %50 oranında zam yapılmış,

³¹⁹ Alpago, s.104.

³²⁰ Apak, Sudi. **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993, s.158.

³²¹ Şahin, s.171.

alınan bu kararların finansmanı için IMF'den 950 Milyon Dolarlık kredi kullanımı sağlanmıştır.³²²

Uygulanan İstikrar programı tedbirleriyle birlikte, banka kredilerine ve özel tahvillere uygulanan faiz oranları artırılmıştır. Uzun vadeli mevduatların faiz oranlarında artışa gidilirken, karşılıksız vadeli mevduatların faiz oranları düşürülmüştür.

Bütçe ile ilgili olarak, 29 Mayıs 1970 tarihinde uygulanmaya başlayan Finansman Yasası ile önemli ölçüde değişiklikler yaşanmıştır. Kabul edilen bu yasa ile; İşletme Vergisi, Taşıt Alım Vergisi, Spor Toto Vergisi, Gayri Menkul Kıymet Artış Vergileri ekonomiye getirilmiştir. Emlak Vergisi kanunlaştırılmış ancak uygulanma tarihi ertelenmiştir. Gider Vergilerinde değişiklikler yapılmış, vergi bağışıklıkları kaldırılmıştır.³²³

Ancak temel hedefi, denk bütçe politikası ile enflasyonun kontrol altına alınması ve ihracatı hem devalüasyon hem de parasal ve mali araçlarla desteklemek, ithalatı ise miktar kısıtlamaları ile azaltmak olan programdan beklenen yapısal çözümler elde edilememiştir. Ekonomiye krize götüren temel sorunlar varlıklarını korumaya devam etmişlerdir. İhracattaki artış, ithalat artışının gerisinde kalmış, enflasyon ekonomik istikrarı tehdit etmeye devam etmiştir.³²⁴

Planlı dönemin içe dönük sanayileşme stratejisinin sonucu oluşan, ekonominin kurumsal ve yapısal özellikleri, 1974 yılında başta petrol fiyatları olmak üzere ithalat girdilerinin fiyatlarındaki artışlara ve sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan durgunluk, enflasyon ve işsizlik gibi olumsuz gelişmelerin etkilerine karşı Türkiye ekonomisini korumakta yeterli olmamıştır.³²⁵

1970 İstikrar politikalarından sonra IMF-Türkiye ilişkilerinde soğukluk görülmektedir. Yaşanan bu soğukluğun nedeni, bir süre IMF'nin dünya üzerindeki

³²² Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Beta Yayınları, 2002, s.444.

³²³ Parasız, Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Programları. s.140.

³²⁴ Kazgan, Gülten. **Ekonomide Dış Açık Büyüme**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1988, s.140.

³²⁵ Demirgil, Demir. "İstikrardan Kalkınmaya", **İktisat Dergisi**. Sayı: 210, İstanbul, 1982, s.56-58.

etkisinin azalmasıdır. 1971 yılında doların devalüe edilmesi ve petrol fiyatlarının yükselmesiyle birlikte petrol dolarları IMF denetimi dışında kredi talep eden ülkelere kaynak yaratım fırsatı sağlamıştır.³²⁶ Bu dönem ise, Türkiye’de Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) olayının yaşandığı, IMF’ye ihtiyaç duyulmadan kısa vadeli borçlanılıp uzun dönemli kullanma imkanının olduğu bir dönemdir.³²⁷ Ancak Türkiye DÇM türü borçlanma ile kendini iç borç krizi içerisinde bulmuş ve 1977’de vadesi gelen DÇM borçlarını ve faizlerini ödeyememiştir.³²⁸

4.4.3. 1978 İstikrar Programı

1971-1978 yılları arasında Türkiye ile IMF arasında imzalanmış anlaşma bulunmamaktadır. Ancak, 1977 yılından itibaren, üretim ve yatırım için gerekli olan ithalatın zamanında ve yeterli kadar yapılamaması, işgücü piyasasındaki sorunlarla birlikte ekonominin arz cephesinde önemli aksaklıklara ve tikanıklara neden olmuştur.

Genişleyici maliye politikalarına devam edilmesi, kamu harcamalarıyla paralel olarak kamu gelirlerinin artırılmaması ve sübvansiyon uygulamalarının yaygınlaştırılması, ekonominin talep cephesinde, toplam talep ve kamu açıklarının kontrolünü güçleştiren unsurlar olmuştur. Toplam arz ve talep dengesindeki bozulmanın artması da enflasyon artışını hızlanmasına sebep olmuştur.³²⁹

Türkiye’de 1977 yılı sonuna kadar mini devalüasyonlardan oluşan bir politika izlenmiştir. 1970 devalüasyonundan 1 Mart 1978 devalüasyonuna kadar geçen sürede Türk Lirası 11 kez devalüe edilmiştir. 1970 yılında yapılan devalüasyonla 1 Dolar 15 Türk Lirası iken 1977 yılına gelindiğinde 1 Dolar 19.25 Türk Lirası olmuştur.³³⁰

1978 yılına gelindiğinde ise ekonomide kuyruklar, yokluklar oluşmuş, Türkiye ekonomisi büyük bir darboğaza girmiştir. Politik istikrarsızlık koalisyon hükümetleri

³²⁶ Bozdağ, s.83.

³²⁷ Öztürk ve Bayraktar, s.133.

³²⁸ Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, s.291.

³²⁹ Alpago, s.106.

³³⁰ Bozdağ, s.86.

kurulmasına neden olmuş, koalisyon hükümetlerinin yarattığı kısa vadeli çözümler Türkiye'ye ağır faturalar yüklemiştir.³³¹ Dış borçlanmada da güçlükler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönem IMF açısından da oldukça önemli bir dönem olarak görülmüştür. Çünkü Türkiye içinde bulunduğu olumsuz ekonomik ve siyasi koşullar ile IMF'nin karşısına çıkmıştır. Bu dönemde aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi nedeniyle uluslararası alanda baskı altında tutulduğu yıllardır.³³² Tek çözüm yine IMF'nin desteğini almak olmuştur. Bunun neticesinde hükümet IMF ile masaya oturmak zorunda kalmıştır.

İlk anlaşma 1978'de yapılmış, %32 oranında devalüasyon yapılarak Doların fiyatı 19 TL'den 25 TL'ye çıkarılmış, bazı talep kısıcı önlemler alınması ve bunlar karşılığında borçların vadelerinin uzatılarak yeni borçların gelmesi öngörülmüştür. Anlaşma sonucunda borçların vadeleri uzatılmış, ancak yeni para gelmemiştir. Hükümet, politik ideolojisinin IMF önlemleri ile bağdaşmadığını öne sürerek öngörülen önlemleri almamıştır.³³³

1 Mart 1978 devalüasyon kararından sonra IMF heyeti ile Türkiye arasında görüşmeler başlamıştır. IMF, doların 30 TL'ye çıkarılmasını, faizlerin yükseltilmesini, KİT ürünlerine daha fazla zam yapılmasını, sübvansiyonların azaltılmasını, iç pazarın daraltılmasını beklemiştir. Ancak 1978 sonunda IMF yapmış olduğu denetimlerin sonuçlarından memnun olmamıştır. Denetleme için ülkemize gelen IMF uzmanları %60 oranında yeni bir devalüasyon yapılması konusunda ısrar etmişlerdir. Ancak yönetim yılbaşında yapılan devalüasyonun destek gelmediği için yetersiz kaldığını öne sürmüş ve taze parayı ön koşul olarak belirtmiştir. IMF bu konuda istenileni karşılamayınca Türkiye ilişkileri bir yıl askıya almıştır.³³⁴

³³¹ Gülcan, Yaprak ve Yeşim Kuştepe. "Türkiye'de IMF Programları Ahlaki Tehlike Yaratıyor Mu?: Bir Tartışma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 8, Sayı:1, 2006, s.247.

³³² Berksoy, s.166.

³³³ Soyak, Alkan ve Nadir Eroğlu. "Türkiye'nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü".

<http://mpa.ub.unimuenchen.de/11466/1/kalkinmada.donusum.imf.politikasi.pdf>, s.4.

³³⁴ Berksoy, s.166.

Böylece, iki yıl olarak düzenlenen 1978 İstikrar Programı, Eylül 1978’de ortaya çıkan problemler sonrasında Aralık ayında askıya alınmış, iki yıllık program sonuçlarına ulaşılmadan kesintiye uğrayarak, uygulanamamıştır.³³⁵

4.4.4. 1979 İstikrar Programı

Uzun yıllar ekonomik büyümeye alışmış olan ülkede bu dönemde ilk kez üretimde bir gerileme yaşanmış, yatırımlar düşmüş durgunluk yaygınlaşmıştır. İthalattaki azalmanın yanı sıra, enerji dar boğazı sanayide kapasite kullanım oranını düşürmüştür. Fiyatlar artmış ve aylık artış hızı önemli boyutlara ulaşmıştır.

Mart 1979’da hükümet bu kez kendi ürünü olan yeni bir istikrar programı, “Ekonomiyi Güçlendirme Programı”nı açıkladı. Yeni program, iç kaynakları harekete geçirmeyi amaçlamaktaydı. Program temelde, ekonomiyi daraltarak dengeye getirmeyi yönelik bir istikrar paketi idi.³³⁶

IMF’nin 1979 Haziran ayında programı onaylamasıyla birlikte yürürlüğe giren bu istikrar programında TL’nin katlı kur uygulamasıyla 1 Dolar=47 TL olarak devalüasyonu, KİT zamları, bütçe harcamalarının sınırlandırılması, faiz hadlerinin daha da yükseltilmesi gibi önlemlerin alınması söz konusu olmuştur.³³⁷

IMF ile varılan anlaşma sonucunda kısa vadeli özel dış borçların 2.8 milyar dolarlık bölümü uzun vadeli devlet borcuna dönüştürüldü. Böylece özel kesimin yararlandığı dış borçların ödeme yükü devletleştirilirken, yükün bütün topluma yayılması sağlandı.³³⁸

IMF ile stand-by anlaşması imzalanmasının ardından Türkiye ile OECD üyeleri arasında 1 Temmuz 1979 tarihinden sonra vadesi gelen yaklaşık 1.200 milyon dolar

³³⁵ Gülcan ve Kuştepe, s.248.

³³⁶ Erdost, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, s.167.

³³⁷ Kazgan, Gülten. **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1995, s.178.

³³⁸ Kazgan, Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. s.134.

devlet ve devlet garantili ticari borçların ertelenmesi ile ilgili olarak “Türkiye’nin Ticari Borçlarının Konsolidasyonuna İlişkin Tutanak” imzalanmıştır.

1970’lerdeki IMF deneyimlerine bakılarak IMF’nin salt fiyatlar sistemi üzerine oturulmuş önlemleri tarihsel kökleri olan ekonomik yapının olduğu bir ortamda etkili olmadığı görülmüştür.³³⁹

Tablo 20: 1970-1980 Dönemi Türkiye-IMF Stand-By Düzenlemeleri (Milyon SDR)

Anlaşmanın Başlama Tarihi	Bitiş veya İptal Tarihi	Anlaşmanın Süresi	Onaylanan Miktar	Çekilen Tutar (SDR)
24 Nisan 1978	19 Temmuz 1979	24	300	90
19 Temmuz 1979	17 Haziran 1980	12	250	230

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, Supplement on Fund Accounts, 1982, s.146.

4.4.5. 1970-1980 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

Uygulanan istikrar programlarından sonra Türkiye’nin makro ekonomik performansına baktığımızda rakamların oldukça düşük seyrettiği görülmektedir.

Bu dönemde alınan önlemlerin ve yapılan devalüasyonların ilk yıllarda olumlu sonuçlar verdiği ancak sonraki yıllarda başarılı olunamadığı söylenebilir. Yapılan devalüasyon ihracatı ve işçi dövizlerini uyarı, 1973 yılında ihracat aşılabilir sanılan bir milyar dolarlık tavanı geçmiştir. Ancak 1973 yılını izleyen yıllarda bir yandan Petrol ve Dünya Bunalımı nedeniyle ithalat fiyatları yükselmiş, öte yandan yeniden aşırı değerlenmiş duruma gelen kambiyo kuru, ithalatın dev adımlarla yürütmesine ama ihracatın olduğu yerde saymasına neden olmuştur. Üstelik 1970 yılında fiyat artışlarında sağlanan küçük boyutlu da olsa yavaşlama daha sonraki yıllarda devam ettirilememiş ve fiyat artışları hızlanarak devam etmiştir.³⁴⁰

³³⁹ Ertürk ve Bayraktar. s.134.

³⁴⁰ Alkin, Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi. s.125.

1974 yılında petrol fiyatlarının 4 katına yükselmesiyle ithalat ödemeleri artarken, dış ticaretin yoğun olduğu ülkelerdeki durgunluk ve TL'nin değerlenmesiyle ihracat yeterince artamamış, dış ticaretteki açık yeniden büyümeye başlamıştır.³⁴¹ 1977'de cari açığın rekor seviyeye ulaşması, işçi dövizlerinin de azalması ve kredi bulma güçlükleri sonucunda kısa vadeli yüksek faizli borçlanmaya gidilmiştir. 1978'deki ikinci petrol şokundan sonra da, yaşanan ekonomik bunalım ve döviz darboğazı yeni devalüasyonlar ve Ocak 1980 kararları izlemiştir.³⁴²

Tablo 21: 1970-1980 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TL/\$	İTHALAT (BİN \$)	İHRACAT (BİN \$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYON \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	DIŞ TİCARET HACMİ (MİLYON \$)
1970	9,08	947604	588476	-359,1	62,1	1536,1
1971	15,14	1170841	676602	-494,2	57,8	1847,4
1972	14,30	1562554	884969	-677,6	56,6	2447,5
1973	14,28	2086214	1317083	-769,1	63,1	3403,3
1974	14,06	3777555	1532182	-2245,4	40,6	5309,7
1975	14,56	4738558	1401075	-3337,5	29,6	6139,6
1976	16,17	5128647	1960214	-3168,4	38,2	7088,9
1977	18,09	5796278	1753026	-4043,3	30,2	7549,3
1978	24,63	4599024	2288163	-2310,9	49,8	6887,2
1979	35,21	5069431	2261157	-2808,3	44,6	7330,6
1980	77,54	7909443	2910122	-4999,3	36,8	10819,6

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Ele alınan dönem boyunca ithalat artışı ihracat artışının bir hayli üzerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde yapılan devalüasyonlarla birlikte ihracat hacmi 1971 yılında 676.602 Bin Dolardan 2.910.122 Bin Dolara yükselmiştir. İthalat ise 1971 yılı itibarıyla 1.170.841 Bin Dolardan 7.909.443 Bin Dolara yükselmiş, ihracatın ithalatı

³⁴¹ Bayar, Ali H. "The Developmental State and Economic Policy in Turkey", **Third World Quarterly**. Vol:17, No:4, 1996, s.777. <http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT230/Ali%20H.%20Bayar%20-%20Economic%20Policy%20in%20Turkey.pdf>.

³⁴² Kayıkcı, Fazıl. **Cari İşlemler Dengesi İşlemleri, Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010, s.370.

karşılama oranı %57.8'den %36.8 oranına gerilemiştir. İthalat artışındaki ana neden, enerji maliyetlerinde gözlenen hızlı artış ve sanayide kullanılan ara ve yatırım mallarının fiyatlarında meydana gelen yükselmeler olmuştur.³⁴³ GSMH içinde ithalat oranı 1971 yılında %6,8 düzeyinden 1980 yılında %11,6 seviyesine yükselmiştir. Bu durum, ithal ikamesi politikaların ekonominin daha fazla ithalata bağımlı hale gelmesine yol açtığını göstermektedir.

Bu dönemde hızlı ithalat artışlarına paralel olarak ihracatın artırılmamasının başlıca nedeni ihracatın yapısından kaynaklanmaktadır. İhracatın yaklaşık olarak yarısını sanayi bitkileri, meyveler ve metalik olmayan taşocakçılığı ürünleri oluşturmuş ve bu dönemde ihraç ürünleri çeşitlendirilememiştir.

Dönemin son iki yılında yüksek oranlı fiyat artışları üzerinde etkili olan döviz darboğazının yarattığı ithal güçlüklerinin getirdiği eksik kapasite kullanımı ve üretim yavaşlaması ile geniş boyutlarda başvuru ve aşırı talep fazlalığı yaratan açık finansman uygulamasıdır. Ancak parasal göstergelerdeki bu genişlemenin arkasında KİT açıklarının finansmanı ve destekleme alımlarının boyutlarının genişlemiş olması bulunmaktadır.³⁴⁴

³⁴³ Erdem, Şanlıoğlu ve İlgin, s. 129.

³⁴⁴ Alkin, Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi. s.128.

Tablo 22: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH

YILLAR	İSTİHDAM EDİLENLER	İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON \$)	GSMH (Cari Fiyatlarla) (MİLYON TL)
1970	13768	24,9	2297	207815
1971	14011	29,5	2467	261073
1972	14405	33	2567	314140
1973	14679	38,5	2914	399089
1974	14985	43	3150	537678
1975	15169	66	3250	690901
1976	15380	97	4037	868066
1977	15873	134	4609	1108271
1978	16085	179	6291	1645969
1979	16320	415	14234	2876523
1980	16523	529	16227	5303010

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1970-1980 dönemi sektörel ve GSMH'daki büyüme hızı açısından incelendiğinde, bu dönemde GSMH'daki ortalama büyüme hızının %4.76 olduğu görülür. Bu dönem aynı zamanda ele alınan dönem içinde tarım ve sanayide de oldukça yüksek büyüme hızının gerçekleştiği dönemdir. Ancak ekonomi dış kaynak bulabildiği ölçüde büyüebilmiş, dış kaynak ihtiyacı ise milli gelirden daha fazla artmıştır. DÇM ve işçi döviz girdileriyle sağlanan döviz bolluğu 1976 yılından sonra döviz kıtlığına dönüşmüş ve ekonomi bunalıma doğru sürüklenmiştir.³⁴⁵

Türk ekonomisinin kronik sorunlarından biri haline gelen yüksek enflasyon, aynı zamanda ekonomik büyümenin önündeki en büyük engeldir. Yüksek enflasyon, halkın tasarruf eğilimini azaltarak, halkı daha fazla tüketime zorlamaktadır. Böylece sermaye tüketim gibi verimsiz faaliyetlere yönelmektedir. 1970'li yılların başından itibaren Türkiye ekonomisi çift haneli enflasyon rakamlarıyla karşılaşmıştır. 1971 yılında TÜFE %21,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Özellikle 1977 yılından sonra TÜFE endeksleri

³⁴⁵ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. s.110.

oldukça hızlı bir şekilde artmıştır. 1980 yılına gelindiğinde TÜFE %101,4 seviyelerine kadar tırmanmıştır. Bu dönemde talebin hızla artması ama buna karşılık arzın yeterince artırılamaması enflasyonun başlıca ortaya çıkış nedeni olarak gösterilmektedir.³⁴⁶

Enflasyonun artışı bu dönemde, özel sektörün ürettiği birçok dayanıklı-dayanıksız tüketim malı fiyatının Sanayi Bakanlığı tarafından tespit edilmesi, KİT ürünlerinin maliyetinin altında zararına satılması, pek çok malın karaborsaya düşmesine, vergilenemeyen haksız kazançların doğmasına, gelir ve kaynak dağılımındaki etkinliğin bozulmasına ve iç tasarrufların azalmasına neden olmuştur.³⁴⁷

Tablo 23: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME

YILLAR	TÜFE (%)	ÖDEMELER BİLANÇOSU	CARİ AÇIK	BÜYÜME
1970	11,8	242	-171	3,2
1971	21,8	235	-109	5.6
1972	15,3	152	-8	7.4
1973	15,8	917	484	3.3
1974	15,4	-429	-719	5.6
1975	19	-677	-1648	7.2
1976	16,4	197	-2029	10.5
1977	22,5	-367	-3140	3.4
1978	53,3	-26	-1265	1.5
1979	62	-112	-1413	-0.6
1980	101,4	90	-3408	2.4

Kaynak: TÜİK, DPT, T.C. Merkez Bankası verilerinden oluşturulmuştur.

1973 petrol şoku ile birlikte büyüyen dış ticaret açıklarına bağlı olarak artan dış borçlar ve yeni dış borç temininde karşılaşılan sıkıntıların sonucunda, büyüme hızı 1977 yılında %3.4'e, 1978 yılında %1.5'e, 1979 yılında ise % -0.4'e düşmüştür. Büyümen

³⁴⁶ Erdem, Şanlıoğlu ve İlgün. s.125.

³⁴⁷ Çarıkçı, Emin. "Cumhuriyetten Bugüne Türkiye'nin İktisat Politikaları ve Neticeleri", **Yeni Türkiye**. Ankara, Eylül-Aralık 1998, Yıl:4, Sayı:23-24, s.3245.

hızının düşmesiyle birlikte işsizlik oranları % 20'lere yaklaşmış ve artan enflasyonla beraber ekonomik ve siyasal bunalım daha da derinleşmiştir.³⁴⁸

4.5. 1980-1990 DÖNEMİ

Türkiye, 1980 öncesi dönemde birçok ülke gibi yüksek enflasyon, kısa vadeli dış borç, işsizlik, ithalat tıkanıklıkları ve ihracat durgunluğu gibi problemler yaşamaktadır. 1980 öncesinde uygulanan finansal baskı politikaları finansal piyasaların gelişmesini ve derinleşmesini engellemiş, tasarruf oranları düşmüştür. Yine bu dönemde büyük çaplı siyasi istikrarsızlıklar meydana gelmiştir. İçinde bulunduğu kriz ortamından kurtulmak isteyen Türkiye, 24 Ocak 1980'de IMF ile yapılan bir anlaşma gereği büyük çaplı mali reformlar yapılmasını gerektiren bir istikrar programı yürürlüğe koymuştur.³⁴⁹

Bu tarihi kararlar, Cumhuriyet Dönemi boyunca uygulamaya konulan iktisat politikalarının esasları bakımından yeni bir dönemin ve yeni bir ekonomik anlayışın başlangıcı olmuştur.³⁵⁰

4.5.1. 24 Ocak 1980 İstikrar Paketi

24 Ocak Kararları, Türkiye'nin içinde bulunduğu istikrarsızlığı giderme hedefinin yanı sıra yıllardan beri izlenmekte olan ithal ikameci kalkınma stratejisini değiştirerek ekonomik dengelerin oluşumunda piyasa mekanizmasının rolünü artırmayı hedefliyor olması nedeniyle yapısal bir dönüm noktası olmuştur. Türk ekonomisinin dışa açılmasının sağlanması ve özellikle sanayi malları ihracatının geliştirilmesi programın temelini oluşturmuştur.

Bu program daha önceki yıllarda Türkiye'de uygulanan istikrar programlarına benzediği gibi, IMF'nin gözetimindeki Latin Amerika ülkelerinde uygulanan ortodoks istikrar programlarının niteliklerini taşımaktadır. Programın ortodoks nitelikli olmasıyla temelinde, dengesizliğin ve enflasyonun esas kaynağının talep olduğu görüşü yatmakta

³⁴⁸ Acar, Yalçın. **24 Ocak Kararları ve Yapılan Tercihlerin Amaç ve Araçları**. İstanbul, 1982, s.27.

³⁴⁹ Güloğlu ve Altunoğlu. s.1-29.

³⁵⁰ Alpago, s.110.

ve alınan önlemlerin önemli bir kısmı kamu harcamalarının ve iç talebin kısılmasına yöneliktir.

İstikrarsızlığın talep şişmesine neden olan parasal bir olgu olarak algılanmasıyla parasal düzenlemelere gidilmiştir.³⁵¹ IMF önerilerinin kararlı biçimde uygulandığı bu istikrar programında, şok etkiler yaratacak tarzda para politikası uygulanmıştır. Faiz oranları yükseltilmiş, esnek kur sistemine geçilmiş ve yüksek oranlı devalüasyon yapılmıştır.³⁵²

4.5.1.1. Amacı Ve Kapsamı

24 Ocak Kararları, kısa dönemli istikrar önlemlerinin ötesinde, orta ve uzun dönemli yapısal dönüşümlere yönelik olmuştur. Kısa dönemde dış açığın azaltılmasıyla, ödemeler dengesinde bir iyileşme ve enflasyon hızında yavaşlama hedeflenmiştir. Orta ve uzun dönemde enflasyon ve dış ödemeler dengesi sorununa kalıcı çözümler getirilmesi ve ülkenin ithal ikameci birikim modelinden çıkarak uluslararası rekabete açık, dışa dönük sanayileşmeye dayalı yeni bir birikim modeline geçilmesi amaçlanmıştır.

Asıl hedefi, piyasa mekanizmalarına işlerlik kazandırmak ve ekonomi politikasında piyasa ekonomisinin kurallarına uymak olan 24 Ocak Kararları, şiddetli enflasyonu kontrol altına alma ve içte arz ve talep dengesini, dışta da ödemeler dengesini sağlama amacına yöneliktir. Bu amaçlara yönelirken iktisadi yapının kendisini ve işleyiş şeklini değiştirmeyi amaçlayan bazı köklü düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir.

Ekonomiyi kısa bir zaman içinde istikrara kavuşturmak için anti-enflasyonist politikaları uygulamaya koyan 24 Ocak Kararları iktisadi istikrara ulaşmak için idari ve müdahaleci araçları kullanmaktan çok piyasa mekanizmasını çalıştırmayı hedeflemiştir. Bu kararlarla iktisadi makro dengelerin sağlanmasının temel şartı, ekonominin dışa

³⁵¹ Berksoy, s.169.

³⁵² Ertüzün, Tefik. “Para ve Maliye Politikaları, Yeni Yüzyıla Girerken Meselelerimiz”, **Aydınlar Ocağı Yayınları**. Sayı: 5, 1987, s.169.

açılmasıdır. Bunun için de dışa yönelik yapısal bir üretim ve dış ticaret politikasının kabul görmesi hedeflenmiştir.³⁵³ İhracata dayalı kalkınma politikası ile küresel ekonomik sisteme entegre olma süreci hızlanmıştır.

Öngörülen kararlar uzun dönemli kalıcı bir ekonomik program olmakla beraber, program mülkiyet ve sözleşme haklarının piyasa ekonomisinin vazgeçilmez koşulları oldukları gerçeğini hatırlatması yönünden oldukça önemlidir. Söz konusu hakların korunması ise ancak yargının bağımsızlığı ve bürokrasinin rasyonel olması ile mümkün olacaktır. İstikrar programı, dönemin hükümeti tarafından onaylanan üç yıllık Genişletilmiş Fon Sistemi (Extended Fund Facility) anlaşması ile desteklenmiştir. Bu fonların belirgin özelliği ise normal kotaların çok daha üzerinde desteği sağlamasıdır. 24 Ocak kararlarıyla, bütçe açıklarının enflasyonist etkisi göz önüne alınarak bütçenin denkleştirilmeye çalışılması, en azından bütçe açıklarını mümkün olan en alt seviyeye indirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, kamu tüketiminin kısılacağı, yatırımların belli sektörlerle sınırlı kalacağı, transferlerin ve sübvansiyonların azaltılması yoluyla anti enflasyonist bir kamu harcaması hedeflenmiştir.

Yine, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte sabit döviz kuru politikası uygulamasından vazgeçilmiştir. Böylelikle, Türkiye’de iç ve dış enflasyon farklarını gideren gerçekçi bir kur politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama, özellikle ilk yıllarda yurtdışı işçi dövizlerinde ve ihracat gelirlerinde olumlu gelişmelere yol açmıştır. Diğer taraftan, ithalat rejimindeki yasaklar kaldırılıp gümrük duvarları da asgari düzeye indirilerek dış rekabetin artırılmasıyla içeride üretilen malların kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir.³⁵⁴

4.5.1.2. Alınan Önlemler ve Kararlar

24 Ocak 1980 Kararları gereğince IMF ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde belirlenen önlemlerin başlıcaları şöyledir;

³⁵³ Dura, Cihan. **Türkiye Ekonomisi**. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No:19, 1991, s.207.

³⁵⁴ Morgil, Orhan. **Parasal Büyüme Modelleri ve Para Politikaları**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1982, s.88.

- TL'nin değeri %48,6 devalüasyon yapılarak 1 Dolar=71.40 olarak belirlenmiştir. Günlük kur uygulamasına geçilmiştir.
- Devletin ekonomideki yerini küçülten önlemler alınmış, sigara tekeli kaldırılmış, KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanılmış, madenlerin kamulaştırılmasına ilişkin kararlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bu çerçevede, Fiyat Tespit ve Kontrol Komitesi'nin çalışmalarına son verilmiş, KİT'lerin ürettikleri malların fiyatlarını kendilerinin belirlemesi sağlanmıştır.
- KİT'lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünlerini destekleme alımları sınırlandırılmıştır. Tarımsal ürün taban fiyatları, enflasyonist baskıyı hafifletmek amacıyla düşük tutulmuştur. Bunun sonucunda iç ticaret hadleri tarım sektörünün aleyhine gelişmiş, çiftçilerin milli gelirden aldıkları pay azalmıştır.
- Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır.
- Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmış, yurt dışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. İthalat kademeli olarak libere edilmiş, ihracat vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvikler getirilmiştir. DÇM uygulamasına son verilmiştir.
- Döviz alım ve satımı liberalleştirilmiş, döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmış, Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatı liberalleştirilmiştir.
- Faiz oranları serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiştir.³⁵⁵

Programın kısa vadeli hedeflere ulaşmadaki hareket noktası şunlar olmuştur;

- Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun kamu kesiminden kaynaklanan bölümünü en aza indirmek.

³⁵⁵ Karluk, Türkiye Ekonomisi. s.387.

- İhracatın hızla teşviki ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetlerin artırılması yoluyla ekonominin döviz kazanma gücünü hareketlendirmek.
- Zorunlu ithalat dışında döviz harcamalarını en aza indirmek.
- Ekonominin üretim gücünü, girdilerin arzını artırmak yoluyla hareketlendirmek.
- Özel sektöre destek vermek suretiyle kısıtlıkları azaltmak ve piyasa mekanizmasını çalıştırmak.
- Yeni tasarruf, kambiyo, faiz politikalarını uygulamak.³⁵⁶

4.5.1.3. 24 Ocak 1980 Kararlarının Sonuçları ve Değerlendirilmesi

Türkiye'nin 24 Ocak 1980'de uygulamaya koyduğu uzun vadeli istikrar ve yapısal değişimi öngören istikrar programı, IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası sermaye akımlarını yönlendiren kuruluşlar tarafından desteklenen geniş kapsamlı bir program olmuştur.

İstikrar programıyla Türkiye, OECD ülkelerine olan ve daha önce ertelenen borçların yeniden ertelenebilmesi ve de IMF ile anlaşmanın sağlanabilmesi için IMF'ye serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmaya yönelik verdiği taahhütler sonucunda 1980-1983 yıllarını kapsayan üç yıl süreli bir stand-by anlaşması imzalanmıştır.³⁵⁷ 18 Haziran 1980'den itibaren geçerli olan bu anlaşmayla 1.250 milyar SDR tutarında kredi alınmıştır.

24 Ocak Kararları sonucunda;

- İhracat hızla gelişmiş, özellikle ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiştir.

³⁵⁶ Kılıçbay, Ahmet. **Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler**. 4.Basım. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s.164.

³⁵⁷ Kazgan, Ekonomide Dışa Açık Büyüme. s.336.

- İhracat ve diğer döviz gelirlerindeki artış sonucunda ödemeler dengesi açıkları küçülmüş ve döviz darboğazı genişletilmiştir.
- Yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artırmıştır.
- 1981 liberalizasyonundan sonra ithalat hızla geliştiği için dış ticaret açığı büyümüştür.
- Kısa dönemde yokluklar, kuyruklar ve karaborsa ortadan kalkmıştır.
- Uluslararası piyasalardan sağlanan krediler ile dış finansman ihtiyacı karşılanmış ve ithalat artmıştır.
- Enerji sıkıntısı giderilmiş, böylece ekonomide kapasite kullanım oranı yükselmiştir.
- Faiz oranlarının artırılması banka mevduatlarını yükseltmiştir.
- KİT ürünlerine kısa aralıklarla zam yapılmış, KİT'lerin zararları kapatılmış ve Hazineye yükleri hafifletilmiştir.
- Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatları, enflasyon oranlarından daha düşük oranlarda artırılmıştır. Destekleme alımlarının kapsamı daralmıştır.
- Maaş ve ücretlere, enflasyon oranının altında zam yapılmıştır. Bu durum, çiftçiler ile çalışanların milli gelirden aldıkları payın azalmasına ve gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur.
- 24 Ocak Kararları ile birlikte TL %48.6 oranında devalüe edilmiş, günlük kur ayarlamasının başlatıldığı 1 Mayıs 1981 tarihine kadar %5'i aşmayan küçük oranlı devalüasyonlara devam edilmiştir. Böylece Türk ekonomisi tarihinde sürekli devalüasyon dönemi başlamıştır. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren günlük kur uygulaması görevi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına

verilmiştir. Böylece Türkiye’de hafta sonları hariç her gün ilan edilen günlük kur ayarlamasına geçilmiştir.³⁵⁸

1983 yılında yeni bir stand-by düzenlemesi yapılmış, ancak performans kriterlerinin tutturulamaması nedeniyle iptal edilmiş ve 1984 yılında yeniden stand-by düzenlemesi yapılmıştır.

Tablo 24: 1980-1990 Dönemi IMF’den Kullanılan Kredi (Milyon SDR)

Anlaşmanın Başlama Tarihi	Bitiş veya İptal Tarihi	Anlaşmanın Süresi	Onaylanan Miktar	Çekilen Tutar (SDR)
18 Haziran 1980	17 Haziran 1983	36	1.250	1.250
24 Haziran 1983	23 Haziran 1984	12	225	56.2
04 Nisan 1984	03 Nisan 1985	12	225	168.7

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, Supplement on Fund Accounts, 1982, s.146.

24 Ocak 1980 İstikrar Programı o dönemde yaygın olarak kullanılan ve IMF destekli ortodoks istikrar politikalarından oluşmaktadır.³⁵⁹

24 Ocak Programı, ana çizgisiyle 1988 yılının sonuna kadar iktisat politikalarına damgasını vuran ve zaman içinde yeni öğelerin eklenmesiyle zenginleşen bir bütünlük taşımaktadır. Baştan sona kadar “alternatifi yoktur” sloganıyla ve çok yoğun bir ideolojik kampanyayla halk kitlelerine ve kamuoyuna sunulan neo-liberal bir modeldir.³⁶⁰

24 Ocak 1980 Kararlarının ardında, Türkiye’nin liberalleşme adımlarını sıklaştırmasıyla 1980-1990 arasındaki zaman periyodunda inişli-çıkışlı bir ekonomik yapı gözlemlenmektedir. Ekonomimiz sık aralıklarla krizlerle karşı karşıya kalıp yoğun

³⁵⁸ Erdoğan, Engin. **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye’nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:227, 1988, s.198.

³⁵⁹ Köse, Salih. “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, **Planlama Dergisi**. Özel Sayı- DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı, s.120. <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>, (23 Ocak 2012).

³⁶⁰ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007. s.148.

bir müdahaleci yapı sergiliyor olsa da geniş olarak piyasa ekonomisi mantığı çerçevesinde işlediği görülmektedir.³⁶¹

4.5.2. 1980-1990 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

Dış ticaretin liberasyonu 24 Ocak Kararlarının temel nitelikli tedbirlerinden birini oluşturmaktaydı. İhracatın teşviki ve ithalatın libere edilmesiyle ithal ikameci model terk edilmiş ve Türk ekonomisinin güçlü bir şekilde dış ticarete yönelmesi sağlanmıştır. Temel dış ticaret politikası araçlarından birisi ihracatı özendirici tedbirler, diğerleri ise ithalatın adım adım libere edilmesi ve esnek kur sisteminin uygulamaya konulmasıdır.³⁶²

24 Ocak kararlarının uygulaması sonucu ekonomide beklenen gelişmeler gerçekleşmemiştir. Sadece dış ticaret açısından değerlendirdiğimizde sürekli devalüasyonlar ve diğer dış ticaret teşvikleri ile ihracatta önemli artışlar kaydedilmiştir.

³⁶¹ Alpago, s.118.

³⁶² Erdem, Şanlıoğlu ve İlgün. s.170.

Tablo 25: 1980-1990 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TL/\$	İTHALAT (BİN \$)	İHRACAT (BİN \$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYON \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	DIŞ TİCARET HACMİ (MİLYON \$)
1980	77,54	7909443	2910122	-4999,3	36,8	10819,6
1981	112,20	8933365	4702934	-4230,4	52,6	13636,3
1982	165,27	8842664	5745973	-3096,7	65	14588,6
1983	230,33	9235001	5727833	-3507,2	62	14962,8
1984	375,10	10756922	7133602	-3623,3	66,3	17890,5
1985	528,48	11343375	7958008	-3385,4	70,2	19301,4
1986	680,89	11104770	7456724	-3648	67,1	18561,5
1987	872,53	14157805	10190047	-3967,8	72	24347,9
1988	1427,98	14335396	11662021	-2673,4	81,4	25997,4
1989	2142,05	15792143	11624692	-4167,5	73,6	27416,8
1990	2637,13	22302126	12959288	-9342,8	58,1	35261,4

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Bu dönemde uygulanan başlıca ihracatı özendirme araçları şunlardır; ihracat kredileri, vergi iadesi uygulaması, bazı fonlar aracılığıyla yapılan ödemeler, bazı vergi muafiyetleri, vergi, resim ve harçlardan istisnalar, döviz kuru politikası ile özendirmedir. Diğer özendirme tedbirleri navlun primi, konut fonu muafiyeti ve devlet yardımları olmuştur. 1984 yılında ithalat için izin verilen mallar listesi yerine yasak mallar listesi kabul edilmiştir. Böylece açıkça yasak edilmeyen her malın ithalatı serbest bırakılmaktaydı.³⁶³

1981-1990 yılları arasında dış ticarete baktığımızda, 1983, 1986 ve 1989 yılları hariç ihracatta artışlar meydana gelmiştir. 1983 yılında iktidara gelen 1. Özal hükümeti sınırlı sayıda mal dışında, her türlü ithalatı serbest bırakmıştır. Böylece bazı malların ithal edilip yurt içinde satılması cazip hale gelmiştir.³⁶⁴

³⁶³ Yenal, s.100

³⁶⁴ Tokgöz, s.200.

Tablo 26: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH

YILLAR	İSTİHDAM EDİLENLER	İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON \$)	GSMH (Cari Fiyatlarla) (MİLYON TL)
1980	16523	529	16227	5303010
1981	16664	850	16841	8022745
1982	16837	1434	17619	10611859
1983	17004	3201	18385	13933008
1984	17260	4223	20659	22167740
1985	17547	6971	25476	35350318
1986	17865	10519	32101	51184759
1987	18268	17223	40228	75019388
1988	17755	28463	40722	129175104
1989	18222	42016	41021	230369937
1990	18539	55300	44000	397177547

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

24 Ocak İstikrar önlemlerini izleyen dönemde, Türkiye resmi kanallardan dış borç bulabildiği için açıkların finansmanında zorlanmamıştır. Özellikle 1981 ve 1982 yıllarındaki net dış borç girişleri, enflasyonist finansmana yol açmaksızın açıkların finansmanında etkili olmuştur.³⁶⁵

1983 yılında %13 olan konsolide dış borç servisinin toplam gelire oranı, 1986 yılında %20'ye yükselmiştir. Bu artışın sonucunda iç borçlanmaya ağırlık verilmiştir. Dış borç servisinin yol açtığı iç borçlanma, finansal tasarrufların kamu sektörüne yönelmesine neden olmuştur. Bu durum, kredi faizlerinin aşağı doğru çekilememesine ve özel sektör yatırımlarının ihracata yönelik alanlarda yeterli biçimde etkin

³⁶⁵ Yıldırım, Erhan. "Türkiye'de İktisadi Dalgalanmalar ve İktisat Politikaları", **Türk-İş Yıllığı 1999-2**. Türk-İş Araştırma Merkezi, 1999, s.336.

olamamasına neden olmuştur.³⁶⁶ Borçlanma faizlerinde artış, borçlanma vadelerinde kısalma, borcun borçla ödenmesine ve borç sarmalı oluşmasına yol açmıştır.³⁶⁷

Türkiye'nin 1987 yılı dış borç yükü, IMF kriterlerine göre yüksek derecede borçlu ülke sınıflandırmasına giren ülkelerin ortalamalarından daha yüksektir. Bu durum Türkiye'nin uluslararası piyasalardan rahat fon temin edebilmesini zorlaştırmıştır.³⁶⁸

Hükümet devletin ekonomi içindeki payını küçültmek amacıyla özelleştirme programını hayata geçirmeye çalışmış, ancak başarılı olamadığı için KİT açıkları bütçe üzerinde yük olmayı sürdürmüştür. Kamu kesiminin cari harcamaları kontrol edilememiştir. Para arzının kontrol edilememesi, açık bütçe politikası enflasyonu hızlandırmıştır. Bu nedenle fiyat istikrarını sağlamada başarı sağlanamamıştır.³⁶⁹

Tablo 27: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME

YILLAR	TÜFE (%)	ÖDEMELER BİLANÇOSU	CARİ AÇIK	BÜYÜME
1980	101,4	90	-3408	2,4
1981	34	-5	-1936	4.9
1982	28,4	168	-952	3.6
1983	31,4	152	-1923	5.0
1984	48,4	-66	-1439	6.7
1985	45	124	-1013	4.2
1986	34,6	790	-1465	7.0
1987	38,9	969	-806	9.5
1988	73,7	890	1596	2.1
1989	63,3	2762	938	0.3
1990	60,3	1308	-2625	9.3

Kaynak: TÜİK, DPT, T.C. Merkez Bankası verilerinden oluşturulmuştur.

³⁶⁶ Açıba, s. 242-243.

³⁶⁷ Öztürk ve Bayraktar. s.137.

³⁶⁸ Eğilmez, s.80.

³⁶⁹ Uysal, s.85.

24 Ocak kararları çerçevesinde alınan istikrar önlemlerinde enflasyon birinci öncelikli sorun kabul edilmiş ve bu yönde radikal kararlar alınmıştır. Programın sonuçları incelendiğinde (1980–1983 döneminde) enflasyon oranının 1980’de %107’den 1981’de %34’e 1982’de %28,4’e düşmesi önem taşımaktadır. Burada en önemli etken, halkın reel alım gücünün ve işsizliğin azalması olmuştur.³⁷⁰

Ele alınan dönemde cari işlemler dengesi açısından değerlendirildiğinde 1983 yılında 1.9 milyar dolar düzeyindeki cari işlemler açığının yıllar itibariyle azaldığını görmekteyiz. 1986 yılındaki nispi artışa rağmen 1987 yılında cari açığın 806 milyon dolar düzeyine kadar gerilediğini görmekteyiz. 1988 yılında cari işlemler dengesi 1.59 milyar dolar düzeyinde bir fazla vermiş ve olumlu olarak nitelendirilebilecek bu gösterge azalmakla beraber 1989 yılında da devam etmiştir. 1990 yılında ise cari işlemler dengesi 2.6 milyar dolar düzeyinde açık vermiştir.

Büyüme oranlarına baktığımızda ise düzensiz bir seyir izlemekle beraber dönem genelinde yüksek büyüme oranları gözlenmektedir. 1980 yılında %2.4 olan büyüme rakamları 1983 yılında %5’e çıkmıştır. 1987 yılında ise rakamlar %9.5’e kadar çıkmıştır. Öteki yıllarla karşılaştırıldığında 1984 yılından itibaren ekonomide daha yüksek bir büyüme performansı gerçekleştirilmesinin nedeni iç ve dış talep genişlemesinden kaynaklanmaktadır. Dünya ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler Türk ekonomisini pozitif bir şekilde etkilemiştir. İhracat ve ithalatın artması ve dış kredilerin kullanılması bu dönemde ekonomiye bir canlılık getirmiştir.³⁷¹

³⁷⁰ Arıcan, Erişah. **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye**. İstanbul: Derin Yayınları, 2002, s.110.

³⁷¹ Erdem, Şanlıoğlu ve İlğün, s.184.

4.6. 1990-2000 DÖNEMİ

24 Ocak Kararlarının 1990'lı yıllara gelindiğinde etkisini belirgin bir şekilde yitirdiğini ve ekonominin gittikçe istikrarsızlıktan yaygın bir bunalıma yöneldiği görülmektedir.³⁷²

1991 yılının ikinci yarısından itibaren gündeme gelen erken seçim ortamıyla, seçim ekonomisinin yarattığı belirsizliğin de etkisiyle enflasyon, kamu açıkları gibi olumsuz gelişmeler devam etmiştir. Yüksek faizlerin etkisiyle yatırımlarda da azalma meydana gelmiştir. Dünya geneline baktığımızda ise Doğu Bloku ülkeleri sosyalizmi terketmeye ve çoğulcu demokrasiye geçmeye karar vermişlerdir. 1990 yılında Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu durumlar ülkemizdeki makro ekonomik dengeleri etkilemiştir. Irak'la olan ticari ilişkiler yok denecek kadar azalmış, Türk turizmi baltalanmıştır.³⁷³

1990'lı yıllarda tıkanan dış borçlanma koşullarına paralel olarak iç borçlanma da artış göstermiş ve Türkiye ekonomisinin temel problemi haline gelmiştir. Borçlanma fazilerindeki artış, borçlanma vadelerinde kısalmaya neden olmuştur.

1990'lı yılların başlarında yükselen ücret-maaş maliyetleri KİT'leri mali krize sürükleyen etkenlerden biri olmuştur. İkinci etken ise hükümetin KİT'lere yönelik hazine desteğini çekerek, bu sektörün büyüme ve modernleşme çabası içinde olan öğelerini hızla iç ve dış borçlanmaya yönlendirmesi olmuştur. KİT sisteminin tümü, önemli boyutlarda katma değer üreten, emek verimi hareketleri bakımından ayakta durabilecek özellikler taşıyan, azalan sermaye birikimi dikkate alındığında yatırımların etkinliği açısından başarılı sayılabilecek durumda idi. Ancak katma değer tümünden fazlası borç finansmanına ve ücretlere gidiyor, sermaye birikime ayrılacak artık kalmıyordu.³⁷⁴

³⁷² Alpago, s.120.

³⁷³ Uysal, s.86.

³⁷⁴ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007, s.178-179.

TL'nin reel olarak değer kazanması ve iç talepte artış meydana gelmesi, ihracatçıların iç piyasa için üretim yapmasına neden olmuş ve bunun sonucunda da ihracat azalmıştır. İhracattaki durgunluk ve ithalattaki artış sonrasında cari açığa artış meydana gelmiştir.³⁷⁵

1990 yılında mali dengede başlayan bozulmalar giderek artmış, 1991 yılında mali kesimdeki bozulmalara ilaveten Körfez Krizi'nin döviz kuru üzerinde oluşturduğu etki Merkez Bankası para programının açıklanamamasına neden olmuştur.³⁷⁶

1992 yılında koalisyon hükümetinin istikrar programının açıklanmasıyla birlikte yeni umutlar belirmiştir. Kronik enflasyonun düşürülmesi, kalıcı olarak düşük düzeyde tutulması, üretimin artırılması, gelir dağılımının düzeltilmesi, piyasa mekanizmasının işleyişinin kolaylaştırılması, dünya ile bütünleşme, küreselleşme ve ülkede hüküm süren terörün önlenmesi gibi hedefler belirlenmiştir. Ancak istenilen başarı sağlanamamıştır.³⁷⁷

1993 yılının sonlarında mali piyasalarda yaşanan istikrarsızlığın giderek artması ve döviz kurunun aşırı dalgalanması, geleceğe yönelik beklentilerin olumsuzlaşmasının yanı sıra, bir belirsizlik ortamının da oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca, 1994 yılının başında yüksek kamu açıklarının bulunduğu bir ortamda faizlerin düşük tutulması isteği, mali piyasalarda tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. İç borç faiz oranlarını düşürmek için ihalelerin iptal edilmesi ya da borçlanma miktarına sınır getirilmesi yönündeki borçlanma politikaları, piyasalarda tedirginliğe neden olmuş ve iç borçlanma piyasasını olumsuz etkilemiştir. Hazine tarafından kısa vadeli avansın kullanılması ile beraber piyasadaki aşırı likidite döviz üzerinde baskı yaratmıştır.

³⁷⁵ Güloğlu ve Altunoğlu, s.16.

³⁷⁶ Binay, Şükrü ve Kürşat Kunter. "Türkiye'de Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü 1980-1997", **İktisat İşletme ve Finans**. Ocak 1999, s.44.

³⁷⁷ Uysal, s.86.

4.6.1. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları

1990'lı yıllarda kamu açıklarının artması, bu açıkların aşırı borçlanma ile finanse edilmesi, TL'nin aşırı değerlenmesinden dolayı dış ticaret açığının artması, vergi gelirlerinin düşük olması, faiz oranlarının aşırı sıcak para girişine neden olacak kadar yüksek olması ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan politik istikrarsızlık sistemin tıkanmasına neden olmuştur.³⁷⁸ Bütün bu gelişmelere 1994 Ocak ayında Moodys ve Standart and Poors gibi uluslararası rating kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ve üç bankanın kapatılması eklenince 1994 Krizi'nin koşulları oluşmuştur.³⁷⁹ Bütün bu gelişmelerin neticesinde ekonomik kriz koşullarının oluşması, yeni bir istikrar paketinin açılmasına neden olmuştur.

Ancak, 1994 İstikrar Programının başarısının önündeki en büyük engeli programın ihtiyacı olan dış kaynak girişinin güvence altına alınamadan başlatılması zorunluluğu teşkil etmiştir.³⁸⁰

4.6.1.1. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının Amacı ve Kapsamı

Dönemin başbakanı 5 Nisan 1994 günü olağanüstü istikrar tedbirlerini TV kanallarından açıkladı. Bu tedbirler daha sonra “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” adını taşıyan bir kitapçıkla belgelenmiştir. Bu kitapçıkta programın amacı şöyle açıklanıyordu:

- Enflasyonu hızla düşürmek, Türk lirasına istikrar kazandırmak, ihracat akışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözetken sürdürülebilir bir temele oturtmak,
- Ekonominin sürekli istikrara kavuşması için gerekli olan yapısal reformları gerçekleştirmek,

³⁷⁸ Dikkaya, Mehmet ve Deniz Yakışır. **Türkiye Ekonomisinde Radikal Dönüşüm:1980-2007**. Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s.150.

³⁷⁹ Güloğlu ve Altunoğlu, s.17.

³⁸⁰ Köse, s.123.

- Kamu açıklarını en aza indirici tedbirler almak.³⁸¹

Programda özellikle enflasyonun hızla düşürülmesi ve dış açığın azaltılması kısa vadede birincil öncelikli amaç olurken, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması ve dışa dönük bir sanayi yapısının kurulması ise uzun vadeli hedefler arasında yer almıştır. Kalıcı bir istikrar ve sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleşmesi için, başta kamunun ekonomideki rolü olmak üzere ekonomi politikaları yeniden gözden geçirilmiştir. Programın başarılı olabilmesi için toplumun bütün kesimlerinin gücü oranında fedakarlığını ve desteğini almak temel şart olarak görülmüştür.

Programda vergi gelirlerinin artırılması ve kamu harcamalarının azaltılması için sıkı maliye politikasına başvurulmuş, parasal büyüklüklerin kontrol altına alınması için de sıkı para politikalarının uygulanması öngörülmüştür. Bu çerçevede, Türk Lirası, dolar karşısında %38.5 oranında devalüe edilmiş ve döviz kurları serbest bırakılmış, KİT ürünlerine zam yapılmış, özelleştirme politikasına önem verilmiştir.³⁸² Ayrıca yıl sonunda enflasyon oranının %111 olması, ihracatın 17.5 milyon dolar olması, cari açığın 300 bin dolar fazla vermesi, döviz rezervlerinin 1 milyar dolar artması, yıllık bütçe açığının 103 trilyon TL’de kalması, memur ve işçi ücretlerindeki artışın kısıtlanması hedeflenmiştir.³⁸³

4.6.1.2. Programın Uygulama Sonuçları ve Değerlendirmesi

Programın uygulama planı iki bölümden oluşmuştur. Birincisi, “İstikrar Programı” olarak adlandırılan öncelikli uygulamalar, ikincisi ise “Yapısal Düzenlemeler” ile ilgilidir.

³⁸¹ Kutlu, M. Sezai ve Rıza Demirci. **Stand-By Anlaşmaları Açısından Türkiye-IMF İlişkileri**. Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi No:3, 2001, s.30.

³⁸² Çelebi, s.153-156.

³⁸³ Karluk, Türkiye Ekonomisi. s.465.

5 Nisan Kararlarının ardından 8 Temmuz 1994 tarihinde Türkiye için 14 ay süreli 509.3 milyon SDR tutarında kredi dilimleri politikasına uygun bir stand-by düzenlemesi onaylanmıştır. Türkiye'nin bu miktarı, 14 aylık süre içinde ve 5 taksit halinde kullanılması öngörülmüştür.

Ayrıca, IMF'nin kredi dilimi politikası için öngördüğü %68'lik kota sınırı 1995 yılında %100'e yükseltilmiştir. Yeni düzenlemeye göre 101.2 milyon SDR ek bir kredi dilimi ile birlikte Türkiye'nin kullanabileceği imkan 610.5 milyon SDR'ye çıkarılmıştır.³⁸⁴

5 Nisan Kararları ile döviz kurları serbest bırakılmıştır. Bir gün sonraki resmi döviz kuru önceden ilan edilerek döviz kurunda istikrar sağlanmaya çalışılmıştır.³⁸⁵ Mali disiplin sağlanması açısından yapılan önemli bir düzenleme de bütçe ödeneklerinin %15'ine kadar yapılabilen kısa vadeli avans uygulamasının 1995 yılından itibaren her yıl kademeli olarak azaltılması ve 1998 yılında ise %3'e indirilmesinin hükme bağlanmasıdır.³⁸⁶

5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile devletin ekonomiden biraz daha çekilerek gözetici, denetleyici ve standart koyucu asli işlevlerine yönelmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda rekabetin korunmasına, tüketicinin korunmasına, fikri ve sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin hukuki ve kurumsal düzenlemeler getirilmiştir.³⁸⁷

5 Nisan 1994 Kararları sonrasında, ekonomik ve sosyal alanda toplumsal uzlaşma ve dayanışmayı sağlamak amacıyla karar alma sürecine toplumun farklı kesimlerinden temsilcilerin katılımını sağlayacak Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmuştur. Ancak, Kanun çıktığı halde Konseye gerekli işlevsellik kazandırılmamıştır.³⁸⁸

³⁸⁴ Eğilmez, Mahfi. "IMF Dünya Bankası Grubu ve Türkiye", **Finans Dergisi**. Yayın No:2, İstanbul, 1996, s.59-60.

³⁸⁵ Güloğlu ve Altunoğlu, s.19.

³⁸⁶ Öztürk ve Bayraktar, s.141.

³⁸⁷ Köse, s.122.

³⁸⁸ Köse, s.124.

5 Nisan 1994 Kararları genel olarak değerlendirildiğinde alınan yapısal kararların gerçekleşmediği görülmektedir. Çünkü özelleştirme ile ilgili KİT'lerdeki yapısal düzenlemeler gerçekleştirilememiştir. Dünya Bankası, Türkiye'yi özelleştirmede başarısız ülke olarak ilan etmiştir.

1985 yılından 1994 yılına kadar IMF'siz yaşayan Türkiye'nin 1994 yılında IMF ile yaptığı anlaşmanın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi olumlu olmamıştır. IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi performans kriterlerindeki sapmalar nedeniyle 1995 yılında askıya alınmış, daha sonra da iptal edilmiştir. Bu düzenleme ile sağlanan 610 milyon SDR'nin 460 milyon SDR'si kullanılabilmektedir.³⁸⁹

IMF programları önceki uygulamalara göre 1998 yılından sonra daha sık uygulanmaya başlanmıştır. Yapısal önlem veya yapısal reform adı altında yapılan düzenlemeler de makroekonomik kriterleri aşarak sosyal ve politik bir nitelik haline dönüşmüştür. Makroekonomik çerçeveden para politikasına, kamu maliyesi politikasından yapısal kamu maliyesi reform programlarına, borç yönetiminden finansal sektör reformu ve yatırım ortamlarının iyileştirilmesine kadar birçok konuda ayrıntılı olarak bilgi verilmeye başlanmıştır.³⁹⁰

Hükümet 1998 yılı başında üç yıllık bir dönemi kapsayan istikrar programı uygulayacağını ve bu amaçla faiz dışı konsolide bütçe fazlasını artırmayı, kamu kesimi maaş ve ücretleri ile tarımsal destekleme fiyatlarının belirlenmesinde hedeflenen enflasyonun dikkate alınacağını duyurmuştur. Bu amaçla para programları ve bütçe borçlanmaları üçer aylık dönemler itibariyle açıklanarak uygulamaya konulmuştur. IMF ile Hükümet, 1998 yılının Temmuz ayında Yakın İzleme Anlaşması imzalamıştır. Hükümetin 12 vergi yasasında yeni düzenlemeler yapan vergi değişiklikleri önerisi, TBMM'ndeki görüşmeler sonunda 29 Ekim 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni vergi yasasıyla gelir vergisi tarifesi dilimleri genişletilirken dilim sayısı azaltılmış ve vergi oranları %25-50 aralığından %15-40

³⁸⁹ Uysal, s.93.

³⁹⁰ Karabıçak, Mevlüt. "IMF'nin Gelişim Süreci, Türkiye'de Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan IMF Politikaları ve Uygulama Sonuçları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt:11, Sayı:2, 2006, s.246.

aralığına çekilmiştir. Kurumlar vergisi oranı %30'a düşürülmüş, kurumların dağıtılmayan karları üzerinden alınan %20 oranındaki gelir vergisi stopajı kaldırılmıştır. Gelir vergisi yasasına eklenen geçici bir maddeyle başlangıç zamanı ve kapsam sınırlaması olmayan bir servet affı (vergilendirilmemiş servete ilişkin vergi affı) getirilmiştir.

Vergi yasasındaki indirimler kamu gelirlerinde azalmaya yol açmış, 1999 yılı Mart ayında erken seçim kararının alınması ile birlikte, kamu harcamalarındaki artış, 1999 yılının ilk altı ayında maliye politikasının önemli ölçüde gevşetilmesi sonucunu doğurmuştur.³⁹¹

4.6.2. 1999 Aralık İstikrar Kararları

1999 yılında yurt dışında başlayan Brezilya Krizi, yurt içinde ise 17 Ağustos depremi sonrasında iç borçlanmada reel faizler ve borç/GSMH oranında artış meydana gelmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar mevcut durumun sürdürülemez olduğunu bildirmişlerdir. Bu gelişmeler devam ederken Nisan 1999 seçimleri sonrasında oluşturulan koalisyon hükümeti iç ve dış şartların zorlamasıyla ciddi düzeyde geciktirilmiş yapısal reformu da içeren istikrar programını uygulamaya koymuştur.³⁹²

1999 yılı Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmelerde “Yakın İzleme Anlaşmasının” programa bağlı ve mali destekli bir stand-by anlaşmasına dönüştürülmesi kabul edilmiştir.³⁹³

1999 yılının Aralık ayında, IMF ile üç yıllık orta vadeli yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşmayla IMF, Türkiye'ye 4 milyar dolar tutarında

³⁹¹ Kantarcı, Hasan Bülent ve Rıdvan Karacan. “Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye-IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**. Sayı: 155, Temmuz-Aralık, 2008, s.150.

³⁹² Yılmaz, s.23.

³⁹³ Vardar, Ercüment. (2007). Türkiye’de İç Borçlanmanın Gelişimi, Ankara: TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, *Uzman Yeterlilik Tezi*, s.44-45.

kredi vermeyi onaylamış, Dünya Bankası da ekonomik reform paketi için 750 milyon dolarlık bir kredi onaylamıştır.³⁹⁴

IMF'ye verilen niyet mektubunda, Türkiye'de uygulamaya konulacak olan istikrar programının, üç temel unsura sahip olduğu, bunların, kamu sektörü temel fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması, yapısal reformlar ve tutarlı gelir politikalarıyla desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri olduğu belirtilmektedir.

Programın kamu maliyesine ilişkin kararlarında ciddi bir vergi reformu içermeyen, kamu gelir ve harcamalarında etkinlik anlayışından uzak olan önlemler yer almaktadır. Niyet mektubunda, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması vergi sisteminin etkin hale getirilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Ancak, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına yönelik olan mali milat uygulamasının başlamadan sona ermesi ise geleceğe yönelik şüpheleri beraberinde getirmiştir.

Niyet mektubunda, vergi aflarının vergi gelirlerinde azalışa sebep olduğu, bu nedenle gelecekte yeni afların çıkarılmayacağı taahhüt edilmiştir. Ancak, 2001 yılının başlarında alınan vergi borçlarını taksitlendirme ve gecikme faizlerinin affı kararı, programa uyum konusunu tartışmalı hale getirmiştir. Vergi gelirlerini artırıcı bir önlem niyet mektubunda yer almazken, kamu finansman dengesinin sağlanmasında, gelir artırıcı önlemler olarak özelleştirme gelirine başvurulacağı programda belirtilmiştir.

Mevcut programda faiz dışı fazlanın artırılmasına yönelik gelir elde etmede vergilendirilemeyen kesimlerin vergilendirilmesinden çok ekonomik ve sosyal öneme sahip kamu harcamalarının daraltılması ve özelleştirmeye yer verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁵

1999 yılı Aralık ayında döviz kuru sabitlemesine dayanan “Enflasyonla Mücadele Programı” uygulamaya konulmuştur. Buna göre döviz kuru sepeti (1 ABD Doları+ 0.77 Euro) bir yıllık süre için günlük olarak belirlenmesi ve ilk 18 aylık dönem

³⁹⁴ Uysal, s.95.

³⁹⁵ Kantarcı ve Karacan, s.151.

için “enflasyon hedefine yönelik kur sepeti” takip eden dönemde ise “kademeli olarak genişleyen band” çerçevesinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu program çerçevesinde 2000 yılı için TEFE’de %20 yıl sonu artışı hedeflenmiş ve bununla paralel olarak döviz kurunda %20 artış taahhüt edilmesine ilaveten maaş ve ücret artışları ilgili yıl için enflasyon oranı ile sınırlandırılmıştır.

4.6.2.1. Programın Amaçları

Üç yıl sürmesi planlanan programın temel amaçları şu şekilde ifade edilebilir:

- Para, maliye, gelirler ve kur politikalarının birlikte uygulanması ile TÜFE’nin 2000 yılında %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 sonunda %7’ye düşürülmesi hedeflenmiştir.
- Kamu harcamalarının kısılması, büyüme hızının artırılması ve reel faiz oranlarının ılımlı bir düzeye getirilmesi hedeflenmiştir.
- Özelleştirmeye hız verilmesi ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda sosyal güvenlik, vergi politikası ve bankacılık reformunun gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.
- İlk 18 aylık süreçte enflasyon hedefine yönelik kur sepeti belirlenmiş, ikinci 18 aylık dönemde ise kademeli olarak genişleyen band rejiminin uygulanması öngörülmüştür.

Bu program ile enflasyonun temel kaynağının kamu kesimi açıkları olduğu kabul edilmiş ve bu açıkların kapatılması için tedbir alınmaya çalışılmıştır. Bu tedbirler doğrultusunda kamu harcamalarının kısılmasına, vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik tedbirler uygulanmıştır. Ayrıca IMF ve Dünya Bankası’ndan sağlanacak uzun vadeli düşük faizli krediler yardımıyla yüksek reel faizli ve kısa vadeli i borçlanmanın

azaltılması ve bu doğrultuda 7.5 milyar dolar faiz dışı bütçe fazlası verilmesi hedeflenmiştir.³⁹⁶

4.6.2.2. 1999 İstikrar Programının Sonuçları

Programın ilk 12 aylık uygulama sonuçlarına bakıldığında başarılı olacağı yönünde genel bir kanı oluşmuştur. 2000 yılı sonu enflasyon oranları programda hedeflenen rakamlara yakın bir oranda gerçekleşmesi ve iş adamlarının programa destek mesajları vermesi bu kanıyı güçlendirmiştir.³⁹⁷

2000 yılında programın uygulanmaya konulması ile başlangıçta bir ekonomik canlanma gözlense de fiyat artışları kur artışlarının üzerinde seyrettiği için ulusal para reel olarak değer kazanmıştır. Bu gelişmenin sonucunda ithalat artarken ihracatın sabit kalması dış ticaret dengesinin bozulmasına neden olmuştur.

İstikrar programının açıklanmasıyla beraber meydana gelen olumlu etkinin faiz hadlerini beklenenden hızlı biçimde düşürmesi tüketim malları talebini ve ithalatını artırmıştır.³⁹⁸ Enflasyon bir önceki yıla göre düşmüştür. Ancak buna rağmen fiyat artışları programda öngörülenin üzerinde gerçekleşmiştir.

Konsolide bütçe hedeflerinin aşılmasında deprem vergileri kapsamında toplanılan vergilerin önemli katkısı olmuştur. Ek vergiler ile 2000 yılında 1.641 trilyon lira tahsilat yapılmıştır. Ek vergilerin 2000 yılı maliye politikası hedeflerine ulaşmada önemli katkısı olmuştur.

Özelleştirmede ise 7.6 milyar dolarlık hedefe ulaşamamıştır. Fiziki özelleştirme 5.2 milyar dolara ulaşmış ancak satış gelirinin 2 milyar dolarlık kısmının 2001 yılına sarkmasından dolayı nakit gelir 3.1 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Telekom, THY

³⁹⁶ Güloğlu ve Altunoğlu, s.22-23.

³⁹⁷ Alkin, Erdoğan. “Yıl Ortasında Dünya Ekonomisi-Türkiye Ekonomisi”, **İktisat Dergisi**, Sayı:405, İFMC Yayınları, 2000, s.4.

³⁹⁸ Güney, Pelin Öge. “İstikrar Politikaları, Hedefleme Stratejileri ve Türkiye Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:24, Sayı:1, 2006, s.38.

gibi şirketlerin özelleştirilmesi yönünde yapılan çalışmalar başarılı sonuç vermemiştir. TÜPRAŞ ve POAŞ'daki kamu hisselerinin halka arzı, yurt içindeki sermaye birikiminin yetersizliği ve yabancı sermayenin ülkeye çekilememesi sonucu gerçekleştirilememiştir.³⁹⁹

Tablo 28: 1990-2000 Dönemi IMF'den Kullanılan Kredi (Milyon SDR)

Anlaşmanın Başlama Tarihi	Bitiş veya İptal Tarihi	Anlaşmanın Süresi	Onaylanan Miktar	Çekilen Tutar (SDR)
08 Temmuz 1994	07 Mart 1996	14	610.5	460.5
22 Aralık 1999	20 Aralık 2001	36	20822.4	17522.96

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, Supplement on Fund Accounts, 1982, s.14

4.6.2.3. 1990-2000 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

1990-2000 yılları arasında ihracat rakamlarına baktığımızda toplam ihracat 1991 yılında 13.5 milyar dolar düzeyinde iken, 1992 yılında 14.7 milyar dolara ve 1994 yılında gerçekleştirilen devalüasyonun etkisiyle 1995 yılında 21.6 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. 1997 yılı sonunda 26 milyar dolara çıkmış ve 2000 yılına gelindiğinde ise 27 milyar dolara ulaşmıştır.

Toplam ithalat ise 1991 yılında 21 milyar dolardan, 1995 yılında 35.7 milyar dolar düzeyine kadar artmıştır. 1996 yılında 43,6 milyar düzeyine, 1997'de ise 48.5 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. 1996 yılı başından itibaren AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği çerçevesinde bu ülkelere yapılan sanayi malları ithalatında korumalar tamamen kaldırılmış, üçüncü ülkelere yapılan ithalatta ise AB'nin uyguladığı ortak gümrük tarifelerine geçilmiştir. 1996 yılında yurt içi talebin canlılığını koruması ve ihracat pazarlarında gözlenen talep daralması dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. AB ülkelerinden yapılan ithalat toplam ithalata göre daha hızlı artış

³⁹⁹ Uysal, s.96.

göstermiştir. Diğer yandan aynı ülkelere yapılan ihracat artışı toplam ihracat artışının gerisinde kalmıştır.⁴⁰⁰

Sektörler itibariyle ihracat ve ithalat rakamları değerlendirildiğinde, toplam ihracat içinde sermaye malları ihracatının payı artarken, tüketim mallarının payı azalmış, ara mallarının ise değişmemiştir.

Tablo 29: 1990-2000 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TL/\$	İTHALAT (BİN \$)	İHRACAT (BİN \$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYON \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	DIŞ TİCARET HACMİ (MİLYON \$)
1990	2637,13	22302126	12959288	-9342,8	58,1	35261,4
1991	4224,73	21047014	13593462	-7453,6	64,6	34640,5
1992	6979,49	22871055	14714629	-8156,4	64,3	37585,7
1993	11180,44	29428370	15345067	-14083,3	52,1	44773,4
1994	29386,60	23270019	18105872	-5164,1	77,8	41375,9
1995	46183,13	35709011	21637041	-14072,4	60,6	57346,1
1996	81579,27	43626642	23224465	-20402,2	53,2	66851,1
1997	152796,95	48558721	26261072	-22297,6	54,1	74819,8
1998	259103,02	45921392	26973952	-18947,4	58,7	72895,3
1999	422535,15	40671272	26587225	-14084	65,4	67258,5
2000	627987,35	54502821	27774906	-26727,9	51	82277,7

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Bu dönemde uygulanan döviz politikaları değerlendirilecek olursa, özellikle 1993 yılından itibaren TL'nin değerlenmeye başladığı görülmektedir. Döviz kurunun düşük tutulması, bir taraftan kısa dönemli sermaye hareketlerini artırmış, böylece üretken yatırımlar ikinci plana itilmiştir. Bu durum ithalatı artırmış, ihracatı ise zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda 1994 yılında yüksek oranlı devalüasyon yapılmıştır.⁴⁰¹ 1994 Ekonomik Krizi sonrasında değer kaybeden TL, 1995 yılından itibaren yeniden

⁴⁰⁰ Tokgöz, s.253.

⁴⁰¹ Kepenek ve Yentürk, s.257.

değer kazanmaya başlamış, değer kazanma süreci 1996 ve 1997 yılları boyunca da devam etmiştir. TL'nin değer kazanmasına rağmen cari işlemler hesabı açıklarının sürdürülebilir seviyede olduğu söylenebilir.

Tablo 30: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH

YILLAR	İSTİHDAM EDİLENLER	İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON \$)	GSMH (Cari Fiyatlarla) (MİLYON TL)
1990	18539	55300	44000	397177547
1991	19288	97647	53623	634392841
1992	19459	194236	58595	1103604909
1993	18500	357347	70512	1997322597
1994	20006	799310	68705	3887902917
1995	20586	1361007	75948	7854887167
1996	21194	3148986	79299	14978067282
1997	21204	6283424	84356	29393262147
1998	21779	11612886	96351	53518331580
1999	22048	22920145	103123	78282966809
2000	21580	36420621	118602	125596128755

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1990'lı yılların diğer önemli bir sorunu da ortalama %7 civarında olan yüksek işsizlik oranıdır. 1990 yılında % 8.2 olan işsizlik oranı bir süre düşme eğilimine girse de 1994 krizi ile yeniden %8'in üzerine çıkmıştır. 5 Nisan 1994 istikrar önlemlerinin olumlu bir yansıması olarak tekrar düşme eğilimine giren işsizlik oranları, 1999 yılına gelindiğinde etkisini göstermeye başlayan ekonomik krizle devam etmiş ve 1980'lerden sonra ilk kez %11 gibi yüksek bir seviyeye ulaşmıştır.⁴⁰²

⁴⁰² Alpaço, s.126.

Tablo 31: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME

YILLAR	TÜFE (%)	ÖDEMELER BİLANÇOSU	CARİ AÇIK	BÜYÜME
1990	60,3	1308	-2625	9.3
1991	65,9	-1029	250	0.9
1992	70,1	1484	-974	6.0
1993	66,1	308	-6433	8.0
1994	106,3	206	2631	-5.5
1995	88	4658	-2339	7.2
1996	80,4	4545	-2437	7.0
1997	85,7	3344	-2638	7.5
1998	84,7	447	1984	3.1
1999	64,9	5206	-1360	-3.4
2000	60,3	1308	-2625	6.8

Kaynak: TÜİK, DPT, T.C. Merkez Bankası verilerinden oluşturulmuştur.

1990’da cari işlemler dengesi 2.6 milyar dolar düzeyinde açık vermiştir. 1991 yılına gelindiğinde az miktarda da olsa yeniden bir cari fazla verildiği gözlenmektedir. 1992 yılında 974 milyon dolar düzeyinde olan cari açık miktarı, 1993 yılında 6.4 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. 1994 yılında gözlenen 2.6 milyar dolar düzeyindeki cari fazla ise, daha çok ekonomik küçülmeden dolayı kısılan ithalat nedeniyle oluşmuştur. 1995 yılında gerçekleşen olumlu büyüme ise, ithalat artışları sonucu oluşmuş, bu durum ise cari işlemlerde yeni açıklara neden olmuştur. 1996 ve 1997 yıllarında cari açık 2.4 ve 2.6 milyar dolar seviyesindedir. 1998 yılında Rusya’da yaşanan krizle birlikte, bu ülkeye yapılan ihracat hızla gerilemiş, bu ülkeden gelen turist sayısı ise yarıya inmiştir. Petrol fiyatlarının 1998 yılında hızla gerilemesi ithalat ödemelerinin düşmesine böylece de cari işlemler hesabının fazla vermesinde etkili olmuştur.⁴⁰³

⁴⁰³ Kazgan, Gülten. **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2005, s.233-234.

Enflasyon, 1990'lı yıllarda da en büyük sorun olmaya devam etmiştir. TÜFE rakamı 1990'da %60,3 iken 1994 yılında alınan 5 Nisan Kararları ile %106.3'e çıkmıştır. 1995'ten sonra %80'ler civarında seyreden enflasyon rakamları, 1997'de özellikle kamusal mal ve hizmetlere ve akaryakıtta yapılan zamlar sonucu %85.7'e yükselmiştir.⁴⁰⁴

1990 yılında %9.3 olarak gerçekleşen büyüme 1991 yılında durma noktasına gelmiştir. 1992 yılında ise %6, 1993 yılında ise %8 seviyesine çıkmıştır ama hemen ertesi yıl bu oranın %5.5 düzeyinde küçüldüğü gözlenmektedir. Bu düzeydeki bir daralma Türkiye ekonomisinde uzun yıllar görülmemiş oranda bir durumdur. 1993 yılındaki yüksek büyüme hızının ise iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi hem kamu harcamalarının hem de kamu açıklarının GSMH içindeki payının artmış olmasıdır. İkincisi ise bankacılık sektörünün iç piyasaya yönelik açmış olduğu kredilerdeki büyük reel artışlardır. Bu yılda kamu yatırımlarındaki azalmaya rağmen, özel tüketim harcamalarında büyük artışlar gerçekleşmiştir. 1995-1996-1997 yıllarında %7 civarında gerçekleşen büyüme 1998 yılına gelindiğinde %3.1 seviyesine gerilemiştir. 1999 yılında hükümetin öncelikli hedefi istikrarlı büyümeyi gerçekleştirmek için altyapının geliştirilmesi olarak belirlenmiş ve bu çerçevede üretime ve ihracata dayalı sağlam kaynaklarla finanse edilen, dengeli ve sürekli bir büyüme stratejisi uygulanacağı ifade edilmiştir. Ancak hedeflenen büyüme gerçekleştirilememiş, ekonomi küçülmüştür. 2000 yılında ise tekrar büyüme gerçekleştirilmiştir.⁴⁰⁵

4.7. 2000-2010 DÖNEMİ

Türkiye, Aralık 1999 yılında IMF tarafından onaylanan üç yıl sürdürülmesi planlanan ve döviz kurunu çapa yapan program 2000 yılı başından itibaren uygulanmaya koyulmuştur. Ancak, programın devamı için gerekli olan kaynak ihtiyacına bağlı olarak 18 Aralık 2000 tarihli niyet mektubu ve 21 Aralık 2000 tarihinde ek rezerv kaynak kullanımı ile 17. Stand-by Anlaşması revize edilmiştir.

⁴⁰⁴ Alpago, s.126.

⁴⁰⁵ Tokgöz, s.216.

Ancak, Türkiye ekonomisinin, özellikle 1990'ların ortalarından beri, ekonomik zorluklarla karşılaşma süreci 2000 yılı başından itibaren yeni bir boyut kazanmış ve IMF'nin "Para Kurulu" kapsamında sabit kur sistemi uygulamasını öngören döviz kuru tabanlı enflasyonla mücadele programı birbirini izleyen iki mali krizle kesintiye uğramıştır.⁴⁰⁶

4.7.1. Kasım 2000 Finansal Krizi

Aralık 1999 yılında IMF'ye verilen niyet mektubunun ardından 22 Haziran 2000 tarihinde bu stand-by çerçevesinde ikinci gözden geçirmeye ilişkin bir niyet mektubu daha verilmiştir. Bu niyet mektubunda, uygulanmakta olan istikrar programının başarılarına değinilmiş ve bu programın sürdürüleceği iddia edilmiştir.⁴⁰⁷

2000 yılının ikinci yarısında, yapısal reformların gerçekleştirilememesi, özelleştirmeden beklenen gelirlerin elde edilememesi ve iç borç faiz oranlarında meydana gelen yükselme, bu dönemde ekonomik kriz sürecinin hızlanmasının önemli nedenlerinden olmuştur. İç borç faiz oranlarında meydana gelen yükselme, portföylerinde büyük oranda kamu kesimi menkul kıymetlerini bulunduran bankalarda likidite krizinin yaşanmasına neden olmuştur.

Bayındırbank'ın Eylül 2000 tarihinde Romanya'daki şubesinin batması Türkiye'deki krizin bankacılık sisteminde başlamasının bir göstergesi olmuştur. Aynı zaman diliminde özelleştirmeye ilişkin tartışmaların yanında cari açığın sürdürülebilir olmadığı tartışmaları yapılmaya başlanmıştır. Açık sürdürülemez diyenler arasında IMF de yer almaktadır. IMF, stand-by anlaşması koşuluna uyulduğu takdirde vermeyi taahhüt ettiği ikinci dilim krediyi de vermemiştir. Böylece, Eylül 2000 tarihinden itibaren finansal piyasalarda başlayan gerginlik Türkiye'yi kriz ortamına sürüklemiştir.

⁴⁰⁶ Günçaydı, Öner ve Suat Küçükçiftçi. "Financial Reforms and the Decomposition of Economic Growth: An Investigation of the Changing Role of the Financial Sector in Turkey" **Review of Middle East Economics and Finance**. Vol. 3, No. 1, 2005 April, s. 63–64.

⁴⁰⁷ Kutlu ve Demirci. s.35.

Yabancı yatırımcıların da devlet iç borçlanma senetlerini satarak ülkeyi terk etmeleri ile birlikte 22 Kasım finansal krizi başlamıştır.⁴⁰⁸ Ekonomide; spekülasyona açık, hassas dengelerin olumsuz sinyallere istikrarı bozucu yönde tepki göstermesi eğiliminin ağırlıkta olması da Kasım krizinin patlak vermesinde rol oynamıştır. Ayrıca 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinin ekonomide yarattığı tahribatın boyutlarının da ekonomik yapıya yansımalarının bu döneme denk gelmesi de krizin oluşmasında etkindir.⁴⁰⁹

IMF'nin o dönemki birinci Başkan Yardımcısı Stanley Fisher, bu krizin döviz kur çıpası uygulamasının yarattığı cari açık büyümesinden kaynaklanan panik sonucu dövize hücum krizi olduğunu vurgulamış ve piyasalara ek likidite vermenin krizi büyüttüğünü savunmuştur.⁴¹⁰

Kasım Krizi, faiz hadlerinin büyük ölçüde yükseltilmesi ve 7.5 milyar dolarlık ek IMF kredisinin sağlanması ile atlatılabilmiş; ancak döviz kurunda esneklik sağlanamadığı için devalüasyon beklentisi devam etmiştir.⁴¹¹

4.7.2. Şubat 2001 Krizi

Kasım krizinin olumsuz etkilerinde kısmi düzelmeler gerçekleşirken, Şubat 2001 tarihinde devletin üst kademesinde yaşanan anlaşmazlık programa olan güveni sarsmış ve TL'nin değeri düştüğü için, TL'den aşırı bir kaçış başlamıştır.⁴¹² Piyasa katılımcıları paniğe kapılarak T.C. Merkez Bankası'na döviz almak için başvuruları nedeniyle rezervlerde yaklaşık olarak %30 oranında azalma meydana gelmiştir.⁴¹³

21 Şubat 2001 krizi ile 9 Aralık 1999 tarihli program tamamen ortadan kalkmış, Merkez Bankasından 6 milyar dolar rezerv kaybı yaşanmış, İnterbank piyasasında gecelik faizler %6000'leri aşmış, ortalama olarak % 4000'ler olarak gerçekleşmiştir. Bu

⁴⁰⁸ Aklan, Nejla Adanur. "Finansal Krizlerin Anatomisi", **Öneri**. Cilt:5, Sayı: 19, Ocak 2003, s.163-164.

⁴⁰⁹ Alpago, s.129.

⁴¹⁰ Uysal, s.98.

⁴¹¹ Güney, s.38.

⁴¹² Uysal, s.97.

⁴¹³ Güney, s.38.

gelişmeler karşısında kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Kriz sonrası yabancı bankalar ile birlikte iç piyasadaki bankalar ve karar birimlerinin dövizle karşı talepleri oluşmuştur.

Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine temelde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. 2000–2001 yılı krizlerini hazırlayan unsurlar, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka – reel sektör – kamu), kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kar ve faiz riskinin artması olmuştur.⁴¹⁴

Bu dönemde krizi derinleştiren nedenlerden bir diğeri de dış piyasalardan sağlanan borçların vadelerinin kısa olmasıdır.⁴¹⁵ Ayrıca bu dönemde kamu borç stokunun artmasının altında 2000 yılında iç borçların dış borçlarla ikame edilmesi yönündeki politika ve konsolide bütçe içinde iç borç faiz ödemelerinde meydana gelen artışın rolü büyüktür.⁴¹⁶

Kasım 2000’de başlayan ve Şubat 2001’de “2000 Yılı Enflasyon Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı”nın sonunu getiren ekonomik kriz, Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Hükümetin daha önce aldığı istikrar sağlama önlemlerinin devre dışı kaldığı ekonomik kriz, zaman içinde ülkede büyük bir ekonomik çöküntüye neden olmuştur.

4.7.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Ekonomik istikrar arayışları çerçevesinde IMF’nin mali ve teknik desteğini alarak yürürlüğe konulan “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı” 22 Şubat 2001 tarihinde Türk Lirası’nın dalgalanmaya bırakılmasıyla istenilen hedeflere ulaşılmadan sona ermiştir. Dalgalı döviz kuru ile birlikte Türk Lirası

⁴¹⁴ Karaçor, Zeynep. “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKARACOR.PDF. (26 Şubat 2012).

⁴¹⁵ Aklan, s.163-164.

⁴¹⁶ Ünsal, Hilmi. “Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması”, **İktisat İşletme ve Finans**. Haziran 2004 Yıl:19, s.99-100.

Dolar karşısında % 55-60 aralığında devalüe olmuştur.⁴¹⁷ Böylece 1999 yılında IMF ile üç yıllık olarak düşünülen istikrar programına son verilmiştir.

Bu programın sona ermesinin ardından 14 Nisan 2001 tarihinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adıyla yeni bir program hazırlanmıştır. Mayıs 2001’de açıklanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın temel hedefi kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara ulaşmasına neden olan borç dinamiğinin kırılması olarak açıklanmıştır.⁴¹⁸ IMF tarafından onaylanan bu yeni program iki temel özellik taşımaktadır. Programın birinci özelliği yeni bir ekonomi yönetim grubu tarafından oluşturulması, ikincisi ise güçlendirilmiş bir program olmasıdır.⁴¹⁹

Program hükümet tarafından, Türkiye’nin finansal ve ekonomik yapısını derinden etkileyen Şubat 2001 krizinin öncelikle aşılması ve enflasyonun 2002 yılında %20’nin altına düşürmeyi hedefleyen bir makroekonomik çerçeve doğrultusunda, ülkeyi güçlü bir ekonomik iyileşme sürecine sokmak için uygulayacağı politika, program ve tedbirleri ortaya çıkarmak temeline dayandırılmaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için de büyüme, istikrar ve yapısal reformlara ağırlık verilecektir.

Bu nedenle program üç aşamalı bir temel stratejiye odaklanmıştır. Birinci aşamada, bankacılık sektörüne ilişkin tedbirlere hız verilerek, mali piyasalarda belirsizlik azaltılacak ve böylece kriz ortamından çıkılacaktır. İkinci aşamada ise özellikle faiz ve döviz kurunun belirli bir istikrar kazanması sağlanacak, böylece ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif sağlanacaktır. Üçüncü aşamada, makroekonomik dengeler tesis edilerek ekonomide yılın ikinci yarısından itibaren istikrarlı bir büyüme sağlanması hedeflenmektedir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında yer alan ve Türk Ekonomisinin istikrara kavuşturulması, sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasını hedefleyen politika

⁴¹⁷ Kutlu ve Demirci, s.34.

⁴¹⁸ Ogun, M. Tuba. Ogun, “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. 2001/2, s.6.

⁴¹⁹ Erdinç, Zeynep. “Türkiye’de 2002-2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı: 11, Aralık 2004, s.56.

ve tedbirlerin tamamı Türk hükümeti tarafından belirlenmiş ve bu hususlar IMF ile varılan anlaşmaya konu olmuş ve IMF'ye verilen Niyet Mektubu ile uluslararası kamuoyuna açıklanmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programının içeriği şu şekilde belirlenmiştir:

- Güçlü ekonomiye geçiş programı ile kur rejiminin terk edilmesi sonucu ortaya çıkan güven bunalımının ve istikrarsızlığın ortadan kaldırılması ve dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı biçimde sürdürmek hedeflenmiştir.
- Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin önlenmesi, yolsuzlukla mücadele edilmesi amaçlanmıştır.
- Bankacılık sektöründe Kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF) bünyesinde bulunan bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılma, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurulması amaçlanmıştır.
- Piyasalarda güven ortamının sağlanması, kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak biçimde güçlendirilmesi hedeflenmiştir.
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlere adil bir şekilde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi ve bütün bunlara etkinlik, esneklik ve şeffaflık sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmak hedef olarak belirlenmiştir.
- Tarım sektörünün makroekonomik hedefler üzerinde olumsuz bir etkisi olmadan etkin bir biçimde desteklenmesi, fiyat garantisi ile destekleme alımlarının, girdi

desteğinin ve kredi desteğinin amaç dışı kullanımı önlenerek kamu finansmanı üzerindeki mali yükün azaltılması amaçlanmıştır.

- Nihai amaç ise, ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamının sağlanarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında ülkemizin rekabet gücünü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkın geleceğe umutla bakmasını sağlamak ve refah düzeyini kalıcı bir şekilde yükseltmek olarak tespit edilmiştir.⁴²⁰

Bu temel stratejiler doğrultusunda ekonomide amaçlanan sonuçların elde edilebilmesi için ekonomi yönetimi hemen harekete geçmiştir. Bu çerçevede, yasal düzenlemelere ağırlık verilmiş ve kamuoyunda “Derviş Yasaları” olarak ya da “15 Günde 15 Yasa” olarak da bilinen yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için yoğun çalışmalar başlatılmıştır. Yeni yasal düzenlemelerle bu alanlardaki yapısal problemlere kalıcı çözümler getirilmeye çalışılmıştır.⁴²¹

4.7.3.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi

Programın sonuçlarına baktığımız zaman, Şubat 2001’de patlak veren ekonomik kriz IMF’den alınan krediler, turizm sektöründe yaşanan yaz sezonu hareketliliği, yaz mevsiminde yaşanan tarımsal ürün bolluğu ile bir nebze de olsa hafif atlatılmıştır.⁴²²

Programda öngörülen yasal düzenlemelerin çoğunun yapılması, krizden çıkış çabalarına güven sağlama açısından yardımcı olmuştur. Merkez Bankasına araç bağımsızlığı sağlayan ve fiyat istikrarını öncelikli hedef olarak belirleyen yeni yasal düzenleme, makroekonomik politikaların tasarım yöntemini değiştirecek yeni bir gelişmedir.

⁴²⁰ Uysal, s.101.

⁴²¹ Alpago, s.133.

⁴²² Alpago, s.133.

Banka sisteminin mali bünyesinin güçlendirilmesinin yanı sıra, sistemin kurumsal yapısını ve denetimini etkinleştirecek yasal ve operasyonel düzenlemeler uygulamaya konulmuştur. Yeni yasal çerçevede kamu bankalarına görev verilmesi merkezi hükümet bütçesine ödenek konulması koşuluna bağlandı. Türkiye'nin ekonomi politiği için önem taşıyan bu değışim, bütçenin siyasal işlevinin ve saydamlılığının artmasına katkıda bulunacak bir olgudur.⁴²³

Ekonomik krizin faturası, ekonomik büyüme rakamları açısından ele alındığında, hızlı bir küçölme süreci gözlenmektedir. Türkiye ekonomisi, 2001 yılının ilk çeyreğinde, 1945 yılından bu zamana kadarki en derin küçölmesi yaşamıştır. Büyüme oranlarındaki bu hızlı düşüş, kamu ve özel sektörlerin, krizden korunmak için küçölme politikaları izlemelerinin yanı sıra, yüksek faizler, devalüasyon, para kaçışı ve bu olumsuz gelişmeleri takip eden talep daralmalarından kaynaklanmıştır.⁴²⁴

4.7.4. 2002 Stand-By Anlaşması

11 Eylül olaylarından sonra oluşan dış siyasal koşullar, Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardan sağladığı mali desteğin artarak devam etmesini kolaylaştırdı. Şubat 2002'de IMF ile yapılan üç yıllık 18. stand-by düzenlemesiyle Türkiye'ye 16 milyar dolarlık kredi sağlandı. 2000 programının 19 milyar dolarlık IMF desteğinde kullanılmayan 4 milyar dolar, Şubat 2002'de açıklanan kredi miktarına (16 milyar dolara) dahil edilmiştir. 16 milyar dolarlık yeni desteğin 6 milyarı ile borç geri ödemesi yapılmış, geriye kalan 10 milyar doların kullanımı koşullara bağlanarak, 2002 yılı ağırlıklı olmak üzere zamana yayılmıştır. Diğer destek türleri hariç, tüm stand-by düzenlemelerinde kullandığı toplam kaynağın (yaklaşık 55 milyar doların) en büyük bölümünü Türkiye'ye tahsis eden IMF'nin Türkiye programında başarısı, kendi iç mali dengeleri (alacaklarının geri ödenmesi) açısından da önem taşımaktadır.⁴²⁵

⁴²³ Celasun, Merih. "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme", <http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>. 26 Şubat 2012.

⁴²⁴ Alpago, s.134.

⁴²⁵ Celasun, (26 Şubat 2012).

Bu stand-by anlaşması çerçevesinde 2002-2004 yıllarına ilişkin strateji ve hedefler belirlenmiştir. Bu döneme ait strateji ve hedefler şöyledir:

- Ekonomiye meydana gelebilecek krizlere karşı güven altına almak, enflasyonist olmayan sürdürülebilir bir büyümeyi sağlamak hedef alınmıştır. Bu nedenle dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilmesine, enflasyonda düşüşün sağlanması için enflasyon hedeflenmesi uygulanmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede enflasyonun 2002 yılı için %35, 2003 yılı için %20 ve 2004 yılı için %12 olarak hedeflenmiştir.
- Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına hız verilecektir. Böylece finansal istikrar sağlanacak ve kredilerin en etkin kullanımlara yönlendirilmesi sağlanacaktır. Bu kapsamda özel bankacılık sektörünün güçlendirilmesi, kamu bankalarının nihai olarak özelleştirilmesi yoluyla yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir.
- Özel sektörün ekonomideki rolü geliştirilecektir. Bu amaca yönelik olarak özelleştirme hızlandırılacak, şirket borçlarının yeniden yapılandırılması kolaylaştırılacak ve program sonunda tüm büyük KİT'lerin yeniden yapılandırılmaları tamamlanacak ve birçoğu özelleştirilecektir.
- Finansal ve makroekonomik istikrarın sağlanması amacıyla ve yapısal reformlarda daha da ilerleme kaydetmek için, faiz dışı fazlanın %6.5 oranına ulaşması sağlanacaktır. Sağlanacak faiz dışı fazla ile birlikte, uygulanacak aktif ve esnek borç yönetimi stratejisi, kamu borcunun çevrilebilmesini kolaylaştıracaktır.

2003 yılı ve onu izleyen yıllarda sürdürülebilir bir büyüme ile birlikte, enflasyonla mücadeleye devam edilecektir. 2003 yılı ve sonraki yıllarda gerçekleşmesi beklenen en az %5 düzeyindeki GSMH artışlarına zemin hazırlanacaktır.⁴²⁶

⁴²⁶ Uysal, s.103-104.

2002 yılı için planlanan 1.7 milyar dolarlık özelleştirme gelirine karşılık, 506 milyon dolar düzeyinde gelir elde edilmiştir. 2003 yılı için planlanan 4 milyar dolarlık özelleştirme geliri de gerçekleştirilememiştir.⁴²⁷

Yine de, IMF ile 2002’de imzalanarak 2005’te sona eren ekonomik program daha önce uygulanan programlara göre büyük ölçüde hedeflerine varmış görünmektedir. İstihdam ve tasarruf gibi alanlarda bir değişme ya da gelişme kaydedilememiş de olsa, bu program Hükümet’in ekonomi politikaları konusundaki kararlılığını artırmış, ne var ki; 2005–2008 yıllarını kapsayacak yeni bir stand-by anlaşmasının imzalanmasından alıkoymamıştır.

4.7.5. 2005 Stand-By Anlaşması

19. Stand-by düzenlemesi, 18. Stand-by Anlaşması sonlanmadan önce 11 Mayıs 2005 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiş ve 10 Mayıs 2008’de sona ermiştir. 19. Stand-by Anlaşması çerçevesinde büyüme ve faiz dışı fazla hedefleri belirlenmiş ve faizlerin düşürülmesi, kamu borcunun azaltılması, yapısal reformların, özellikle de Sosyal Güvenlik Reformu’nun hayata geçirilmesi, vergi yükünün azaltılarak istihdamın artırılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi, uluslararası rezervlerin güçlendirilmesine yönelik bir dizi hedefler konulmuştur.

Bu dönem için IMF’den kullanılması öngörülen kaynak tutarı ise 10 milyar ABD Dolarıdır. IMF’nin on bir gözden geçirmeyle denetleyeceği 19.Stand-by anlaşmasının hedefleri, büyümenin sürdürülebilirliği için gereken koşulları yaratma ve yaşam standardının yükseltilmesi, işsizliğin azaltılması, AB ekonomilerine yaklaşıma yardım edilmesi ve IMF desteğinden düzenli bir çıkışın sağlanması olarak belirlendi. Toplam 10 milyar dolarlık stand-by anlaşmasında kredinin ilk kısmı kullanıma bırakılırken, 837,5 milyon ABD dolarlık kısmının 11 eşit parçada verilmesi kararlaştırılmıştır.

⁴²⁷ Uysal, s.105.

Avrupa Birliği'ne uyum sağlamasının temel hedef olarak vurgulandığı niyet mektubunda, program sürecinde, düşük enflasyon, güçlü ve sürdürülebilir büyüme ile istihdamın artırılmasının hedeflendiği ifade edilerek izlenecek politikalar belirlenmiştir. Cari İşlemler Açığı Politikası; cari işlemler açığının 2005 yılında GSMH'nin %4.5'ine, programın geri kalan yıllarında %3'e düşürülmesi hedeflenmiştir.

Enflasyon Politikası; enflasyonun tek hanelere düşürülmesi ve AB standartlarına indirilmesi çabasının, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı korunarak, mali disiplin sağlanarak gerçekleştirileceği, bu çerçevede de, Ocak 2006'ya kadar resmi enflasyon hedeflemesine geçileceği ve enflasyonun, 2005 yılında %8, 2006 yılında %5, 2007 yılında ise %4 olarak hedeflenip programın sonuna kadar %5'in altına indirileceği belirtilmiştir.

Büyüme-İstihdam Politikası; ekonomide sürdürülebilir büyüme sağlamanın yanı sıra üç yılda milli gelirde ortalama büyüme hedefi %5 olarak belirtilirken istihdam politikası da, büyümeye paralel olarak üç yılda 1 milyon 650 bin kişilik istihdam artışı hedeflemektedir.

Faiz dışı fazla politikası; 3 yıllık stand-by düzenlemesi sürecinde, sıkı kamu maliye politikasına devam edileceği, borçların azaltılacağı, program sonuna kadar da, Gayri Safi Milli Hasıla'nın %6.5'i oranındaki faiz dışı fazla oranı hedefinin devam ettirileceği, net kamu borç stokunun da, program sonuna kadar GSMH'nin %5'ine indirilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir.⁴²⁸

19. Stand-by Anlaşmasının öngördüğü hedefleri yakalamada 18. Stand-by Anlaşması sürecinde gösterilen performans gösterilememiş, bu sonucun alınmasında 2006 yılından beri dalgalanmaya başlayan dünya finans piyasalarının olumsuz etkisi oldukça önemli olmuştur. Özellikle açık enflasyon hedeflemesi çerçevesinde hedeflenen enflasyon oranlarına, dünyada enerji ve gıda fiyatlarında görülen aşırı artışa bağlı olarak, 2006, 2007 yılında ulaşamadığı gibi 2008 yılında da ulaşamamıştır. Gerek

⁴²⁸ Erdiñç, Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması. s.11.

izlenen para politikası stratejisinin itibarını kurtarmak, gerekse bekleyişlerle ilgili kötümser havayı dağıtmak için, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Hükümetle birlikte hedeflenen enflasyon oranını revize etmek zorunda kalmıştır. 19. Stand-by Anlaşması çerçevesinde TCMB, IMF ile yapılan program şartlılığı gereği üçer aylık dönemler için belirlenen enflasyon patikasının aşılması durumunda hesap verebilirlik çerçevesinde hem Hükümete hem de IMF'ye kamuoyuna açık mektup yazmak zorunda kalmıştır.⁴²⁹

Ancak uygulanan ekonomik program sayesinde ekonomide belirgin iyileşmeler de sağlanmıştır. Enflasyonun tek haneli rakamlara inmesi, ulusal paradan altı sıfırın atılması (TL'den YTL'ye geçiş) ve özellikle iç borç stoku içinde sabit getirili menkul kıymetlerin oranının artması bunun bir göstergesidir. Ayrıca, hazinenin uzun vadeli borçlanma imkanları da artış göstermiştir.

Türkiye, stand-by anlaşması gereği faiz dışı fazla hedefini 2003-2007 yılları arasında büyük ölçüde yakalamıştır. Yüksek faiz dışı fazla toplam bütçe gelirlerinin toplam bütçe giderlerini ne kadar aştığının bir göstergesidir. Uygulanan programla birlikte Türkiye Ekonomisi son yıllarda harcamalarının üstünde bir gelir elde etmektedir. Bu şekilde ekonomide yakalanan mali disiplinin sürdürülebileceği beklentisi ile gerek ülke içinde gerekse ülke dışında Türkiye ekonomisine duyulan güven artmıştır. Politika yapıcıların mali disiplini sağlama konusundaki gayretleri devam ettiği sürece, dış kaynaklı küresel krizler yaşanmadığı takdirde ekonomide gözlenen iyileşmeler devam edecektir.⁴³⁰

Son stand-by anlaşmasının sona ermesinden sonra yeni stand-by anlaşması imzalanması için IMF ile anlaşma yolları aranmış olmasına rağmen, görüşmelerde yeni bir anlaşma zemini bulunamamıştır. Bu durumda IMF'nin belediye gelirlerini denetleme gibi bazı konularda ısrarcı davranması ve Türkiye'nin IMF'ye artık ihtiyacı kalmadığı yönündeki inancın etkisi büyüktür.⁴³¹

⁴²⁹ Eroğlu, Nadir ve İlhan Eroğlu. "IMF –Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme", **KMU İİBF Dergisi**. Yıl:11, Sayı:17, Aralık/2009, s.135.

⁴³⁰ Kantarcı ve Karacan. s.155.

⁴³¹ Öztürk ve Bayraktar, s.153.

Tablo 32: 2000-2010 Dönemi Türkiye-IMF Stand By Düzenlemeleri (Milyon SDR)

Anlaşmanın Başlama Tarihi	Bitiş veya İptal Tarihi	Anlaşmanın Süresi	Onaylanan Miktar	Çekilen Tutar (SDR)
04 Şubat 2002	31 Aralık 2004	36	12821.2	11914
11 Mayıs 2005	11 Mayıs 2008	36	6662.04	6662.04

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin2.aspx?memberKey1=980&date1key=2012-03-15>. (15 Mart 2012).

1 Nisan 2009 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, IMF anapara geri ödemelerinin “Erken Ödeme” esasına göre gerçekleştirilmesi uygulaması yürürlükten kaldırılmıştır. Bu çerçevede, IMF anapara ödemeleri “Normal Ödeme” esasına göre yapılacaktır.⁴³² Ve en son ödeme 2013 Nisan ayında yapılacaktır.

Tablo 33: Türkiye’nin Uluslararası Para Fonu’na Geri Ödeme Projeksiyonu (Milyon SDR)

YILLAR	2012	2013
ANAPARA	1311.59	562.11
FAİZ	16.25	2.88
TOPLAM	1327.84	564.99

Kaynak: <http://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin2.aspx?memberkey1=980&date1key=2012-01-31>. (31 Ocak 2012).

4.7.6. 2000-2010 Yılları Arasında Temel Ekonomik Göstergeler

Bu dönem itibariyle ithalat ihracat rakamlarını değerlendirdiğimizde, ithalatın 2000 yılında 54.5 milyar dolar düzeyinde olduğu görülmektedir. 2001 yılında yaşanan kriz sonucu, yetersiz döviz ve yurt içi talebin azalması nedeniyle ithalat azalmış ve toplam ithalat 41.3 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. 2001 yılı Şubat ayından itibaren

⁴³² Sugözü, s.303.

döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılması ile TL’de başlayan değer kaybı, reel ücretlerdeki gerileme ve iç talepte meydana gelen daralma sonucu, reel sektörün dış piyasalara yönelmesi ihracatı tekrar artırırken ithalatın azalmasına neden olmuştur. 2002 yılında toplam ithalat 51.5 milyar dolar seviyesindeyken, aynı yıl toplam ihracatın 36 milyar dolar düzeyine yükseldiği görülmektedir. 2007 yılında 107 milyar dolar seviyesinde olan ihracat 2010 yılına geldiğimizde 113.9 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Toplam ithalat ise 2007 yılında 170 milyar, 2010 yılında ise 185.5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. YTL’nin değer kazanmasına rağmen, reel ücretlerin verimlilik artışlarına göre geride kalmasının birim işgücü maliyetlerini geriletmeye devam etmesi ve ihraç malları fiyatlarının artması ihracat oranlarındaki artışlarda etkili olmuştur.

Kur dezavantajına rağmen ihracat artışlarının sürdürülebilmesi, ekonominin maliyet avantajlarını zamanla daha iyi kullandığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık, ithalat miktarındaki artış ihracat artışlarının üzerinde gerçekleşmiştir. Bu arada özellikle ara malı ithalatındaki artışlar dikkate değer boyutlara ulaşmıştır. YTL’nin aşırı değerli olması, son dönemde yurt içinde üretilen birçok ara malın dışarıdan daha ucuza temin edilmesine neden olmuştur. Ayrıca, petrol fiyatlarındaki yükselmeler de ara malı ithalatını artırıcı bir etki yaratmıştır.⁴³³

2001 krizi sonrasında yürürlüğe konulan IMF programı çerçevesinde dalgalı kur rejimi uygulanmaktadır. Bu kur rejimi açısından gerek Hükümetin gerekse Merkez Bankası’nın kurların seviyesi ile ilgili bir hedefi olmadığı ifade edilmektedir. Ancak kurlar finansal istikrarın önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Bu nedenle, döviz kuru Merkez Bankası tarafından dikkatle izlenen bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu dönemde Türkiye’ye farklı nedenlerle talebin üzerinde döviz girişi gerçekleştiği ve bu nedenle döviz fiyatının düştüğü gözlenmektedir. Ucuzlayan döviz ise, ithalatı artırmış ve sonuçta cari açığın büyümesine neden olmuştur.

⁴³³ TCMB, 2006-1 Ocak Enflasyon Rapor. 2006, s.29.

Tablo 34: 2000-2010 Dönemi Temel Makro Ekonomik Göstergeler

YILLAR	TL/\$	İTHALAT (BİN \$)	İHRACAT (BİN \$)	DIŞ TİCARET DENGESİ (MİLYON \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)	DIŞ TİCARET HACMİ (MİLYON \$)
2000	627987,35	54502821	27774906	-26727,9	51	82277,7
2001	1221046,69	41399083	31334216	-10064,9	75,7	72733,3
2002	1520541,77	51553797	36059089	-15494,7	69,9	87612,9
2003	1491566,61	69339692	47252836	-22086,9	68,1	116592,5
2004	1431997,65	97539766	63167153	-34372,6	64,8	160706,9
2005	1,35	116774151	73476408	-43297,7	62,9	190250,6
2006	1,44	139576174	85534676	-54041,5	61,3	225110,9
2007	1,30	170062715	107271750	-62791	63,1	277334,5
2008	1,28	201963574	132027196	-69936,4	65,4	333990,8
2009	1,54	140928022	102143101	-38784,9	72,5	243071,1
2010	1,50	185535000	113976000	-71559	61,4	299511

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Dış ticaret açığının 2000 yılında süratle artarak 26.7 milyar dolar düzeyine yükseldiği görülmektedir. 2001 yılında ise dış ticaret açığının 10 milyar dolar düzeyine kadar düşmesi ise, kriz dolayısıyla kısılan ithalattan ve TL'nin 2001 yılında devalüe edilmesi sonucu artan ihracattan meydana gelmektedir. Nitekim, 2002 yılında dış ticaret açığı yeniden 15.4 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Yine bu bağlamda, 2000 yılı ihracatın ithalatı karşılama oranı %51 düzeyi olumsuz bir rakam olarak değerlendirilebilecek iken, 2001 yılında gerçekleşen %75.7 oranı ithalatın kısılmasından ve ekonomideki ciddi oranda meydana gelen küçülmeden kaynaklandığı için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmemelidir. Ama bu dönemde dış ticaret hacminin artması önemli bir gelişmedir. İhracatın GSMH içindeki payının 2002 yılında yaklaşık olarak %20 düzeyine ulaşması da olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Dış ticaret

açıklarına baktığımızda ise 2002 yılında 15.5 milyar dolardan 2007 yılında 62.8 milyar dolara ve 2010 yılında ise 71.7 milyar dolar seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir. İhracatın ithalattan daha hızlı artması sonucunda ise ihracatın ithalatı karşılama oranı 2010 yılında %61.4 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi ise dönem içerisinde yaklaşık olarak 3 kat artmıştır. İhracatın GSMH içindeki payı artarken, ithalatın payının daha fazla yükseldiği görülmektedir.⁴³⁴

Tablo 35: İSTİHDAM EDİLENLER, İÇ BORÇ STOKU, DIŞ BORÇ STOKU, GSMH

YILLAR	İSTİHDAM EDİLENLER	İÇ BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	DIŞ BORÇ STOKU (MİLYON \$)	GSMH (Cari Fiyatlarla) (MİLYON TL)
2000	21580	36420621	118602	125596128755
2001	21524	122157260	113592	176483953021
2002	21354	149869691	129532	275032365953
2003	21147	194386700	144097	356680888222
2004	19632	224482922	160977	428932343026
2005	20067	244782	169901	486401032274
2006	20423	251470	207819	575783962136
2007	20738	255310	249553	853636000000
2008	21194	274827	277005	950534000000
2009	21277	330005	268194	953974000000
2010	22596	352841	290350	1047210000000

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2000 yılında toplam işsiz sayısı 1.4 milyon düzeyine gerilemekle birlikte, 2001 krizi nedeniyle bu yılda toplam işsiz sayısının 1.9 milyon düzeyine yükseldiği, 2002 yılında ise 2.4 milyon seviyesine kadar çıktığı gözlenmiştir. İşsizlik oranı ise 2000 yılında %6.5 seviyesine gerilemiş 2001 yılında %8.4 ve 2002 yılında ise %10.3 olarak gerçekleşmiştir. 2001 krizinin ardından yürürlüğe konulan istikrar programında istihdam politikaları açısından ilk olarak bankacılık sektörü ve mali piyasalarla ilgili tedbirler ön plana çıkarılmıştır. Alınan tedbirlerin işsizliğin seviyesi üzerinde kısa

⁴³⁴ Maliye Bakanlığı. **Yıllık Ekonomik Rapor**. 2005, s.154.

dönemde olumlu bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Ekonomik kriz sonrası dönemde ekonominin hızla büyümesi istihdam artışlarında aynı şekilde kendini gösterememiştir. İşsizlikle ilgili verilere baktığımızda oran olarak önemli bir değişim gözlenmezken, mutlak anlamda işsiz sayısında bir azalma ve istihdam edilenlerin sayısında az da olsa bir artış sağlanmıştır. Ancak, kamu sektöründe istihdam edilenlerin oranı azalma eğilimindedir. Buna karşın, yaratılan istihdam alanlarının özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi olumlu sayılabilecek bir gelişmedir.

Tablo 36: TÜFE (%), ÖDEMELER BİLANÇOSU, CARİ AÇIK, BÜYÜME

YILLAR	TÜFE (%)	ÖDEMELER BİLANÇOSU	CARİ AÇIK	BÜYÜME
2000	54,9	-2997	-9920	6.8
2001	54,4	-12924	3760	-5.7
2002	45	-212	-626	6.2
2003	25,3	4097	-7515	5.3
2004	8,6	4342	-14431	9.4
2005	8,2	23200	-22198	8.4
2006	9,6	10625	-32193	6.9
2007	8,8	12015	-38311	4.7
2008	10,4	-2758	-41946	0.7
2009	6,3	791	-14402	-4.8
2010	8,6	14968	-41630	8.9

Kaynak: TÜİK, DPT, T.C. Merkez Bankası verilerinden oluşturulmuştur.

2000 yılında cari açık rakamlarının 9.9 milyar dolar seviyesinde olduğu görülmektedir. Ekonominin küçüldüğü 2001 yılında ise 3.7 milyar dolar düzeyinde bir cari fazla verilmiştir. 2002 yılında yaşanan büyüme ile birlikte yeniden 0.6 milyar dolar düzeyinde cari açık gerçekleşmiştir. 2002 yılından sonra cari işlemler hesabının sürekli artan miktarlarda açıklar verdiği gözlenmektedir. Cari açık 2007 yılına gelindiğinde 38.3 milyar dolar seviyesine yükselmiş 2010 yılında ise 41.6 milyar dolar seviyesine

gelmiştir. 2003 yılı sonrası kaydedilen cari açıkların nedenleri önceki yıllarla karşılaştırıldığında farklılıklar göstermektedir. 2001 krizi öncesi dönemde gevşek bir maliye politikası, azalan yatırımlar ve artan bütçe açıkları nedeniyle yurtiçi tasarruflar azalmıştır. Oysa son birkaç yıldır hem toplam yurtiçi yatırımlar hem de sıkı maliye politikaları nedeniyle kamu tasarrufları artmaktadır. Dolayısıyla, son yıllardaki cari açıklar geçmişten farklı olarak yatırımların tasarruflardan daha hızlı artması nedeniyle oluşmuştur. Ayrıca 2003 yılından sonra sürekli artış gösteren petrol fiyatları da cari açığı olumsuz yönde etkilemiştir. Bunların dışında, son dönemde cari açığı finanse eden sermaye hareketlerinin yapısında değişiklikler olmuş, toplam sermaye hareketleri içinde uzun vadeli sermaye ve doğrudan yabancı yatırımların payı hızla artmıştır. Uygulanmakta olan dalgalı kur rejimi piyasada oluşabilecek şokları emici bir niteliğe sahiptir. Finans sektörü de eskiye göre daha kuvvetli, bankacılık sektörünün açık pozisyon miktarı ise daha düşük düzeydedir.⁴³⁵

2000 yılında %6.8 oranında bir büyüme gerçekleşmiştir. 2001 yılında ise %5.7 düzeyinde bir küçülme gözlenmiştir. 2001 Mayıs ayında yürürlüğe giren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ülkenin o yıl içinde yaşanan derin durgunluk ve yüksek enflasyon ortamından çıkmasını sağlayamamıştır. Kişi başına GSMH, ekonomide meydana gelen küçülme ve TL’deki büyük değer kaybının da etkisiyle 2001 yılında 2.160 dolar seviyelerine kadar gerilemiştir. Ancak, 2001 yılında gerçekleşen ciddi daralmanın ardından 2002 yılında ekonomide %6.2 düzeyinde bir büyüme oranına ulaşılmıştır. 2002 yılı ve sonrasında GSMH yıllık artış hızının oldukça yüksek düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. 2004 yılında %9.4 seviyesine kadar çıkan GSMH artış hızı 2009 yılında %4.8 gerileme gösterse de 2010 yılında tekrar büyük bir ivme kazanarak %8.9 seviyesine ulaşmıştır. Son yıllarda gerçekleşen büyümenin önemli oranda özel sektöre dayanması ve daha çok verimlilik artışlarından kaynaklanması olumlu bir gelişmedir. Sermaye stoğundaki artışlar ise büyümenin diğer başlıca nedeni olmuştur.⁴³⁶

1999 yılı sonundan itibaren “Enflasyonla Mücadele Programı”nın yürürlüğe konulmasıyla birlikte TEFE’de 2001 krizinden kaynaklanan aşırı yükselen kurun yol

⁴³⁵ TCMB, **Ekonomik Görünüm**, 2005, s.35-42.

⁴³⁶ TCMB, **Bakanlar Kurulu Sunumu**, 2007, s.4.

açtığı maliyet itişli bir artış olduğu görülmektedir. TÜFE rakamlarına baktığımızda ise 2002 yılına gelindiğinde %45 dolaylarına gerilediği görülmektedir. 2007 yılına gelindiğinde ise TÜFE rakamlarının %8.8 seviyesine kadar gerilediğini ve 2010 yılında ise %8.6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yüksek kaynak maliyetleri nedeniyle üretimdeki artışların ve ekonominin rekabet gücünün yeterince artırılamaması enflasyon oranının istenen seviyelere düşmesini engellemiştir. Aynı şekilde yurtdışı piyasalarda temel hammadde, emtia, tarım ve özellikle de petrol fiyatlarında görülen aşırı artışlarla kredi piyasasında meydana gelen büyük çaplı iflaslar ve büyük güçlerin savaş senaryoları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de fiyat istikrarını bozma etkisi yapmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

IMF-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN EKONOMİYE ETKİLERİ: AMPİRİK ÇALIŞMA

5. IMF DESTEKLİ İSTİKRAR PROGRAMLARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

IMF politikaları IMF tarafından desteklenen istikrar programlarının incelenmesi ile açıklanabilir. Fon tarafından onaylanmış ve desteklenmiş istikrar ve yapısal uyum programları, IMF politikalarının bir aynası niteliğindedir.⁴³⁷

Ülkelerin kendine özgü birtakım özelliklerinden kaynaklanan farklılıklar haricinde, IMF tarafından desteklenen istikrar ve yapısal uyum programlarının büyük ölçüde benzer ve ortak unsurlar taşıdığı görülmektedir. Bu unsurların üçlü bir yaklaşım veya strateji oluşturduğunu söyleyebiliriz;⁴³⁸

- Sürdürülebilir dışsal finansman sağlanması
- Talep kısıtıcı politikalar
- Yapısal uyum çalışmaları

Stratejinin ilk parçasını oluşturan dışsal finansman imkanları, uyum çabasının ne kadar kapsamlı ve uzun süreli olacağını göstermektedir. IMF'den sağlanacak olan finansal destek, üye ülkenin finansman ihtiyacını geçici olarak karşılayabilecektir, ülkenin başka dış finansmana da ihtiyacı olacaktır. Dış finans sağlama süreci genellikle sıkıntılı bir süreç olduğundan, IMF programları sürekli bir dış finans akımını mümkün olduğunca çabuk sağlama amacındadır.

⁴³⁷ Enç, Ercan ve Gökhan Aykaç. "Türkiye'nin IMF Deneyimine Bir Bakış", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*. 3/2003, s.58.

⁴³⁸ Savastano, Miguel ve M. Mussa. "The IMF Approach to Economic Stabilization", *IMF Working Paper*. 1999, s.19.

Stratejinin ikinci parçası olan talep kısııcı özellik, programın uygulandığı ülkedeki toplam harcama ve toplam gelir arasındaki denge durumunu sağlamayı ya da korumayı hedeflemektedir. Geleneksel IMF tipi programların temel taşı olan uygulama, toplam talep düzeyini IMF'nin tahmin ettiği muhtemel çıktı düzeyine ve muhtemel dış finansman miktarına uygun hale getirecek sıkı maliye ve para politikalarını içermektedir.

Yapısal reform anlayışına dayanan üçüncü strateji, kaynakların etkin dağılımını engelleyen ve büyümeyi kısıtlayan aksaklıkları ve diğer yapısal ve kurumsal engelleri azaltmak amacındadır. Yapısal reformlar makroekonomik politikaların biraz daha ilerisine geçerek geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. IMF destekli yapısal uyum ve istikrar programlarındaki yapısal reformların; ticaretin liberalizasyonu, fiyat liberalizasyonu, döviz piyasası reformları, vergi reformu, hükümet harcaması reformları, özelleştirme, emeklilik reformu, finansal destek reformu, bankacılık sisteminin yeniden yapılanması, işgücü piyasası reformu ve sosyal güvenlik ağının güçlendirilmesi konularını kapsamaktadır.⁴³⁹

5.1. IMF İSTİKRAR PROGRAMLARININ ETKİLERİNİ ÖLÇMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER

IMF destekli istikrar programlarının makroekonomik performansının değerlendirilmesine ilişkin olarak literatürde 5 farklı yöntem bulunmaktadır.

1. Program dönemi makroekonomik performans ile program öncesi performansın karşılaştırıldığı “Öncesi Sonrası Yöntemi”,
2. Program ülkelerindeki makroekonomik performans ile program uygulamayan ülkelere ilişkin kontrol grubunun performansının karşılaştırıldığı “Var Yok Yöntemi”,

⁴³⁹ Enç ve Aykaç, s.58-59.

3. Program uygulanan ülkelerin performansı ile program uygulamayan ülkelerin performansının karşılaştırıldığı “Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi”,
4. Program uygulayan ülkenin makroekonomik performansı ile programın o ülke için hedeflediği performansın karşılaştırıldığı “Gerçek Hedef Yöntemi”,
5. Fon program tipi politikalarla diğer politika gruplarının simülasyon performansının karşılaştırıldığı “Simülasyon Karşılaştırılması Yöntemi”.⁴⁴⁰

5.1.1. Öncesi Sonrası Yöntemi

IMF destekli istikrar programlarının etkileriyle ilgili literatürdeki en popüler yöntem “Öncesi Sonrası Yöntemi”dir. “Öncesi–Sonrası Yöntemi” ülkelerin makroekonomik performanslarını program başlamadan önce ve sonra ayrı ayrı kıyaslamaktadır. Bu yaklaşım hesaplama kolaylığı açısından avantajlı bir konumdadır, çünkü basit bir şekilde program öncesi ve sonrası etkileri kıyaslamaktadır. Burada, hem program öncesi hem de program sonrası kullanılan zaman aralığında herhangi bir kısıtlama veya önkoşul yoktur.

“Öncesi Sonrası Yöntemi”nin en önemli sakıncası program dışındaki bütün faktörlerin sabit olarak kabul edilmesidir. Bu yaklaşımda program dışı faktörlerin program uygulayan ülkeyi etkilemediği varsayılmıştır.⁴⁴¹

5.1.1.1. Öncesi Sonrası Yönteminin Uygulama Sonuçları

IMF destekli istikrar programlarının etkinliğinin ölçülmesinde bu yöntemi ilk olarak Reichmann ve Stillson 1978 yılında kullanmıştır. Yapılan çalışmada 1963-1972 yılları arasında IMF tarafından desteklenmiş bulunan 79 istikrar programının etkileri incelenmiş, program öncesi ve sonrasındaki iki yıllık dönemde ülkelerin ödemeler

⁴⁴⁰ Khan, Mohsin S. “The Macroeconomic Effects of Fund-Supported Adjustment Programs”, **IMF Staff Papers**. Vol:37, No:2, 1990, s. 196.

⁴⁴¹ Haque, Nadeem Ul ve Mohsin S. Khan. “Do IMF-Supported Programs Work? A Survey of the Cross-Country Empirical Evidence”, **IMF Working Paper**. No: 98, 1998, s.169.

dengesi, enflasyon ve büyüme oranlarındaki gelişmeler değerlendirilmektedir. Programı uygulayan ülkelerin dörtte birinde ödemeler bilançosunda önemli gelişmeler olduğu gözlemlenmiştir. Büyüme performansı ise program uygulayan 70 ülke üzerinden değerlendirilmiş ve büyüme oranı, ülkelerin %40'ında programın kabul edilmesinden önceki iki yılın ortalama büyüme oranına göre azalma göstermiş, ülkelerin %47'sinde artmıştır. Enflasyon oranı ise 11 kredi kısıtlaması uygulayan programın 6'sında, devalüasyon uygulayan 9 programın 4'ünde düşme göstermiştir. Program öncesi ve sonrası yönteminde anlamlı fark büyüme oranında gözlenmiştir.⁴⁴²

Öncesi Sonrası Yöntemiyle Killick tarafından yapılan ve IMF programlarının 16 az gelişmiş ülke tarafından 1979-85 dönemlerini kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre ise uzun dönemde IMF programı uygulayan ülkelerin %40'ından fazlasında enflasyonda artış gözlenmiştir.⁴⁴³

Connors tarafından 1979 yapılan 1973-1977 dönemine ait 23 ülkeyi kapsayan 31 program Öncesi Sonrası Yöntemiyle inceleme altına alınmıştır. Program başladıktan sonra ve başlamadan önceki bir yıllık dönemler itibarıyla temel makroekonomik değişkenler karşılaştırılmış ve programların büyüme, enflasyon, cari işlemler açığı, ödemeler dengesi üzerinde fark edilebilir etkileri olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öncesi Sonrası Yöntemiyle yapılan bir diğer uygulama da Kelly'e aittir. 1982 yılında yapılan çalışmada mali değişkenlerle Fon değişkenleri arasındaki ilişki bir yıllık ve üç yıllık karşılaştırmalarla yapılmıştır. 1971-80 dönemlerini kapsayan çalışmada 33 ülkeyi kapsayan 77 program incelenmiş ve bir yıllık karşılaştırma yapıldığında mali açığın %56 azaldığı, cari işlemler ve mali açıkların ise %62 azaldığı gözlenmiştir. Ayrıca programların yarısında üç yıllık dönemi kapsayan dönemde büyüme oranı azalmış ve diğer yarısında ise değişiklik gözlenmemiştir.⁴⁴⁴

⁴⁴² Khan, 199-201.

⁴⁴³ Killick, T. Malik, M. ve Manuel, M. "What Can We Know About The Effects Of IMF Programmes". **ODI Working Paper**, No:47, London:Overseas Development Institute, 1991, s.31.

⁴⁴⁴ Kelly, Margaret R. "Fiscal Adjustment and Fund Supported Programs, 1971-80", **IMF Staff Papers**. Vol:29, December 1982, s.574-592.

Öncesi Sonrası Yönteminin kullanıldığı bir diğer çalışma da Pastor tarafından yapılmıştır. 1965-81 dönemini kapsayan çalışmada IMF programlarının etkisi 18 Latin Amerika ülkesinde değerlendirilmiştir. Pastor, IMF programlarının ödemeler bilançosunda önemli gelişmelere neden olduğu sonucuna varmıştır. IMF programlarının cari işlemler, enflasyon üzerinde önemli etkileri olmadığı ve büyüme oranlarında ise değişken etkileri olduğu sonucuna varılmıştır.⁴⁴⁵

5.1.2. Var Yok Yöntemi

Var Yok Yöntemi, bütün ülkelerin aynı dışsal faktörlerle karşı karşıya kaldığı varsayımı ile program uygulayan ve uygulamayan ülkelerin makroekonomik performansını karşılaştırmaktadır. Bu bağlamda bir kontrol grubu oluşturulmakta ve bu gruba göre programların etkileri incelenmektedir.⁴⁴⁶ Literatürde “kontrol grubu yaklaşımı” olarak da bilinmektedir.

Var Yok Yönteminde, program dışı ülkeler arasından bir kontrol grubu seçilmekte ve seçilen kontrol grubunun ekonomik büyüme, ödemeler bilançosu, enflasyon ve cari işlemler gibi makroekonomik değişkenlerinin herhangi birisinin ortalaması alınmaktadır. Aynı makroekonomik değişkenlerle ilgili program uygulayan ülkelere ait ortalama da hesaplanmaktadır. Program ülkeleri ve program dışı ülkelere ait ortalamalar arasındaki fark alınarak IMF programlarının herhangi bir makroekonomik hedef değişken üzerindeki etkisi bulunmaktadır.⁴⁴⁷

Var Yok Yöntemi, Öncesi Sonrası Yönteminin bazı eksiklerini gidermesine rağmen ideal olmaktan uzaktır. Program uygulanan ülkeler ile kontrol grubu arasında hiçbir fark olmadığı varsayımı tartışmaya açıktır. Program ülkelerinin başlangıç durumu program uygulamayan ülkelere farklılık göstermektedir. Bu farklılık ise performans değerlendirmesi yapılırken oldukça önemlidir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Pastor, 249.

⁴⁴⁶ Enç ve Aykaç, s.60.

⁴⁴⁷ Haque ve Khan, s.9.

⁴⁴⁸ Haque ve Kahn, s. 9-10.

5.1.2.1. Var Yok Yönteminin Uygulama Sonuçları

Var Yok Yöntemi ilk olarak Donovan tarafından 1981 ve 1982 tarihlerinde 1970-1980 dönemini kapsayan programların değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Donovan, program uygulayan ülkelerdeki hedef değişkenlerdeki değişikliklerle kontrol grubunu oluşturan program dışı ülkelerin karşılaştırmasını yapmıştır. İki çalışmada da kontrol grubunu oluşturan ülkeler petrol ihracatçısı olmayan ve gelişmekte olan ülkelere bir ve üç yıllık dönemleri kapsayacak şekilde seçilmiştir.

Donovan tarafından 1981 yılında yapılan çalışma, 12 programı, 12 ülkeyi ve 1970-1976 dönemlerini analiz etmektedir. Program uygulayan ülkelerin ihracattaki büyüme oranı kontrol grubu ülkelerinden daha yüksektir. Enflasyon oranındaki artış ise program uygulayan ülkelere ilk yılda kontrol grubu ülkelerin oranına göre %50 daha azdır. Üç yıllık dönemde ise enflasyonda artış olmasına rağmen yine kontrol grubu ülkelerinden daha az artış olduğu gözlenmiştir. Enflasyon oranı program uygulayan ülkelere, kontrol grubuna göre daha düşüktür.

Donovan'ın 1982 yılında yaptığı çalışmada ise 78 IMF programının 1971-1980 dönemlerini kapsayan 44 program uygulayan ülke üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Program ülkelerinin ödemeler dengesi, büyüme ve enflasyon değerlerinde kontrol grubu ülkelere göre 1970-76 ve 1971-80 dönemlerinde gelişme olduğu analiz edilmiştir.

Loxley de 1984 yılında Donovan'ın 1982 yılında yaptığı çalışmalara benzer çalışmaları 38 az gelişmiş ülkede uygulamıştır. Loxley az gelişmiş ülkeleri yıllık kişi başına 690 dolardan daha az geliri olan ülkeler olarak tanımlamıştır. 1971-1982 dönemini kapsayan çalışma Donovan'ın yaptığı çalışma kadar kesin ve kapsamlı değildir. Programın uygulandığı azgelişmiş ülkelerdeki cari işlemler, ödemeler dengesi ve büyüme performansları kontrol grubu ülkelere göre daha iyi değildir. Yapılan analiz sadece üç yıllık dönemde enflasyon üzerinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.

Gylfason da Var Yok yöntemini kullanmış ve kontrol grubu olarak IMF programı uygulamayan gelişmekte olan ve ciddi ekonomik zorluklar yaşayan ülkeleri seçmiştir. Yapılan analizde yurtiçi kredilerin büyüme oranı, ödemeler dengesinin gayri safi milli hasılaya oranı, gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranı değerleri karşılaştırılmıştır. Üç yıllık dönemi kapsayan analizde 1977-1979 dönemi baz alınmıştır. Analizin sonunda program uygulayan ülkelerin yurtiçi kredi büyüme oranları ve ödemeler dengesinin gayri safi milli hasılaya oranı anlamlı olarak gelişme göstermişken, gayri safi yurtiçi hasıla büyüme oranında anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.⁴⁴⁹

Doroodian, 1993 yılında yaptığı çalışmada Var Yok yöntemiyle 1977-1983 dönemlerini kapsayan ve 1976-1977 yıllarında IMF'den yoğun olarak borç alan 27 ülke ile 16 kontrol grubu ülkenin karşılaştırmasını yapmıştır. IMF programlarının büyüme oranı, enflasyon, cari işlemler bilançosu üzerindeki etkileri test edilmiştir. Analizin sonucunda IMF programı uygulayan ülkelerin cari işlemler bilançosunda önemli oranlarda, enflasyon oranında ise kısmen iyileşme gözlenirken, büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.⁴⁵⁰

Var Yok Yönteminin kullanıldığı analizlerde genel olarak IMF programı uygulayan ülkelerin büyüme oranlarında anlamlı bir artış olmadığı sonucuna varılmıştır.

5.1.3. Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi

Öncesi Sonrası ve Var Yok Yöntemlerinin eksiklerini gidermek amacıyla Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi geliştirilmiştir. Bu iki yöntemin genelleştirilmiş bir biçimi olarak ifade edilmektedir. Goldstein ve Montiel tarafından 1986 yılında geliştirilen yöntemle IMF istikrar programlarının etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi ile ödemeler dengesi, cari işlemler dengesi, enflasyon ve büyüme oranları verileri analiz

⁴⁴⁹ Haque ve Khan, s.15.

⁴⁵⁰ Doroodian, K, "Macroeconomic Performance and Adjustment under Policies Commonly Supported by the International Monetary Fund", **Economic Development and Cultural Change**. 1993, s. 860.

edilmektedir. Değiştirilmiş Kontrol Grubu Yaklaşımı olarak da bilinen bu yöntem ile program ve program dışı ülkeleri arasındaki farklılıkları açıklamakta ve daha sonra uygulanan programların etkilerini analiz etmektedir.⁴⁵¹

5.1.3.1. Genelleştirilmiş Değerlendirme Yönteminin Uygulama Sonuçları

Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemini ilk kullanan Goldstein ve Montiel, 1974-1981 dönemini kapsayan çalışmalarında 58 gelişmekte olan ülke için 68 IMF programının etkilerini analiz etmiştir. Yapılan çalışmada program uygulayan ülkelerin daha zayıf performans gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan analizde IMF programı uygulayan ülkelerin program uygulamayan ülkelere göre daha yüksek enflasyon, daha düşük büyüme hızı, daha büyük cari işlemler dengesinde ve ödemeler dengesinde açıklarla karşılaştıkları görülmüştür. Goldstein ve Montiel çalışmanın sonucunda programların cari işlemler, ödemeler dengesi, enflasyon ve reel üretim artışı üzerinde istatistiki olarak anlamlı sonuçları olmadığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca, programın etkileri Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi ile ölçüldüğünde çıkan sonuçlar ile Var Yok ve Öncesi Sonrası Yöntemleri ile ölçüldüğünde çıkan sonuçlar birbirinden oldukça farklıdır.⁴⁵²

Khan'ın 1990 yılında yaptığı çalışmanın sonuçları, Dicks-Mireaux, Mecagni ve Schadler tarafından da desteklenmiştir. 1986-1991 dönemini ve büyük bir grup ülkeyi kapsayan çalışmanın sonuçlarında IMF programlarının enflasyonu düşürücü etkisi olduğu sonucuna varılmıştır ancak sonuçlar istatistiki olarak anlamlı değildir. Diğer taraftan, büyüme oranı sonuçları diğer yapılan araştırma sonuçlarından farklılık göstermiştir. Uygulanan programla gerçekleşen büyümedeki iyileşme ve etkileri istatistiki olarak anlamlıdır.

Conway de 1994 yılında yaptığı çalışmada 217 program çalışmasını Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi ile analiz etmiştir. 1976-1986 dönemlerini

⁴⁵¹ Haque ve Khan, s.16.

⁴⁵² Goldstein, Morris ve Peter Montiel. "Evaluating Fund Stabilization Programs with Multicountry Data", IMF Staff Papers. Vol:33, 1986, s.337.

kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre; cari işlemler bilançosunda gelişmeler kaydedilirken, enflasyon oranlarını da azalmıştır. Büyüme oranını ise kısa dönemde düşerken uzun dönemde değerlendirildiğinde artmıştır. Programların sonuçları da istatistiki olarak anlamlıdır.⁴⁵³

Bagci ve Perraudin tarafından 1997 yılında yapılan çalışmalar da Conway'ın sonuçlarını doğrulayıcı niteliktedir. 1973-1992 dönemini kapsayan çalışmada Bagci ve Perraudin programların cari işlemler ve ödemeler dengesi üzerinde olumlu sonuçları olduğunu sonucuna varırken, ayrıca programların enflasyon ve kısa dönemde büyüme üzerinde de olumlu etkileri olduğunu vurgulamışlardır. Yine ulaşılan bütün değerlendirmeler istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermiştir.

Genelleştirilmiş Değerlendirme Yöntemi gibi uygulanan programların etkilerini ölçmede kullanılan diğer yöntemlerde de neden rastgele seçilmeyen IMF programlarının katılımlarıyla gerçekleşen uygulamaların ölçüldüğü üzerinde yeterince düşünülmemiştir. Aslında, programa katılımlar IMF ve ülkeler arasındaki başarılı görüşmelerden sonra gerçekleşmektedir. Görüşmelerin başarısı da uygulanan programların uzun dönemde ödemeler dengesinde sağlanan gelişmelere bağlıdır. Sonuç olarak program uygulayacak olan ülkenin anlaşılan önlemleri uygulaması gerekmektedir. Ülkelerin programlara katılımları ülkenin ekonomik şartlarına göre oluşmaktadır.⁴⁵⁴

5.1.4. Gerçek Hedef Yöntemi

IMF programlarının etkilerini ölçmede kullanılan bir diğer yöntem de “Gerçek Hedef Yöntemi”dir. Bu yöntemde program uygulayan ülkenin yöneticileri ile IMF yetkililerinin oluşturdukları hedefler ile gerçek değerleri karşılaştırılmaktadır. Hedefler ile gerçekleşen değerler birbirinden farklı ise programların etkisiz olduğu sonucuna varılmaktadır. Programın başarılı olması hedeflerin belirlenmesine bağlıdır. Gerçekçi

⁴⁵³ Conway, Patrick. “IMF Lending Programs: Participation and Impact”, **Journal of Development Economics**. Vol:45, 1994, s.380.

⁴⁵⁴ Haque ve Khan, s.17.

olarak belirlenmemiş bir hedef, programın başarısız olarak gösterebilmektedir. Bu yaklaşım diğer yaklaşımlar kadar yaygın kullanılmamaktadır.⁴⁵⁵

Gerçek Hedef Yönteminin başarısı büyük ölçüde hedeflerin belirlenmesine bağlıdır. Çok yüksek olarak belirlenmiş hedefin gerçekleşmemesi durumunda programın başarısız olmadığı olarak düşünülünce hata yapılmış olunur. Ayrıca dış şoklar nedeniyle program hedeflerinden sapmalar görülebilir.⁴⁵⁶

5.1.4.1. Gerçek Hedef Yönteminin Uygulama Sonuçları

Reichman, Gerçek Hedef Yöntemini kullanarak 1978 yılında yaptığı ve 1973-1975 dönemlerini kapsayan çalışmasında ödemeler bilançosu, enflasyon, büyüme hedefleri ve sonuçlarını karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, programların ödemeler dengesi hedeflerinde üçte ikisinde başarı sağlanmıştır. Enflasyon hedefleri ise programın yarısında gerçekleşmiştir. Büyüme oranları ise programların %62'sinde hedeflere ulaşmıştır.

Zulu ve Nsouli de Gerçek Hedef yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmalarında Afrika ülkelerini analiz etmişlerdir. 1985 yılında yapılan çalışmada 1980-1981 dönemleri seçilmiştir. Çalışmanın sonucunda programların %38'inde cari işlemler hedeflerinin, %48'inde ise enflasyon hedeflerinin gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Ancak büyüme hedeflerine bakıldığında ise programların ancak %20'sinden daha azında hedeflere ulaşıldığı görülmüştür.⁴⁵⁷

Bagir, Ramchan ve Sahay tarafından yapılan çalışmada 1993-2002 dönemi Gerçek Hedef Yöntemi kullanılarak 15 ülke değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada GSMH büyüme oranı, enflasyon ve cari işlemler değişkenleri analiz edilmiştir. Çalışmada GSMH büyüme oranı 3,98 olarak hedeflenmişken, gerçekleşen değer 3,24

⁴⁵⁵ Öztürk ve Bayraktar, s.61.

⁴⁵⁶ Özmucur, Süleyman. **İstikrar Politikaları**. İstanbul: Avcıol Basım Yayım, 1991, s.41.

⁴⁵⁷ Haque ve Khan, s.18.

olmuştur. Ayrıca, enflasyon oranı ve cari işlemler dengesi rakamları da hedeflenen değerlerden daha düşüktür.⁴⁵⁸

5.1.5. Simülasyon Karşılaştırılması Yöntemi

IMF tarafından uygulanan programların sonuçlarını ölçmede kullanılan literatürdeki son yöntem de Simülasyon Karşılaştırılması Yöntemidir. Simülasyon Karşılaştırılması Yöntemi ile IMF tipi istikrar politikalarının diğer alternatif politikalar ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Literatürde Benzetim Sonuçlarının Karşılaştırılması Yöntemi de denilen bu yöntemle IMF programlarının ödemeler dengesi, cari işlemler, enflasyon ve büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir.⁴⁵⁹

Simülasyon Sonuçlarının Karşılaştırılması Yönteminde gerçeği çok yakın olarak yansıtan bir model simülasyonu kullanılarak uygulanacak alternatif programların etkileri ile uygulanan programın etkileri karşılaştırılmaktadır. Bu yöntemin diğer yöntemlerden farkı, programın uygulandığı ülkelerdeki gerçek makroekonomik çıktıları kullanmamasıdır. Bu yöntemin en önemli dezavantajı çeşitli politikalar ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi kurabilecek bir ekonometrik modelin olmaması ve bu yöntemin pratik olarak uygulanmasının zorluğudur. Bundan dolayı, bu yöntemle yapılmış fazla çalışma bulunmamaktadır.⁴⁶⁰

5.1.5.1. Simülasyon Karşılaştırılması Yönteminin Uygulama Sonuçları

Khan ve Knight Simülasyon Karşılaştırılması Yöntemi ile 1981 yılında oluşturdukları küçük dinamik model ile 29 gelişmekte olan ülke için makroekonomik tahminlerde bulunmuşlardır. Çoğunluğunun IMF istikrar programı uygulayan ülkelere seçilen araştırmanın sonuçlarına göre programın ilk yılında fiyat deflasyonu ortaya çıkmıştır. Fiyatlarda eski seviyeye ulaşmak için fiyatlar artırılmış bu da enflasyonun bir dönem için artmasına neden olmuştur. İlk yılda hasılda azalma

⁴⁵⁸ Bagir, Reza, Rodney Ramcharan ve Ratna Sahay. "IMF Program and Growth: What is Link", **Preliminary Draft**. 2003, s.17.

⁴⁵⁹ Özmucur, s.41.

⁴⁶⁰ Haque ve Khan, s.17.

yaşanmış, tam istihdam seviyesine ulaşılmıştır birkaç yıllık dönemde ise denge sağlanmıştır.

Daha sonra yapılan çalışmada, Khan ve Knight alternatif politika paketlerinin etkilerini Simülasyon Karşılaştırılması Yöntemi ile 1985 yılında analiz etmişlerdir. Talep yönetimli politikalar ile Yapısal politikaların karşılaştırıldığı analizde, talep yönetimli politikaların ödemeler dengesi iyileşme sağlamıştır. Ancak talep yönetimli politikalar enflasyonda artış ve büyüme oranında düşüşü de beraberinde getirmiştir. Yapısal politikalar ise talep yönetimi politikalarının olumsuz yanlarını azaltıcı özelliğe sahiptir. Uzun dönemde ödemeler dengesi, enflasyon ve büyümedeki sonuçlar daha olumludur.⁴⁶¹

5.2. POLİTİKALARIN MAKROEKONOMİK ETKİLERİ: ÜLKE ÇALIŞMALARI

Uluslararası verilerin birlikte incelendiği çalışmaların yanı sıra ülkelerin tek tek incelendiği çalışmalar da vardır. Bu çalışmalar arasında en kapsamlı ve sistematik olanları WIDER (World Institute for Development Economics Research) tarafından yayınlanmıştır. Aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 17 ülke üzerinde çalışma yapılmıştır. Bu ülkeler: Gana, Filipinler, Nikaragua, Kenya, Türkiye, Kolombiya, Meksika, Peru, Mısır, Şili, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Güney Kore, Sri Lanka, Fildişi Sahilleri ve Tanzanya'dır. Ülke raporları genellikle ülkenin kendi uzmanları tarafından hazırlanmıştır. Türkiye çalışmasını Prof. Dr. Korkut Boratav hazırlamıştır. Bu çalışmaların genel değerlendirmesini Taylor (1988) yapmıştır.

Çalışmaya göre mali kısıtlamalar uygulayan ülkelere Gana'da büyüme devam etmiş, Nikaragua, Fildişi Sahilleri, Tanzanya, Meksika, Filipinler, Sri Lanka, Kolombiya, Brezilya ve Şili'de üretimin düşmesine bağlı olarak ithalat azalmıştır. Türkiye'de iç talep azalmış ihracat artmıştır.

⁴⁶¹ Haque ve Khan, s.18.

Gana, Hindistan ve Filipinler’de enflasyonla mücadelede başarı kazanılmıştır. Bu ülkelerde fiyatlar oldukça esnektir. Tanzanya, Güney Kore ve Latin Amerika ülkelerinde bütçe harcamalarındaki kısıtlamalara rağmen enflasyonla mücadelede başarılı olunamamıştır. Fildişi Sahilleri, Filipinler ve Türkiye’de enflasyon oranında artış kaydedilmiştir.

Bu çalışmalar sonucunda her ülkeye aynı istikrar programlarının uygulanmasının yerinde olmadığı, ülkenin yapısal ve kurumsal niteliklerinin dikkate alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁴⁶²

5.3. LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALARIN SONUÇLARI

IMF destekli istikrar programlarının uygulandıkları ülkeler üzerindeki etkilerini ölçmede kullanılan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Fakat bu çalışmalarda genel bir görüş birliği sağlanamamıştır.

Tablo 37’de 1963 yılından itibaren, Öncesi Sonrası Yöntemi, Var Yok Yöntemi, Genel Değerlendirme Yöntemi, Simulasyon Karşılaştırılması, Gerçek Hedef Yöntemi ile yapılmış çalışmaların bazıları konu edilmiştir. Kapsadıkları dönem, ülke sayıları ve program sayıları farklı olan bu çalışmalar sonucunda IMF destekli programların büyüme üzerine etkisi 14 çalışmada “etkisi yok (0) şeklinde sonuçlanırken, 6 çalışmada “artış (+)”, 7 çalışmada “azalış (-)” olarak sonuçlanmıştır. Enflasyonda ise 13 çalışmada uygulanan programların etkisiyle azalma görülmüş, 6 çalışmada ise bir etki gözlenmemiş, 1 çalışmada ise programların enflasyonu artırdığı sonucuna varılmıştır. 8 çalışmada cari dengeyi artırıcı etki bulunurken, 6 çalışmada etki bulunamamış, 2 çalışmada ise cari dengede bir azalış olduğu sonucuna varılmıştır. 10 çalışmada IMF destekli programların ödemeler dengesi rakamlarını artırdığı, 5 çalışmada etkisi olmadığı, 1 çalışmada azalttığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

⁴⁶² Özmucur, s.43.

Tablo 37: IMF Politikalarının Etkileri Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Çalışma	Periyot	Program Sayısı	Ülke Sayısı	Ödemeler Dengesi	Cari Denge	Enflasyon	Büyüme
Öncesi Sonrası Yöntemi							
Reichmann ve Stillson (1978)	1963-1972	79	...	0	...	0	+
Connors (1979)	1973-1977	31	23	0	0	0	0
Killick (1985)	1974-1979	38	24	0	0	-	0
Zulu ve Nsouli (1985)	1980-1981	35	22	...	0	0	0
Pastor (1987)	1965-1981	...	18	+	0	0	0
Killick (1995)	1979-1985	...	16	+	+	-	+
Schadler ve diğerleri (1993)	1983-1993	55	19	+	-	-	+
Hutchison (2001)	1975-1997	...	67	...	...	...	-
Khan (1990)	1973-1988	69	...	0	+	0	0
Evrensel (2002)	1971-1997	...	109	...	...	...	0
Hardoy (2003)	1970-1990	460	69	...	...	...	0
Var-Yok Yöntemi							
Donovan (1981)	1970-1976	12	12	...	...	-	+
Donovan (1982)	1971-1980	78	44	+	+	-	-
Loxley (1984)	1971-1982	38	38	0	0	-	0
Gylfason (1987)	1977-1979	32	14	+	...	...	0
Khan (1990)	1973-1988	69	...	+	+	0	0
Faini ve diğerleri (1991)	1978-1986	...	93	...	...	...	0
Hardoy (2003)	1970-1990	460	69	...	...	...	0
Hutchison (2004)	1975-1997	455	25	...	...	...	0
Atoyan ve Conway (2005)	1993-2002	181	95	...	...	...	0
Genel Değerlendirme Yöntemi							
Goldtein ve Montiel (1986)	1974-1981	68	58	-	-	+	-
Khan (1990)	1973-1988	259	69	+	+	-	-
Bagci ve Parraudin (1997)	1973-1992	...	68	+	+	-	+
Dicks-Mireaux, Mecagni ve Schadler (2000)	1986-1991	88	74	...	...	-	+

Simulasyon Karşılaştırılması Yöntemi							
Khan ve Knight (1981)	1968-1975	...	29	+	+	-	-
Khan ve Knight (1985)	1968-1975	...	29	+	+	-	-
Gerçek-Hedef Yöntemi							
Zulu ve Nsouli (1985)	1980-1981	35	22	...	0	-	-
Musso ve Philips (2001)	1993-1997	69	47	...	...	-	...

Kaynak: Dreher, Axel. IMF and Economic: The Effects of Programs, Loans and Compliance with Conditionally. s.27 ve Haque, Nadeem Ul ve Mohsin S. Khan. “Do IMF-Supported Programs Work? A Survey of the Cross-Country Empirical Evidence”, **IMF Working Paper**. No: 98, 1998.

Bird ve Rowlands tarafından 2003 yılında non-parametrik testi ile yapılan 1965-2000 yılları arasındaki dönemi kapsayan analizde 161 ülkenin cari ödemeler dengesi incelenmiştir. IMF programı uygulayan ülkelerin cari ödemeler dengesinin, program uygulamayan ülkelere göre daha kötü durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁶³

Bryan Johnson ve Brett Schaefer tarafından 1999 yılında yapılan çalışmada IMF programı uygulayan 89 az gelişmiş ülke değerlendirilmiştir. 1965-1995 dönemini kapsayan çalışmanın sonucunda 48 ülkenin borç aldığı yıla göre kişi başına düşen gelir açısından bir ilerleme olmamış, hatta 48 ülkeden 32’sinde kişi başına düşen gelir daha da azalmıştır. Ayrıca 48 ülkeden 14’ü borç aldığı yıla göre %15 küçülmüştür.⁴⁶⁴

Przeworski ve Vreeland (2000), Barro ve Lee (2003), Dreher (2005)’de IMF programlarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yönünde sonuçlara ulaşırken; Buna karşılık; Easterly (2005) IMF programların ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. Edwards ve Santaella (1992), Bird (1996) yaptıkları çalışmalarda, IMF programlarının enflasyon üzerinde herhangi bir etkisi

⁴⁶³ Bird. Graham Dane Rowlands “Can We Explain the Pattern of IMF Lending” Gustav Ranis, James Vreeland, and Stephen Kosack (editör). **Globalization and the Nation State: The impact of the IMF and the World Bank**. Routledge: London, 2005.

⁴⁶⁴ Öztürk ve Bayraktar, s.112.

olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte; Conway (1994) IMF programlarının enflasyon oranında bir düşüşe yol açtığını tespit etmiştir.

IMF programlarının cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini ölçmeyi amaçlayan çalışmalarda; Bird (1996), Conway (1994) programdan sonra bir iyileşme olduğu sonucuna ulaşırken; Goldstein ve Montiel 1986'da yaptıkları çalışmada IMF programlarının cari işlemler dengesini olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir. IMF programlarının ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini ölçen çalışmalarda; Connors (1979) IMF programlarının ödemeler dengesi üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşırken, Bird (1996) IMF programlarının ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkilerde bulunduğunu tespit etmiştir.

Ekonomistlerin IMF programlarının etkileri üzerine fikir ayrılıkları devam etmektedir. Bu anlaşmazlıkların birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebepler; kullanılan IMF programının türü, araştırmada kullanılan yöntem, seçilen zaman aralığı, kullanılan değişkenler ve incelenen ülke grupları (düşük gelirli gelişmekte olan ülkeler ile geçiş ekonomileri ülkeleri) arasındaki farklılıklar olarak gösterilebilir.⁴⁶⁵

5.4. VERİLERİN TANIMLANMASI

Analizde kullanılan ekonomik göstergeler, ödemeler bilançosu, cari açık, TÜFE, büyüme rakamları yıllık olarak Türkiye İstatistik Kurumu⁴⁶⁶ elektronik göstergeler veri tabanında bulunan Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik Yıllığı'ndan (1923-2008, 2009) ve İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2010 dosyasından, T.C. Kalkınma Bakanlığı resmi sitesinde⁴⁶⁷ bulunan Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010 dosyasından ve T.C. Merkez Bankası resmi sitesinden⁴⁶⁸ alınmıştır. Analizde kullanılan diğer veri olan IMF'den alınan krediler ise IMF'nin resmi sitesinden⁴⁶⁹, T.C. Kalkınma Bakanlığı resmi sitesinden ve TÜİK'den alınmıştır. Analizde IMF'den alınan krediler

⁴⁶⁵ Jha, Raghbendra. **Macroeconomics For Developing Countries**. 2. Basım. Routledge, **London** ve New York, 2003, s.242.

⁴⁶⁶ www.tuik.gov.tr

⁴⁶⁷ www.dpt.gov.tr

⁴⁶⁸ www.tcmb.gov.tr

⁴⁶⁹ www.imf.org

yapılan anlaşmanın süresine göre ve anlaşmayı kapsayan yıllar itibariyle aylara bölünerek hesaplanmıştır. Analizde yer alan veriler 1947-2008 yıllarını kapsamaktadır.

5.5. YÖNTEM

Aşağıda yapılan analiz kapsamında, Türkiye'nin IMF'ye üye olduğu 1947 yılından itibaren uygulanan IMF istikrar programlarının büyüme, cari açık, enflasyon, ödemeler dengesi üzerindeki etkileri VAR (Vektör Otoregresif Model) ekonometrik yöntemi ile ölçülmüştür. IMF programı uygulanan yıllarla ile IMF programı uygulanmayan yıllardaki büyüme, cari açık, enflasyon, ödemeler dengesi değerleri “Öncesi Sonrası” yöntemi ile t testi ile ölçülmüştür. Analizler, E-Views 7.1 (Econometric Views) bilgisayar programı kullanılarak yapılmıştır.

Vektör Otoregresif Model (VAR), ilk defa Sims (1980) tarafından formüle edilmiştir. Değişkenlerin karşılıklı ilişkilerini gösteren bir denklem sistemidir.⁴⁷⁰ VAR modelleri öncelikle makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ve rassal şokların değişkenler sistemine olan dinamik etkisinin incelenmesinde kullanılmaktadır. Sims'in değişkenler arasında içsel-dışsal ayırımı yapmadan modelleme yapmak üzere geliştirdiği VAR modelinde yer alan tüm değişkenler içseldir. Değişkenlerin içsel sayılması nedeniyle VAR modeli eşanlı bir modeldir.⁴⁷¹

Sistemde yer alan her bir değişken tüm içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Değişkenlerin içsel ve dışsal değişkenler olarak belirlenme zorunluluğunun olmaması analiz açısından büyük esneklik sağlamaktadır. VAR modeli her eşitliğin aynı sağ taraf değişkenlerine sahip olduğu bir eşitlik sistemidir. VAR modelleri her değişkenin birbirini etkilediği modellerde tahmin açısından son derece avantajlıdır.⁴⁷²

⁴⁷⁰ Sims, Christopher A. “Macroeconomics and Reality”, *Econometrica*. 1980, s.48.

⁴⁷¹ Gujarati, D.N. *Basic Econometrics*. 3. Basım. McGraw-Hill (çev. Şenesen, Ümit ve Günlük Şenesen, Gülay), 1995, s.746.

⁴⁷² Davidson, R. ve Mackinnon, J.G. *Estimation and Inference in Econometrics*. London: Oxford University Press. 1993, s. 685.

VAR modeline dayanan modelleme biçimi zaman serilerinin zengin ve dinamik yapısını analiz etmek ve yorumlamak için kullanılan sistematik bir yol sunar.⁴⁷³ VAR modelinde, güçlü önsel kısıtlamalar olmaksızın içsel değişkenler arasındaki dinamik ilişkiler tahmin edilmektedir.⁴⁷⁴

5.6. IMF KREDİLERİNİN EKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN REGRESYON ANALİZİ

Bu bölümde 1947'den 2008'e kadar geçen sürede IMF'den alınan kredilerin ekonomik göstergeler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada serilerin ortalamasını ve varyansını stabilize etmek için logaritmaların alınarak kullanılması yoluna gidilmiştir. Seriler zamana bağlı değerler oldukları için diğer etkilerden sadeleştirmek logaritmasını alma yoluna gidilmektedir. Logaritmalarının alınmasıyla serilerdeki azalış ve artışlar daha net gözlenmektedir.

Cari açık değişkeninde değerler büyük çoğunlukla negatif olduğu için logaritma hesaplama problemi ortaya çıkacağından cari açık değerleri pozitifçe çevrildikten sonra logaritmaları alınmıştır. Tahmin edilen doğrusal regresyon denklemlerine ait katsayılar her bir ekonomik değişkenin IMF Kredilerine olan elastikiyetini vermektedir.

5.6.1. Grafikler

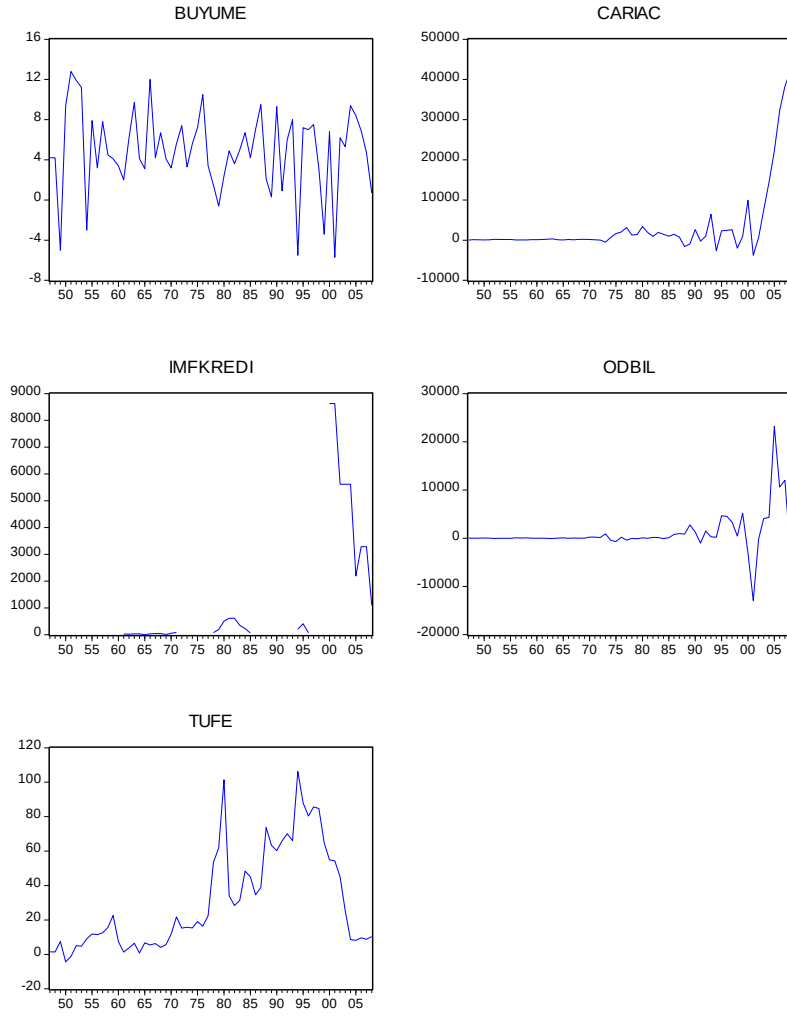
Serilerin zaman içerisinde artan ya da azalan bir trende sahip olup olmadığını anlamak için ilk olarak bakılması gereken olgu serinin zaman yolu grafiğidir. Grafiğe bakıldığında serinin sahip olduğu eğilimler gözlemlenebilir. Böylece serideki genel yapı hakkında fikir sahibi olunabilir.⁴⁷⁵

Bunun için, ilk olarak incelenen bütün serilerin düzey değerlerinin zaman yolu grafikleri oluşturulmuştur.

⁴⁷³ Stock, H.J. ve Watson, W.M. "Vector Auto Regressions", *Journal of Economic Perspectives*. 15(4), 2001, s.101.

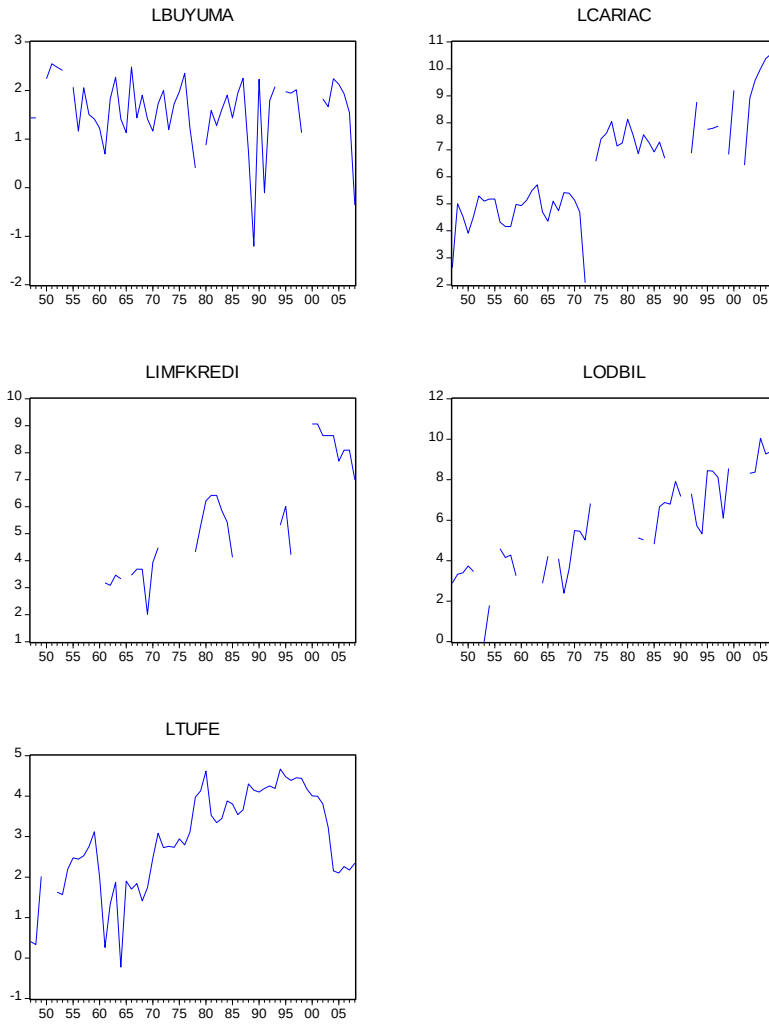
⁴⁷⁴ Davidson ve Mackinnon, s.685.

⁴⁷⁵ Yıldıztan, Dina Çakmur. *E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri Makro Ekonomik Verilerle*. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010, s.244.

Grafik 1: Serilerin Düzey Değerlerinin Zaman Yolu Grafikleri

Daha sonra, logaritmik serilerin zaman yolu grafikleri oluşturulmuştur.

Grafik 2: Logaritmik Serilerin Zaman Yolu Grafikleri

5.6.2 IMF Kredilerinin Büyüme Değişkeni Üzerindeki Etkisi

IMF kredilerinin büyüme değişkeni üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, ilk olarak büyüme değişkeninin logaritması hesaplanarak bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Bağımsız değişken olarak da IMF Kredileri belirlenmiştir. Tahmin fonksiyonu;

$$LBUYUME_t = \alpha_0 + \alpha_1 * LIMFKREDI + u_t$$

Şeklinde dir. E-Views'ta Olağan En Küçük Kareler (OEKK) yöntemi yapılan regresyon analizi sonucuna göre denklemin tahmin sonucu;

$$LBUYUME_t = 1.406032 + 0.028651 * LIMFKREDI$$

t_{hes} (4.150251) (0.499313)
olasılık (0.0003) (0.6219)

bulunmuştur. Denklemd e sabit terimin istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen LIMFKREDI değişkeninin katsayısının %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı Tablo 38'de görülmektedir (olasılık=0.6219). Bunun anlamı IMF Kredilerinin Büyüme üzerinde tek başına etkisinin olmadığıdır. Determinasyon katsayısı değ erinin de (R-kare=0.009874) çok düşük bulunması bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 38: IMF Kredilerinin Büyüme Değişkeni Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değ eri	Olasılık
LIMFKREDI	0.028651	0.057381	0.499313	0.6219
C	1.406032	0.338782	4.150251	0.0003
R-Kare	0.009874	Ortalama bağımlı değ . Std. Sapma bağımlı		
Düz. R-Kare	-0.029731	değ .		0.610401
Regresyonun Std. Hatası	0.619408	Akaike bilgi kriteri		1.951082
Kareler toplamı kalıntı değ er	9.591661	Schwarz bilgi kriteri		2.047070
Log Benzerlik	-24.33961	F-değ eri		0.249313
Durbin-Watson değ eri	1.230736	Olasılık(F-değ eri)		0.621925

5.6.3. IMF Kredilerinin Cari Açık Değişkeni Üzerindeki Etkisi

IMF kredilerinin cari açık üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, CARIACIK değişkeninin logaritması hesaplanarak bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Bağımsız değişken olarak da IMF Kredileri belirlenmiştir. Tahmin fonksiyonu;

$$LCARIACIK_t = \alpha_0 + \alpha_1 * LIMFKREDI + u_t$$

Şeklinde dir. E-Views'ta Olağan En Küçük Kareler (OEKK) yöntemi yapılan regresyon analizi sonucuna göre denklemin tahmin sonucu;

$$LCARIACIK_t = 3.026631 + 0.755673 * LIMFKREDI$$

t _{hes}	(4.150251)	(7.252865)
olasılık	(0.0000)	(0.0000)

bulunmuştur. Denklemd e IMFKREDI değişkeninin ve sabit terimin katsayılarının, olasılık değerlerinin 0 çıkması nedeniyle ve %5 ve %1 anlam düzeyi için istatistiksel olarak anlamlı olduğu Tablo 39'dan anlaşılmaktadır. Bu modele göre IMF Kredilerinin %1'lik bir artışına karşılık Cari açık %0.75 artacaktır. Denklemin determinasyon katsayısının (R-kare) 0.6565 olduğu görülmektedir. Denklemin açıklama gücü %65'tir. Diğer bir deyişle, Cari açığındaki değişimin %65'i IMF Kredilerinde değişimden kaynaklanmaktadır. Kalan bölümü ise modele dâhil edilmeyen değişkenlerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 39: IMF Kredilerinin Cari Açık Değişkeni Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
LIMFKREDI	0.755673	0.104190	7.252865	0.0000
C	3.026631	0.612959	4.937736	0.0000
R-Kare	0.669228	Ortalama bağımlı değ.	7.196373	
Düz. R-Kare	0.656506	Std. Sapma bağımlı değ.	1.919460	
Regresyonun Std. Hatası	1.124963	Akaike bilgi kriteri	3.142127	
Kareler toplamı kalıntı değer	32.90411	Schwarz bilgi kriteri	3.237285	
	-			
Log Benzerlik	41.98978	F-değeri	52.60405	
Durbin-Watson değeri	0.768386	Olasılık(F-değeri)	0.000000	

5.6.4. IMF Kredilerinin Ödemeler Bilançosu Değişkeni Üzerindeki Etkisi

IMF kredilerinin ödemeler bilançosu üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla, ODBIL değişkeninin logaritması hesaplanarak bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Bağımsız değişken olarak da IMF Kredileri belirlenmiştir. Tahmin fonksiyonu;

$$LODBIL_t = \alpha_0 + \alpha_1 * LIMFKREDI + u_t$$

şeklinde dir. E-Views'ta Olağan En Küçük Kareler (OEKK) yöntemi yapılan regresyon analizi sonucuna göre denklemin tahmin sonucu;

$$LODBIL_t = 0.670218 + 0.971333 * LIMFKREDI$$

$$t_{hes} \quad (0.640776) \quad (5.393695)$$

$$olasılık \quad (0.5302) \quad (0.0000)$$

bulunmuştur. Denklemden IMFKREDI değişkeninin katsayısının, olasılık değerlerinin 0 çıkması nedeniyle ve %5 ve %1 anlam düzeyi için istatistiksel olarak anlamlı olduğu

Tablo 40'dan anlaşılmaktadır. Sabit terimin katsayısının olasılık değeri ise 0.53 çıktığı için %5 ve %1 anlam düzeyi için istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu modele göre IMF Kredilerinin %1'lik bir artışına karşılık Ödemeler bilançosu %0.97 artacaktır. Denklemin determinasyon katsayısının (R-kare) 0.6094 olduğu görülmektedir. Denklemin açıklama gücü %60'tır. Diğer bir deyişle, Ödemeler bilançosu değişiminin %60'ı IMF Kredilerinde değişimden kaynaklanmaktadır. Kalan bölümü ise modele dâhil edilmeyen değişkenlerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 40: IMF Kredilerinin Ödemeler Bilançosu Değişkeni Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
LIMFKREDI	0.971333	0.180087	5.393695	0.0000
C	0.670218	1.045948	0.640776	0.5302
R-Kare	0.631172	Ortalama bağımlı değ.	5.969198	
Düz. R-Kare	0.609476	Std. Sapma bağımlı değ.	2.503478	
Regresyonun Std. Hatası	1.564471	Akaike bilgi kriteri	3.832273	
Kareler toplamı kalıntı değeri	41.60868	Schwarz bilgi kriteri	3.931688	
Log Benzerlik	-34.40660	F-değeri	29.09195	
Durbin-Watson değeri	1.083431	Olasılık(F-değeri)	0.000048	

5.6.5. IMF Kredilerinin TÜFE Değişkeni Üzerindeki Etkisi

IMF kredilerinin TÜFE üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, TÜFE değişkeninin logaritması hesaplanarak bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Bağımsız değişken olarak da IMF Kredileri belirlenmiştir. Tahmin fonksiyonu;

$$TÜFE_t = \alpha_0 + \alpha_1 * LIMFKREDI + u_t$$

şeklinde dir. E-Views'ta Olağan En Küçük Kareler (OEKK) yöntemi yapılan regresyon analizi sonucuna göre denklemin tahmin sonucu;

$$TÜFE_t = 2.665647 + 0.000107 * LIMFKREDI$$

t_{hes} (9.967284) (1.184772)
olasılık (0.0000) (0.2457)

bulunmuştur. Denklemden sabit terimin istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen LIMFKREDI değişkeninin katsayısının %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı Tablo 41’den görülmektedir (olasılık=0.2457). Bunun anlamı IMF Kredilerinin TÜFE üzerinde tek başına etkisinin olmadığıdır. Determinasyon katsayısı değerinin de (R^2 =0.013277) çok düşük bulunması bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 41: IMF Kredilerinin Ödemeler Bilançosu Değişkeni Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
IMFKREDI	0.000107	9.02E-05	1.184772	0.2457
C	2.665647	0.267440	9.967284	0.0000
R-Kare	0.046168	Ortalama bağımlı değ.		2.829901
		Std. Sapma	bağımlı	
Düz. R-Kare	0.013277	değ.		1.281885
Regresyonun Std. Hatası	1.273346	Akaike bilgi kriteri		3.383515
Kareler toplamı kalıntı değeri	47.02091	Schwarz bilgi kriteri		3.476030
	-			
Log Benzerlik	50.44448	F-değeri		1.403684
Durbin-Watson değeri	0.356375	Olasılık(F-değeri)		0.245727

5.6.6. Korelasyon Matrisi

Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon matrisi Tablo 42’de görüldüğü gibi elde edilmiştir. IMF Kredileri ile en yüksek ilişki düzeyine sahip

değişkenler Cari Açık ($R=0.892296$) ve Ödemeler Bilançosu ($R=0.795109$) olarak tespit edilmiştir. Bu durum, IMF Kredilerinin Cari Açık ve Ödemeler Bilançosu üzerinde önemli etkisinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 42: Korelasyon Matrisi Tablosu

	LBUYUME	LCARIAC	LIMFKREDI	LODBIL	LTUFE
LBUYUME	1.000000	0.480754	0.452887	0.646128	0.159952
LCARIAC	0.480754	1.000000	0.892296	0.854675	0.342764
LIMFKREDI	0.452887	0.892296	1.000000	0.795109	0.304510
LODBIL	0.646128	0.854675	0.795109	1.000000	0.399638
LTUFE	0.159952	0.342764	0.304510	0.399638	1.000000

5.6.7. Serilerin Durağanlıklarının Sınanması ve Eşbütünleşme Analizi

Bir zaman serisinin ortalaması zaman içerisinde sistematik bir değişim göstermezse, zaman serisi durağan olarak nitelendirilir. Durağan olmayan bir zaman serisinin ortalaması da varyansı da zamana bağlı olacaktır. Finansal ve iktisadi zaman serileri genellikle durağan olmaz, artış trendi gösterir. Bu durumda serinin birinci farkı veya ikinci farkında durağanlaştığı görülür.⁴⁷⁶

Granger ve Newbold, durağan olmayan zaman serileriyle çalışma yapılması halinde sahte regresyon problemiyle karşılaşılabilceğini göstermiştir. Bu durumda regresyon analiziyle elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmaz. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizleri, sadece bu seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi varsa gerçek ilişkiyi yansıtabilir.⁴⁷⁷

Durağan olmayan zaman serileri regresyon tahminlerinde yanıltıcı sonuçlara neden olabileceğinden ASERBESTLİK DERECESİ (Augmented Dickey Fuller) testi ile sınanmıştır. Literatürde de bu amaçla en yoğun olarak kullanılan test Augmented

⁴⁷⁶ Yıldıztan, s.244.

⁴⁷⁷ Gujarati, s. 726.

Dickey Fuller olarak bilinen kısaca ADF Birim Kök testi denilen testdir. ADF Birim Kök testi, ilgili zaman serisinin ilk farkının gecikmeli terimlerinin ise açıklayıcı olarak kullanıldığı bir regresyon denkleminin tahmin edilmesine dayanmaktadır. Opsiyonel olarak tahmin edilecek denkleme sabit terim ve trendin de ilave edilmesi mümkündür.⁴⁷⁸

Bu amaçla, Agumented Dickey-Fuller Testiyle değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. Eğer zaman serisi durağan değilse, durağanlığa erişinceye kadar farkları alınmıştır.

Sıfır Hipotezi: LBUYUME birim köke sahiptir.

	t-değeri	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-5.761646	0.0000
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.571310	
5% düzeyi	-2.922449	
10% düzeyi	-2.599224	

*MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.

⁴⁷⁸ Sevüktekin, Mustafa ve Mehmet Nargeleçekenler. **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı**. Geliştirilmiş 3. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.322.

Augmented Dickey-Fuller Test Denklemi

Bağımlı Değişken: D(LBUYUME)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
LBUYUME(-1)	-0.931616	0.161693	-5.761646	0.0000
C	1.447116	0.283673	5.101346	0.0000

			-	
R-Kare	0.413940	Ortalama bağımlı değ.		0.067472
Düz. R-Kare	0.401471	Std. Sapma bağımlı değ.		0.964700
Regresyonun Std. Hatası	0.746337	Akaike bilgi kriteri		2.292681
Kareler toplamı kalıntı değer	26.17988	Schwarz bilgi kriteri		2.369898
Log Benzerlik	-54.17067	F-değeri		33.19656
Durbin-Watson değeri	1.970283	Olasılık(F-değeri)		0.000001

Sıfır Hipotezi: D(LCARIAC) birim köke sahiptir.

	t-değeri	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-6.654814	0.0000
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.596616	
5% düzeyi	-2.933158	
10% düzeyi	-2.604867	

*MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.

Augmented Dickey-Fuller Test Denklemi

Bağımlı Değişken: D(LCARIAC,2)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
	-			
D(LCARIAC(-1))	0.941008	0.141403	-6.654814	0.0000
	-			
C	0.053552	0.103544	-0.517189	0.6079
				-
R-Kare	0.525428	Ortalama bağımlı değ.		0.208577
		Std.	Sapma	bağımlı
Düz. R-Kare	0.513564	değ.		0.937474
Regresyonun	Std.			
Hatası	0.653841	Akaike bilgi kriteri		2.034542
Kareler	toplamı			
kalıntı değer	17.10030	Schwarz bilgi kriteri		2.117288
	-			
Log Benzerlik	40.72538	F-değeri		44.28655
Durbin-Watson				
değeri	1.702819	Olasılık(F-değeri)		0.000000

Sıfır Hipotezi: D(LIMFKREDI) birim köke sahiptir

	t-değeri	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-4.194847	0.0044
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.808546	
5% düzeyi	-3.020686	
10% düzeyi	-2.650413	

*MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.

Augmented Dickey-Fuller Test Denklemi

Bağımlı Değişken: D(LIMFKREDI,2)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
	-		-	
D(LIMFKREDI(-1))	1.160162	0.276568	4.194847	0.0005
	-		-	
C	0.186418	0.202939	0.918594	0.3705
				-
R-Kare	0.494336	Ortalama bağımlı değ.		0.278977
Düz. R-Kare	0.466243	Std. Sapma bağımlı değ.		1.234885
Regresyonun Std. Hatası	0.902190	Akaike bilgi kriteri		2.726656
Kareler toplamı kalıntı değer	14.65104	Schwarz bilgi kriteri		2.826230
	-			
Log Benzerlik	25.26656	F-değeri		17.59674
Durbin-Watson değeri	1.745679	Olasılık(F-değeri)		0.000544

Sıfır Hipotezi: D(LODBIL,2) birim köke sahiptir

	t-değeri	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-4.415665	0.0197
Test kritik değerleri:		
1% düzeyi	-5.119808	
5% düzeyi	-3.519595	
10% düzeyi	-2.898418	

*MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.

Augmented Dickey-Fuller Test Denklemi

Bağımlı Değişken: D(LODBIL,3)

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
	-			
D(LODBIL(-1),2)	4.598424	1.041389	-4.415665	0.0477
D(LODBIL(-1),3)	1.821880	0.538603	3.382603	0.0774
D(LODBIL(-2),3)	0.859586	0.255208	3.368180	0.0780
	-			
C	1.171938	0.842005	-1.391842	0.2986
R-Kare	0.933577	Ortalama bağımlı değ.		1.442204
		Std. Sapma	bağımlı	
Düz. R-Kare	0.833942	değ.		3.305970
Regresyonun Std.				
Hatası	1.347190	Akaike bilgi kriteri		3.668640
Kareler toplamı kalıntı				
değer	3.629841	Schwarz bilgi kriteri		3.529813
	-			
Log Benzerlik	7.005920	F-değeri		9.369985
Durbin-Watson değeri	0.742772	Olasılık(F-değeri)		0.097962

Sıfır Hipotezi: D(LTUFE) birim köke sahiptir

	t-değeri	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-8.612345	0.0000
Test kritik değerleri: 1% düzeyi	-3.552666	
5% düzeyi	-2.914517	
10% düzeyi	-2.595033	

*MacKinnon (1996) tek taraflı p-değerleri.

Augmented Dickey-Fuller Test Denklemi

Bağımlı Değişken: D(LTUFE,2)

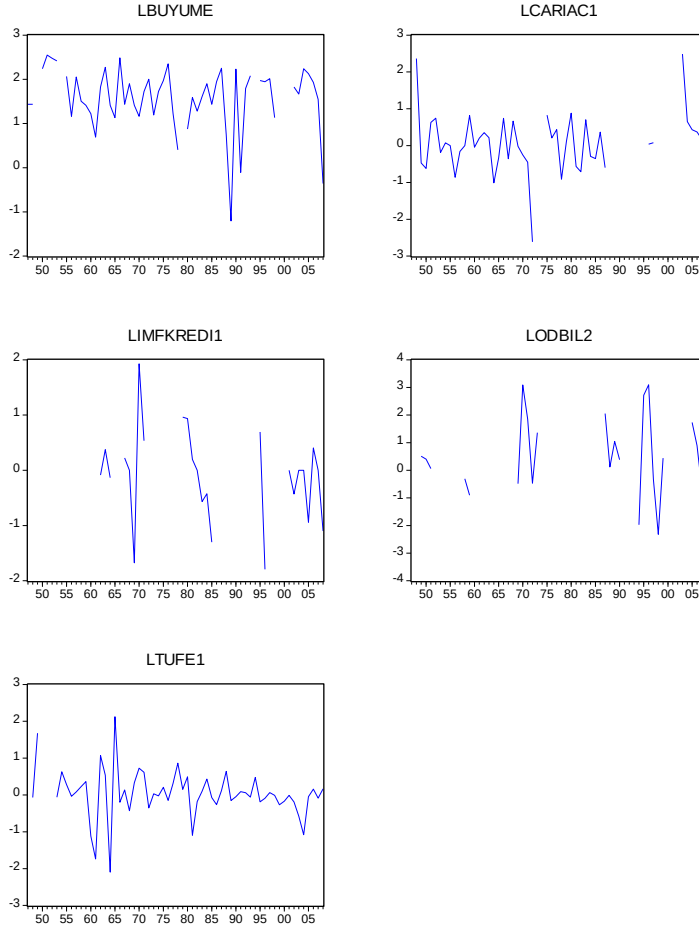
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-değeri	Olasılık
	-		-	
D(LTUFE(-1))	1.217152	0.141326	8.612345	0.0000
C	0.045627	0.088072	0.518061	0.6065
R-Kare	0.578693	Ortalama bağımlı değ.		0.035270
Düz. R-Kare	0.570891	Std. Sapma bağımlı değ.		1.006023
Regresyonun Std. Hatası	0.659010	Akaike bilgi kriteri		2.038905
Kareler toplamı kalıntı değer	23.45188	Schwarz bilgi kriteri		2.111239
	-			
Log Benzerlik	55.08933	F-değeri		74.17248
Durbin-Watson değeri	1.866155	Olasılık(F-değeri)		0.000000

Birim Kök Testi sonuçlarına göre, LBUYUME değişkeni durağan bir seriye sahiptir (Tablo 43). LCARIAC, LIMFKREDİ ve LTUFE değişkenleri serilerin birinci farklarında durağanlaşmışlardır. LODBİL değişkeni ise serinin ikinci farkında durağanlaşmıştır.

Tablo 43: Birim Kök Testi Sonuçları Özet Tablosu

Değişken	Düzey t değerleri	
LBUYUME	-5.76	0.0000*
LCARIAC	-6.65	0.0000**
LIMFKREDİ	-4.19	0.0044**
LODBİL	-4.41	0.0197***
LTUFE	-8.61	0.0000**
* Seri durağandır.		
** Seri birinci farkında durağandır.		
*** Seri ikinci farkında durağandır.		

Serilerin hesaplanan 1. ve 2. farklarının grafiklerini elde ettiğimizde bu farkların ortalamasının ve varyansının stabilize olduğu Grafik 3'te görülmektedir.

Grafik 3: Şekillerin 1. ve 2. Farklarının Grafikleri

Durağan olmayan seriler aynı derecede durağanlaşıyorlar ise Engel-Granger'e göre eşbütünleşme analizi yapılabilir. İlk defa Granger(1981) tarafından ortaya atılan eşbütünleşme kavramı, Engle-Granger(1987) çalışmalarında kullanılarak geliştirilmiştir.⁴⁷⁹ Engel-Granger iki aşamalı yöntemine göre aynı derecede durağanlaşan serilerin seviye değerlerinin birbirine regresyonundan elde edilen kalıntılar, seviye değerinde durağan iseler seriler eşbütünleşiktir, diğer bir deyişle uzun dönemde paralel hareket etmektedirler.⁴⁸⁰ Engle-Granger yöntemine göre her bir değişken için birim kök testleri uygulandıktan sonra, birinci mertebeden bütünleşik

⁴⁷⁹ Engle R. F. Ve C.W.J. Granger. "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", **Econometrica**, 1987, 55, 2, s.251.

⁴⁸⁰ Yıldıztan, s.265.

olduklarını bulmak gerekmektedir. Aksi halde değişkenler farklı mertebeden bütünleşik ise Engle-Granger yöntemi kullanılmaz.⁴⁸¹

Aynı derecede durağanlaşan seriler LCARIAC1, LIMFKREDI1 ve LTUFE1 olarak ortaya çıkmıştır. LBUYUME değişkeni başlangıçta durağan olduğu için ve LODBIL değişkeni ikinci farkında durağanlaştığı için Eşbütünleşme Analizine dâhil edilmeyeceklerdir.

VAR analizi, birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen değişkenlerin birlikte nasıl hareket ettiklerini gösteren bir denklem sistemidir. Bu denklem sisteminde, tüm içsel değişkenler kendi gecikmeleri ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri ile açıklanır. VAR modelinde gecikme sayısı, Akaike Bilgi Kriteri, Hannan-Quinn Bilgi Kriteri ve Schwarz Bilgi Kriterine göre yapılmaktadır. Minimum gecikme sayısı VAR modelinin gecikme sayısı olarak alınmıştır.⁴⁸²

Gecikme sayısının belirlenmesi için LR (sequential modified LR test istatistiği), FPE (final prediction error), AIC (Akaike bilgi kriteri), SC (schwarz bilgi kriteri) ve HQ (Hannan-Quin bilgi kriteri) istatistiklerine bakılmıştır. AIC, SC ve HQ bilgi kriteri hata kareleri toplamı ve standart hatası düşük olan denklem tercih edilmiştir.

Önce, LCARIAC1 ve LIMFKREDI1 değişkenleri serilerin birinci farklarında durağan olduğundan eşbütünleşme analizine tabi tutulmuştur.

İlk aşamasında VAR (Vektör Otoregresif Model) kullanılarak yapılan hesaplamalarda sıfır gecikmenin VAR(0) Akaike Bilgi Kriteri (4.224097), Hannan-Quinn Bilgi Kriterine (4.206232) (ve Schwarz Bilgi Kriterine (4.311012) göre anlamlı olduğu bulunmuştur.

⁴⁸¹ Sevüktekin ve Nargeleçekenler, s.486.

⁴⁸² Sevüktekin ve Nargeleçekenler, s.77.

Tablo 44: LCARIAC1 ve LIMFKREDI1 Vektör Otoregresif Model Tablosu

Gecikme Düzeyi	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-25.45663	NA*	0.234325*	4.224097*	4.311012*	4.206232*
1	-24.40116	1.623800	0.374665	4.677101	4.937847	4.623506
2	-23.83413	0.697884	0.679020	5.205251	5.639827	5.115926

*seçilen gecikme düzeyi

Johansen testi, VAR temelli bir test olup, maksimum olabilirlik yöntemini kullanarak eşbütünleşme ilişkisinin sayısını ve bu ilişkinin parametrelerini bulmaya yardımcı olmaktadır.

VAR(0) modeline bağlı olarak Eşbütünleşme ilişkisine ait Johansen testi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 45: LCARIAC1 ve LIMFKREDI1 Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Özdeğer	Benzeşim Oranı	0.05 Kritik Değer	Eşbütünleşik Vektör Sayısı
0.832757	16.09479	15.89210	Yok*
0.428429	5.04306	9.164546	En fazla 1
* %5 düzeyinde anlamlı			

Bu sonuca göre, Cari açık ve IMF Kredileri değişkenleri arasında eşbütünleşme yoktur. Diğer bir deyişle, uzun dönemde birlikte hareket etmemektedirler:

Daha sonra, LTUFE1 ve LIMFKREDI1 değişkenleri serilerin birinci farklarında durağan olduğundan eşbütünleşme analizine tabi tutulmuştur.

İlk aşamasında VAR (Vektör Otoregresif Model) kullanılarak yapılan hesaplamalarda sıfır gecikmenin VAR(0) Akaike Bilgi Kriteri (4.753386), Hannan-Quinn Bilgi Kriterine (4.772824) ve Schwarz Bilgi Kriterine (4.852959) göre anlamlı olduğu bulunmuştur.

Tablo 46: LTUFE1 ve LIMFKREDI1 Vektör Otoregresif Model Tablosu

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-45.53386	NA*	0.397643*	4.753386*	4.852959*	4.772824*
1	-43.44736	3.547047	0.483620	4.944736	5.243456	5.003050
*seçilen			gecikme			düzeyi

VAR(0) modeline bağlı olarak Eşbütünleşme ilişkisine ait Johansen testi sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 47: LTUFE1 ve LIMFKREDI1 Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Özdeğer	Benzeşim Oranı	0.05 Kritik Değer	Eşbütünleşik Vektör Sayısı
0.686652	12.76486	15.89210	Yok*
0.038226	0.428737	9.164546	En fazla 1
* %5 düzeyinde anlamlı			

Bu sonuca göre, TÜFE ve IMF Kredileri değişkenleri arasında eşbütünleşme yoktur. Diğer bir deyişle, uzun dönemde birlikte hareket etmemektedirler.

6. IMF ANLAŞMASI YAPILAN VE YAPILMAYAN DÖNEMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

IMF ile anlaşma yapılan ve yapılmayan dönemlerde ekonomik göstergeler bakımından anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için göstergelerin logaritmik değerleri üzerinden t- testi kullanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

t testi, hipotez testlerinde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. t testi ile iki grubun ortalamaları karşılaştırılarak, aradaki farkın rastlantısal mı, yoksa istatistiksel olarak anlamlı mı olduğuna karar verilir.⁴⁸³

Sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmektedir. Detayları T Testi analizlerinde bulunmaktadır.

Tablo 48: IMF Kredi Anlaşması Öncesi ve Anlaşma Dönemi Ekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması

Anlaşma Öncesi Dönem / Anlaşma Dönemi	BÜYÜME	CARİ AÇIK	ÖDEMELER BİLANÇOSU	TÜFE
1947-1960 / 1961-1971	t=1.128 (0.272)	t=-2.119 (0.045)* (+)	t= -1.098 (0.288)	t=1.009 (0.324)
1972-1977 / 1978-1985	t=1.644 (0.128)	t=-1.153 (0.417)	t=1.459 (0.269)	t=-5.544 (0.000)** (+)
1986-1993 / 1994-1996	t=-0.783 (0.456)	t=-0.440 (0.678)	t=-0.445 (0.696)	t=-2.643 (0.027)* (+)
1997-1999 / 2000-2008	t=-0.062 (0.952)	t=-2.036 (0.076)	t=-2.116 (0.079)	t=4.893 (0.001)** (-)

* %5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı. ** %1 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

⁴⁸³ Akkaya, Şahin ve M. Vedat Pazarlıoğlu, **Ekonometri I**. 4.Basım. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2000, s.119.

1947-1960 arası anlaşma öncesi dönem ile 1961-1971 anlaşma dönemi karşılaştırıldığında Cari Açık değişkeninde iki dönem arasında anlamlı bir fark olduğu ($p=0.45$), diğer göstergeler açısından anlamlı bir fark olmadığı, Cari açığın anlaşma öncesi döneme göre 1961-1971 döneminde pozitif bir artış gösterdiği görülmektedir.

1972-1977 arası anlaşma öncesi dönem ile 1978-1985 anlaşma dönemi karşılaştırıldığında TÜFE değişkeninde iki dönem arasında çok anlamlı bir fark olduğu ($p=0.000$), diğer göstergeler açısından anlamlı bir fark olmadığı, TÜFE'nin anlaşma öncesi döneme göre 1978-1985 döneminde pozitif bir artış gösterdiği görülmektedir.

1986-1993 arası anlaşma öncesi dönem ile 1994-1996 anlaşma dönemi karşılaştırıldığında TÜFE değişkeninde iki dönem arasında anlamlı bir fark olduğu ($p=0.027$), diğer göstergeler açısından anlamlı bir fark olmadığı, TÜFE'nin anlaşma öncesi döneme göre 1994-1996 döneminde pozitif bir artış gösterdiği görülmektedir.

1997-1999 arası anlaşma öncesi dönem ile 2000-2008 anlaşma dönemi karşılaştırıldığında TÜFE değişkeninde iki dönem arasında çok anlamlı bir fark olduğu ($p=0.001$), diğer göstergeler açısından anlamlı bir fark olmadığı, TÜFE'nin anlaşma öncesi döneme göre 2000-2008 döneminde negatif bir artış (gerileme) gösterdiği görülmektedir.

6.1. T-TESTİ ANALİZLERİ

Tablo 49: 1947-1960 ve 1961-1971 Grup İstatistikleri

	ANLASMA	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata
LBUYUME	1947-1960	12	1.8313	.51872	.14974
	1961-1971	11	1.5865	.52163	.15728
LCARIAC	1947-1960	14	4.5656	.71162	.19019
	1961-1971	11	5.0782	.41346	.12466
LODBIL	1947-1960	11	3.1725	1.29339	.38997
	1961-1971	8	3.8199	1.23411	.43632
LTUFE	1947-1960	12	1.9558	.86161	.24873
	1961-1971	11	1.5814	.91753	.27665

Tablo 50: 1947-1960 ve 1961-1971 T testi Sonuçları

		Levene Testi		t-testi				t-testi		
		F	Anlamlılık	t	serbestlik derecesi	Anlamlılık (çift taraflı)	Ort. Arası Fark	Farkın Std. Hatası	Fark için %95 Güven Düzeyi	
									Alt Limit	Üst Limit
LBUYUME	Varyanslar eşit ise	.324	.575	1.128	21	.272	.24484	.21711	-.20666	.69634
	Varyanslar eşit değil ise			1.127	20.805	.272	.24484	.21716	-.20703	.69671
LCARIAC	Varyanslar eşit ise	1.710	.204	-2.119	23	.045	-.51259	.24193	-1.01307	-.01212
	Varyanslar eşit değil ise			-2.254	21.428	.035	-.51259	.22740	-.98493	-.04026
LODBIL	Varyanslar eşit ise	.098	.759	-1.098	17	.288	-.64743	.58980	-1.89180	.59694
	Varyanslar eşit değil ise			-1.106	15.657	.285	-.64743	.58520	-1.89020	.59535
LTUFE	Varyanslar eşit ise	.000	.988	1.009	21	.324	.37445	.37095	-.39699	1.14589
	Varyanslar eşit değil ise			1.007	20.515	.326	.37445	.37202	-.40032	1.14922

Tablo 51: 1972-1977 ve 1978-1985 Grup İstatistikleri

	ANLASMA	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata
LBUYUME	1972-1977	6	1.7446	.46083	.18813
	1978-1985	7	1.2997	.50678	.19155
LCARIAC	1972-1977	5	6.3464	2.44464	1.09328
	1978-1985	8	7.3389	.41234	.14578
LODBIL	1972-1977	3	5.7094	.97146	.56087
	1978-1985	4	4.8670	.27547	.13774
LTUFE	1972-1977	6	2.8462	.15326	.06257
	1978-1985	8	3.8410	.41527	.14682

Tablo 52: 1972-1977 ve 1978-1985 T testi Sonuçları

		Levene Testi		t-testi				t-testi		
		F	Anlamlılık	t	serbestlik derecesi	Anlamlılık (çift taraflı)	Ort. Arası Fark	Farkın Std. Hatası	Fark için %95 Güven Düzeyi	
									Alt Limit	Üst Limit
LBUYUME	Varyanslar eşit ise	.014	.908	1.644	11	.128	.44489	.27063	-.15075	1.04053
	Varyanslar eşit değil ise			1.657	10.941	.126	.44489	.26848	-.14642	1.03621
LCARIAC	Varyanslar eşit ise	6.754	.025	-1.153	11	.273	-.99251	.86108	-2.88773	.90270
	Varyanslar eşit değil ise			-.900	4.143	.417	-.99251	1.10296	-4.01363	2.02861
LODBIL	Varyanslar eşit ise	8.265	.035	1.696	5	.151	.84241	.49675	-.43453	2.11936
	Varyanslar eşit değil ise			1.459	2.243	.269	.84241	.57754	-1.40152	3.08634
LTUFE	Varyanslar eşit ise	3.084	.105	-5.544	12	.000	-.99474	.17943	-1.38568	-.60379
	Varyanslar eşit değil ise			-6.233	9.342	.000	-.99474	.15960	-1.35377	-.63571

Tablo 53: 1986-1993 ve 1994-1996 Grup İstatistikleri

	ANLASMA	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata
LBUYUME	1986-1993	8	1.2164	1.28379	.45389
	1994-1996	2	1.9600	.01992	.01409
LCARIAC	1986-1993	5	7.5010	.84106	.37613
	1994-1996	2	7.7780	.02902	.02052
LODBIL	1986-1993	7	6.9246	.67269	.25425
	1994-1996	3	7.3987	1.79340	1.03542
LTUFE	1986-1993	8	4.0477	.28309	.10009
	1994-1996	3	4.5102	.14250	.08227

Tablo 54: 1986-1993 ve 1994-1996 T testi Sonuçları

		Levene Testi		t-testi				t-testi		
		F	Anlamlılık	t	serbestlik derecesi	Anlamlılık (çift taraflı)	Ort. Arası Fark	Farkın Std. Hatası	Fark için %95 Güven Düzeyi	
									Alt Limit	Üst Limit
LBUYUME	Varyanslar eşit ise	5.230	.052	-.783	8	.456	-.74362	.94939	-2.93292	1.44569
	Varyanslar eşit değil ise			-1.638	7.013	.145	-.74362	.45411	-1.81699	.32976
LCARIAC	Varyanslar eşit ise	4.255	.094	-.440	5	.678	-.27697	.62948	-1.89511	1.34116
	Varyanslar eşit değil ise			-.735	4.024	.503	-.27697	.37669	-1.32041	.76646
LODBIL	Varyanslar eşit ise	7.351	.027	-.642	8	.539	-.47408	.73791	-2.17570	1.22753
	Varyanslar eşit değil ise			-.445	2.246	.696	-.47408	1.06618	-4.61248	3.66431
LTUFE	Varyanslar eşit ise	1.599	.238	-2.643	9	.027	-.46254	.17503	-.85849	-.06660
	Varyanslar eşit değil ise			-3.570	7.566	.008	-.46254	.12956	-.76432	-.16077

Tablo 55: 1997-1999 ve 2000-2008 Grup İstatistikleri Grup İstatistikleri

ANLASMA		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata
LBUYUME	1997-1999	2	1.5732	.62473	.44175
	2000-2008	8	1.6126	.82678	.29231
LCARIAC	1997-1999	2	7.3538	.74104	.52399
	2000-2008	8	9.4660	1.37499	.48613
LODBIL	1997-1999	3	7.5917	1.30847	.75545
	2000-2008	5	9.0822	.73412	.32831
LTUFE	1997-1999	3	4.3543	.15723	.09078
	2000-2008	9	2.8971	.85101	.28367

Tablo 56: 1997-1999 ve 2000-2008 T testi Sonuçları

		Levene Testi		t-testi				t-testi		
		F	Anlamlılık	t	serbest lik dereces i	Anlamlılık (çift tarafı)	Ort. Arası Fark	Farkın Std. Hatası	Fark için %95 Güven Düzeyi	
									Alt Limit	Üst Limit
LBUYUME	Varyanslar eşit ise	.021	.888	-.062	8	.952	-.03941	.63586	-1.50571	1.42688
	Varyanslar eşit değil ise			-.074	2.012	.947	-.03941	.52971	-2.30523	2.22640
LCARIAC	Varyanslar eşit ise	.409	.540	-2.036	8	.076	-2.11226	1.03770	-4.50520	.28068
	Varyanslar eşit değil ise			-2.955	3.131	.057	-2.11226	.71477	-4.33409	.10958
LODBİL	Varyanslar eşit ise	2.061	.201	-2.116	6	.079	-1.49049	.70427	-3.21377	.23279
	Varyanslar eşit değil ise			-1.810	2.777	.175	-1.49049	.82370	-4.23492	1.25394
LTUFE	Varyanslar eşit ise	18.557	.002	2.859	10	.017	1.45721	.50960	.32174	2.59268
	Varyanslar eşit değil ise			4.893	9.331	.001	1.45721	.29784	.78707	2.12735

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Türkiye iktisat tarihinde çok önemli bir yeri olan IMF'den alınan kredilerin ve uygulanan istikrar programlarının Türkiye ekonomisinin en önemli makroekonomik göstergelerinden büyüme, cari açık, enflasyon ve ödemeler dengesi üzerinde etkili olup olmadığını, uzun dönemde beraber hareket edip etmediklerini araştırmaktır. Ayrıca IMF kredilerinin ve istikrar programlarının uygulandığı yıllar ile uygulanmadığı yıllardaki büyüme, cari açık, enflasyon ve ödemeler dengesi göstergelerinin karşılaştırılmasıdır. Şimdiye kadar IMF'den alınan bütün kredilerin ve uygulanan istikrar programlarının etkilerini bu dört ekonomik değişken üzerindeki etkilerini araştıran başka çalışmanın olmayışı bu çalışmanın yapılmasında önemli bir etken olmuştur.

IMF, ülkelerin ekonomik yapılanmaları üzerinde oldukça önemli bir etkinliğe ve öneme sahiptir. Ancak bu etkinliğin ve önemin yanı sıra ülkelerin egemenliğini kısıtlama yönünde önemli eleştirilere de konu olmaktadır. Ayrıca, IMF'nin kendisine başvuran ülkelere kredi vermeden önce gerçekleştirilmesini öngördüğü ekonomik tedbirler üzerinde de büyük tartışmalar ve fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Ekonomistlerin uygulanan IMF istikrar programlarının etkinliği üzerinde de görüşleri farklılık göstermektedir.

I.Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı arasında uluslararası parasal ilişkiler tam bir kaosa sürüklenmiştir. Altın standardı sisteminin yıkılmasıyla beraber birbirinden bağımsız para blokları oluşmuş ve bu para blokları içinde ticari ilişkiler oluşmuştur. Bu dönemde yaşanan 1929 Ekonomik Krizi'nin milli gelir ve istihdam düzeyleri üzerinde yarattığı daraltıcı etkilerle baş edebilmek amacıyla birçok ülkede yüksek gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamaları uygulanmış, rekabetçi devalüasyonlara başvurulmuştur. Bütün bu uygulamaların sonucunda dünya ticareti ve üretim daha da daralmıştır.

Yaşanan bu olaylar II. Dünya Savaşı bitmeden yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması, bu sistem aracılığıyla döviz kurlarında istikrar sağlanması, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası rezerv sorununun çözüme kavuşturulması ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiştir. Bütün bu ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla bir uluslararası para sistemi oluşturmak amacıyla ABD ve İngiltere'nin liderliğinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında, Türkiye ve başta dönemin en güçlü devletlerinden biri olan SSCB dahil olmak üzere 44 ülke temsilcisi, ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında uluslararası bir konferans düzenlemişlerdir. Tarihe 'Bretton Woods Konferansı' olarak geçen toplantı sonucunda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve 1972 yılında Dünya Bankası (WB) adını alan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın kurulması kararlaştırılmıştır. Bretton Woods'ta geliştirilmek istenen uluslararası ekonomik düzenlemelerin baş mimarları ise; dönemin ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White ve İngiltere hükümetini temsilen katılan iktisatçı John Maynard Keynes'tir.

IMF, 27 Aralık 1945 tarihinde 29 ülkenin, Bretton Woods anlaşmasını imzalaması sonucunda doğmuş, mali anlamda çalışmalarına ise 1 Mart 1947 tarihinde başlamıştır.

IMF'nin amaçları Fon Ana Sözleşmesinde şöyle belirlenmiştir: uluslararası parasal sorunlar üzerinde işbirliği ve danışmaya aracılık etmek ve sürekliliği olan bir kurum vasıtasıyla uluslararası parasal konularda işbirliğini teşvik etmek, ekonomik politikanın temel amaçları olarak bütün üye ülkelerde üretken kaynakların geliştirilmesi ve yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde yaygınlaşmasına imkan sağlamak, kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek, rekabetçi kambiyo ayarlamalarının önüne geçmek, rekabetçi devalüasyonları önlemek, dünya ticaretinin büyümesine engel oluşturan kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldıracak ve üye ülkelerin karşılıklı ilişkilerini düzenlemek amacıyla birçok uluslu ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak, ödemeler dengesinde oluşabilecek geçici bozulmaları gidermek amacıyla uluslararası ticaret ve karşılıklı refahı bozacak önlemlere başvurmalarını önlemek için, üye ülkelere fon

kaynaklarını kullanabilme imkanı sağlamak, ayrıca bu amaçlara uygun olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengelerinde ortaya çıkabilecek bir takım mekanizmaların oluşmasını önlemek.

IMF'nin kuruluşunu ve işleyişini düzenleyen ana sözleşmeye göre, Fon'un üyeleri kurucu üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kurucu üyeler, Bretton Woods'daki konferansa katılan ve 31 Aralık 1945 tarihine kadar fon ana sözleşmesini kabul eden ülkelerden oluşmaktadır. Diğer üyeler ise kuruluş aşamasından sonra fona katılan ülkelerdir. Her ülke IMF'ye üye olabilir. 45 ülke IMF'nin kurucu üyesi olup daha sonra katılan ülkelerle birlikte 2012 yılı itibariyle 188 ülke IMF üyesidir. IMF'ye üye ülkeler aynı zamanda Dünya Bankası'na da üyedirler.

IMF'ye üye olan her ülkenin SDR cinsinden belirlenmiş bir kotası vardır. Kotalar, ülkelerin ekonomik koşullarına göre belirlenmektedir. Ülkenin milli geliri, ihracatı ve dış rezervlerine ilişkin göstergeler ve çeşitli değerler, ülkenin kotasının belirlenmesinde önemli faktörlerdir. Ekonomik yönden güçlü olan ülkelerin kotaları, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır. Toplam miktarı 237.357.8 SDR olan kotalar, IMF gelir kaynaklarının önemli kısmını oluşturmaktadır. Kotaların çeşitli yönlerden önemi bulunmaktadır. IMF üyelerinin oy hakkı kotalarına göre belirlenmektedir. Kota, ülkenin IMF'den sağlayacağı mali olanakların sınırını göstermektedir. Ayrıca kota, ülkelere tahsis edilecek SDR miktarını da ortaya koymaktadır.

Her iki kuruluşun merkezi de Washington D.C.'dedir. IMF, Guvernörler Kurulu, Yürütme Kurulu, Başkan ve Sekreteryä, Komiteler ve gruplar ve Danışma Kurulu'ndan oluşmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası, Bretton Woods İkizleri olarak adlandırılmaktadırlar. 1973 yılında Bretton Woods sistemi yıkılmış fakat IMF, gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki parasal mekanizmanın koordinasyonu ve danışmanlığını yürütmeye devam etmiştir. Ancak, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren artan spekülâtif sermaye hareketleri ile birlikte paritelerin piyasalar tarafından belirlenmesi, IMF'nin en önemli

danışma işlevini yitirmesine yol açmıştır. IMF'nin sanayileşmiş ülkelerin ödemeler dengesi sorunları ile ilgisi bu tarihten sonra genelde kesilmiştir. Fon'un finansal desteğinin odağı bundan sonra azgelişmiş ülkelerin üzerine kaymıştır. Böylece IMF, gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu uluslararası parasal danışmanlık görevini bırakıp azgelişmiş ülkeler için kriz yöneticisi ve finansör rolüne geçmiştir.

Ancak günümüzde gelişmiş ülkeler de IMF'nin çalışmalarından dolayı da olsa yararlanmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler uluslararası ticari ilişkilerinde, gelişmekte olan ülkeleri IMF ile stand-by anlaşması yapıp yapmadığına göre değerlendirmektedirler. Böylece gelişmekte olan ülkelere kredi ve yatırım yapma kararı verilirken büyük ölçüde IMF kriterleri göz önünde bulundurulmaktadır.

Bretton Woods sisteminin çökmesi, uluslararası likiditenin artması ve buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerin çoğunun dalgalı kur rejimini benimsemesi, uluslararası petrol şokları dünya ekonomisinde değişimlere yol açmıştır. 1980'den sonra yaşanan küreselleşme süreci ile birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarında erken dışa açılmanın yol açtığı problemler ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin ardı ardına yaşanan uluslararası şoklardan etkilenme dereceleri, gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha yüksek olmuştur. Sonuçta bir yandan yurt içi dengelerde yaşanan bozulma ve buna bağlı yüksek enflasyon oranları, diğer yandan hızla artan cari açık finansal piyasalarda ciddi krizlerin yaşanmasını ve yayılmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Latin Amerika ülkeleri de krizlerden önemli ölçüde etkilenen ülkelerdendir. Başta Brezilya, Arjantin ve Meksika olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesi, endüstrileşmek ve özellikle altyapı programları için uluslararası kurumlardan büyük miktarda borç aldılar. Bu ülkelerin ekonomileri geliştikçe uluslararası kredi kurumları borç vermeye devam etmiştir. Ancak 1982 yılına gelindiğinde uluslararası sermaye piyasaları Latin Amerika ülkelerinin borçlarını ödeyemeyeceklerini anladılar ve böylece borç krizi başlamıştır. Bu krizler ile mücadelede özellikle IMF tarafından önerilen ekonomik istikrar politikaları uygulanmış bu çerçevede sıkı para ve maliye politikası önlemleri ile finansal krizlerin piyasalar üzerindeki etkileri azaltılmaya çalışılmıştır.

Latin Amerika ülkeleri yaşanan krizler karşısında genellikle IMF tarafından önerilen istikrar politikalarını uygulayarak birinci önceliği enflasyonla mücadeleye vermişlerdir. Uygulanan istikrar programlarıyla fiyat azalışları ile yurtiçi talebin baskı altına alınması yoluyla enflasyonun azaltılması hedeflenmiştir. Finansal piyasalarda oluşan kırılganlıkların yabancı sermaye kaçışını daha fazla hızlandırmaması için finansal piyasalara güven vermeyi amaçlayan daraltıcı uygulamalara yer verilmiştir. Bölge ekonomilerinin en önemli başarısı enflasyonun düşürülmesi olmuştur. Ancak bütçe açıkları ve işsizlik sorunu devam etmiştir. Latin Amerika ülkelerinin hemen hepsinde uygulanan istikrar programlarının büyük bir kısmı, ülkelerde yapısal düzenlemeler yeterli düzeyde olmadığından kendinden beklenen sonucu vermemiştir. Ülkelerde yaşanan siyasi değişimler de bu politikaların uygulanma sürecini etkilemiş ve başarılı sonuçların gecikmesine yol açmıştır.

Finansal piyasalarda yaşanan bir diğer kriz de Güneydoğu Asya Krizi'dir. Güneydoğu Asya krizi, 1997 yılı ortalarında başta Tayland olmak üzere Güneydoğu Asya ülkelerinde çıkmış, birçok ülkede ödemeler dengesi ve cari hesaplar açık vermeye başlamıştır. Bunun sonucunda piyasalarda dalgalanmalar başlamıştır. Bölge ülkelerinde döviz kurlarının çok uzun süredir istikrarlı olması, aşırı dış borçlanma sebebiyle piyasalarda risklerin artmasına neden olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak da, kurların aşırı yükseldiği görüşü piyasalarda hakim olmuş ve döviz kurları üzerinde baskı yaratmıştır. Bölge ülkelerinde mali disiplinden uzaklaşmalar, bankaların yapılarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik kriz, siyasi krize ortam hazırlamış ve her iki kriz bir sarmal şeklinde birbirini olumsuz yönde etkileyerek krizin büyümesine yol açmıştır. Bu belirsizlik ortamı, para ve sermaye piyasalarındaki baskıları artırmış ve krizin derinleşmesine yol açmıştır. Tayland, Endonezya ve Güney Kore IMF ile istikrar programları içeren anlaşmalar imzalamışlardır.

IMF, 1980 ve 1990'lı yıllarda dünya tarihinde rastlanan en yüksek ve uzun süreli büyümenin yaşandığı Asya ekonomileri modelini, gelişmekte olan ülkelere model göstermiş, herhangi bir aksaklığa işaret etmemiştir. IMF, krize neden olan politikaları önceden öngöremediği ve krizin derinliğini tahmin edemediği şeklinde eleştirilerle karşılaşmıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın ardından dönemin siyasal dönüşüm sürecinde, Batı dünyası ile daha samimi siyasal ve ekonomik ilişkilere yönelmiştir. Yeni oluşturulan uluslararası örgütlere üye olmaya başlamış ve Batı Dünyası içinde kendine bir yer edinmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Türkiye IMF ve Dünya Bankası'na 19 Şubat 1947'de TBMM'de kabul edilen ve 5016 sayılı yasa ile resmen üye olmuştur. Türkiye IMF'ye 43 milyon dolarlık kotayla üye olmuştur. IMF ilkeleri gereğince kotanın 10 milyon 750 bin doları altın olarak teslim edilmiş, kalan %75'e karşılık olan 32 milyon 250 bin doların karşılığı 90 milyon 300 bin lira da T.C. Merkez Bankası'nda Fon adına açılan özel bir hesaba yatırılmıştır.

Türkiye, IMF'ye üye olduğu tarihten günümüze kadar karşılaştığı ekonomik krizlerden kurtulabilmek, yapısal değişimleri sağlayabilmek ve finansman sıkıntılarını giderebilmek amacıyla IMF ile 19 stand-by anlaşması imzalamış ve istikrar programları uygulamıştır. Türkiye, IMF ile en çok anlaşma yapan ülkeler ve IMF kaynaklarını en çok kullanan ülkeler arasında listenin başlarında yer almaktadır.

1950'li yıllarda başlayan, 1960'larda ve 1970'li yıllarda artan bir ivme ile devam eden Türkiye'nin ithal ikameci modeli, dış etkilerden olabildiğince uzak tutulmaya çalışılan bir iç pazar, sabit döviz kuru politikası, düşük faiz oranları ve yoğun devlet destekli dayanıklı-dayanıksız tüketim malları üretme ağırlıklı bir sanayileşme politikasının üzerinde yükselmiştir. Ticaretten sanayiye geçiş yapan yerli firmaların, yabancı sermaye ile işbirliği temeline dayanarak başlattıkları sanayileşme bu modelin omurgasını oluşturmuş, KİT'ler de bu sanayiye başta düşük fiyatlı girdi olmak üzere destek vermişlerdir. Ancak bu birikim modelinin sorunu, döviz kurunun sabit tutulmasının etkisiyle ihracatı kulak arkası etmesi ve girdi, araç-gereç yönünden ithalata bağımlı olmasıydı. Bu her yıl artan oranlarla dış açık verilmesi anlamına geliyordu. Dış açık, işçi dövizleri ve tarım ürünleri ihracatıyla kapatılamayınca dış borçlanma kaçınılmaz olmuş ancak dış borç ödeme kabiliyetinin azalması sonucunda da birikim modelinin kendini yenileme şansı azalmıştır. Bu birikim modelindeki tikanıkları aşmak için Türkiye IMF'li tarihindeki stand-by düzenlemelerinin 10 tanesini 1961-1970 yılları arasında imzalanmış, ancak bunlar arasında 1963, 1967, 1968 ve 1970 yıllarında yapılan

anlaşmalardaki şartlar yerine getirilmiş ve tahsis edilen 1.4 milyar SDR'lik kaynağın tamamı kullanılmıştır. 1961, 1962 ve 1965 yıllarında yapılan anlaşmalar sırasında, beklentilerin üzerinde gerçekleşen sermaye girişi, azalan ithalat talebi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi nedeniyle tahsis edilen kaynakların tamamının kullanılmasına ihtiyaç duyulmamıştır. 1964 yılında yapılan stand-by düzenlemesi iki defa revize edildikten sonra ve 1969 yılında yapılan stand-by düzenlemesi de yeni gelen hükümetin izlediği ekonomik model sonrası kredinin tamamı kullanılmadan iptal edilmiştir.

1970-1980 döneminde Türkiye ekonomik ve sosyal açıdan zor zamanlar geçirmiştir. Bu dönemde fiyat istikrarında bozulmalar yaşanmış bunun sonucunda da 1970 yılında devalüasyon yapılmıştır. 1971-1978 yılları arasında Türkiye ile IMF arasında imzalanmış anlaşma bulunmamaktadır. Ancak, 1973 yılında yaşanan petrol şoku ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın gibi sebeplerden dolayı 1977 yılından itibaren, üretim ve yatırım için gerekli olan ithalatın zamanında ve yeterli kadar yapılamaması, işgücü piyasasındaki sorunlarla birlikte ekonominin arz cephesinde önemli aksaklıklara ve tikanıklara neden olmuştur. Sonuçta 1978 yılında IMF ile Türkiye tekrar stand-by anlaşması imzalamıştır. IMF'nin devalüasyon isteği yerine getirilmeyince anlaşma askıya alınmış, 1979 yılında yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu anlaşma da performans kriterlerinin yerine getirilememesi nedeniyle iptal edilmiştir.

1980 yılına gelindiğinde Türkiye içinde bulunduğu yüksek enflasyon, kısa vadeli dış borç, işsizlik, ithalat tikanıklıkları ve ihracat durgunluğu gibi problemlerine çözüm bulmak amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde IMF ile yapılan bir anlaşma gereği büyük çaplı mali reformlar yapılmasını gerektiren bir istikrar programını yürürlüğe koymuştur. 24 Ocak Kararları, kısa dönemli istikrar önlemlerinin ötesinde, orta ve uzun dönemli yapısal dönüşümlere yönelik olmuştur. Kısa dönemde dış açığın azaltılmasıyla, ödemeler dengesinde bir iyileşme ve enflasyon hızında yavaşlama hedeflenmiştir. Orta ve uzun dönemde enflasyon ve dış ödemeler dengesi sorununa kalıcı çözümler getirilmesi ve ülkenin ithal ikameci birikim modelinden çıkarak uluslararası rekabete açık, dışa dönük sanayileşmeye dayalı yeni bir birikim modeline geçilmesi amaçlanmıştır. Alınan tedbirler sonucunda ihracatta artışlar yaşanmış, fiyat artışlarında azalmalar olmuşsa da istikrar programından beklenen başarı elde edilememiştir. Bu

dönemde kullanılması öngörülen kredinin tamamı kullanılmıştır. 1983 yılında IMF ile tekrar bir stand-by anlaşması imzalanmıştır ancak gerekli performans kriterlerinin yerine getirilememesi sonucu iptal edilmiştir. 1984 yılına gelindiğinde IMF ile yeniden bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. 1984 yılından sonra Türkiye 10 yıl IMF ile anlaşma yapmamıştır.

1990'lı yıllarda 24 Ocak Kararlarının etkisini belirgin bir şekilde yitirdiği görülmektedir. Bu yıllarda, kamu açıklarının artması, bu açıkların aşırı borçlanma ile finanse edilmesi, TL'nin aşırı değerlenmesinden dolayı dış ticaret açığının artması, vergi gelirlerinin düşük olması, faiz oranlarının aşırı sıcak para girişine neden olacak kadar yüksek olması ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan politik istikrarsızlık sistemin tıkanmasına neden olmuştur ve bunun sonucunda da 1994 yılında IMF ile tekrar stand-by anlaşması imzalanmıştır. Ancak, 1994 yılında IMF ile yaptığı anlaşmanın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi olumlu olmamıştır. IMF ile yapılan stand-by düzenlemesi performans kriterlerindeki sapmalar nedeniyle 1995 yılında askıya alınmış, daha sonra da iptal edilmiştir.

1999 yılına gelindiğinde ise, yurt dışında başlayan Brezilya Krizi, yurt içinde ise 17 Ağustos depremi sonrasında iç borçlanmada reel faizler ve borç/GSMH oranında artış meydana gelmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar mevcut durumun sürdürülemez olduğunu bildirmişlerdir. Bütün bu gelişmeler sonucunda, 1999 yılının Aralık ayında, IMF ile üç yıllık orta vadeli yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşmayla IMF, Türkiye'ye 4 milyar dolar tutarında kredi vermeyi onaylamıştır. 2000 yılında programın uygulanmaya konulması ile başlangıçta bir ekonomik canlanma gözlene de fiyat artışları kur artışlarının üzerinde seyrettiği için ulusal para reel olarak değer kazanmıştır. Bu gelişmenin sonucunda ithalat artarken ihracatın sabit kalması dış ticaret dengesinin bozulmasına neden olmuştur. İstikrar programının açıklanmasıyla beraber meydana gelen olumlu etkinin faiz hadlerini beklenenden hızlı biçimde düşürmesi tüketim malları talebini ve ithalatını artırmıştır. Enflasyon bir önceki yıla göre düşmüştür. Ancak buna rağmen fiyat artışları programda öngörülenin üzerinde gerçekleşmiştir.

Uygulanan programın devamı için gerekli olan kaynak ihtiyacına bağılı olarak 18 Aralık 2000 tarihli niyet mektubu ve 21 Aralık 2000 tarihinde ek rezerv kaynak kullanımı ile 17. Stand-by Anlaşması revize edilmiştir.

11 Eylül olaylarından sonra oluşan dış siyasal koşullar, Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardan sağladığı mali desteğin artarak devam etmesini kolaylaştırdı. Şubat 2002'de IMF ile yapılan üç yıllık 18. stand-by düzenlemesiyle Türkiye'ye 16 milyar dolarlık kredi sağlandı. 2000 programının 19 milyar dolarlık IMF desteğinde kullanılmayan 4 milyar dolar, Şubat 2002'de açıklanan kredi miktarına (16 milyar dolara) dahil edilmiştir.

IMF ile 2002'de imzalanarak 2005'te sona eren ekonomik program daha önce uygulanan programlara göre hedeflere daha yaklaşmıştır. Ancak, istihdam ve tasarruf gibi alanlarda bir değişme ya da gelişme kaydedilmemiş ve 2005–2008 yıllarını kapsayacak yeni bir stand-by anlaşmasının imzalanmasından alıkoyamamıştır.

19. Stand-by düzenlemesi, 18. Stand-by Anlaşması sonlanmadan önce 11 Mayıs 2005 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiş ve 10 Mayıs 2008'de sona ermiştir. 19. Stand-by Anlaşmasının öngördüğü hedefleri yakalamada istenilen performans gösterilememiş, bu sonucun alınmasında 2006 yılından beri dalgalanmaya başlayan dünya finans piyasalarının olumsuz etkisi oldukça önemli olmuştur.

Son stand-by anlaşmasının sona ermesinden sonra yeni stand-by anlaşması imzalanması için IMF ile anlaşma yolları aranmış olmasına rağmen, görüşmelerde yeni bir anlaşma zemini bulunamamıştır. Bu durumda IMF'nin belediye gelirlerini denetleme gibi bazı konularda ısrarcı davranması ve Türkiye'nin IMF'ye artık ihtiyacı kalmadığı yönündeki inancın etkisi büyüktür.

Çalışmada iki ayrı analiz yapılmıştır. İlk analizde, Türkiye'nin IMF'ye üye olduğu 1947 yılından itibaren uygulanan IMF istikrar programları kapsamında kullanılan kredilerin büyüme, cari açık, enflasyon, ödemeler dengesi üzerindeki etkileri VAR (Vektör Otoregresif Model) ekonometrik yöntemi ile ölçülmüştür. İkinci analizde

ise, IMF programı uygulanan yıllarla ile IMF programı uygulanmayan yıllardaki büyüme, cari açık, enflasyon, ödemeler dengesi değerleri “Öncesi Sonrası” yöntemi ile t testi ile ölçülmüştür. Analizler, E-Views 7.1 (Econometric Views) bilgisayar programı kullanılarak yapılmıştır.

İlk analizde, 1947’den 2008’e kadar olan sürede IMF’den alınan kredilerin büyüme, cari açık, enflasyon ve ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla ilk olarak serilerin logaritması alınmıştır. Daha sonra elde edilen logaritmik serilerin zaman yolu grafikleri oluşturulmuştur. Her bir makroekonomik değerin E-Views’te Olağan En Küçük Kareler yöntemi ile regresyon analizi yapılmıştır. %95 anlamlılık düzeyinde yapılan analizde IMF kredilerinin tek başına büyüme ve TÜFE üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, cari açık ve ödemeler bilançosu üzerinde ise anlamlı etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak durağan olmayan zaman serilerinin regresyon tahminleri yanıltıcı sonuçlara neden olacağından ADF testi ile değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. ADF testi sonuçlarına göre büyüme değişkeni durağan bir seriye sahiptir. Cari açık, IMF kredileri ve TÜFE değişkenleri serilerinin birinci farkında durağanlaşmıştır. Ödemeler bilançosu değişkeni ise serinin ikinci farkında durağanlaşmıştır. Aynı derecede durağanlaşan seriler cari açık, IMF kredileri ve TÜFE Eşbütünleşme Analizine tabi tutulmuştur. Analizin sonuçlarına göre cari açık ve TÜFE değişkenleri IMF kredileri arasında eşbütünleşme yoktur. Diğer bir deyişle, uzun dönemde cari açık ve TÜFE ile IMF kredileri birlikte hareket etmemektedir.

İkinci analizde IMF ile anlaşma yapılan ve yapılmayan dönemlerde ekonomik göstergeler bakımından anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek için göstergelerin logaritmik değerleri üzerinden t testi kullanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

1947-1960 arasındaki anlaşma öncesi dönem ile 1961-1971 anlaşma dönemi karşılaştırıldığında sadece cari açık değişkeninde iki dönem arasında anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır. 1961-1971 döneminde IMF ile anlaşma yapılan dönemdir ancak bu dönemde cari açık artmıştır.

1972-1977 arası anlaşma öncesi dönem ile 1978-1985 arası anlaşma dönemi karşılaştırıldığında ise sadece TÜFE değişkeninde anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. 1978-1985 döneminde IMF ile anlaşma yapılan dönemdir ancak bu dönemde TÜFE pozitif artış göstermiştir.

1986-1993 arası anlaşma öncesi dönem ile 1994-1996 anlaşma dönemi karşılaştırıldığında yine sadece TÜFE değişkeninde iki dönem arasında anlamlı fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1994-1996 döneminde IMF ile anlaşma yapılan dönem olmasına rağmen TÜFE pozitif artış göstermiştir.

1997-1999 arası anlaşma öncesi dönem ile 2000-2008 anlaşma dönemi karşılaştırıldığında yine sadece TÜFE değişkeninde iki dönem arasında anlamlı fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2000-2008 arası dönem IMF ile anlaşma yapılan dönemdir ve bu dönemde TÜFE değişkeninde negatif bir artış olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Yalçın. **24 Ocak Kararları ve Yapılan Tercihlerin Amaç ve Araçları**. İstanbul, 1982.
- Açba, Sait. “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Dış Borçlanma-II”, **İktisat ve Maliye**. Haziran 1989, Sayı:6, Cilt XXXVI.
- Akalın, Gülsüm ve Ayhan Uçak, “Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve IMF’nin Kriz Yönetimi”, **Öneri**. Haziran 2007.
- Akgül, L. Hilal. **Ekonomide Kurtuluş Savaşımı**. İstanbul: Altın Kitaplar, 2006.
- Akkaya, Şahin ve M. Vedat Pazarlıoğlu, **Ekonometri I**. 4.Basım. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2000.
- Akkan, Nejla Adanur. “Finansal Krizlerin Anatomisi”, **Öneri**. Cilt:5, Sayı: 19, Ocak 2003.
- Alkin, Erdoğan. **Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010.
- Alkin, Erdoğan. **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2389, 1978.
- Alkin, Erdoğan. “Yıl Ortasında Dünya Ekonomisi-Türkiye Ekonomisi”, **İktisat Dergisi**. Sayı:405, İFMC Yayınları, 2000.
- Alpago, Hasan. **IMF Türkiye İlişkileri**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Alpar, Cem. ve Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Ekonomik Kuruluşlar**. 3. Basım. İstanbul: Evrim Yayınları, 1988.
- Altuğ, Nuray. **İstikrar Politikaları ve Ülke Örnekleri**, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2001.
- Apak, Sudi. **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1993.
- Apak, Sudi ve Ayhan Aytaç, **“Küresel Krizler Kronolojik Değerlendirme ve Analiz”**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2009.
- Arıcan, Erişah. **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye**. İstanbul: Derin Yayınları, 2002.

- Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1982.
- Aydın, Bahadır. "Heterodoks ve Ortodoks İstikrar Programları Üzerine Bir Değerlendirme", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**. Cilt:XIX, Sayı:185, 1995.
- Aydın, Bahadır. "İstikrar Politikaları, Yapısal Uyum Programları: İktisat Politikaları", **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl:3, Sayı:146, Mayıs 1998.
- Bahçeci, Sema. **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi**, Ankara: DPT, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ekonomik Modeller Dairesi Başkanlığı, 1997.
- Bagir, Reza, Rodney Ramcharan ve Ratna Sahay. "IMF Program and Growth: What is Link", **Preliminary Draft**. 2003.
- Ballı, Selçuk ve Ahmet Büyükalvarcı. **Finansal Krizler Tarihi**, İstanbul: Çatı Kitapları, 2011.
- Başol, Koray. **Türkiye Ekonomisi**. 7. Basım. İzmir: Anadolu Matbaası, 2001.
- Bayar, Ali H. "The Developmental State and Economic Policy in Turkey", **Third World Quarterly**. Vol:17, No:4, 1996.
<http://homes.ieu.edu.tr/~ibagdadi/INT230/Alı%20H.%20Bayar%20%20Economıc%20Policy%20in%20Turkey.pdf>.
- Berksoy, Taner. **Türkiye'de İstikrar Arayışları ve IMF, IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**. Ankara: Savaş Yayınları, 1982.
- Binay, Şükrü ve Kürşat Kunter. "Türkiye'de Mali Liberalleşmede Merkez Bankası'nın Rolü 1980-1997", **İktisat İşletme ve Finans**. Ocak 1999.
- Bird, Graham ve Dane Rowlands "Can We Explain the Pattern of IMF Lending" Gustav Ranis, James Vreeland, and Stephen Kosack (editör). **Globalization and the Nation State: The impact of the IMF and the World Bank**. Routledge: London, 2005.
- Boratav, Korkut. **Türkiye'de Devletçilik**. Ankara: Savaş Yayınevi, 1982.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**. İstanbul: Gerçek Yayıncılık, 1998.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, İstanbul: Kitabevi, 2009.
- Boughton, James M. **Why White, Not Keynes?**, IMF Working Paper, No:52, 2002.
- Bozdağ, İbrahim. **IMF'nin Ülkeler Üzerindeki Siyasal Etkisi**. Ankara: Aşama Matbaacılık, 1990.

- Bruno, Michael. **Crisis, Stabilization and Economic Reform**, Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Bruno, Micheal. **Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform**. Zülfü Dicleli (çev.), 1. Basım. İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları, 1994.
- Calvo, Guillermo ve Carlos Végh, "Inflation Stabilization and BOB Crises in Developing Countries", **NBER Working Papers**. No: 6925, February 1999.
- Cata- Hernandez, Ernesto."Russia and the IMF", **Problems of Post-Communism**. Mayıs/Haziran 95, c. 42, Sayı: 3, 1995.
- Celasun, Merih. "2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme", <http://www.econ.utah.edu/~ehrbbar/erc2002/pdf/i053.pdf>. 26 Şubat 2012.
- Ceylan, Servet. **Uluslararası Para Fonu**. <http://www.kaum.ktu.edu.tr/A/imfweb.htm>. (18.Temmuz 2011).
- Cin, M. Fatih. Bilge Köksal Yalçın ve M Kemal Doğru. "**Heteredoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme**", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2000-2001, No: 23-24.
- Conway, Patrick. "IMF Lending Programs: Participation and Impact", **Journal of Development Economics**. Vol:45, 1994.
- Cook, Paul ve Colin Kirkpatrick. **Macroeconomics For Developing Countries**, New York: Harvester Wheatsheaf, 1990.
- Çakıcı, Umut. "Arjantin: Son Gelişmeler", **Garanti Dergisi**, Şubat 2003.
- Çarıkçı, Emin. "Cumhuriyetten Bugüne Türkiye’nin İktisat Politikaları ve Neticeleri", **Yeni Türkiye**. Ankara, Eylül-Aralık 1998, Yıl:4, Sayı:23-24.
- Çavdar, Tevfik. **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995.
- Çavdar, Tevfik. **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.
- Çelebi, Kemal. **Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**. Manisa: Emek Matbaacılık, 1998.
- Coşar, Nevin. "Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Sayı:60, 2005.

Davidson, R. ve Mackinnon, J.G. **Estimation and Inference in Econometrics**. London: Oxford University Press. 1993.

Demir, Gülten. **Asya Krizi ve IMF**. İstanbul: Der Yayınları, 1999.

Demircan, Esra Siverekli ve Meliha Ener. “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**. T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:1, Sayı:1-2.

Demirgil, Demir. “İstikrardan Kalkınmaya”, **İktisat Dergisi**. Sayı: 210, İstanbul, 1982.

Dikkaya, Mehmet ve Deniz Yakışır. **Türkiye Ekonomisinde Radikal Dönüşüm:1980-2007**. Ankara: Orion Kitabevi, 2008.

Driscoll, David. D. **What is The International Monetary Fund**, Washington D.C.: IMF Publications, 1992.

Doğan, Seyhun ve Halil Özekicioğlu. “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2005.

Doğan, Yalçın. **IMF Kıskaçında Türkiye**. İstanbul: Özyılmaz Matbaası, 1987.

Doorodian, K, “Macroeconomic Performance and Adjustment under Policies Commonly Supported by the International Monetary Fund”, **Economic Development and Culturel Change**. 1993.

DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**.

DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**. Ankara, 1967.

Dreher, Axel. IMF and Economic: The Effects of Programs, Loans and Compliance with Conditionally.

Dubro, Alec. **The World Bank**, France: Public Services International, 1998.

Dura, Cihan. **Türkiye Ekonomisi**. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No:19, 1991.

Eğilmez, A. Mahfi. **IMF Dünya Bankası ve Türkiye**. İstanbul: Creative Yayıncılık, 1997.

Eğilmez, Mahfi. “IMF Dünya Bankası Grubu ve Türkiye”, **Finans Dergisi**. Yayın No:2, İstanbul, 1996.

Ellwood, Wayne. **Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu**. Betül Dilan Genç (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

- Enç, Ercan ve Gökhan Aykaç. “Türkiye’nin IMF Deneyimine Bir Bakış”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**. 3/2003.
- Ener, Meliha ve Esra Demircan. **Küreselleşen Dünyada IMF Politikaları ve Türkiye**, Ankara: Roma Yayınları, 2004.
- Engle R. F. Ve C.W.J. Granger. “Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, **Econometrica**, 1987, 55, 2.
- Erdem, Ekrem, Ömer Şanlıoğlu, M. Fatih İlgün. **Türkiye’de Hükümetlerin Makro Ekonomik Performansı (1950-2007)**. Ankara: Detay Yayıncılık, 2009.
- Erdinç, Zeynep. “Türkiye’de 2002-2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı: 11, Aralık 2004.
- Erdinç, Zeynep. “Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:18, 2007.
- Erdoğan, Engin. **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye’nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:227, 1988.
- Erdost, Cevdet. “Uluslararası Para Sistemi ve Doların Serüvenleri”, Cevdet Erdost (Ed.). **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye** içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982.
- Eroğlu, Nadir ve İlhan Eroğlu. “IMF –Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **KMU İİBF Dergisi**. Yıl:11, Sayı:17, Aralık/2009.
- Ertem, Barış. “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 12, Sayı: 21, Haziran 2009.
- Ertüzün, Tefik. “Para ve Maliye Politikaları, Yeni Yüzyıla Girerken Meselelerimiz”, **Aydınlar Ocağı Yayınları**. Sayı: 5, 1987.
- Esen, Oğuz. **Türkiye’de Uygulanan IMF Destekli Yapısal Programlar Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul: Alkım Yayıncılık, 2002.
- Eşkinat, Rana. **Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:3, 2001.
- Frankel, A. Jeffrey ve Shang-Jin Wei, “Managing Macroeconomic Crises”, **NBER Working Paper Series**. No:10907, November-2004.

- Galbraith, John Kenneth. **Büyük Kriz 1929**. İstanbul: Pegasus Yayınları, çev. Özkan Özdem ve Elif Nihan Akbaş, 2009.
- Gilpin, Robert. **The Political Economy Of International Relations**. USA: Prinction University Press, 1987.
- Gray, H. Peter. **International Ekonomic Problems and Policies**. USA, 1987.
- Goldstein, Morris ve Peter Montiel. “Evaluating Fund Stabilization Programs with Multicountry Data”, **IMF Staff Papers**. Vol:33, 1986.
- Gökdemir, Levent. **Milli İktisat’tan Küreselleşmeye:1923-1980 Dönemi Türkiye’de Uygulanan Kalkınma Politikaları**. Ankara: Detay Yayıncılık, 2007.
- Gujarati, D.N. **Basic Econometrics**. 3. Basım. McGraw-Hill (çev. Şenesen, Ümit ve Günlük Şenesen, Gülay), 1995.
- Gülcan, Yaprak ve Yeşim Kuştepe. “Türkiye’de IMF Programları Ahlakı Tehlike Yaratıyor Mu?: Bir Tartışma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 8, Sayı:1, 2006.
- Güloğlu, Bülent ve A. Ender Altunoğlu. “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:27, Ekim 2002.
- Günçaydı, Öner ve Suat Küçükçiftçi. “Financial Reforms and the Decomposition of Economic Growth: An Investigation of the Changing Role of the Financial Sector in Turkey” **Review of Middle East Economics and Finance**. Vol. 3, No. 1, 2005 April.
- Güney, Pelin Öge. “İstikrar Politikaları, Hedefleme Stratejileri ve Türkiye Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt:24, Sayı:1, 2006.
- Güran, Nevzat ve İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, 4.Basım. Isparta: Tuğra Ofset, 1999.
- Hayaloğlu, Pınar ve Seyfettin Artan. “Küresel Ekonomik Krizlerde IMF’nin Değişen Rolü”, **International Journal of Economic and Administrative Studies**. Year 3, Number 6, Winter 2011.
- Haq, Nadeem Ul ve Mohsin S. Khan. “Do IMF-Supported Programs Work? A Survey of the Cross-Country Empirical Evidence”, **IMF Working Paper**. No: 98, 1998.
- Helleiner, Eric, **Stage and Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990’s**. USA: Ithaca Cornell University Press, 1994.

- İhsan, Ersan. İhsan **Euro Pazarlar ve Türkiye**. İstanbul: Formül Matbaacılık, 1979.
- İnan, Emre Alpan. “Dezenflasyon Programının Türk Bankacılık Sistemine Olası Etkileri”, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, **Bankacılar Dergisi**. Sayı 32, 2000.
- İnan, Emre Alpan. “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 41, 2002.
- İTO, **Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış**, İstanbul, Yayın No:1989-1, 1989.
- Jha, Raghbendra. **Macroeconomics For Developing Countries**. 2. Basım. Routledge, London ve New York, 2003.
- Joyce, P.Joseph. “Time Present and Time Past: A Duration Analysis of IMF Programs Spells”. **Federal Reserve Bank of Boston Working Paper**, 2003.
- Kalaycı, İrfan. “IMF Kıskaçında Arjantin Ekonomisi: Bir Çöküşün Arka Planı ve Türkiye İçin Bazı Dersler”, **İktisat İşletme Ve Finans**. Şubat 2003.
- Kanlıgöz, Cihan. “Kamu Borçlanma (İstikraz) Sözleşmeleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:52, Sayı:1.
- Kantarcı, Hasan Bülent ve Rıdvan Karacan. “Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye-IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**. Sayı: 155, Temmuz-Aralık, 2008.
- Karabıçak, Mevlüt. “IMF’nin Gelişim Süreci, Türkiye’de Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan IMF Politikaları ve Uygulama Sonuçları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Cilt:11, Sayı:2, 2006.
- Karaçor, Zeynep. “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKA_RACOR.PDF. (26 Şubat 2012).
- Karluk, Rıdvan. **Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm**. 11. Basım. İstanbul: Beta Yayınları, 2007.
- Karluk, Rıdvan. **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1995.
- Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Beta Yayınları, 2002.
- Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**. 7. Basım. İstanbul: Beta Basım, 2003.

- Karluk, Rıdvan, Özgür Tonus ve Nazım Çatalbaş. **Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye**. <http://www.econturk.org/tonus.pdf>. 03 Eylül 2011.
- Karpat, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi**. 2. Basım. İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996.
- Kayıkçı, Fazıl. **Cari İşlemler Dengesi İşlemleri, Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010.
- Kazgan, Gülten. **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1988.
- Kazgan, Gülten. **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999.
- Kazgan, Gülten. **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2005.
- Kazgan, Gülten. **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**. İstanbul: Altın Kitaplar, 1995.
- Kazgan, Haydar, Toktamış Ateş, Oğuz Tekin, Murat Koraltürk, Alkan Soyak, Nadir Eroğlu ve Zeynep Kaban, **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Cilt 2, 1999.
- Kelly, Margaret R. "Fiscal Adjustment and Fund Supported Programs, 1971-80", **IMF Staff Papers**. Vol:29, December 1982.
- Kepenek, Yakup. **Türkiye Ekonomisi**. Ankara: Savaş Yayınları, 1984.
- Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Khan, Mohsin S. "The Macroeconomic Effects of Fund-Supported Adjustment Programs", **IMF Staff Papers**. Vol:37, No:2, 1990.
- Khan, Muhsin S.ve Malcolm D. Knight, "Stabilization Programs in Developing Countries: A Formal Framework", **IMF Staff Papers**, Vol:28, No:1, 1981.
- Kılıçbay, Ahmet. **Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler**. 4.Basım. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Killick, T. Malik, M. ve Manuel, M. "What Can We Know About The Effects Of IMF Programmes". **ODI Working Paper**, No:47, London:Overseas Development Institute, 1991.

- Kindleberger, Charles P. **The World in Depression 1929-1939**. Berkeley: University of California Press, 1986.
- Koçak, Cemil. “Siyasal Tarih (1923-1950) Türkiye Tarihi 4”. **Çağdaş Türkiye 1908-1980**. Cilt: II, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- Koray, Meryem. **Sosyal Politika**. 2. Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Koyuncu, Murat ve Fikret Şenses. “Kısa Dönem Krizlerin Sosyo-ekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, **ERC Working Papers in Economics**. 04/13 Ağustos 2004.
- Köksel, Bilge. “Heterodoks İstikrar Programları ve İsrail Deneyimi”, **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl:13, Sayı:146, 1998.
- Köse, Salih. “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, **Planlama Dergisi**. Özel Sayı- DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>, (23 Ocak 2012).
- Kutlu, M. Sezai ve Rıza Demirci. **Stand-By Anlaşmaları Açısından Türkiye-IMF İlişkileri**. Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi No:3, 2001.
- Lipsey, Steiner ve Courant Purvis. **Macroeconomics**. 9th Edition. USA: Harper and Row Publishers, 1990.
- Maliye Bakanlığı. **Yıllık Ekonomik Rapor**. 2005.
- Makinen, Gail E. **Money, Banking and Economic Activity**. USA: Acedemic Press, 1981.
- Mee, Charles L. **The Marshall Plan**. USA: Simon and Schustur Yayınları, 1984.
- Meltzer, Allan H. **The IMF and Its Critics: Reform of Global Financial Architecture**. Cambridge: Cambridge University Pres. 2004.
- Mishkin, Frederic S. **The Economic Banking and Financial Markets**, 5 Basım, USA: Addision Wesley Yayınları, 1997.
- Morgil, Orhan. **Parasal Büyüme Modelleri ve Para Politikaları**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1982.
- Mullineux, A.W. **International Money and Banking**. İngiltere: Wheat Books, 1987.
- Mussa, Michael. **Arjantin ve IMF Zaferden Trajediye**. İ.Halit Elçi (çev.), İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2003.

- Mutlu, Servet. “Türkiye Ekonomisi ve IMF Politikaları”, **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl: 18, Haziran 2003.
- Ongun, M. Tuba. Ongun, “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. 2001/2.
- Oktar, Suat. “Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**. Yıl:31, Temmuz 1994.
- Önen, Z. Sacit. **Uluslararası Mali Kuruluşlar**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1996.
- Öner, Oğuz. **Türkiye’yi Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara Üye Yapan Anlaşmalar**, Ankara Üniversitesi: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:376.
- Önertürk, Pınar. **Uluslararası Parasal Gelişmeler ve Türkiye**. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1980.
- Özbek, Dilek. **Uluslararası Para Sistemi Teori ve Politika**. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1999.
- Özel, Saruhan. **Global Finansal Krizler**. İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, 2005.
- Özmucur, Süleyman. **İstikrar Politikaları**. İstanbul: Avcıol Basım Yayım, 1991.
- Öztürk, Nazım ve Yüksel Bayraktar. **IMF’nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri**. Ankara: Palme Yayıncılık, 2010.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913**. 3. Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- Parasız, İlker. **Enflasyon Kriz Ayarlamalar**. Bursa: Ezgi Yayınları, 2001.
- Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**. 1. Basım. Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998.
- Pastor, Manuel. “The Effects of IMF Programs in the Third World: Debate and Evidence from Latin America”, **World Development**. Vol 15, No 2, 1987.
- Sakallı, Gülay. “İç Borçlanmada Latin Amerika Örneği”, **Ekonomik Yaklaşım**. Cilt 9, Sayı:29, 1998.
- Salvatore. Dominick, “Ideas For Future of The International Monetary System”, **International Monetary and Financial Arrangements: Present and Future**. Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 1998.

- Salvatore, Dominick. **Uluslararası İktisat, Teori ve Problemler**. Tamer İşgören (çev.), İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1986.
- Savastano, Miguel ve M. Mussa. “The IMF Approach to Economic Stabilization”, **IMF Working Paper**. 1999.
- Sevüktekin, Mustafa ve Mehmet Nargeleçekenler. **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı**. Geliştirilmiş 3. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat**. Geliştirilmiş 16. Basım. İstanbul: Gizem Can Yayınları, 2007.
- Sims, Christopher A. “Macroeconomics and Reality”, **Econometrica**. 1980.
- Soyak, Alkan ve Cengiz Bahçekapılı; “İktisadi Krizler-IMF Politikaları İlişkisi ve Finance and Development Dergisindeki Yansımaları”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**. Sayı 144, 1998.
- Soyak, Alkan ve Nadir Eroğlu. “**Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF-Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü**”. <http://mpr.ub.unimuenchen.de/11466/1/kalkinmada.donusum.imf.politikasi.pdf>.
- Sönmez, Mustafa. “IMF ile 51 Yılın Bilançosu”, **75 Yılda Paranın Serüveni**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Stock, H.J. ve Watson, W.M. “Vector Auto Regressions”, **Journal of Economic Perspectives**. 15(4), 2001.
- Sugözü, İbrahim Halil. **Devlet Borçları IMF-Dünya Bankası Ve Türkiye**. Ankara: Nobel Yayınevi, 2010.
- Sülker, Kemal. **Dünya’da ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1998.
- Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**. Bursa: Ezgi Yayınları, 2000.
- Şanlı, Ufuk. **Borç Kapanı: IMF**, İstanbul: Selis Yayınları, 2002.
- Şen, Hüseyin ve Erdal Demirhan. “Arjantin Gerçeği: Mucizeden Felakete Sürükleniş”, **Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar**. Sayı: 487, Ekim 2004.
- Tarlan, Selim. **Uluslararası Mali Kuruluşlar**. Ankara: Maliye Bakanlığı, 1979.
- TCMB. **Bakanlar Kurulu Sunumu**. 2007.

TCMB. **Ekonomik Görünüm**. 2005.

TCMB. **2006-1 Ocak Enflasyon Rapor**. 2006.

Telatar, Erdinç. “İstikrar Programlarında Nominal Çıpa Seçimi ve Uygulama Sonuçları”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt:18, Sayı:2, 2000.

Temel, Adil, Ercan Boyar ve Şeref Saygılı. “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999)”, **Planlama Dergisi**. Özel Sayı, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı.

Tezel, Yahya Sezai. **Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Timur, Taner. **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Tokgöz, Erdinç. **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**. 6 Basım. Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001.

Turan, Gül Günver. **Uluslararası Para Sistemi Dünyası ve Bugünü**. Ankara: Türkiye İş Bankası, 1980.

Tüğen, Kamil. “Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri”, **Maliye Yazıları**. Mart-Nisan 1991, Sayı:29.

Türkcan, Ergun. “IMF’nin Kökenleri”, Cevdet Erdost (Ed). **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye içinde**, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982.

Uludağ, İlhan. **İzlenen Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi, Teori, Politika, Değerlendirme**. İstanbul: Bilmen Basım, 1990.

Unay, Cafer. **Ekonomik Konjonktür (Analiz, Teori, Tahmin)**. 3. Basım. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1988.

Uysal, Doğan. **IMF Politikaları Ve Türkiye**. 1. Basım. Konya: Çizgi Kitabevi, 2004.

Ülgen, Gülten. **Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği**. İstanbul: Derin Yayınları, 2005.

Ünsal, Hilmi. “Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması”, **İktisat İşletme ve Finans**. Haziran 2004 Yıl:19.

Vardar, Ercüment. (2007). Türkiye’de İç Borçlanmanın Gelişimi, Ankara: TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, *Uzman Yeterlilik Tezi*.

Vreeland, James R. “The Effect of IMF Programs on Economic Growth”, **Journal of Development Economics**. 62, 2000.

Weeks-Brown, Rhoda. “The IMF’s Response to The Global Financial Crisis”, Annual International Summer Conference, **Towards New International and European Financial Architectures**. 2009.

Yalman, Galip. “Gelişme Stratejileri ve Stabilizasyon Politikaları Bazı Latin Amerika Ülkelerinin Deneyimleri Üzerine Gözlemler”, Der: Çağlar Keyder ve diğerleri, **Türkiye’de ve Dünya’da Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, 1984.

Yaşa, Memduh. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**. İstanbul: Akbank Kültür Yayını, 1980.

Yenal, Oktay. **Cumhuriyetin İktisat Tarihi**. İstanbul: Homer Kitabevi, 2003.

Yetkin, Çetin. **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları, 1983.

Yerasimos, Stefanos. **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye**. 3. Basım. Gözlem Yayınları, Çev. Babür Kuzucu, İstanbul, 1980.

Yıldırım, Erhan. “Türkiye’de İktisadi Dalgalanmalar ve İktisat Politikaları”, **Türk-İş Yıllığı 1999-2**. Türk-İş Araştırma Merkezi, 1999.

Yıldırıtan, Dina Çakmur. **E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri Makro Ekonomik Verilerle**. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010.

Yılmaz, Kamil. “Yüksek Enflasyon Sürecinde Siyasi Elitlerin Rolü: Arjantin, Brezilya, İsrail ve Türkiye Deneyimlerinin Karşılaştırılmalı Bir Analizi”, **İktisat İşletme ve Finans**. Yıl:16, Sayı:183, Haziran 2001.

www.dpt.gov.tr

www.imf.org

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/aa01.htm> (12 Mart 2011).

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/aa02.htm#1> (12 Mart 2011).

<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/memdate.htm> (12 Mart 2011).

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/aa12.htm> (12 Mart 2011).

<http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/eds.aspx> (16 Mart 2011).

<http://www.imf.org/external/about.htm> (22 Nisan 2012)

<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm> (27 Mayıs 2011).

<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/fcl.htm> (28 Haziran 2011).

<http://www.imf.org/external/np/ccffbsff/review/index.htm> (15 Temmuz 2011).

<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/conflict.htm> (15 Temmuz 2011).

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/99turkce/rapor99_1.html. erişim (04 Eylül 2011).

www.tcmb.gov.tr